

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

BURSA TARİHİ KAPALI ÇARŞI'DA
KENTSEL DIŞ MEKAN ORGANİZASYONU AÇISINDAN
ANALİTİK BİR İNCELEME

Rahmi DEDE

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

BURSA-2010

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

BURSA TARİHİ KAPALI ÇARŞI'DA
KENTSEL DIŞ MEKAN ORGANİZASYONU AÇISINDAN
ANALİTİK BİR İNCELEME

Rahmi DEDE

Prof. Dr. Neslihan DOSTOĞLU
(Danışman)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

BURSA-2010

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

BURSA TARİHİ KAPALI ÇARŞI'DA
KENTSEL DIŞ MEKAN ORGANİZASYONU AÇISINDAN
ANALİTİK BİR İNCELEME

Rahmi DEDE

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

Bu Tez 08 /01/2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Neslihan DOSTOĞLU (Danışman)

Prof. Dr. Hasan ERTÜRK

Doç. Dr. Özgür EDİZ

ÖZET

Tarihsel süreç içerisinde değişen sosyal yapı, oluşan mekan kurgularını da değişime zorlamaktadır. Mekansal örgütlenme çerçevesinde bireyin davranışları ve mekanla olan iletişimi önem kazanmaktadır.

Kentsel dış mekan kavramı, iç mekan kadar önemli olup, kullanıcılar zamanlarının büyük bir kısmını bu kentsel dış mekanlarda geçirmektedirler. Kenti algılamada çok önemli bir yeri olan ve tariflemeyi kolaylaştıran kentsel dış mekanlar, alt bölgeler, işaretler gibi imgeler kent kimliğinin belirlenmesinde rol oynar. Kentin tariflenebilirliği, tanınırlığı üzerine etkileri vardır.

Tezin giriş bölümünde, çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemi açıklanmıştır. Bursa kentinin en önemli kentsel bölgelerinden olan ve zaman içinde büyük değişimlere sahne olan Kapalı Çarşı tarihi kent merkezinde kentsel dış mekan örgütlenmesi, kullanıcı davranışları ve mekanın kullanıcı üzerine etkileri araştırılmıştır. Ülkemizde birçok örneği bulunan ticaret aksları incelenmiş, bu mekanların oluşma nedenlerinden olan ticaret kavramı ve gelişim süreci araştırılmış, ticaret mekanları kullanıcı algısı açısından değerlendirilmiştir.

Kent ve kentlinin bulunduğu önemli mekanların işleyişi üzerine yapılan çalışmada, kullanıcı profili ve kullanıcı yoğunluğu ölçülmüş, buna bağlı olan kentsel dış mekan aktiviteleri araştırılmıştır. Tarihi yaya aksının çevresinde bulunan yapıların, aks ile olan ilişkisi ve kullanıcı tarafından üretilen mekansal aktiviteler irdelenmiştir. Kentsel dış mekanın, kullanıcılar üzerinde yarattığı etkiler çerçevesinde mekanın şimdiki durumu üzerine tanımlamalar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bursa Tarihi Ticaret Merkezi, Kentsel Dış Mekan, Mekan Organizasyonu, Ticaret Alanları, Mekansal Algılama

ABSTRACT

The transformation of social structure in history, also forces spatial patterns to change. The behavior of individuals in the context of spatial organisation and their communication with space is also important.

Urban space concept is as important as interior space, as users spend most of their time in these urban spaces. Urban spaces which have a very important place in perception of cities, like sub regions and signs, play a significant role in determining urban identity, and also in describing the city.

In the introduction part of this thesis, the aim, the context and the method are explained. The “Closed Bazaar” which located at the center of Bursa and which has experienced some changes during history is analyzed in terms of space organisation, user behavior and space effects. The most important trade axes in Turkey are analyzed, the concept of trade and shopping is evaluated and commercial spaces are observed from the perspective of users.

In this study, which is focused on the functioning of the important spaces where the city and the urbanites meet, the profile and the density of users have been measured and exterior activities have been analyzed in relation to this. The relationship of the buildings surrounding the historical pedestrian with the axis, and spatial activities produced by users are considered. Definitions are made on the present condition of spaces, in the context of their influence on users.

Key words: Bursa Historical Commercial Center, Urban Open Space, Space Organisation, Commercial Areas, Spatial Perception

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	viii
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	xii
GİRİŞ.....	1
Amaç.....	2
Kapsam.....	3
Yöntem.....	4
1. KENTSEL DIŞ MEKAN KAVRAMININ İNCELENMESİ.....	7
1.1. Mekan Tanımları.....	7
1.2. Kentsel Dış Mekan Kavramı.....	11
1.2.1. Kentsel dış mekanı oluşturan öğeler ve özellikleri.....	13
1.2.2. Kentsel dış mekânın türleri.....	14
1.3. Kentsel Ölçekte Mekan Yaklaşımları.....	19
1.3.1. Lynch yaklaşımı.....	21
1.3.2. Norberg-Schulz yaklaşımı.....	23
1.3.3. Cullen yaklaşımı.....	25
1.3.4. Kentsel ölçekte mekan yaklaşımları üzerine değerlendirme.....	29
1.4. Kentsel Dış Mekanda Ticaret.....	30
2. GELENEKSEL OSMANLI TARİHİ KENT MERKEZLERİNDEKİ TİCARET ALANLARININ GELİŞİMİ.....	33
2.1. Osmanlı Dönemi Kentlerinde Ticaret Alanlarının Oluşum Süreci.....	33
2.2. Osmanlı Dönemi Ticaret Yapısı Türleri.....	37
2.2.1. Han.....	37

2.2.2. Bedesten.....	39
2.2.3. Arasta.....	40
2.2.4. Çarşı.....	42
2.2.5. Dükkan.....	43
2.3. Tarihi Ticaret Alanlarının Oluşumu ile İlgili Örnekler.....	44
2.3.1. İstanbul örneği.....	46
2.3.2. Edirne örneği.....	60
2.4. Osmanlı Kentlerindeki Yaya Ticaret Alanlarının Değerlendirilmesi.....	67
3. BURSA GELENEKSEL TİCARET BÖLGESİNİN OLUŞUM SÜRECİ.....	70
3.1. Bursa Kentinin Tarihi Gelişimi.....	70
3.2. Bursa Tarihi Ticaret Merkezinin Oluşum Süreci.....	71
3.2.1. Orhan Gazi dönemi (1326-1359).....	74
3.2.2. I. Murad dönemi (1359-1389).....	77
3.2.3. I. Bayezid dönemi (1389-1402).....	80
3.2.4. I. Mehmed dönemi (1413-1421).....	83
3.2.5. II. Murad dönemi (1421-1451).....	85
3.2.6. II. Mehmed dönemi (1451-1481).....	87
3.2.7. II. Bayezid dönemi (1481-1512).....	89
3.3. Yangınlar ve Depremler.....	92
3.4. Bursa Geleneksel Yaya Ticaret Aksının Oluşumu ile İlgili Değerlendirme	94
4. ALAN ÇALIŞMASI.....	97
4.1. Çalışma Alanının Sektörel Yapısı.....	98
4.1.1. Bakırcılar Çarşısı sektörel analizi.....	98
4.1.2. Kapalı Çarşı sektörel analizi.....	99
4.1.3. Uzun Çarşı sektörel analizi.....	101
4.1.4. Tuzpazarı-Okçular Çarşıları sektörel analizi.....	102
4.2. Çalışma Alanında Kullanıcı Yoğunluğunun Belirlenmesi.....	104
4.2.1. Bakırcılar Çarşısı.....	105
4.2.2. Kapalı Çarşı.....	106
4.2.3. Uzun Çarşı.....	108

4.2.4. Tuzpazarı-Okçular Çarşıları.....	109
4.2.5. Tarihi yaya ticaret aksında kullanıcı yoğunluğunun değerlendirilmesi...	111
4.3. Kullanıcı Görüşlerinin Belirlenmesi.....	115
4.3.1. Bakırcılar Çarşısı.....	116
4.3.2. Kapalı Çarşı.....	122
4.3.3. Uzun Çarşı.....	128
4.3.4. Tuzpazarı-Okçular Çarşıları.....	134
4.4. Çalışma Alanının Kullanıcı Perspektifinden İncelenmesi.....	141
5. SONUÇ	169
KAYNAKLAR.....	175
EKLER.....	180
ÖZGEÇMİŞ.....	192
TEŞEKKÜR.....	193

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Mekanın biçimlenişi.....	9
Şekil 1.2. İç mekan – Dış mekan ilişkisi.....	9
Şekil 1.3. Dış mekan- İç mekan düşüncesi benzeşimi	10
Şekil 1.4. Mekanı oluşturan sınırlayıcı yüzeyler	13
Şekil 1.5. Çevreleyen elemanların niteliğine göre mekan değerleri	15
Şekil 1.6. Çevreleyen elemanların özelliklerine göre mekan türleri	16
Şekil 1.7. Kentsel mekanlarda kapalılığın elemanları	17
Şekil 1.8. Toplumsal etkileşim ve mekanın biçimlenişi.....	20
Şekil 1.9. Mekan dizilişlerinin şematik gösterimi	20
Şekil 1.10. Boston kent imgesi çizimi	23
Şekil 1.11. Varoluşsal mekanın düşey strüktür bileşenleri.....	24
Şekil 1.12. Ardışık görüşle algılanan kentsel mekan gösterimi	27
Şekil 1.13. Yeni Delhi’de ardışık görüş sistemi ile bir anlatım	28
Şekil 2.1. Osmanlı kentlerinde merkez oluşumunun şematik ifadesi.....	35
Şekil 2.2. Osmanlı kent merkezi ve ticaret aksları oluşumu şematik ifadesi.....	36
Şekil 2.3. Tipik han planının şematik gösterimi	38
Şekil 2.4. Tipik bir bedestenin şematik gösterimi	40
Şekil 2.5. Bir eksen üzerinde dizilmiş dükkanların oluşturduğu arasta şeması.....	41
Şekil 2.6. Karşılıklı dizilmiş dükkan sıralarından oluşan arasta şeması.....	41
Şekil 2.7. Çift eksen üzerinde dizilmiş dükkanlardan oluşan arasta şeması.....	42
Şekil 2.8. Birden çok sokak birleşimleri ile oluşan şematik bir çarşı gösterimi.....	43
Şekil 2.9. Tipik dükkan mekanını anlatan şematik gösterim.....	44
Şekil 2.10. İstanbul Kapalı Çarşı bölgesini oluşturan yapılar	47
Şekil 2.11. İstanbul Tarihi Yarımada’da ticaret mekanları oluşum sırası	48
Şekil 2.12 İstanbul Cevahir Bedesteni planı	50
Şekil 2.13 İstanbul Cevahir Bedesteni ve çevresindeki sokakların kesiti	50
Şekil 2.14 İstanbul Sandal Bedesteni planı	51
Şekil 2.15 İstanbul Sandal Bedesteni kesiti	51
Şekil 2.16. Süleymaniye Külliyesi, plan ve kesit	53
Şekil 2.17. Yeni Cami Külliyesi ve Mısır Çarşısı planı	54
Şekil 2.18. İstanbul Nuri Osmaniye Külliyesi planı	54
Şekil 2.19. İstanbul Mısır Çarşısı ve Yeni Cami planı	55
Şekil 2.20. İstanbul Mısır Çarşısı görünüşleri	56
Şekil 2.21. İstanbul Kapalı Çarşı, Cevahir Bedesteni ve yakın çevresi	57
Şekil 2.22. İstanbul Kapalı Çarşı içinde bedestenlerin konumu.....	57
Şekil 2.23. İstanbul Cevahir Bedesteni ve Kapalı Çarşı üst örtü	58
Şekil 2.24. İstanbul Kapalı Çarşı iç mekanı.....	58
Şekil 2.25. İstanbul Kapalı Çarşı Nuri Osmaniye kapısı	59
Şekil 2.26. Edirne Kent Merkezini oluşturan yapılar	61
Şekil 2.27. Edirne kenti hava fotoğrafı üzerinde tarihi yapılar	62
Şekil 2.28. Edirne Bedesteni planı.....	64
Şekil 2.29. Edirne Bedesteni kesiti.....	65
Şekil 2.30. Semiz Ali Paşa Çarşısı planı	65
Şekil 2.31. Rüstem Paşa Hanı planı.....	65
Şekil 2.32. Cami ve arasta ile birlikte Edirne Selimiye Külliyesi.....	66

Şekil 2.33. İstanbul Çarşısı Bölgesini oluşturan ızgara plan şeması.....	68
Şekil 3.1. Bursa'da Gabriel'in planı üzerinde Orhan Gazi dönemi yapıları.....	75
Şekil 3.2. Orhan Cami planı.....	75
Şekil 3.3. Gabriel'in planı üzerinden Emir Hanı planı.....	76
Şekil 3.4. Gabriel'in planı üzerinden Orhan Hamamı planı.....	76
Şekil 3.5. Suphi Bey haritası (BKTVKK Arşivi) ile günümüz Bursa kenti hava fotoğrafının çakıştırılması sonucu, Atatürk Caddesi ve ilk dönem Osmanlı yapıları....	78
Şekil 3.6. Suphi Bey haritası üzerinde, yapılar ve dönemleri.....	79
Şekil 3.7. Eklenen I. Bayezid dönemi yapıları, Suphi Bey haritası.....	81
Şekil 3.8. Bursa Bedesteni planı.....	82
Şekil 3.9. Eklenen I. Mehmed dönemi yapıları, Suphi Bey haritası.....	84
Şekil 3.10. Eklenen II. Murad dönemi yapıları, Suphi Bey Haritası.....	86
Şekil 3.11. Suphi Bey Haritası'nda, eklenen dönem yapıları.....	88
Şekil 3.12. Suphi Bey Haritası'nda, eklenen dönem yapıları.....	90
Şekil 3.13. Bursa Geleneksel Yaya Ticaret Aksının oluşum süreci.....	91
Şekil 3.14. Bursa Geleneksel Ticaret Bölgesi'nde oluşan dükkanlar.....	95
Şekil 3.15. Bursa Geleneksel Ticaret Aksı'nda dükkanlar.....	95
Şekil 3.16. Bursa Geleneksel Ticaret Bölgesi'nin 1862'deki durumu.....	96
Şekil 3.17. Bursa Geleneksel Ticaret Bölgesi'nin panoramik görünümü.....	96
Şekil 4.1. Bursa Geleneksel Yaya Ticaret Aksı alt birimleri.....	97
Şekil 4.2. Bakırcılar Çarşısı 2004 ve 2009 Sektörel Dağılımı.....	99
Şekil 4.3. Kapalı Çarşı 2004 ve 2009 Sektörel Dağılımı.....	100
Şekil 4.4. Uzun Çarşı 2004 ve 2009 Sektörel Dağılımı.....	102
Şekil 4.5. Tuzpazarı-Okçular Çarşıları 2004 ve 2009 Sektörel Dağılımı.....	103
Şekil 4.6. Bakırcılar Çarşısı'nda kullanıcı yoğunluğundaki değişim, Çarşamba.....	106
Şekil 4.7. Bakırcılar Çarşısı'nda kullanıcı yoğunluğundaki değişim, Cumartesi.....	106
Şekil 4.8. Kapalı Çarşı'da kullanıcı yoğunluğundaki değişim, Çarşamba.....	107
Şekil 4.9. Kapalı Çarşı'da kullanıcı yoğunluğundaki değişim, Cumartesi.....	107
Şekil 4.10. Uzun Çarşı'da kullanıcı yoğunluğundaki değişim, Çarşamba.....	108
Şekil 4.11. Uzun Çarşı'da kullanıcı yoğunluğundaki değişim, Cumartesi.....	109
Şekil 4.12. Tuzpazarı-Okçular 'da kullanıcı yoğunluğundaki değişim, Çarşamba.....	110
Şekil 4.13. Tuzpazarı-Okçular 'da kullanıcı yoğunluğundaki değişim, Cumartesi.....	110
Şekil 4.14. Çarşamba ölçümlerine göre, çarşı girişlerindeki kullanıcı yoğunluğu.....	111
Şekil 4.15. Cumartesi ölçümlerine göre, çarşı girişlerindeki kullanıcı yoğunluğu.....	112
Şekil 4.16. Çarşamba ölçümlerine göre, çarşı çıkışlarındaki kullanıcı yoğunluğu.....	112
Şekil 4.17. Cumartesi ölçümlerine göre, çarşı çıkışlarındaki kullanıcı yoğunluğu.....	113
Şekil 4.18. Çarşamba ölçümlerine göre, aks bütününde kullanıcı yoğunluğu.....	113
Şekil 4.19. Cumartesi ölçümlerine göre, aks bütününde kullanıcı yoğunluğu.....	114
Şekil 4.20. Bakırcılar Çarşısı, doğum yerine göre dağılım.....	116
Şekil 4.21. Bakırcılar Çarşısı, ikamet süresi ile ilgili veriler.....	117
Şekil 4.22. Bakırcılar Çarşısı'na geliş nedeni.....	117
Şekil 4.23. Bakırcılar Çarşısı'na geliş sıklığı.....	118
Şekil 4.24. Bakırcılar Çarşısı'na ulaşım biçimi.....	118
Şekil 4.25. Temel gereksinimlerin karşılanmasına göre dağılım.....	119
Şekil 4.26. Diğer gereksinimlerin karşılanmasına göre dağılım.....	119
Şekil 4.27. Mekandan memnun olma durumu.....	120
Şekil 4.28. Mekandan memnuniyetsizliğin gerekçeleri.....	120
Şekil 4.29. Mekanın yeniden düzenlenmesi gereği.....	121

Şekil 4.30. Mekanda yapılması gerekenler.....	121
Şekil 4.31. Mekansal öğelerin yeterlilik düzeyi.....	122
Şekil 4.32. Kapalı Çarşı'da doğum yerine göre dağılım.....	122
Şekil 4.33. Bursa'da ikamet süreleri.....	123
Şekil 4.34. Kapalı Çarşı'ya geliş nedeni.....	123
Şekil 4.35. Kapalı Çarşı'ya geliş sıklığı.....	124
Şekil 4.36. Kapalı Çarşı'ya ulaşım biçimi.....	124
Şekil 4.37. Temel gereksinimlerin karşılanma yeri.....	125
Şekil 4.38. Diğer gereksinimlerin karşılanma yeri.....	125
Şekil 4.39. Mekandan memnuniyet durumu.....	126
Şekil 4.40. Mekandan memnuniyetsizliğin gerekçeleri.....	126
Şekil 4.41. Mekanın yeniden düzenlenmesi gereği.....	127
Şekil 4.42. Mekanda yapılması gerekenler.....	127
Şekil 4.43. Mekansal öğelerin yeterliliği.....	128
Şekil 4.44. Doğum yeri.....	128
Şekil 4.45. Bursa'da ikamet süresi.....	129
Şekil 4.46. Mekana geliş nedeni.....	129
Şekil 4.47. Mekana geliş sıklığı.....	130
Şekil 4.48. Mekana ulaşım biçimi.....	130
Şekil 4.49. Temel gereksinimlerin karşılanması.....	131
Şekil 4.50. Diğer gereksinimlerin karşılanması.....	131
Şekil 4.51. Mekandan memnuniyet durumu.....	132
Şekil 4.52. Mekandan memnuniyetsizliğin nedenleri.....	132
Şekil 4.53. Mekanın yeniden düzenlenmesi gerekliliği.....	133
Şekil 4.54. Mekanda yapılması gerekenler.....	133
Şekil 4.55. Mekansal öğelerin yeterliliği.....	134
Şekil 4.56. Doğum yerine göre dağılım.....	134
Şekil 4.57. Bursa'da ikamet süresi.....	135
Şekil 4.58. Mekana geliş nedeni.....	135
Şekil 4.59. Mekana geliş sıklığı.....	136
Şekil 4.60. Mekana ulaşım biçimi.....	136
Şekil 4.61. Temel gereksinimlerin karşılandığı yer.....	137
Şekil 4.62. Diğer gereksinimlerin karşılandığı yer.....	137
Şekil 4.63. Mekandan memnuniyet durumu.....	138
Şekil 4.64. Mekandan duyulan memnuniyetsizliğin nedenleri.....	138
Şekil 4.65. Mekanın yeniden düzenlenmesi gerekliliği.....	139
Şekil 4.66. Mekanda yapılması gerekenler.....	139
Şekil 4.67. Mekansal öğelerin yeterliliği.....	140
Şekil 4.68. Geleneksel Çarşı Bölgesi'nin havadan görünümü 1.....	142
Şekil 4.69. Geleneksel Çarşı Bölgesi'nin havadan görünümü 2.....	142
Şekil 4.70. Uzun Çarşı'nın havadan görünümü.....	143
Şekil 4.71. Atatürk Caddesi'nden Bakırcılar Çarşısı.....	143
Şekil 4.72. Atatürk Caddesi'nden panoramik görünüm.....	144
Şekil 4.73. Bölgeyi oluşturan mekanlar.....	144
Şekil 4.74. Mafsal noktası.....	145
Şekil 4.75. Tuzpazarı Çarşısı.....	145
Şekil 4.76. Kapalı Çarşı ve Uzun Çarşı.....	146
Şekil 4.77. Tuzpazarı Camisi minaresinden Tuzpazarı ve Okçular Çarşıları.....	146

Şekil 4.78. Tuzpazarı Camisi minaresinden Tuz Hanı.....	147
Şekil 4.79. Tuzpazarı Camisi minaresinden Tuzpazarı Çarşısı.....	147
Şekil 4.80. Tuzpazarı Camisi minaresinden Tuzpazarı Çarşısı ve Uzun Çarşı.....	148
Şekil 4.81. Tuzpazarı Camisi minaresinden Uzun Çarşı ve Kapalı Çarşı.....	148
Şekil 4.82. Ulu Cami minaresinden Bakırcılar Çarşısı ve mafsal noktası.....	149
Şekil 4.83. Ulu Cami minaresinden Kapalı Çarşı ve mafsal noktası.....	149
Şekil 4.84. Ulu Cami minaresinden Kapalı Çarşı ve Uzun Çarşı.....	150
Şekil 4.85. Ulu Cami minaresinden mafsal noktası.....	150
Şekil 4.86. Bakırcılar Çarşısı giriş kapısı.....	151
Şekil 4.87. Bakırcılar Çarşısı giriş kapısı eskizi.....	151
Şekil 4.88. Bakırcılar Çarşısı iç mekanı.....	152
Şekil 4.89. Bakırcılar Çarşısı iç mekan eskizi.....	152
Şekil 4.90. Bakırcılar Çarşısı çıkış kapısı.....	153
Şekil 4.91. Bakırcılar Çarşısı çıkış kapısı eskizi.....	153
Şekil 4.92. Kapalı Çarşı giriş kapısı.....	154
Şekil 4.93. Kapalı Çarşı giriş kapısı eskizi.....	154
Şekil 4.94. Kapalı Çarşı iç mekanı.....	155
Şekil 4.95. Kapalı Çarşı iç mekan eskizi.....	155
Şekil 4.96. Kapalı Çarşı çıkış kapısı.....	156
Şekil 4.97. Kapalı Çarşı çıkış kapısı eskizi.....	156
Şekil 4.98. Uzun Çarşı girişi.....	157
Şekil 4.99. Uzun Çarşı giriş eskizi.....	157
Şekil 4.100. Uzun Çarşı iç mekanı.....	158
Şekil 4.101. Uzun Çarşı iç mekan eskizi.....	158
Şekil 4.102. Tuzpazarı Çarşısı girişi.....	159
Şekil 4.103. Tuzpazarı Çarşısı giriş eskizi.....	159
Şekil 4.104. Tuzpazarı Çarşısı iç mekanı.....	160
Şekil 4.105. Tuzpazarı Çarşısı iç mekan eskizi.....	160
Şekil 4.106. Bursa Bedesteni'nin yaya aksı üzerinden giriş kapısı.....	162
Şekil 4.107. Geyve Hanı Kuzey kapısından kullanıcının algıladığı öğeler.....	163
Şekil 4.108. Yaya aksından Emir Hanı'na yaklaşım.....	164
Şekil 4.109. Koza Hanı kapısı ve sonrasında algılanan öğeler.....	165
Şekil 4.110. Uzun Çarşı'dan Fidan Hanı giriş kapısı ve sonrasında algılananlar.....	166
Şekil 4.111. Tuz Hanı girişinin kullanıcı tarafından algılanması.....	167
Şekil 4.112. Emir Hanı avlusundan Ulu Cami minaresi.....	168

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 1. Anket uygulanan çarşıların kullanıcı sayıları ve örneklem büyüklükleri.....	6
Çizelge 3.1. Dönemlerine göre Geleneksel Ticaret Bölgesi'ni oluşturan yapılar.....	73
Çizelge 4.1. Bakırcılar Çarşısı 2004 ve 2009 Sektör Verileri.....	98
Çizelge 4.2. Kapalı Çarşı 2004 ve 2009 Sektör Verileri.....	100
Çizelge 4.3. Uzun Çarşı 2004 ve 2009 Sektör Verileri.....	101
Çizelge 4.4. Tuzpazarı-Okçular Çarşıları 2004 ve 2009 Sektör Verileri.....	103
Çizelge 4.5. Çarşı girişlerinde ölçülen kullanıcı verileri.....	105
Çizelge 4.6. Çarşı çıkışlarında ölçülen kullanıcı verileri.....	105

GİRİŞ

Türkiye’de birçok kent, tarih içinde etkin olmuş farklı uygarlıkların bıraktığı izler üzerinde kurulmuş ve gelişmiştir. Günümüz kent merkezlerindeki ticaret alanlarında belirgin olan bu izler, modern kentin gelişimini de etkilemektedir. Ancak gelişen teknoloji, sosyo-ekonomik ve idari yapı, bunlara bağlı olarak değişen kullanıcı gereksinimleri, yeni kentsel mekanların oluşumuna yol açmıştır. Bu yeni mekanların büyük alan kullanımı gerektirmesi, genelde kent dışında bir yapılanma getirmiştir. Kent, merkezden dışa doğru gelişmiş, yaya ulaşım sınırları dışına taşmıştır.

Günümüzde yapılan basit gözlemler sonrasında genelde, yaya ulaşımının en kolay sağlandığı tarihi kent merkezlerinin ve ticaret alanlarının işlevini yitirdiği belirtilmektedir. Bu genel görüş, kullanıcı gereksinimleri ve teknolojik gelişim sonucunda oluşan yeni mekanlar bağlamında ortaya çıkmıştır. Ancak, tarihi kent merkezleri ve ticaret alanlarının kullanıcılar tarafından ne kadar tercih edildiği ve hangi amaçlar doğrultusunda kullanıldığı analitik olarak ortaya koyulduğunda, daha gerçekçi sonuçlara ulaşmak mümkün olabilir. Bu çalışmanın yapılabilmesi için öncelikle, kentsel dış mekan ile insan gereksinimleri arasındaki ilişkilere bakmak gerekir. Kentsel dış mekanların insan tarafından nasıl algılandığı, bu mekanların hangi özelliklerinin bu algıyı daha çok etkilediği ve mekan kullanımını sağlayan faktörlerin neler olduğu araştırılmalıdır.

Kentsel dış mekan-insan arasındaki ilişki, birçok araştırmaya konu olmuş ve farklı görüşler ortaya konmuştur. Bu görüşlerin incelenmesi, tarihi kent mekanlarının oluşum sürecinin anlaşılması için bir kaynak oluşturacaktır. Tarihi kent merkezleri ve ticaret alanlarının, kullanıcılar üzerindeki psikolojik etkisinin ve algılanma düzeyinin irdelenmesiyle, modern kentin bir parçası olarak, bu tarihi mekanların yaşamasına yönelik sonuçlara ulaşılacaktır.

Amaç

Kuramsal bilgilerin, tarihi kent mekanlarında somut ifadelerinin bulunabilmesi ve tarihi kent mekanlarının ölçütlerinin anlaşılabilmesi için, öncelikle mekan kavramının araştırılması gerekmektedir. Bu kapsamda, öncelikle kentsel ölçekte mekan yaklaşımları incelenmiş ve çalışma alanını oluşturan mekansal öğeler ile mekan kullanımını etkileyen faktörler belirlenmiştir. Seçilen yaya aksı üzerinde mekanın kullanıcılar tarafından algılanma biçiminin ve mekan hakkında kullanıcı görüşlerinin elde edilmesi, kullanıcı yoğunluğunun yıllar içinde değişiminin gözlenmesi ve nedenlerinin araştırılması amaçlanmıştır.

Bu çalışma, tarihsel süreçte oluşmuş kentsel dış mekanlardan biri olan Bursa Kapalı Çarşı tarihi yaya ticaret aksında, yeni önerilecek kentsel mekan ve öğelerine yönelik başvurulacak araştırma ve ön çalışma olması amacıyla oluşturulmuştur. Kullanıcı gereksinimlerinin zamanla değişimi ve yeni yapılan ticaret mekanlarının mimari ve teknolojik özelliklerinin sonrasında, kullanıcıların tarihi ticaret alanlarını tercih etmedikleri varsayımıyla hareket edilmiştir. Kullanıcıların, günümüzde tarihi yaya ticaret aksını neden ve ne kadar tercih ettiklerinin ölçülmesi, kullanıcı algısı açısından değerlendirme yapılarak görsel etkenlerin ortaya çıkarılması, bölgenin Bursa kentinin bir markası olması yolunda önemli bir veri olacaktır. Bursa Tarihi Ticaret Bölgesi'nde gerçekleştirilecek bütüncül uygulamalar için bir kaynak olması için çalışma alanı olarak seçilmiş, ulusal ve uluslararası öneme sahip Bursa Tarihi Kapalı Çarşı'ya farklı bir açıdan bakılması sağlanmıştır.

Bu bağlamda, çalışmaya başlarken Bursa Tarihi Yaya Ticaret Aksı'na ilişkin aşağıdaki temel varsayımlar oluşturulmuş, çalışmanın sonucunda bu varsayımlara yönelik analitik bulgulara ulaşılmıştır.

- Günümüz yaşam koşullarına ve kullanıcı gereksinimlerine bağlı olarak Bursa Geleneksel Yaya Ticaret Aksı'nın kullanıcı ve kullanım biçiminde farklılaşma olmuştur.

- Ekonomik ve teknolojik gelişmeler sonucunda kullanıcılar, temel gereksinimleri dışındaki gereksinimlerini, daha kaliteli olarak niteledikleri fiziksel mekanlardan ve daha kaliteli ve güvenilir olduğunu düşündükleri ürünler yoluyla elde etmektedir. Tüketim kalıplarındaki bu değişim Bursa geleneksel yaya ticaret aksının kentsel mekan kullanımını olumsuz etkilemektedir.
- Kentsel dış mekan tasarımında, mekansal örgütlenme önemli rol oynar. Farklı kullanıcı profillerinin gereksinimlerine cevap veren mekanlar daha yoğun kentsel dış mekan kullanımına sahne olur.

Kapsam

Amaç bölümünde oluşturulan varsayımlar doğrultusunda çalışmanın kuramsal bilgiler kısmında, mekan kavramının tanımı, öğeleri, kentsel ölçekte mekan yaklaşımları, kentsel mekan türleri, kentsel mekanların kullanıcılar üzerine etkileri ve kullanıcı davranışları, yaya ticaret akslarının kentsel dış mekan örgütlenmesi açısından oluşumu ve mekansal verileri incelenmiştir. Alan çalışmasında ise Bursa İli Geleneksel Yaya Ticaret Aksı ile ilgili bir analiz çalışması yapılmıştır.

Alan çalışması için seçilen bölge, tarihsel süreçte birçok kentsel aktiviteye konu olmuş, doğal felaketler geçirmiş, kent bütününde çok önemli bir yere sahip, yeri hiç değiştirilemeyecek öneme sahip, değiştirilemeyen tarihi statik öğelerden oluşan Bursa geleneksel yaya ticaret aksı ve yakın çevresidir. Bursa Geleneksel Çarşı Bölgesi'nin içinde birincil yaya ulaşımını sağlayan aks; Eski Bakırcılar Çarşısı, Kapalı Çarşı, Uzun Çarşı, Tuzpazarı Çarşısı ve Okçular Çarşısını birbirine bağlar. Alanı; kuzeyinde Cumhuriyet Caddesi, güneyinde ve batısında Atatürk Caddesi, doğusunda İnönü Caddesi sınırlandırmaktadır.

Geleneksel çarşı bölgesinin büyüklüğü, içerisinde bulunan yapıların tarihsel önemi ve çok kapsamlı bir araştırma gerektirmesi nedeniyle, yalnızca belirtilen yaya ticaret aksı ve üzerindeki mekanlar çalışma kapsamında değerlendirilmiş ve alan yüksek lisans tezi kapsamında çalışılabilecek ölçekte, yalnızca Eski Bakırcılar Çarşısı ve Okçular Çarşısı arasındaki tarihi yaya ticaret aksı ile sınırlandırılmıştır.

Çalışmada, öncelikle mekan kavramı ve kentsel ölçekte mekan yaklaşımları incelenmiş, bu veriler ışığında bölgenin oluşum süreci ve mekansal özellikleri belirlenmiştir. Kapalı Çarşı tarihi yaya ticaret aksının çalışma alanı olarak seçilme nedenlerinden biri olan yoğun kullanımı ölçmeye yönelik sayımlar ve analizleri, sosyo-ekonomik yapı ve sektörel dağılım analizleri yapılmıştır.

Yöntem

Yapılan çalışmada, araştırmanın konusu, problemin tanımı ve varsayımlar ile birlikte uygulanacak yöntemler de belirlenmiştir. Bunlar, literatür araştırması, basit gözlem, sayım ve anket yöntemleridir.

Mekan kavramının tanımlanması, kentsel dış mekan örgütlenmesi ve mekan-insan arasındaki ilişkilerin açıklanması, kentsel ölçekte mekan yaklaşımlarının karşılaştırılması, tarihi ticaret akslarının oluşum süreci ve örneklerin incelenmesinde literatür araştırmasından yararlanılmıştır.

Çalışma alanının kesin sınırlarının belirlenmesi, varsayımların oluşturulması için basit gözlem yöntemi kullanılmıştır. Yapılan gözlemler sonucunda çalışma alanında bulunan yaya aksı dört farklı bölüme ayrılmış, bölümler ve arada kalan mafsal noktaları ile ilgili varsayımlar oluşturulmuş, alanı tanımlayacak fotoğraflar çekilmiştir. Kapalı Çarşı tarihi yaya ticaret aksı, Eski Bakırcılar Çarşısı, Kapalı Çarşı, Uzun Çarşı ve Okçular Çarşısı olarak dört ana bölüme ayrılmıştır. Yerinde yapılan gözlemler sonucunda aralarında net bir ayrım oluşturulamayan Tuzpazarı ve Okçular Çarşıları birlikte ele alınmıştır. Çalışma alanını kullanma nedenlerinden biri olduğu varsayılan, alışveriş eyleminin ölçütlerinin ortaya konabilmesi için, ticaret birimlerinin sektörel dağılımı araştırılmış, yaya ticaret aksının ne tür fonksiyonlar içerdiği saptanmıştır. Bu veriler doğrultusunda ayrı ele alınan dört bölümün de sektörel analizleri yapılmıştır.

Yapılan gözlemler sonrasında, alan içinde belirlenen dört parçayı birbirinden ayıran mafsal noktalarında, 2004 ve 2009 yıllarında, farklı gün ve iklim koşullarında, birim zamanda geçen kullanıcı sayısı ölçülmüştür. Kullanıcı yoğunluğu ölçümü alanın en

kalabalık olduğu gözlenen Cumartesi ve Çarşamba günleri 14:00-15:00 saatleri arasında gerçekleştirilmiştir. Sayımlar hafta içi, hafta sonu ve Bayram öncesi gibi zaman dilimlerinde daha yoğun kullanım olduğu varsayılarak, farklı hava koşullarında tekrarlanmıştır. Kapalı Çarşı Tarihi Yaya Ticaret Aksı'nda yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilen uygulamalar öncesi (2004) ve sonrasında (2009) farklı sonuçlar elde edilmiştir. Kullanıcı ölçümleri 2004 yılında 3 gün, 2009 yılında 2 gün olmak üzere toplam 5 kez yapılmıştır. Çalışma alanını ayıran bölümlerin her birinin giriş ve çıkışlarında olmak üzere 8 noktada ölçüm gerçekleştirilmiştir. Ancak çalışmada tutarlı bir veri elde edilebilmesi için, 2004 yılında elde edilen kullanıcı yoğunluğu ölçümlerinden bir gün dikkate alınmamış, 2004 yılında 2 gün, 2009 yılında 2 gün olmak üzere sayım sonuçları değerlendirmeye alınmıştır. Böylece yıllar arasında karşılaştırma, benzer gün ve koşullarda gerçekleştirilen ölçümler ile yapılmıştır.

Alanın gözlem yoluyla tanımlanması, sektörel analizi ve yoğunluğu saptandıktan sonra, bölgedeki kullanıcıların sorunlarını ve bölgeyi kullanma nedenlerini ölçmek amacıyla mekan kullanıcılarının sosyo-ekonomik yapısını ve kentsel mekana bakış açılarını ölçmeye yönelik anket yapılmıştır.

11.12.2004 tarihinde yapılan sayımlara dayalı olarak 18.12.2004 tarihinde yapılan kullanıcı anketleri, aynı yöntemle 14.11.2009 tarihinde yapılan sayımlara göre, 21.11.2009 tarihinde tekrar edilmiştir. Ana kütle büyüklüğü, her bir çarşıya giren ve çıkan kullanıcı sayılarının aritmetik ortalaması alınarak bulunmuş, örneklem büyüklüğü ise bu sayının % 1'i olarak alınmıştır. Örneklem büyüklüğünün küçük olması, kullanıcı hareketliliğinin anket yapmaya yönelik motivasyonundaki düşüklükten kaynaklanmıştır. Aşağıdaki çizelgede, yüz yüze görüşmelerin tarihleri ve her bir çarşıya yönelen kullanıcı sayıları (ana kütle büyüklüğü) ile örneklem büyüklüğü sayıları görülmektedir.

Çizelge 1. Anket uygulanan çarşıların kullanıcı sayıları ve örneklem büyüklükleri

Anket Yılı	Bakırcılar Çarşısı		Kapalı Çarşı		Uzun Çarşı		Tuzpazarı Okçular Çarşısı	
	Ana Kütle Büyüklüğü	Örneklem Büyüklüğü (%1)	Ana Kütle Büyüklüğü	Örneklem Büyüklüğü (%1)	Ana Kütle Büyüklüğü	Örneklem Büyüklüğü (%1)	Ana Kütle Büyüklüğü	Örneklem Büyüklüğü (%1)
2004*	1768	18	4783	48	4146	41	2154	22
2009**	2601	26	4541	45	6128	61	3764	38

* 11.12.2004 tarihinde yapılan sayıma göre 18.12.2004 tarihinde yapılan anket değerleri

** 14.11.2009 tarihinde yapılan sayıma göre 21.11.2009 tarihinde yapılan anket değerleri

Dolayısıyla aynı anket soruları ile 2004 ve 2009 yılları arasındaki kullanıcı profili ve kentsel mekan algılamalarındaki değişim ortaya konmuştur. Anket verileri, Frekans Analizi Yöntemi ile değerlendirilmiş ve karşılaştırmalar grafiksel ifade biçimleriyle açıklanmıştır.

Yüz yüze görüşmeyle elde edilen veriler, kullanıcıların sosyo-ekonomik yapısını, toplumsal davranışlarını, fiziksel mekana bakış açılarını, mekan kullanım amaçlarını, gereksinimlerini, mekansal beklentilerini, mekanın bu gereksinimleri karşılayabilirliğini, ulaşılabilirlik ölçütlerini, kent içindeki ve kentli için önemini yansıtmaktadır.

Sektörel dağılım, kullanıcı yoğunluğu ve anketlerin dışında, alan içinde çekilen fotoğraflar mekan özelliklerini anlatması için belirli bir yöntem ışığında tekrarlanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde açıklanan “kentsel ölçekte mekan yaklaşımları” arasından benimsenen görüşü anlatacak biçimde tekrarlanan fotoğraflar, bu görüş çerçevesinde kullanıcı davranışları ve mekan algısı açısından yorumlanmıştır.

1. KENTSEL DIŞ MEKAN KAVRAMININ İNCELENMESİ

Kentsel mekanlar, kullanıcıların sosyal yaşamı için önemli buluşma noktalarıdır. Gereksinim duyulan her türlü objenin soyut ve somut alış verişlerinin gerçekleştiği, özel yaşama alanlarının dışında kalan mekanlardır. Bu kentsel mekanların barındırdıkları özellikler, kullanıcılarla olan etkileşimleri ve biçimlenmeleri, farklı disiplin ve uzmanlık alanlarının ilgisini çekmiş, araştırmalara konu olmuştur.

Cullen tek bina ölçeğinde bir çalışmanın mimari olarak gerçekleşebileceği ancak, bir grup yapının bir araya gelmesiyle salt mimarlığın yapabileceğinden farklı bir sanattan söz etmektedir. Bu sanat, kent içinde yer alan doluluklar ve boşluklar ile bunlar arasındaki iletişimi sağlamaktadır. Mekan tasarımlarında genellikle dolulukların tanımlanmasından dolayı, boşlukların kendiliğinden oluştuğu ifade edilmektedir (Bala 2003).

Buradan da anlaşılacağı gibi kentsel mekanlar, tek bina ölçeğinde tasarlanan özel mekanlar arasında kendiliğinden oluşan alanlardır. Kentsel mekan kavramının anlaşılabilmesi ve tanımlanabilmesi için öncelikle “mekan” kavramının incelenmesi gerekmektedir.

1.1. Mekan Tanımları

Mekan en basit tanımıyla, bir kişi veya grubun yeridir. İnsan ilişkilerinin ve bu ilişkilerin yarattığı gereksinimlerin karşılandığı alandır. Sınırları, kapsadığı örgütlenmenin yapısına ve karakterine göre belirlenen bir boşluktur (Gür 1996). Burada anlatılmak istendiği gibi, kullanıcıların eylemlerini gerçekleştirdiği, yaşamak için gereksinim duyulan donatıların yer aldığı, sınırları olan bir uzay parçasıdır. Boşluk denilen kavramın üç boyutlu olduğu ve bir hacminin olduğu anlaşılmaktadır. Mekanın biçimlenmesi ve bu biçimlenmenin tanımı karmaşık bir durumdur. Bu nedenle günümüze kadar çok farklı tanımlar yapılmıştır.

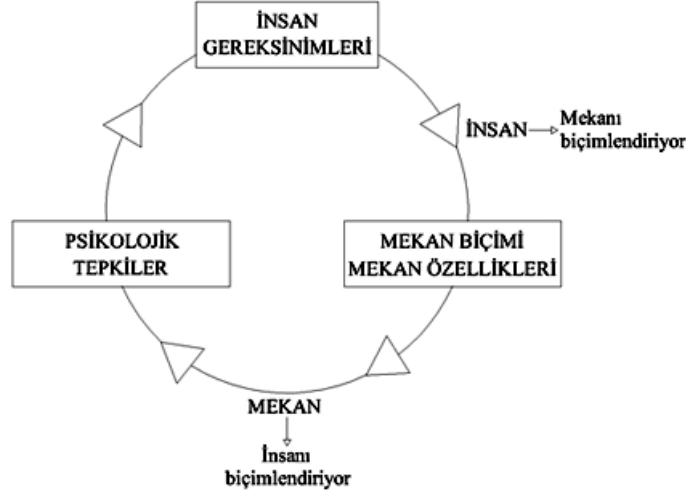
Başka bir tanımda ise mekan, insanın eylemlerini gerçekleştirdiği, sahiplenme duygusu yaratan, somut veya soyut olarak insanı çevreleyen, yatay ve düşey elemanları olan üç boyutlu bir düzenlemedir (Çakmaklı 1992). Bu tanımda da mekan, hacmi olan, yer kaplayan ve gereksinimlerin karşılandığı bir düzenleme olarak ele alınmıştır. Bu tanım, Gür'ün yaptığı basit tanımlama ile benzerlik göstermektedir. Mekan tanımlarının farklılık gösterdiği alan ise, yatay ve düşey elemanların, mekanın ölçülerinin, büyüklük değerlerinin kullanıcıya göre değişmesidir. Mekan, üç boyutlu elemanlarla sınırları çizilen bir yer olmakla beraber, kullanıcıların psikolojik ve toplumsal gereksinmelerine de cevap vermelidir.

Joedicke, algılanan sınırlayıcı öğelerin yokluğu söz konusu olduğunda mekanın boşluk, buna karşı sınırlayıcı öğelerin aralıkları algılanamayacak kadar küçükse mekanın cisim olduğunu, dolayısı ile boşluk ve cismin mekan kavramının üst ve alt sınırları olarak kabul edilebileceğini bildirmektedir (Çınar 1994). Bu tanımda da yine mekan kavramının sınırlayıcı öğelerinin soyut veya somut olarak algılanabileceği, en küçük mekanın ise bir cisim olarak kabul edilebileceği, yalnızca insan algısı ile tanımlanan mekanın ise sınırlayıcı öğesinin boşluk olabileceği ve salt üç boyutlu somut düzlemlerden oluşma gerekliliği bulunmadığı ifade edilmektedir.

Bu tanımlardan yola çıkılarak mekan kavramı yeniden ele alınırsa, kullanıcıların algıladıkları ve görsel olarak tamamlayabildikleri soyut veya somut düzlemlerden oluşan, yalnızca üç boyutlu değil, zaman-psikolojik-fizyolojik-toplumsal veriler ile çok boyutlu bir özellik gösteren ve her kullanıcıya göre değişen algısal ortamlar olduğu söylenebilir.

Konuk (1979), mekanın insanların yaşadığı ya da algıladığı tüm eylemlerin geçtiği üç boyutlu ve zamansal özellik de taşıyan, dolayısı ile dördüncü boyutu da olan alanlar olarak oluştuğunu söylemektedir. Mekan kavramını yalnızca fizik kuramları ile ele almak yerine, konuya fiziki ve sosyal bir sistem bütünü içinde bakmak gerekir. Tanımlanabilen somut elemanların yanında, zaman kavramı ile birlikte değişen insan gereksinimleri ve toplum yapısı da mekanı tanımlayan elemanlardır. Fiziksel mekanın tek başına bir ifadesi mümkün değildir. Mekan olabilmesi, fiziksel yapının

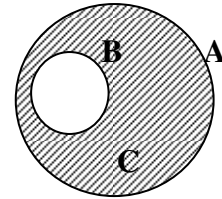
algılanmasına bağlıdır. Bu bağlamda, bir fiziki ortamın, kullanıcılar ile girdiği sosyal etkileşim ve ilişkiler bütünü sonrasında, boşluk olmaktan çıkıp bir mekan olabileceği söylenebilir. Bu çalışmada sözü edilen mekan kavramı, boşluğun çok boyutlu olarak algılanması sonrasında oluşan, kullanıcılara çeşitli zaman dilimlerinde farklı duygular yaşatan ortamları ifade etmektedir. Gereksinmeler sonrasında biçimlenen, bu biçimlenme sonrasında ortaya çıkan psikolojik tepkiler ile yeni gereksinmeler doğuran ve sürekli bir döngü içinde değişen boşluklar mekan olarak tanımlanabilir (Şekil 1.1).

Şekil 1.1. Mekanın biçimlenişi (Çakmaklı 1992)

Yapılan tanımlardan da anlaşılacağı üzere mekan, insan gereksinimleri sonucunda biçimlenir. Mekan, özellikleri ve biçimleri açısından düşünüldüğünde temel olarak iki ana başlıkta değerlendirilebilir. İnsanın en temel gereksinimleri olan beslenme ve barınma amaçlı oluşan mekan, insan için özeldir. Sahiplenme duygusunun en fazla olduğu, duyguların daha yoğun olarak açığa çıktığı bu mekanlara “iç mekan” denilebilir. İç mekanlardan oluşan binaların dışında kalan alanlar ise dış mekan olarak tanımlanabilir. Bu kapsamda düşünüldüğünde iki ana gruba ayırdığımız mekan, kümeler yöntemiyle daha basit olarak anlatılabilir (Şekil 1.2).

A kümesi = Uzay, Kentler, Yaşama Alanları
 B kümesi = Özel Mekanlar, İç mekan, Binalar
 (A kümesi)-(B kümesi) = (C kümesi)= Dış mekan

Şekil 1.2. İç mekan – Dış mekan ilişkisi

Basit olarak düşünülduğünde, mekanda sınırlayıcı olarak algılanan öğeler tavan, duvar, döşeme gibi düzlemlerdir. Dış mekanda da aynı düşünce yöntemi ile benzer sınırlayıcı düzlemler vardır. Dış mekân öncelikle bir “mekan” olmasından dolayı sınırlanan bir boşluk ile sınırlayıcı öğelerin oluşturduğu bir olguyu ifade eder. Bu nedenle temel olarak iç mekân ile benzerlikler gösterir (Öksüz 2004). Mekânın algılanmasındaki temel sınırlayıcılar tavan, duvar, döşeme gibi düzlemlerdir. Dış mekanda ise bu sınırlayıcı öğeler çatı, ağaç, duvar, çalı, çit vb. elemanlar olabilir (Şekil 1.3).

Şekil 1.3. Dış mekân- İç mekân düşüncesi benzeşimi
Greater London Council'den aktaran (Öksüz 2004)

Dış mekânlar kent ölçeğinde ele alındığında, çevrelerine, öğelerine ve içerdikleri eylemlere göre, yeşil alanlar ve kentsel mekânlar olarak iki grupta değerlendirilebilir (Çakmaklı 1992). Dış mekânı bu iki grupta toplama nedeni, kendiliğinden doğal olarak ortaya çıkan ve kullanıcının algısına dayalı olarak tariflenen doğal yeşil alanlar ile insan eliyle gerçekleştirilen yapay kentsel mekânların daha iyi anlatılabilmesidir.

Çakmaklı'nın (1992) yaptığı bu gruplandırmada yeşil alanlar tanımı, üst ölçekte bir tanımlamadır ve kentin yerleştiği doğal çevreyi ifade etmektedir. Yeşil alanlar tanımı ile kent içinde ve dışında uzantıları olan, mekân algısını köreltecek ölçekte büyük yatay boyutlara sahip doğal alanlar kastedilmektedir. Bunun yanısıra botanik parkları, hayvanat bahçeleri, piknik alanları, oyun alanları, yeşil bantlar gibi birbirinden farklı mekânlar da bu kapsamda ele alınmaktadır. Buna benzer bir tanımda ise yeşil alanlar,

büyük ölçüde geçirgen, toprak, çim, çalı, ağaç gibi yumuşak yüzeylerden oluşan alanlar olarak tarif edilmiştir (Aydemir 2004).

Dış mekan kavramının içinde yer alan diğer başlık ise kentsel mekanlardır. Çalışmada incelenen alan tarihsel süreç içerisinde binalar arasında oluşmuş yaya ticaret aksı olduğundan, yeşil alanlar kavramının çok detayda incelenmesi yerine, kentsel mekan kavramı üzerinde durulacaktır.

1.2. Kentsel Dış Mekan Kavramı

Dış mekanlar, iç mekanlar haricinde kalan alanlar olarak tanımlanmaktadır. Özel mekanlar dışında kalan tüm alanlar, kentsel alanlardır. Ancak binaların çevrelediği, tanımlı yüzeyleri ve düzlemleri olan bölümler ise kentsel mekan olarak nitelendirilebilir. Ayrıca, mekan olabilmesi için algılama ve çok boyutluluk önem kazanmaktadır. Mekan kavramı içinde yer alan kentsel mekan, farklı uzmanlarca tanımlanmıştır. Bala'nın (2003) da aktardığı gibi, Endüstri Devrimi'nden önce, binalar arasında kalan alanların, en az binalar kadar önem verilerek tasarlandığı, iyi tanımlanan doluluk-boşluk ilişkileri ile estetik nitelikleri yüksek mekanlar oluşturulduğu konusunda birçok kuramcı fikir birliğine varmıştır. Bu araştırmalarda, modern kentlerin eski kentler kadar estetik olamadığı, binalar arasında kalan kentsel arayüzler de denilebilecek kentsel mekanların çeşitli sorunlar içerdiği ifade edilmektedir.

Bala (2003) ile aynı görüşleri paylaşan diğer bir araştırmada da, mimari mekan ve kentsel mekan arasındaki sürekliliğin modern kentlerde yok olduğu bildirilmiştir (Öksüz 2004). Bağımsız olarak binalara gösterilen ilgiye karşın, binalar arasında kalan mekanların nitelik ve örgütlenmesi şansa bırakılmıştır. Chermayeff ve Alexander'in bu kentsel arayüzler için, "planlamadan arda kalan" alanlar dediği aktarılmaktadır (Bala 2003). İçinde yaşadığımız ancak farkında olmadığımız, tanımlama gereksinimi duymadığımız bu alanlar, tüm kullanıcıların bildiği, kentsel mekan denilen kent kesitleridir. Tek yapı ölçeğindeki yaklaşımlar ve mimarlığın bireysel gösteri ögesi olarak gerçekleştirilmesi, kentin bu noktalarının zayıflamasına, tanımsız ve algılaması zor boyutlara sahip yerler olmasına yol açmıştır. Modern kent, insanı toplu halde yaşama gereksiniminden yoksun bırakarak, içine kapanmaya itmiş, teknolojinin de bu

yönde gelişmesi ile, iç mekanda oluşan gereksinimlerle mekan yeniden biçimlenmiştir. Kullanıcılar artık kentin zorunlu noktaları dışında, diğer mekanlarını kullanma gereksinimi duymamaktadır.

Geçmiş ve günümüz kentleri arasındaki kentsel mekan farklılıklarından ve düzenlemelerinden söz ederken kentsel mekan kavramı daha iyi anlaşılmaktadır. Kuramsal yaklaşımların somut ifadeleri, kentin içinde anlam kazanmaktadır. Yine de kentsel mekanın basit tanımlarına göz atmak yararlı olacaktır.

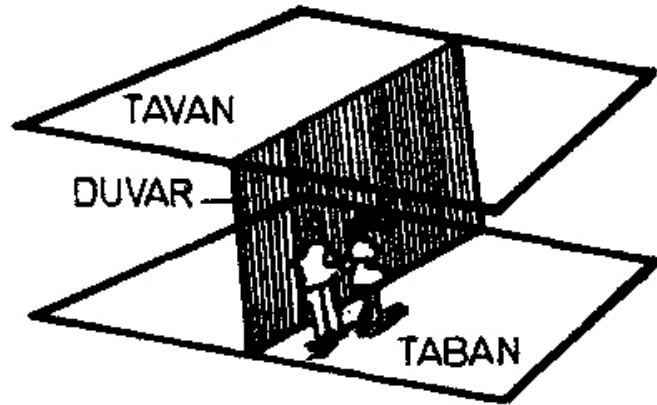
Kentsel mekan, kentin binalarla tanımlanan ancak binalar dışında kalan bölümleridir. Kent kullanıcılarının eylemleri ve gereksinimleri doğrultusunda aydınlatma, havalandırma, mikroklima, ses düzeni, korunma ve sığınma olanakları da sağlayan üç boyutlu düzenlemelerdir (Çakmaklı 1992). Diğer bir araştırmada Eşkinat'ın kentsel mekanı, kentin insan yaşantısının öznel ve psikolojik süreçlerinin geçtiği, duygusal algı ve deneyimlerin bilince, kişiliğe ve anılara dönüştüğü yerler olarak tanımladığı aktarılmıştır (Öksüz 2004).

Konuk (1979), kentsel mekanı yapıların dışında kalan, tüm kentsel olayların gerçekleştiği, kentliler tarafından algılanan alanların tümü olarak tanımlamıştır. Tanımların ortak noktası, binaların dışında kalan alanlar olmasıdır. Bunun yanında temel mekan tanımının içinde yer alan zaman ve algılama gibi çok boyutlu özellikleri de barındırmaktadır. Kentsel mekanların kent kullanıcıları için psikolojik etkilerinin büyük olması kaçınılmazdır. Ancak kentsel mekanların iç mekan gibi psikolojik etkilere göre yeniden biçimlenmesi daha zordur. Kentsel mekanların oluşturulması yasal zorunluluklar ve süreçler ile ilgilidir. Bala (2003), hazırladığı bilimsel çalışmada bu kentsel mekanları, binalar arasında kalması ve kentin görünen yüzü olması nedeniyle, kentsel arayüzler olarak adlandırmıştır. Daha önce bu konu ile ilgilenen diğer kuramcılar da aynı tanıma kullanmışlardır. Bu kentsel arayüzler veya kentsel mekanlar, kendisini oluşturan sınırlayıcı öğeler ve bu öğelerin özelliklerine göre değerlendirilebilir. Öncelikle çalışmada bu öğelerin ve özelliklerinin ne olduğu araştırılmış sonra kentsel mekanın sınıflandırılması yapılmıştır.

1.2.1. Kentsel dış mekanı oluşturan öğeler ve özellikleri

Kentsel mekanı oluşturan, algılanmasını sağlayan, mekanı tanımlayan sınırlayıcı öğelerdir. Çınar'a (1994) göre, Tunbiş mekanın sınırlayıcı öğelerini tavan, taban ve düşey yüzeyler olarak üç düzleme ayırmaktadır. Bu düzlemler bazı mekanlarda somut duvarlar, tavanlar ve zeminler olurken, bazı mekanlarda da yeryüzü, gökyüzü, ağaçlar, çalılar veya bunların gruplanmasından oluşur ve alanı sınırlandırarak mekan olarak algılanmasını sağlar.

Tavan yüzeyini, doğal ortamlarda ağaç dalları, tepe tacı oluştururken, kentsel ortamlarda binaların saçakları, çatı sınırları, kentsel gereksinimler olan direklerin ve buna benzer elemanların üst sınırları oluşturmaktadır. Net bir düzlem olmasa da kullanıcının algıladığı elemanların görsel olarak sürekliliği ile tavan düzlemi tamamlanabilir. Hem doğal ortam hem de kentsel mekanlarda sınırlayıcı olarak görebileceğimiz diğer öğe ise taban yüzeyidir. Kullanıcıların fiziksel temas kurdukları ve birebir ilişkide oldukları yüzey tabandır. Diğer düzlemlerin birleştirilmesinde ve mekan algısının hissedilmesindeki en önemli elemandır. Düşey yüzeyler ise, tavan yüzeyinden itibaren tabana doğru dik olarak inen, denetlenmesi en kolay yüzey olarak tanımlanmaktadır (Çınar 1994). En basit ifadeleri ile taban, tavan ve düşey düzlemlerin bir arada görülebildiği veya kullanıcı algısı ile görsel olarak tamamlanabilen düzlem grupları ile kentsel mekan oluşabilir (Şekil 1.4).

Şekil 1.4. Mekanı oluşturan sınırlayıcı yüzeyler (Çınar 1994)

Mekan kavramının basit ifadesi, kentsel mekanlarda da farklı düzlem elemanları ile tekrarlanabilir. İç mekan ve dış mekan arasındaki benzeşimde de anlatıldığı üzere, kentsel dış mekanı oluşturan yüzeyler, kullanıcı algısı ile aynı işlevi görerek bir mekan tanımlar. Binaların iç mekanını oluşturan duvarların dış yüzeyleri kentsel mekanın düşey sınırlayıcı ögesi olurlar. Yeryüzü parçası olarak var olan ve üzerine bastığımız yatay düzlem, taban düzlemini oluşturur. Kentsel mekan içerisinde yer alan üç boyutlu diğer elemanlar ise tavan düzlemini oluşturur. Bunlar saçaklar, ağaçlar, köprü geçişleri, elektrik telleri gibi öğeler olabilir. Kullanıcı mekanı, altında hissettiği veya üstüne bastığı alt kabuk, görsel bütünlük kurduğu ve alt kabuk ile birleşen yan kabuk, somut veya soyut olarak algıladığı üst kabukların birleşmesi sonucunda tanımlayabilmektedir.

Kentsel dış mekan, kendisini oluşturan öğeler ile birlikte eni, boyu ve yüksekliği olan, kullanıcı yorumları ile birlikte çok boyutlu bir düzenlemedir. İç mekandan farklı olarak üzerinde, kentsel olaylar ve aktiviteler gerçekleşir. Kentlilerin mekanı kullanması, ondan yararlanması mümkündür. Kullanıcılar kentsel mekanı duyu ve duygularıyla kavrar, bunun sonucunda kentsel mekan kişiye özel olarak yorumlanır. Böylece kentsel mekan ile kullanıcı arasında duyu ve duygusal bir bütünlük kurulur. Bu bütünlük ile birlikte kent içindeki boşluklar anlamını taşıyan kentsel alan kavramı, kentsel mekan kavramından ayrılır. Kentsel alan kavramı yalnızca sınırlayıcı öğeler ile birlikte üç boyutludur. Oysa ki kentsel mekan ekonomik, sosyal, psikolojik, kültürel özellikleri nedeniyle çok boyutludur (Öksüz 2004).

1.2.2. Kentsel dış mekanın türleri

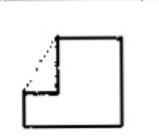

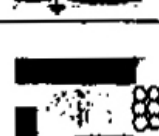
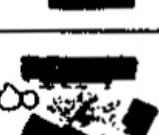
Kentsel mekan, farklı açılardan değerlendirilerek disiplinlere göre gruplandırılabilir. Yapılan ayrımlar, kentsel mekanı oluşturan öğelerin organizasyonu, kent içindeki kullanım biçimleri ve özellikleri gibi çerçevelerde düşünülerek gerçekleştirilmiştir. Kentsel mekanı sınırlayan öğelerin boyut, diziliş, oran ve biçim yönünden farklılıkları, mekanın kullanıcı tarafından algılanmasında değişiklik yaratır. Bunun sonucunda oluşan psikolojik tepkiler ve öznel duygular birbirinden ayrılır. Kentsel mekanın kullanıcı üzerindeki etkisi, kullanım yoğunluğu ve mekanda geçirilen zaman boyutuyla kendini gösterir. Yayanın kentsel mekan içerisindeki hareket yönlerini, kabiliyetini mekandan

alınan olumlu duyguları belirler. Bu bağlamda mekan organizasyonunun kullanıcı üzerindeki etkisine göre kentsel mekan sınıflandırılmıştır (Çakmaklı 1992). Çevreleyen elemanların doğal ya da yapay olmasına göre mekan etkisi değişim göstermektedir. Bu elemanların özelliklerine göre iki tür mekan oluşur (Şekil 1.5).

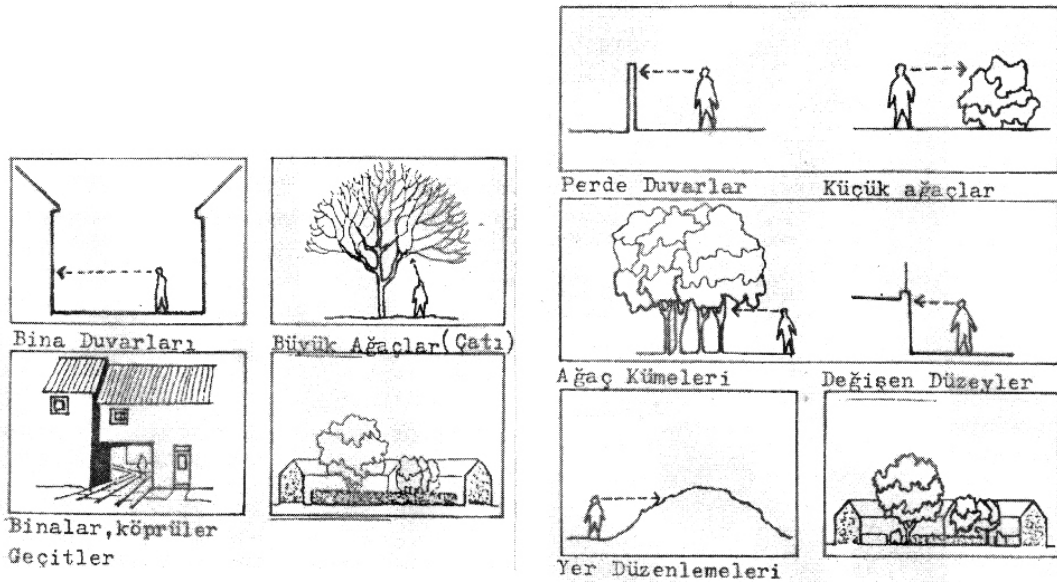
Şekil 1.5. Çevreleyen elemanların niteliğine göre mekan değerleri (Çakmaklı 1992)

Yumuşak mekan, doğal elemanların daha baskın olduğu, doğa ve binaların birlikte oluşturduğu mekandır. Sınırların oluşturulmasında asıl olarak doğal elemanlar kullanılmıştır. Mekan köşeleri, doğal elemanların arkasının da algılanmasına olanak verir ve kullanıcı üzerinde rahatlık, doğaya yakınlık hissi uyandırır, mevsimin algılanmasını sağlar. Sert mekan ise, binaların temel olarak kullanıldığı, sınırları net olarak algılanan, yapay olarak oluşturulduğu kullanıcı tarafından anlaşılan mekandır. Kullanıcı üzerinde korunma, gizlenme ve disiplin etkisi yaratır (Çakmaklı 1992). Çevreleyen elemanların özelliklerine göre bu sınıflandırma çoğaltılabilir (Şekil 1.6).

	MEKAN TÜRÜ		MEKAN ETKİSİ
ÇEVRELEYEN ELEMANLARIN NİTELİĞİ	YUMUŞAK MEKAN		DOĞAYA YAKINLIK BÜTÜNLÜK MEVSİMİ ALGILAMA RAHATLIK
	SERT MEKAN		STRÜKTÜR HİSSİ KORUNMA / BİZLENME DISİPLİN ETKİNLİK POTANSİYELİ
ÇEVRELEME DÜZEYİ	SERBEST MEKAN		MEKAN ALGISINDA BELİRSİZLİK ÖZGÜRLÜK GENİŞ BAKIŞ AÇISI
	KAPALI MEKAN		MEKAN ALGISINDA NETLİK KOLAY DENETİM SOSYAL ETKİNLİĞE UYGUNLUK
BİÇİM KARAKTERİ	NEGATİF MEKAN		BİÇİM ALGISINDA BELİRSİZLİK İŞLEVSEL RAHATSIZLIK GÖRSEL RAHATSIZLIK
	POZİTİF MEKAN		BÜTÜNLÜK / KUSATILMIŞLIK RAHATLIK İŞLEVSEL UYGUNLUK
AKTİVİTE KARAKTERİ	DURAGAN MEKAN		OTURMA / DİHLENME / VB. MEKAN ALGISINDA NETLİK BÜTÜNLÜK
	DEVİNGEN MEKAN		SİRKÜLASYON CANLILIK İLGİNCİLİK
ÇEVRELEYEN ELEMANLARIN DÜZENİ	DÜZENLİ MEKAN		DISİPLİN TEKDÜZELİK OLASILIĞI KARARLILIK
	DÜZENSİZ MEKAN		ÇEŞİTLİLİK / İLGİNCİLİK CANLILIK

Şekil 1.6. Çevreleyen elemanların özelliklerine göre mekan türleri (Çakmaklı 1992)

Kentsel dış mekanı çevreleyen elemanların organizasyonundaki ortak nokta kapalılık hissidir. Mekanın kullanıcı üzerine etkisi, kapalılık faktörüne göre belirlenebilir. Öksüz'ün (2004) bildirdiğine göre Sitte, mekansal tasarım ilkelerini belirleyerek, en önemli ilkenin “kapalılık” olduğunu saptamıştır (Öksüz 2004). Çakmaklı (1992) ve Öksüz'e (2004) ait her iki çalışmada da, mekan sınırlayıcı öğelerin organizasyonundaki kapalılık düzeyine göre sınıflandırma yapılmıştır. Şekil 1.6'da gösterilen mekan türleri ve kullanıcı üzerindeki etkileri, bu kapalılık ilkesinden hareketle yorumlanmıştır. Londra Büyükşehir Meclisi, kentsel mekanda kapalılık hissi veren mekan öğelerinin, sınırlamada üstlendikleri öneme dikkat çekmekte ve özelliklerine göre birincil ve ikincil mekan elemanları olarak ayrıldığını ifade etmektedir (Öksüz 2004). Birincil mekan elemanları bina duvarları, büyük ağaçlar, köprüler, geçitler ve bunların bir arada olduğu kentsel ortamlardır. Bu elemanların oluşturduğu mekanlarda kapalılık hissi daha yoğun hissedilir, mekan daha kolay algılanır. İkincil mekan elemanları ise perde duvarları, küçük ağaçlar, ağaç kümeleri, değişen yüzeyler ve yer düzenlemeleridir (Şekil 1.7).

1. Birincil mekan elemanları

2. İkincil mekan elemanları

Şekil 1.7. Kentsel mekanlarda kapalılığın elemanları (Öksüz 2004)

Kentsel mekan tasarımının en önemli ilkesi olarak kabul edilen kapalılık kavramı, binalar zinciri ile oluşturulmuş tam bir kapalılık değildir. Aralık ve açılmaların göreceli olarak etkili olmadığı, daha geniş bir kapalılık hissini anlatmaktadır. Kentsel mekanda insan ölçeği söz konusudur. İnsan ölçeği, insan vücut ölçülerini gösteren değerlere ya da kentsel mekanın yükseklik ve genişlik ölçülerine bağlı değildir, kullanıcının kentsel mekan içinde gerçekleştireceği eylemlerle ilişkilidir (Çakmaklı 1992).

Kullanıcıların kentsel mekanda gereksinim duydukları donatılar, sonrasında gerçekleştirecekleri eylemler, kentsel mekanın mülkiyet ve kullanımına göre türlere ayrılmasıyla anlaşılabilir. Kentsel mekanı sınırlayan öğelere göre sınıflandırmanın dışında, kullanım koşullarına göre de sınıflandırma yapılabilir. Bu bağlamda Öksüz (2004) kentsel mekanı dört ana başlıkta değerlendirmiştir (Öksüz 2004).

- a) Özel mekanlar
- b) Yarı özel mekanlar
- c) Yarı Kamusal mekanlar
- d) Kamusal mekanlar

Özel mekanlar, bir kişi ya da grubun özel kullanımına ait mekanlardır. İşyerleri, konutlar, özel mülkiyette bulunan tarım alanları, yapılaşmamış arsalar özel mekanlar olarak değerlendirilebilir. Mülkiyet sahibinin izni olmadan veya özel mekan kullanıcıları ile ilişkili olmadan kullanılamayan mekanlardır. Herhangi bir yapıya ait olan ve dışarıdan görsel olarak yararlanılan, bir kişi ya da kuruluş mülkiyetinde olan mekanlar, yarı özel mekanlardır. Konut yapılarının bahçeleri, balkonlar gibi özel kullanım alanları olup, görsel iletişimi sağlayan mekanlardır. Kişinin özel mülkiyetinde olmasına karşın, toplumsal bir denetimin olduğu, kullanıcılar arasında ortak eylemler ve duyguların paylaşıldığı alanlardır. Kamusal mekanlar, kentlilerin serbest olarak kullanabildiği, çeşitli eylemlerini gerçekleştirdiği, gereksinimlerini karşıladığı kentin ortak mekanlarıdır. Yapılanmış veya yapılanmamış olarak kullanılabilen bu mekanlar, ortak kullanıma açık eğlence, dinlenme binaları olabileceği gibi, parklar, rekreasyon alanları, cadde ve sokaklar da olabilir. Yarı kamusal mekanlar ise, kamusal mekanlardan farklı olarak, bir topluluğun mülkiyetinde olup, buralarda kontrollü bir kullanım

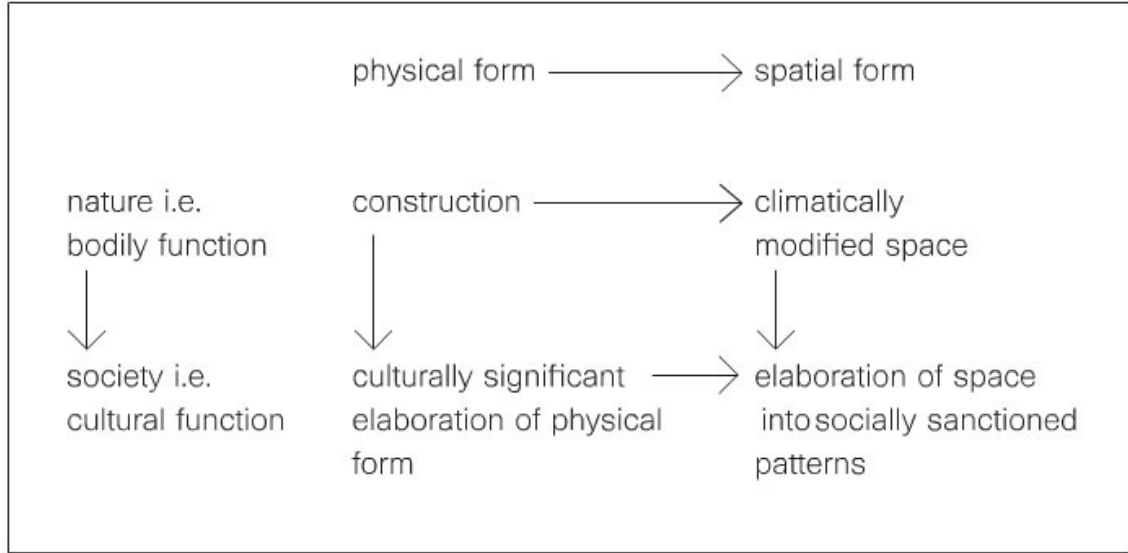
görülebilmektedir. Yarı kamusal mekanlarda kendi içinde bir denetim mekanizması vardır. Bu mekan kullanıcılarına, toplum içinde farklı bir sosyal seviye yaratmakla beraber serbestçe kullanımı da engeller (Öksüz 2004).

Kentsel mekanların biçim açısından ve mülkiyete bağlı olarak sınıflandırılması, kullanıcıların mekanları algılamasında önemli bir etkidir. Mekanın, biçimsel özellikleri ve mülkiyet durumuna göre yapılan sınıflandırmasında da kullanıcının, mekana bakış açısını, mekandan aldığı duygusal ve psikolojik etkileri belirleyen, mekanda hangi eylemlerin nasıl gerçekleştirileceği konusunda bilgi veren niteliktedir. Kentsel ölçekte mekan kavramı, kullanıcı hareketleri, algılama düzeyi, tanımlanabilirlik ve tariflenebilirlik ölçütleri ile kuramcılarca tartışılmış bir olgudur. Tanımının yapılmasının dışında mekan, kullanıcıların mekanı nasıl algıladığı konularında kentsel düzeyde irdelenmiştir. Bireyin kentsel mekan ile ilgili deneyimlerini inceleyen kuramcılar, kentsel mekanı bireyin bakış açısı ile nasıl görebildiği konusunda araştırmalar yapmışlar ve kentsel ölçekte mekan düzeyinde, kullanıcı davranışlarının çözümlenmesi açısından önemli bilgiler ortaya koymuşlardır. Bunlar arasında, Lynch, Cullen ve Norberg-Schulz'un kentin algılanması üzerine geliştirdikleri yaklaşımlar özellikle önem taşımaktadır.

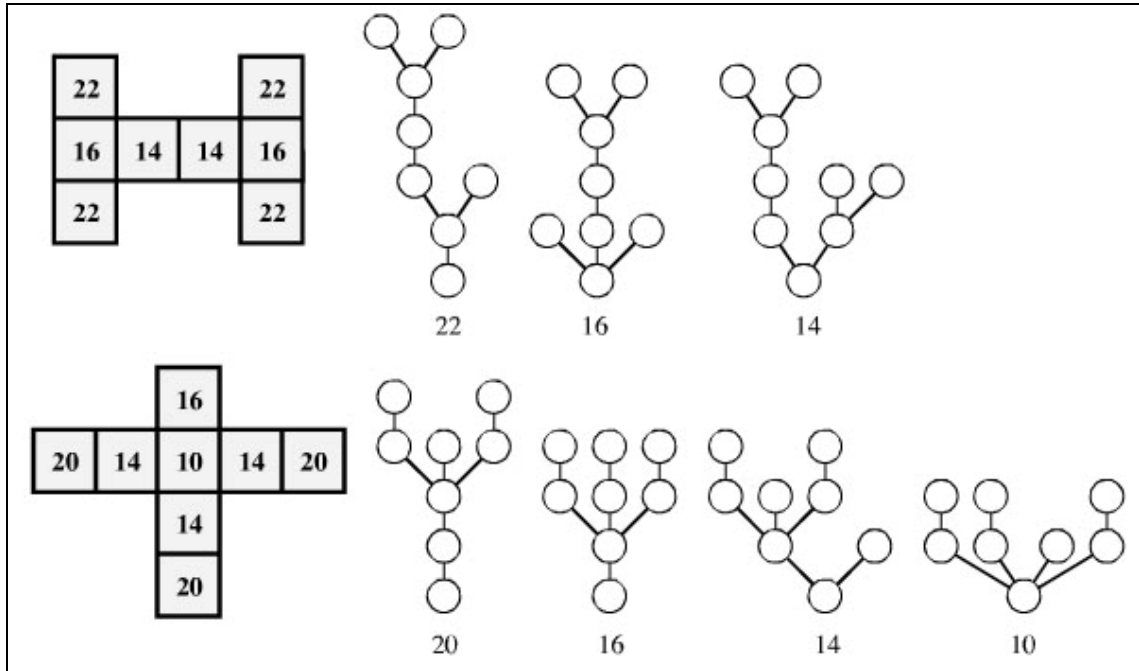
1.3. Kentsel Ölçekte Mekan Yaklaşımları

Toplumsal aktivitelerin gerçekleştirildiği, bireylerin ortak kullanım alanları olan kentsel dış mekanlar, her bir birey tarafından farklı olarak algılanırlar. Mekanın her kullanıcıya yaptığı etki bireyin geçmişine, psikolojisine ve kültürel düzeyine göre değişiklik gösterir. Birey tarafından algılanan kentin nasıl algılandığı konusunda yapılan çalışmalar ölçeksel farklılıklar gösterse de, aynı problemi tanımlamaya yöneliktir. Çalışmada kullanılacak kentsel ölçekte mekan yaklaşımının belirlenebilmesi için, kuramcıların ortaya koydukları bilgilerin incelenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda K. Lynch, C. Norberg-Schulz, G. Cullen gibi kuramcıların ortaya atıldığı görüşler değerlendirilmiş, mekanın algılanmasına yönelik yakın dönemde geliştirilen diğer teoriler de irdelenmiştir.

Mekânın kullanıcı tarafından algılanma biçimi, mekansal organizasyonu belirleyen en önemli etken olarak görülmüş, mekansal algılama, yeni dönem araştırmacıların da ilgi duyduğu bir alan olmuştur. Bu konuda yeni bir teori üreten Hillier (2007), mekânı bireysel ve toplumsal psikoloji açısından değerlendirerek, mekân dizim yöntemi ile tanımlanmasını yapmıştır (Şekil 1.8, 1.9)

Şekil 1.8. Toplumsal etkileşim ve mekânın biçimlenişi (Hillier 2007)

Şekil 1.9. Mekân dizilişlerinin şematik gösterimi (Hillier 2007)

Hillier'in (2007) ürettiği mekansal teori, birbirine bağlı karmaşık mekanların algılanmasına yönelik, kullanıcıyı, bulunduğu ilk mekandan başlayarak sonuca ulaştıran bir anlayışa sahiptir. Çalışma alanı, yalnızca bir yaya doğrultusu olarak ele alındığı, çevredeki mekanlar ile birlikte bölgesel olarak bir değerlendirme yapılmadığı için, bu teori yöntem olarak benimsenmemiştir. Çalışılan yaya ticaret aksı, bir başlangıç ve bitiş noktası olan tek bir doğrultudan oluştuğu ve karmaşık bir yapı içermediğinden, bu yöntem yerine, mekanı kullanıcının genel algılama düzeyi açısından değerlendiren, Lynch, Norberg-Schulz ve Cullen yaklaşımları daha detaylı incelenmiştir.

1.3.1. Lynch yaklaşımı

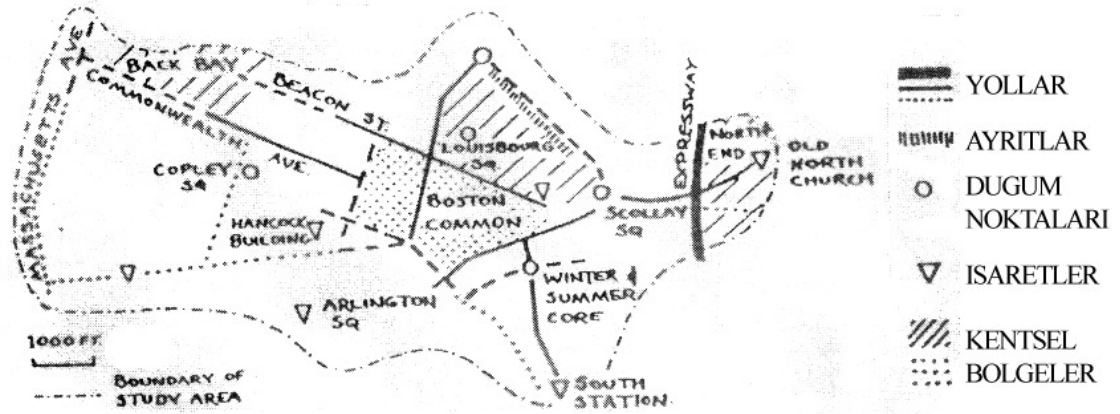
Kentsel çevrenin, birey tarafından bilinçli bir şekilde algılanması ve bu algılamanın etkenleri üzerine çalışmalar yapan Lynch, bireyin deneyimleri ile geliştirdiği kent imgelerini irdelemiş, bu imgelerde biçimlenen kentsel peyzajın yapısal bileşenlerini saptamaya çalışmıştır (Lynch 1960). Belirlenen yapısal bileşenler, bireyin kentsel mekan ile duyuşsal ve duygusal iletişimi sonrasında hafızasında yer kaplayan, kentle bireyin bütünleşmesini sağlayan kentsel mekan öğeleridir.

Kentin birey tarafından kullanılabilmesi, tariflenebilmesi ve kavranabilmesi için, öncelikle önemli kentsel öğelerin belirlenmesi gerektiğini aktaran Lynch (1960), bu öğelerin bireyin anılarında yer eden kentsel bölgeler, sınırlar, anıtsal öğeler, düğüm noktaları veya kenti bölgesel olarak birbirine bağlayan yollar gibi elemanlar olabileceğini belirtmiştir (Lynch 1960). Bu öğelerin nitelikleri ve herkes tarafından bilinir olmaları kentin tariflenmiş sınırlarını tanımakta kolaylık sağlar. Tüm kent kullanıcıları ve kente gelen ziyaretçiler tarafından algılanan bu öğeler kentin imajını oluşturur ve kolay tarif edilebilmesini sağlar. Lynch belirlediği kentsel imgeleri beş ana başlıkta değerlendirmiştir (Lynch 1960).

- 1) Districts (Kentsel bölgeler-kesimler), kent dokusu içinde belirli özellikleri, içerdikleri işlevler ve sosyal yönlerine göre diğer bölgelerden ayrılırlar. Kentsel doku farklılaşması kentin algılanmasında önemli rol oynar.

- 2) Edges (Sınırlar-ayrıntlar), kentsel bölgeleri birbirinden ayıran, kentliler tarafından belirgin bir biçimde algılanabilen doğrusal öğelerdir. Bölgeleri birbirinden ayırdığı gibi arasında ilişki sağlayan geçiş elemanları da olabilir. Bu imgeler doğal veya yapay elemanlardan oluşabilir. Topoğrafik yapıya bağlı olarak oluşan akarsu, yeşil doku gibi öğeler doğal sınırlardır. Kullanıcılar tarafından oluşturulmuş duvarlar, yollar, ağaçlar veya sosyal olarak kendini gösteren ve belirgin bir biçimde ayrılan öğeler yapay sınırları oluşturur. Bu öğeler, içerdikleri özelliklere bağlı olarak kentsel bölgeler arasında ayırıcı bir görsel hat oluştururlar.
- 3) Landmarks (Anıtsal öğeler-işaretler), süreç içerisinde kent ile bütünleşmiş, kentin sevilmesinde, benimsenmesinde ve anımsanmasında büyük rol oynayan imgelerdir. Kentte yaşayanlara ve ziyaretçilere yön bulma ve tarif etmede, kentsel bölgelerin tanımlanmasında kolaylık sağlayıp ortak bir dil oluştururlar.
- 4) Nodes (Düğüm noktaları), kentsel mekanda diğer mekansal öğelerin bir araya geldiği yerlerde oluşan toplanma ve dağılım noktalarıdır. Bu düğüm noktaları, diğer kentsel bölgelere ulaşmak için kullanılır ve uzun süreli kullanıma sahne olmaz. Genel olarak yoğun insan ve taşıt trafiğinin kesişim noktalarında oluşur.
- 5) Paths (Yollar), kentsel dokudaki sabit öğeler arasında kentliye hareket kabiliyeti sağlayan, diğer öğelere ulaşımı ve bağlantıyı oluşturan, üzerinde hareketlilik içeren alanlardır.

Lynch (1960) ortaya koyduğu yaklaşımda, kenti farklı öğelere ayırarak bütünsel anlamda anlatmayı ve algılamayı ön plana çıkartmıştır. Kentsel mekan kavramını oluşturan, tanımlayan öğeler gibi, kentsel mekanın içinde yer aldığı kenti de bu bakış açısı ile ele almıştır. Sokak anketleri ile Boston kent imgesi çiziminde, kentlilerin algıladığı ve tanımladığı kent öğelerini göstermiştir (Şekil 1.10).

Şekil 1.10. Boston kent imgesi çizimi (Lynch 1960)

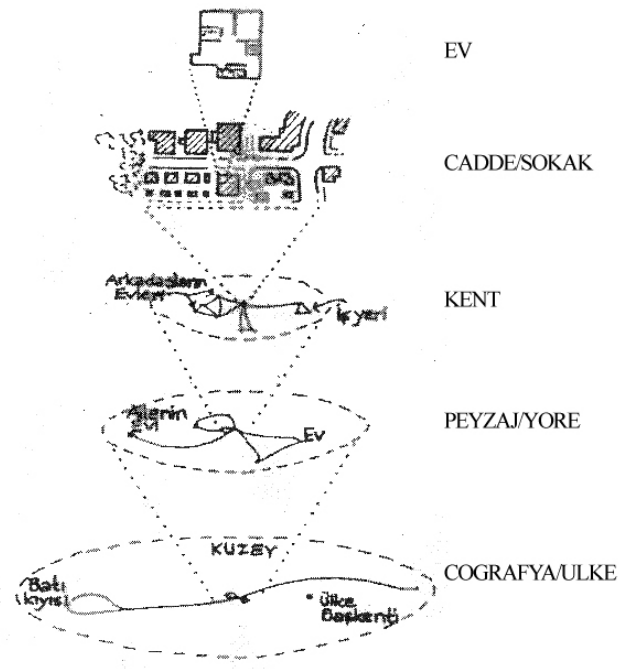
Kenti bilinçli bir şekilde, belli kentsel mekan ve donatılar kullanarak kavramayı sağlamak, kullanıcılar için kent yaşamını ve kentsel ilişkileri kolaylaştırmak gibi bir amaçlar doğrultusunda bu yaklaşım benimsenebilir. Ancak Bursa'da geleneksel yaya ticaret aksı ile ilgili hazırlanan bu çalışmada yalnızca tariflenebilirlik açısından değerlendirilebilir, çünkü Lynch'in (1960) yaklaşımı kenti üst ölçekte tanımlamak için kullanılmıştır. Bir başka deyişle Lynch'in yaklaşımı kent bütününde yapılacak bir çalışma için altlık oluşturabilir, ancak kentin yalnızca küçük bir bölümü ele alındığında bu yaklaşım detay özellikleri açısından yetersiz kalacaktır. Çalışma alanı kent bütününde irdelenirse, alanın kent için önemi kapsamında ve bireyler tarafından bilinir olma düzeyi açısından bir "kentsel bölge", içinde barındığı tarihi ve sosyal mekanlar ile bir "işaret", aks üzerinde ve çevresinde oluşan yoğunluk itibariyle "düğüm noktaları" tanımları ile bağdaştırılabilir. Bu yaklaşımın, Bursa kenti içinde tarihi yaya ticaret aksının konumu ve birey anımsama düzeyi konusunda yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu konuyla ilgili diğer bir yaklaşım da Norberg-Schulz tarafından geliştirilmiştir.

1.3.2. Norberg-Schulz yaklaşımı

Varoluşsal mekanın yapısını daha biçimsel bir yöntemle inceleyen Norberg-Schulz, bu yapıyı yatay ve düşey olmak üzere iki uzanımda tanımlamıştır. Norberg-Schulz yatay uzanımı Lynch'in (1960) yaklaşımından yola çıkarak belirlemiştir. Düşey uzanımda ise bireyin kentsel mekanı kullanma veya kavrama biçiminin dışında, sosyal

yaşam özellikleri açısından yerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Kent düzeyinde belli varoluşsal mekanları kullanan bireyin, aslında daha büyük bir çerçevenin içinde nerede olduğunu ortaya koymaya yöneliktir. Birey, mekanı zamana bağlı olarak değişken bir biçimde kullanır. Belirli zamanlarda ise tek bir düzeyde yoğunlaşır. Bireyin yaşadığı özel mekanın, tüm alan ve sosyal yaşam içindeki yerini tanımlayan bu yaklaşım, ilişkiler bütününde soyut bir düzey belirlemiştir.

Kullanıcı kenti, çeşitli imajlar yardımıyla tanımlayabilmekte, yaşadığı sosyal çevre ve ilişkiler açısından da farklı bir tarif yapabilmektedir. Sosyal ilişkilerin türü ve niteliği açısından kentsel mekanı farklı algılayan kullanıcı, bu mekanları beş ana grupta değerlendirebilmektedir. (Norberg-Schulz 1980) (Şekil 1.11).

Şekil 1.11. Varoluşsal mekanın düşey strüktür bileşenleri
Norberg-Schulz'dan aktaran (Öksüz 2004)

Kentsel mekanın sosyal yaşam içindeki yerini tanımlayan, bireyin kullandığı kentsel mekanları kendi içinde gruplara ayıran bu görüş, Lynch'in kent ile ilgili görüşlerini daha soyut olarak bütünde değerlendirmiştir. Bireyin kullandığı ve algıladığı en üst ölçek ile, kullanılan en özel mekan arasındaki ilişkiler düzeni kurgulanmıştır. Bu çalışmanın ölçeği düşünüldüğünde, Norberg-Schulz'un yaklaşımı da genel kuramsal bir ifade olarak kalmaktadır. Bursa kenti içinde, tarihi yaya ticaret aksı özel olarak ele

alındığı için, bu aks üzerinde gerçekleşen kullanıcı deneyimlerini kapsayabilecek Cullen yaklaşımı özel bir önem taşımaktadır.

1.3.3. Cullen yaklaşımı

Cullen, bireyin kentsel mekan ile ilgili deneyimlerini, cadde ve sokaktaki kişinin perspektifinden yararlanarak 1962’de ele almıştır. Kentsel ölçekteki diğer yaklaşımlardan farklı olarak, burada kentsel mekan ile ilgili daha alt ölçekte bir inceleme yapılmıştır. Cullen, kent içinde inşa edilen tek bir yapının yalnızca mimari bir ürün olduğunu, bir düzine yapının bir araya gelmesi ile oluşan ürünün mimarlığın yaptığından daha başka bir sanat olduğunu belirtmiştir (Cullen 1995). Birey kent içinde yürürken, mimarlık ürünleri olan binaların yanından geçer, bir köşe başından dönünce aniden sürpriz başka bir bina ile karşılaşabilir. Dolayısı ile birey kent içinde eylemlerini gerçekleştirirken, kentsel mekanları ardışık bir şekilde, sürekli değişken olarak algılamaktadır. Bireyin kent içinde algıladığı mekanların boyutları, işlevleri ve biçimleri değişken olduğundan, hareketi devam ettiği sürece farklı deneyimler yaşayacak, kentsel mekanlara verdiği psikolojik tepkiler kent ile bütünleşmesini sağlayacaktır. Kenti tanıma yönünde, insan ölçeğinde bir tanımlama yapılabilecektir.

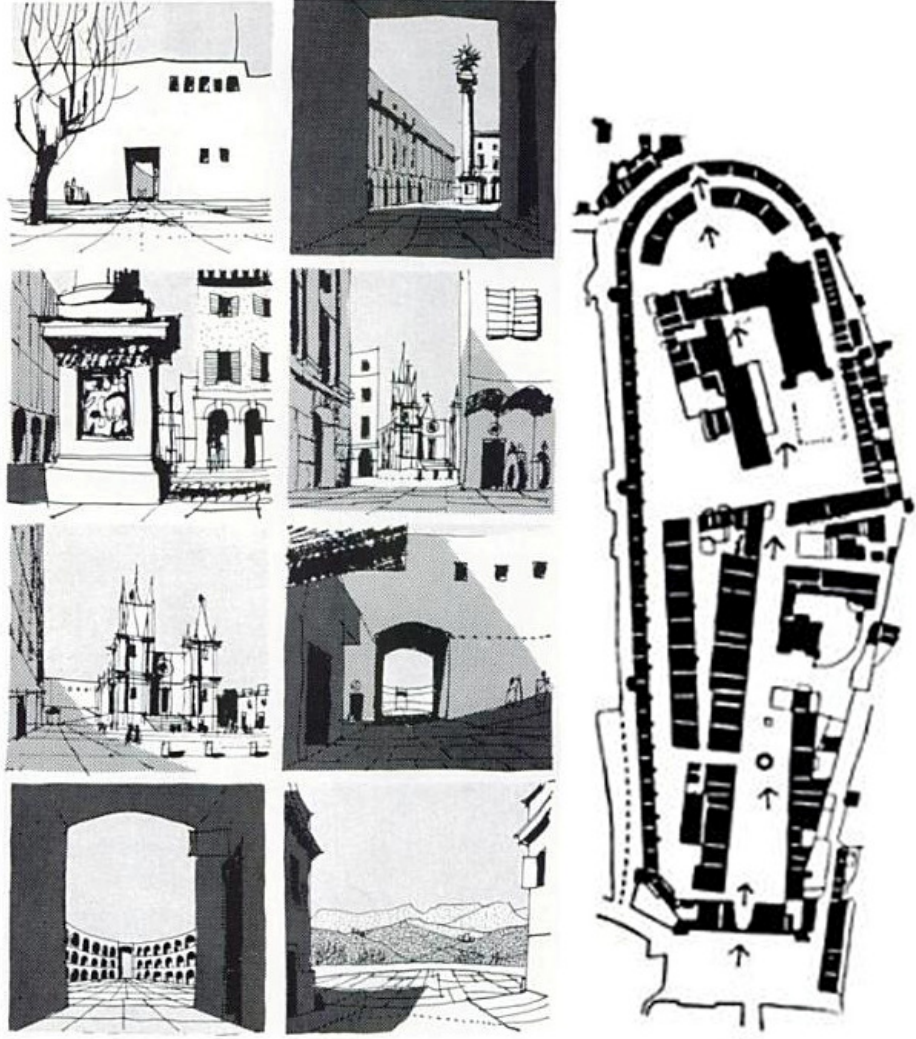
Cullen’e (1995) göre birey, kentsel mekanlar içinde hareket ederken, kentin unsurlarını kendi algısı ile değiştirerek, kentsel mekan ile duygusal iletişim sağlar. Cullen, bu iletişimin seviyesinin, kentsel mekanların özelliklerine bağlı olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda bireyin görme yeteneğinin de belli bir seviyede olması gerekmektedir. Cullen, uzun düz bir yolun birey üzerinde etkisinin az olduğunu, çünkü ilk görünen öğenin görsel olarak beyine aktarılmasından sonra farklı bir veri alınmadığını, yolculuğun monoton hale geldiğini aktarmış, insan beyninin zıtlıklara tepki verdiğini, birbirinden farklı olan öğelerin daha kolay algılandığını belirtmiştir (Cullen 1995).

Cullen (1995), bireyin kent içindeki hareketi sırasında gördüğü şeyleri, “ardışık görüş” yetisi olarak adlandırmış, bireyin seri bir şekilde kenti algılandığını ifade etmiş,

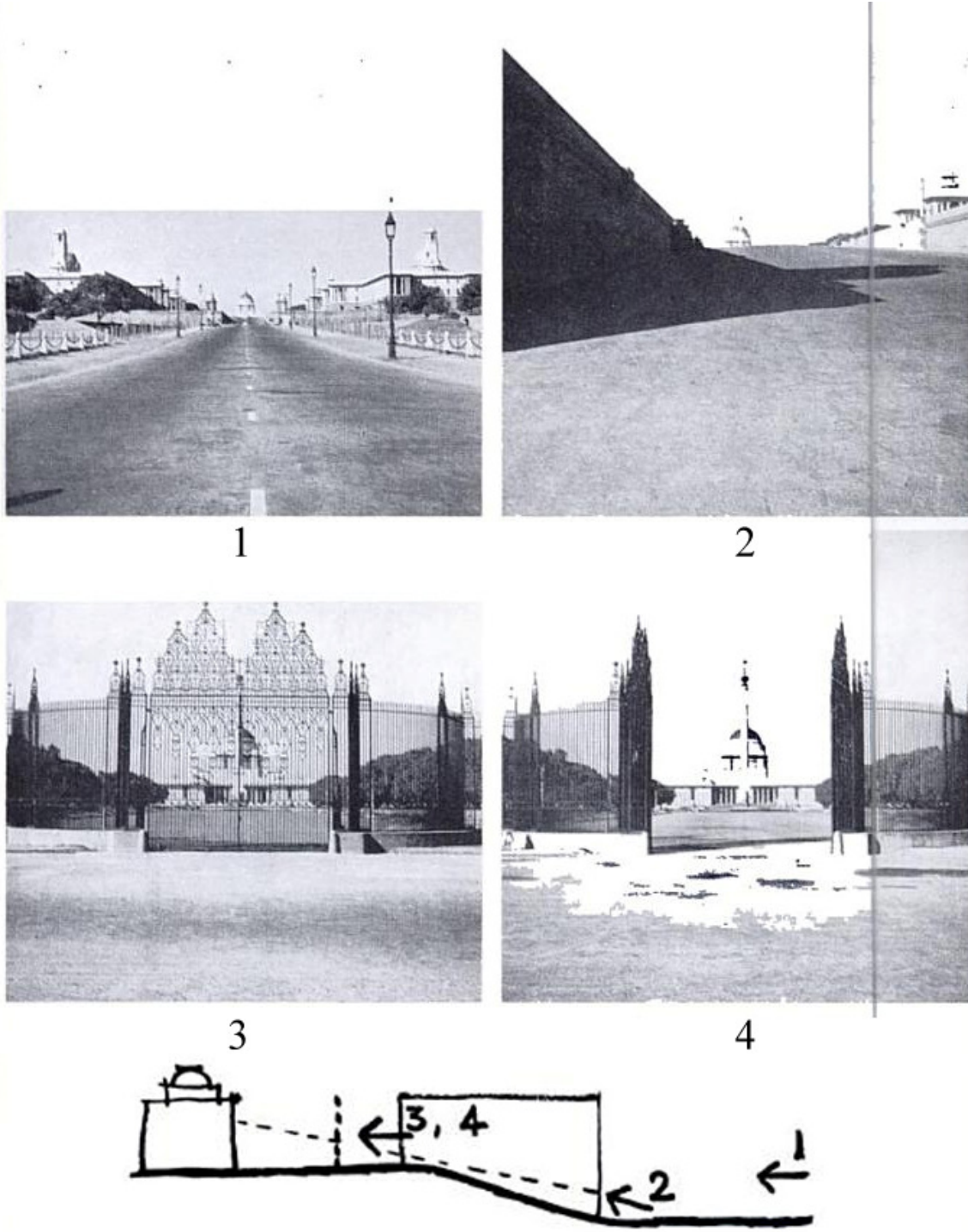
bu bağlamda kentin görünümünü ikiye ayırmıştır. Bunlar mevcut görünüm ve ortaya çıkan görünümdür (Cullen 1995).

Normal şartlarda, bireyin kent içinde olaylar zincirini görmesi ve duyguları ile bağlantısını kurması tamamıyla rastlantısal olarak gerçekleşmektedir. Kentin mevcut görüntüsünden çok da farklı olmayan bir kentsel mekan algılanmaktadır. Ancak bireyin ilişkiler sanatını kullanarak, kentsel mekanlar içerisinde önemli noktaları yakalaması, bu noktalar ile kentsel mekanları birbirine bağlaması, bunun sonucunda da duygusal ve duygusal bir ilişki kurulabilmesi mümkündür (Cullen 1995). Böylece birey, kent ile arasında bağ oluşturabilecek aracı kentsel mekanları veya binaları belirleyerek, algısal düzeyi arttırabilir.

Bu yaklaşım, bireyin eylemlerini gerçekleştirdiği kentsel mekanları algılaması ve ilişkiler bütünü içinde, Lynch'in (1960) üst ölçekteki imgelerinin nasıl oluştuğunu göstermektedir. Kenti tanımlamak üzere kullanılan kentsel öğelerin, bireyin anılarına nasıl yerleştiği, kent bütününde nasıl sınırlayıcı, ayırıcı ve tarifleyici bir özellik kazandığı görülebilmektedir. Benzer bir biçimde Lynch ve Norberg-Schulz, kenti ve kentsel mekanı anlatırken, bir takım kentsel öğeleri kullanmışlar, bu öğelerin kentsel mekan içinde yer alabilmesi, mekan olabilmesi için birey tarafından algılanması ve benimsenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak bu öğelerin bireyin gözünde ve hafızasında nasıl oluştuğu konusunda bilgi veren, daha özel bir ölçekte konuya yaklaşan Cullen olmuştur. Kenti bireyin gözünden yeniden çizen Cullen, ardışık görüş sisteminin nasıl gerçekleştirilebileceğini basit kent çizimleri ile anlatmıştır (Cullen 1995) (Şekil 1.12, 1.13).

Şekil 1.12. Ardışık görüşle algılanan kentsel mekan gösterimi (Cullen 1995)

Şekil 1.13. Yeni Delhi’de ardışık görüş sistemi ile bir anlatım (Cullen 1995)

1.3.4. Kentsel ölçekte mekan yaklaşımları üzerine değerlendirme

Bu bölümde kentsel mekan kavramının tanımlanması sonrasında, kentsel mekanın oluşumu için gerekli öğeler, düzenlemeler ve kentsel mekanın türlerine ilişkin yapılan araştırmalar, bireyin mekanı algılaması ve mekanla kurduğu ilişki düzeyinde değerlendirilmiştir. Kenti kullanan bireylerin, bilinçli ya da bilinçsiz olarak yaptığı eylemler, mekanın biçimsel özelliklerinin yönlendirmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bir kentsel mekan içerisinde bireyin davranışları, kentsel mekan öğelerinin organizasyonu ile doğrudan ilişkilidir.

Bu bağlamda, araştırılan kentsel ölçekteki mekan yaklaşımlarından Lynch yaklaşımı, kent bütününe ele almakta ve bireylerin ilişki düzeyinde kenti nasıl tanımladıkları konusunda bilgiler vermektedir. Beş ana grupta aktarılan kentsel imgeler, çalışma alanını da içine alan kent düzeyinde oluşan kentsel öğelerdir. Bursa Kapalı Çarşı tarihi yaya aksı ve çarşı bölgesi, bu imgelerden birkaç tanesini oluşturmaktadır. Diğer görüş olan Norberg-Schulz yaklaşımı ise, Lynch'in yaptığı tanımlamaların daha üst ölçekte, sosyal yaşam boyutu ile ele alınması sonucunda ortaya çıkmıştır. Her iki yaklaşım da kent bütününe irdelemektedir. Bursa Geleneksel Çarşı bölgesi ve yaya aksı, lineer gelişmiş bir kentsel imge olmanın dışında içindeki anıtsal öğelerle de tanımlanabilir. Ancak aks boyunca gerçekleşen kullanıcı eylemlerini ve mekan etkisini incelemede bu yaklaşımlar kullanılamayacaktır.

Bursa Kapalı Çarşı Tarihi Yaya Ticaret Aksı ile ilgili bir değerlendirme yapmayı amaçlayan bu çalışmanın, açıklanan nedenlerden dolayı, kentsel mekanın daha detayda incelenebilmesine olanak sağlayacak, kullanıcılar ile mekansal öğeler arasındaki duyuşsal ve duygusal bağı değerlendirebilecek ölçekte olması nedeniyle, çalışmada Cullen yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşım doğrultusunda, öncelikle Osmanlı'da lineer gelişmiş geleneksel çarşıların mekansal değerleri araştırılmıştır.

1.4. Kentsel Dış Mekanda Ticaret

Tarihsel süreçte, insanların bir arada yaşamaya başlamaları, bunun sonucunda kentlerin oluşumu, kentin dış mekanının, sosyal, duygusal ve ekonomik paylaşımlar için kullanılmasını, bireylerin kentsel dış mekanlar yoluyla iletişim kurmalarını sağlamıştır. Kentsel dış mekanlar, dini törenler, eğlenceler ve gösteriler gibi aktivitelerin yapıldığı sosyal mekanlar olmuşlardır.

Kentsel mekanda gerçekleşen bu paylaşımlar arasında yer alan karşılıklı mal alıp verme eylemi kentlerin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Bu eylemin kentin gelişimindeki etkisinin ortaya konabilmesi için, eylemin genel tanımı yapılmış, kentsel dış mekandaki gelişimi konusuna kısaca değinilmiştir. Yapılan çalışma, her ne kadar bir ticaret bölgesini ele alsada, alanın mekansal oluşumunu araştırdığından, kentsel dış mekanda ticaret kavramı ve gelişimi genel olarak değerlendirilmiş, daha sonra bu kavramın mekansal gelişimi ayrıntılı bir şekilde irdelenmiştir.

Ticaret, herhangi bir malın alımı veya satımı anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle ticaret, periyodik gereksinimlerden, ömürlük gereksinimlere kadar olan her türlü eşya ve malın alınması ve satılmasıdır (Göçer 1984). Yapılan bu tanım irdelendiğinde, bireylerin gereksinimleri doğrultusunda, aralarında bir mal veya eşyaya dayalı olarak gerçekleşen paylaşımlar bütünü denilebilir. Önemli olan, bu eylem sonucunda karşılıklı olarak somut bir yarar sağlanmasıdır.

Ticaret, her ne kadar bir malın alımı veya satımı sonucu maddi yarar sağlamak için yapılsa da, eylemin gerçekleşme sürecinde oluşan sosyal paylaşımlar da göz ardı edilemez. Kentlerin yeni kurulduğu dönemlerde, mal değişimi şeklinde başlayan ticaret eylemi, Ortaçağ'da farklı kültürlerin sosyal ve politik etkileşimleri sonucunda, kent gelişiminde etkin rol oynamıştır (Göçer 1984). Farklı kültürler arasında gerçekleştirilen ticaret sırasında, yaşam biçimleri ve mekan özellikleri açısından da paylaşımlar olmuş, edinilen yeni yaşamsal özellikler, kenti oluşturan yapılara yansımıştır. Bunun yanında, diğer ülkeler ile yapılan ticaretin daha iyi koşullarda yapılmasını sağlayacak özelleşmiş mekanlar inşa edilmiş, ticaret bölgesinin merkezinde konumlandırılmıştır.

Antik dönemde takas yöntemiyle gerçekleşen alışveriş eylemi, el işçiliği ile üretim yapan zanaatkar sınıfının doğmasına yol açmış, üretilen malların “pazar” denilen özel mekanlarda satılması ile gelişimini sürdürmüştür. Kent merkezinde bulunan ve buluşma noktası olan “agora”nın hemen yanında, alışveriş eyleminin gerçekleştirileceği mekanlar oluşmuştur (Göksuçukur 1999). Zamanla takas yöntemi ile gerçekleşen alışveriş, paranın bulunması ile, sonraki çağlarda daha düzenli bir şekilde yapılmaya başlanmıştır.

Ticaret, bulunan yeni değer ölçüsü olan para sayesinde standart bir düzen içine girmiş, üretim tekniklerindeki gelişme mal çeşitlerinin artmasını sağlamış, üretim ve satışta uzmanlaşma olmuştur. Artan üretim sonrasında kullanıcı gereksinimlerinin de değişmesi, alışveriş eyleminin gelişmesine yol açmış, ticaretin daha sağlıklı yapılabilmesine yönelik yeni mekanlar kurgulanmıştır (Göçer 1984).

“Hiçbir uygarlıkta, kent yaşamı, ticaret ve sanayiden bağımsız olarak gelişmemiştir. Ne antik çağda ne de modern zamanlarda bu kuralın dışında kalan bir durum olmamıştır” (Pirenne 1982). Kentlerin işleyişinde önemli bir yeri olan ticaret olgusu, kuruluşundan günümüze kadar kentlere eşlik etmiş bir fonksiyondur (Göçer 1984). Tarihsel süreç içinde, bu ticaret fonksiyonunun, sosyal, kültürel ve yönetsel eylemlerin gerçekleştirildiği bir merkezde yer alması, kentlerin genel karakteristik özelliği olmuş, kent kimliği ile özdeşleşmiş ve kentin algılanmasında önemli bir imge olmuştur (Aydemir 2004).

Ortaçağda ise, kentlerde farklı ticaret konuları ile uğraşan tüccarlar ve zanaatkarlar, zaman içinde örgütlenecek ticaretin gelişmesini sağlamışlardır. Ticaretteki bu gelişme, kent merkezinin de büyümesine yol açmıştır. Kent merkezinin ticari mekanlar açısından yoğunlaşması, yeni ticaret alanlarının oluşmasını zorunlu kılmış, belirli malların satıldığı dükkanlardan oluşan sokaklar ortaya çıkmıştır. Gallion, ticaret alanlarının ve esnafın kentin ortasında yer aldığını, belediye ve ticaret yapılarının komşuluğunun, mekanda da örgütlenmeye yol açtığını, kent merkezinin kentin simgesi olarak biçimlendiğini aktarmıştır (Aydemir 2004). Tarihsel olarak, kent merkezinin ve ticaret

alanlarının, Osmanlı kentlerinde de benzer özellikler gösterdiği Raymond tarafından belirtilmiştir (Aydemir 2004).

Ancak Sennett (1999), Ortaçağ Batı kentlerinde ticaret alanları ile dini mekanların birbirinden kesin çizgilerle ayrıldığını, bu anlayışın, Batı şehirciliğinin özelliği olarak yaygınlaştığını, oysa ki, Ortaçağ Müslüman kentlerinin kutsal ile dünyevi, cami ile pazar mekanları arasında böyle kesin bir ayırım oluşturmadığını söylemektedir (Sennett 1999).

Tezde, çalışma alanının geleneksel Osmanlı tarihi kent yerleşimi olması, bu alanın kentsel mekan organizasyonu ve kentsel mekanı oluşturan öğelerin kullanıcılara olan etkisi açısından değerlendirilmesi nedeniyle, yalnızca Osmanlı dönemi kentleri incelenmiştir. Araştırmaya konu olan Bursa tarihi yaya ticaret aksını oluşturan mekanların, günümüzdeki durumunun incelenebilmesi için, Osmanlıda ticaret alanlarının nasıl oluştuğu, ticaret yapılarının neler olduğu ve hangi işlevsel sıra ile inşa edildiği konuları hakkında bilgi verilmiştir.

2. GELENEKSEL OSMANLI TARİHİ KENT MERKEZLERİNDEKİ TİCARET ALANLARININ GELİŞİMİ

Alışveriş eylemi, kentsel dış mekanda gelişimini sürdürürken, kentin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Ortaçağ batı kentlerinde, kutsal kent ile dünyevi kentin birbirini itmesi, dünyevi kentin her yerinin pazar olarak kullanılması sonucunu doğurmuştur. Çarşı alanlarının nadiren planlanması, kendiliğinden oluşan açık ya da kapalı yerlerde ticaret yapılmasına, kentin kilise dışında tüm mekanlarının çarşı alanı olmasına yol açmıştır (Sennett 1999). Ticaret olgusunun yaygınlaşması ve gelişmesi sonucunda, örgütlenme ve sınıflandırma oluşmuş, ortak ticaret alanlarının bir araya gelmesiyle özelleşmiş mekanlara gereksinim duyulmuştur.

Batıdaki gelişmelerden farklı olarak, Osmanlı kentleri, ticaret merkezlerinin kent içindeki konumuna göre gelişmiş, dini yapılar ile ticaret yapıları birlikte kurgulanmıştır. Bu yapıların etkileşimi, aralarındaki ekonomik bağlar, kent merkezinin gelişmesinde önemli etken olmuştur.

2.1. Osmanlı Dönemi Kentlerinde Ticaret Alanlarının Oluşum Süreci

Osmanlı'da, ticaret alanlarının mekansal oluşumu için öncelikle, inşaat eyleminin ekonomik ve pratik anlamda nasıl gerçekleştiği konusu önem kazanmaktadır. Osmanlı Anadolu kentlerindeki kamu binalarının, Osmanlı merkezi yönetimi tarafından ya da Sultan'ın projeler üzerinde doğrudan onayını alan sancakbeyleri tarafından yaptırıldığı görülmektedir. Bu nedenle Osmanlı mimari tarzının, İstanbul'dan başlayarak, imparatorluğun diğer önemli kentlerine doğru yayıldığı söylenebilir (Faroqhi 2000).

Osmanlı merkezi yönetiminin inşaat eylemlerini örgütleme biçimine ilişkin genel ilkeler incelendiğinde, insan gücünün, daha az vasıflı işler için askeri örgüt üyesi acemi oğlanlardan, özel beceri isteyen işler içinse esnaf örgütlerinden karşılandığı belirtilmektedir (Faroqhi 2000). Bu inşaat eyleminin sürdürülebilmesi için gerekli olan

malzemenin sağlanma biçimi, sonraki dönemlerde ticaret mekanlarının oluşması ve konumunun belirlenmesi açısından önemli bir etken olmuştur.

Kamu binaları için gereken inşaat malzemeleri üreticiden zorunlu vergi yerine geçirilerek veya merkezi yönetim tarafından belli bir sermaye verilerek karşılanmıştır. Ticari yapılar, merkezi idarenin yüksek düzeyde bir üyesi tarafından kurulan vakıfa gelir getirmek üzere inşa edilmiştir (Faroqhi 2000). Bu yüzden ticari yapılar için gerekli malzemenin, vakıf kurucusunun kasasından veya vakıf gelirlerinden karşılandığı anlaşılmaktadır.

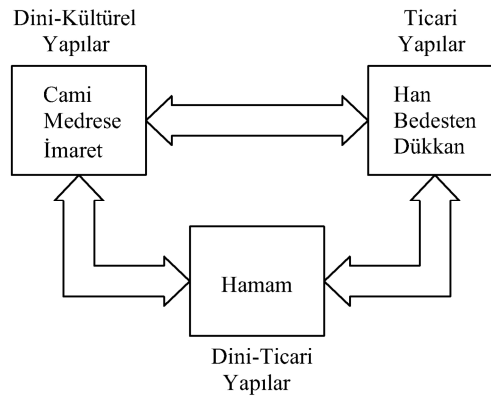
Vakıf, yalnızca hayır işleri amaçlı değil, kurucularının birtakım siyasi çıkarları doğrultusunda da kullanılmıştır. Osmanlı yönetiminin bazı vakıflara tanıdığı haklardan yararlanılması veya aile bireylerinin, gelecekte gelir getiren bir oluşuma sahip olması ve rahat etmeleri de amaçlanmıştır (Faroqhi 2000). Bu nedenlerden dolayı, ticari yapıların inşaat eyleminin daha ziyade, gelir getirmesi beklenen yerlerde ve zamanlarda gerçekleştirildiği söylenebilir.

Osmanlı'nın yönetim merkezinde yapılacak bir ticari mekanın yer seçimi, bir yerden bir yere kaynak aktarımının çok zor olması nedeniyle, gelir getireceği vakıfa yakın olmasına göre yapılmıştır. Bu koşullarda, seçilen alanların, ticari anlamda avantajlı olması ikinci planda değerlendirilmiştir. Anadolu'da düşünülen bir ticaret alanı ise, öncelikle yan ticari mekanlarla birlikte bir vakıf kurulması yoluyla gerçekleştirilmiştir (Faroqhi 2000).

Ticaret alanlarının oluşumunun ekonomik anlamda gerçekleştirilme yöntemi ve ticaret alanlarının inşaat eyleminin sürdürülme biçimi konusunda, vakıf oluşumu önemli bir etkidir. Bu oluşumun, yalnızca kişisel gelir elde etme amaçlı olmadığı, farklı kaynaklardan anlaşılmaktadır (Cezar 1985). Ekonomik anlamda durumu iyi olan bazı hayırsever kentliler, cami, medrese, imaret ve hastane gibi dini, kültürel ve sağlık yapıları yaptırmış ve bunları vakıflara bağışlamışlardır. Bu binaların gereksinimlerinin karşılanabilmesi için yakın çevrede han, hamam, bedesten, dükkan gibi gelir getirecek ticaret mekanları da yaptırarak vakıfa bağışlamışlar, halkın kullanacağı dini ve kültürel

tesislerin gereksinimlerinin karşılanmasını sağlamışlardır (Cezar 1985). Osmanlı dönemi kentlerindeki ticaret alanlarının oluşumunun, Ortaçağ Batı kentlerinden farklı olduğu, bu ticaret mekanlarının inşaat süreci açısından değerlendirildiğinde daha iyi anlaşılmaktadır. Sennett'in (1999) bu konudaki görüşleri, Cezar (1985) ve Faroqhi (2000) tarafından da doğrulanmaktadır.

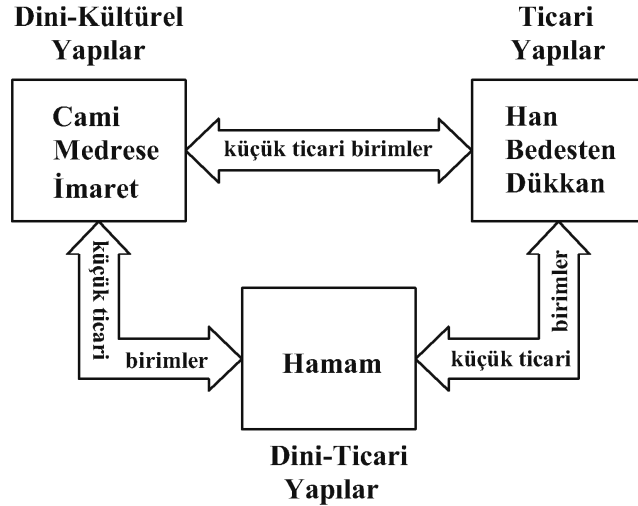
Kent içindeki ticaret merkezinin, dini yapılardan ayrıştırılmadığı, dinsel kent merkezinin dünyevi kent ile farklı yerlerde yer almadığı, aksine birbirlerini beslemek ve geliştirmek üzere bir arada planlandığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, Osmanlı dönemi kentlerindeki temel planlama ilkeleri de, ticaret merkezi ve dini yapıların bir arada düşünülmesi konusu irdelenerek anlaşılabilir. Kentin kuruluşu ve gelişimi için öncelikle cami, medrese gibi dini ve kültürel yapılar, sonrasında han, bedesten gibi ticari yapılar, sonra da hem İslam dininin gerektirdiği temizlik olgusu açısından dini bir gereklilik yapısı hem de gelir getirici özellikleri nedeniyle hamam gibi binalar yaptırılmıştır. Böylece, kent merkezinin oluşması sağlanmış, bu merkez çevresinde farklı mekanların ortaya çıkmasına ve kentin gelişmesine olanak tanınmıştır. Kent merkezinin planlanması, dini ve ticari alanların oluşturulması, kentin kendiliğinden bu merkez çevresinde yayılmasına ve gelişmesine yol açmıştır. Belli bir merkezin tanımlanması, zamanla çevresinde gelişecek diğer yapılar ile birlikte kentin gelişimini yönlendirmiştir. Tanımlanan yapıların birbirleri ile ilişkileri, ticaretin gelişimini sağlayacak şekilde, kullanıcıların kolay ulaşabilmesi düşünülerek şekillendirilmiştir. Edinilen bilgiler ışığında, Osmanlı dönemi kentlerinde merkezin nasıl şekillendiğini şematik olarak göstermek, ticari aksların gelişimini açıklayabilmek için önemlidir (Şekil 2.1).

Şekil 2.1. Osmanlı kentlerinde merkez oluşumunun şematik ifadesi

Kentlilerin sosyal yaşamı düşünülerek yerleştirilen binaların arasında sistematik ilişkiler bulunmaktadır. Kullanıcıların manevi duygularına ve gereksinimlerine yanıt veren cami ve dini konularda bilgiler edinilebilecek medrese, imaret gibi yapıların olması, yoğun kullanıma sahne olacak bir mekan yaratmıştır. Namaz zamanları gibi periyodik dilimlerde daha yoğun kullanım olduğu varsayılarak, kullanıcıların bu mekanlara uzak noktalardan gelmesi nedeniyle, temel ve özel gereksinimlerin karşılandığı ticaret mekanlarının yakınlarda olması önemli bir tasarım ilkesi ve avantaj olmuştur. Esnafın ticari eylemlerini sürdürebilmesi için gerekli en temel öge olan müşteri kitlesi, kendiliğinden oluşmuş, aynı zamanda ticari mekanların kira gelirleri, dini mekanların gereksinimlerini karşılamakta kullanılmıştır.

Tarihsel süreç içinde, planlanan kent merkezinde birbirlerini besleyen farklı işlevdeki yapılar arasında bağlantıyı sağlayan sokaklar önem kazanmıştır. Bu sokakların da ticari anlamda kullanılması, yapısal olarak daha basit ancak kullanıcıya direkt olarak ulaşan ticaret mekanlarının oluşmasını sağlamıştır. Bu ticaret mekanlarının zamanla çoğalması sonucunda, dini ve ana ticari yapıların arasında mekansal olarak bağlantı kuran ayrı bir ticaret aksı ortaya çıkmıştır (Şekil 2.2).

Şekil 2.2. Osmanlı kent merkezi ve ticaret aksları oluşumu şematik ifadesi

Bu aksların oluşumu çalışmanın ilgili bölümlerinde, temel ticaret yapıları ve somut kent örnekleri incelenerek daha açık bir şekilde ortaya konmuştur. Çalışma alanı içinde yer alan ve Osmanlı dönemi kentlerinde ticaret alanlarının temel yapıları olan ticari birimlerin, işlevsel farklılıkları ve mekan biçimi özellikleri açısından incelenmesi, genel ifadelerle tanımlanması, ticaret akslarının oluşumu hakkında fikir vermiştir.

2.2. Osmanlı Dönemi Ticaret Yapısı Türleri

Osmanlı kentlerinde ticaret yapılarının oluşumu, gerek inşaat eyleminin ekonomik süreci, gerekse sosyal yaşam açısından değerlendirildiğinde, bunların belirli bir sistem içinde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Oluşan ticaret mekanlarının, ticaret sınıfı, satılan mallar arasındaki farklılık ve bu farklılıkların mekanı biçimlendirmesi açılarından kendine özgü mekansal özellikleri bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, bu ticaret yapılarının işlevsel ve mekansal özellikleri açısından tanımları yapılmıştır.

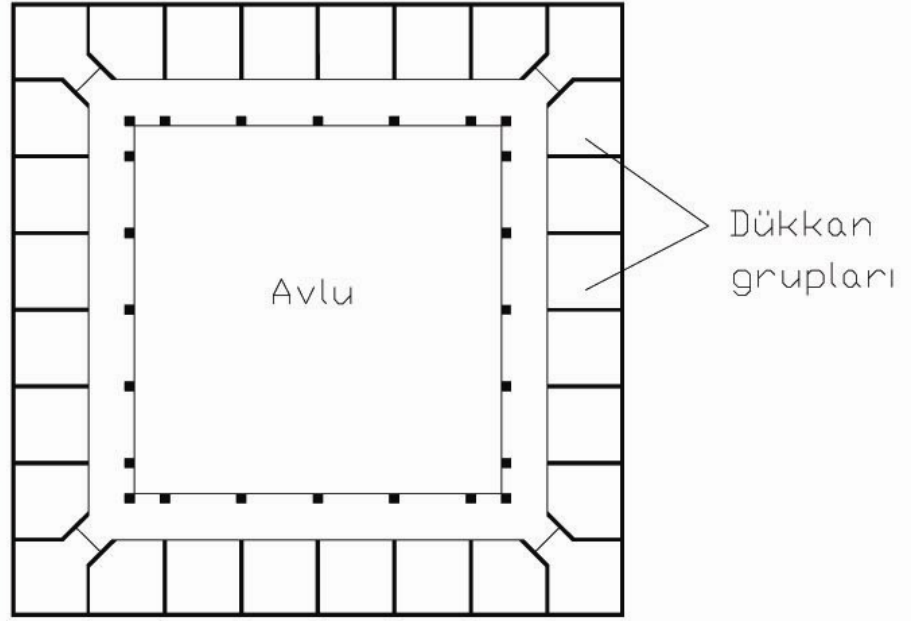
2.2.1. Han

Han yapılarının, yoğun caddelerde, konaklama yerlerinde, ticaret kentlerinde yolcuları barındırmak, kervanları dinlendirmek, malların ticaret yapanlara teslim edilinceye kadar korunmasını sağlamak için kagir olarak yapılan binalar olduğu belirtilmektedir (Akozan 1979). Farsça bir kelime olan han, kervansaray yerine de kullanılmasına rağmen aralarında mimari yönden ve kullanım açısından ayrılıklar bulunmaktadır.

Kervansaraylar, kentler arasında ticaret yolları üzerinde inşa edilmiş, hayvanlar için ahır, kervan sahipleri için yatma, yeme ve içme gereksinimlerinin karşılandığı mutfak ve dükkanlardan oluşan, ağırlıklı olarak konaklama işlevine hizmet eden yapılardır (Ataman 2000).

Kent hanları ise, bir avlu çevresinde sıralanmış odalar dizisi ile bunların önündeki revaktan oluşan iki katlı ticari yapılardır. Alt katlarda hayvanlar için ahır ya da malların

depolanacağı birimler, üst katlarda ticaret yapanların kalacağı odalar bulunmaktadır. Odaların üstünün kubbe ile örtülmeyp tonoz ile geçildiği, revakların üstünün kubbelerden veya tonozlardan oluştuğu, ancak 16. yüzyıldan sonra odaların da kubbe ile örtülmeye başlandığı belirtilmektedir (Ataman 2000). Özetle hanlar bir avlu etrafında sıralanan mekanlardan oluşmakta, tüm mekanların açıldığı avlu sosyal ve ticari paylaşım amacıyla kullanılmaktadır (Şekil 2.3).

Şekil 2.3. Tipik han planının şematik gösterimi (Küçükkömürcü 2005)

Ancak Doğru'nun (1995) da belirttiği gibi bazı hanlar yalnızca avluya açılan mekanlardan oluşmamakta, daha fazla gelir elde etmek amacıyla, dış yüzeyine sırayla yerleştirilen dükkânlar da yapılabilmekte, avluda gerçekleşen ticaret dış yüzeydeki ticaret eylemi ile farklılık gösterebilmektedir. Dolayısıyla, ticaret yapıları çevresinde de doğrusal olarak ortaya çıkan bağlantı sağlayan yeni ticari mekanlar oluşabilmektedir. Oluşan bu ticari akslar, içeride gerçekleşen ticaretten farklı olarak, kendi içinde şekillenmektedir. Aks şeklinde gelişen ticaret mekanlarının oluşumunda han yapıları, yönlenme açısından belirleyici öge olurken, dış duvarları ile mekanı tanımlayan bir özellik sergilemektedir. Cullen'in belirttiği ardışık görüş sistemine göre, günümüze kadar ulaşan han yapıları, dış yüzeyden öncelikle algılanan giriş kapıları ile dikkati çekmekte, kapı boşluğu içerisinde avlu mekanının merkezinde bulunan şadırvan,

mescit gibi küçük birimlerin algılanarak, kullanıcıya içerideki mekansal aktivite ile ilgili bilgi vermektedir. İç mekanda taşıyıcıların ve dükkan cephelerinin sürekliliği, kapalılık etkisini oluşturmakta, peyzaj öğeleri ve üstü açık avlu ile etkinin ortalama düzeye getirilmesi sağlanmaktadır.

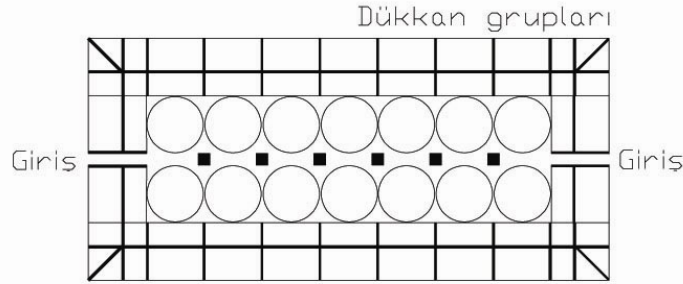
2.2.2. Bedesten

Bedesten sözcüğü, Arapça bez ya da bez satan kişi anlamına gelen, “Beziistan” ve “Bazzazistan” sözcüklerinden türetilmiş, kumaş, bez ve çok değerli malların satıldığı mekanlar için kullanılmıştır (Pakalın 1983). Roma kentlerindeki bazilikanın işlevini gerçekleştiren bedestenin, Osmanlı döneminde bir tür borsa işlevi gören üstü örtülü çok kubbeli, dikdörtgen planlı bir yapı olduğu belirtilmektedir (Ataman 2000).

Genel olarak ince uzun, dikdörtgen planlı olarak görülen bedesten yapıları, Doğru’ya (1995) göre, silah, kumaş, değerli eşya gibi malların satıldığı, üstü örtülü, korunaklı kagir çarşılar verilen bir isimdir (Şekil 2.4). Kentin asıl kapalı çarşısını oluşturan bu yapılar, büyük ve uluslararası ticaretin gerçekleştirildiği, kentin önemli ticaret adamlarının kullandığı mekanlardır (Doğru 1995). Bu yapılarda da han yapılarında görüldüğü üzere, dış duvarlarında dükkan sıraları olduğu belirtilmektedir (Ataman 2000). Bedesten yapısının kent için önemi, ticareti yapılan malların değerinden ve farklı ülkeler ile oluşacak ticari ilişkilere katkısından kaynaklanmaktadır. Ayrıca kent halkının değerli eşyalarını ve paralarını sakladıkları, bunları değerlendirdikleri bir banka veya borsa işlevi de gördüğü belirtilmektedir. (Ceylan 1989).

Çalışmanın ulusal örneklerin incelenmesi ile ilgili bölümünde belirtildiği üzere, bedesten yapılarında ticareti yapılan malların üretildiği mekanların, bedesten çevresinde yer aldığı gözlenmektedir. Buradan hareketle, ticaret ve üretim mekanlarının işlevsel olarak birbirlerine yakın bir şekilde konumlandığı, ticaret bölgesinin oluşumunda, üretime dayalı bir çeşitlenme olduğu, üretim alanlarının bu malların satıldığı ticari mekanlar çevresinde kurgulandığı söylenebilir.

Zaman içinde çevresinde konumlanan sıralı dükkanların, bedestenin giriş kapısına dik bir doğrultu oluşturması, yapının iç mekanının uzaktan da algılanmasını sağlamakta, yapıdan sonra başlayan diğer dükkan sıraları hakkında kullanıcıya fikir vermektedir. Cullen'in ardışık görüş sistemine göre kullanıcı, bedesten yapısını doğrudan algılamakta, diğer dükkan birimlerinin oluşturduğu birbirini dik kesen sokaklarda ise sürpriz mekanlarla karşılaşabilmektedir.

Şekil 2.4. Tipik bir bedestenin şematik gösterimi (Küçükkömürcü 2005)

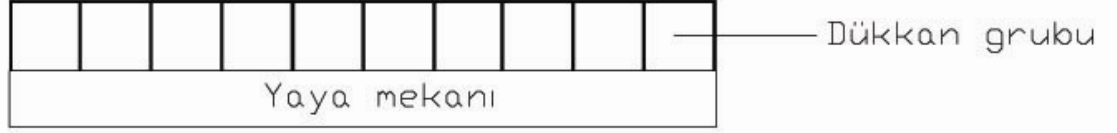
2.2.3. Arasta

Bazı kaynaklarda “arasta” sözcüğünün, Farsça “süslemek” anlamına gelen “arasten” sözcüğünden türetildiği, “mimari yapıların üstünü örten süslü saçak” anlamına gelen “arastak” sözcüğü kullanılarak bu yapılara “arasta” denildiği bildirilmektedir (Pakalın 1983). Sözcük kökenine bakıldığında, Batı dillerinde kullanılan asker çarşısı, orduda kurulan seyyar çarşı, ordu çarşısı anlamlarında da kullanıldığı aktarılmaktadır (Hasol 1995).

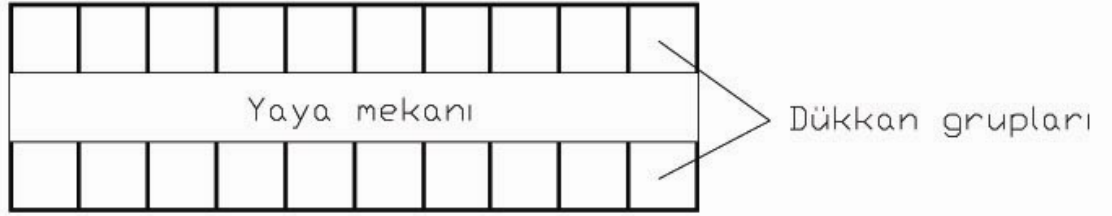
Yapısal olarak ele alındığında arasta, karşılıklı dükkan sıralarından oluşan, ortası tonozla örtülü, kimi zaman da üstü açık bırakılan yapılardır. İçinden yoğun olarak kullanılan bir yolun geçtiği veya arastanın bu yolun üzerine yapıldığı aktarılmaktadır (Ataman 2000).

Osmanlı mimarisinde, üstü açık ya da kapalı olarak, bir eksen üzerinde yan yana veya karşılıklı olarak dizilen dükkan sıralarının oluşturduğu bu yapı türünün (Şekil 2.5, 2.6) yapımının tek seferde tamamlandığı, zaman içinde ek yapıların yapılamadığı, bu nedenle formunda değişiklik olmayan yapılar olduğu belirtilmektedir (Sözen, Tanyeli 1986). Arastanın yapım tekniği düşünüldüğünde, geçmişten günümüze

kadar en az değişiklikle ulaşılabilen ticaret yapısı olduğu söylenebilir. Arasta yapısı ile ilgili ulusal örneklerin incelenmesi, Bursa tarihi yaya ticaret aksının oluşum süreci hakkında da bilgi verecektir.

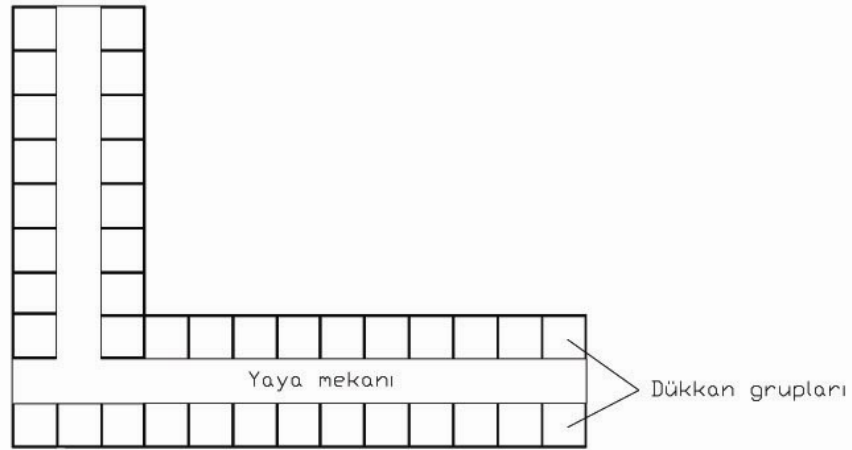
Şekil 2.5. Bir eksen üzerinde dizilmiş dükkanların oluşturduğu arasta şeması (Küçükkömürcü 2005)

Şekil 2.6. Karşılıklı dizilmiş dükkan sıralarından oluşan arasta şeması (Küçükkömürcü 2005)

Arasta yapısı, karakteristik özellikleri sebebiyle belli bir doğrultuda gelişen, üstü kapalı ya da açık olan ticaret aksı olarak değerlendirilebilir. Aks boyunca dükkan sıraları yer almakta, aksın başlangıç ve bitiş noktaları farklı kentsel mekanlar arasında bağlantı kurmaktadır.

Bağlantı kurulan kentsel mekanların dizilişleri ve yönlenişi açısından bakıldığında, tek bir yolun dik açılı olarak kullanılması, ya da iki farklı yolun kesişmesi şeklinde de arasta mekanı biçimlenebilir (Ataman 2000). Bu kesişme doğrusal bir şekilde ilerleyen yayanın hareketinde bir değişiklik yaratmayıp, aksine perspektifinde monotonluktan uzaklaştıran bir etki oluşturmaktadır (Şekil 2.7). Kullanıcının bir eksen doğrultusunda hareketi sırasında, kesişen yolların bulunduğu bölümlerde sürpriz mekanların ortaya çıkması, arasta yapısının kullanıcının zihninde daha kolay ölçeklendirilebilmesi ve tanımlanabilmesini sağlamaktadır.

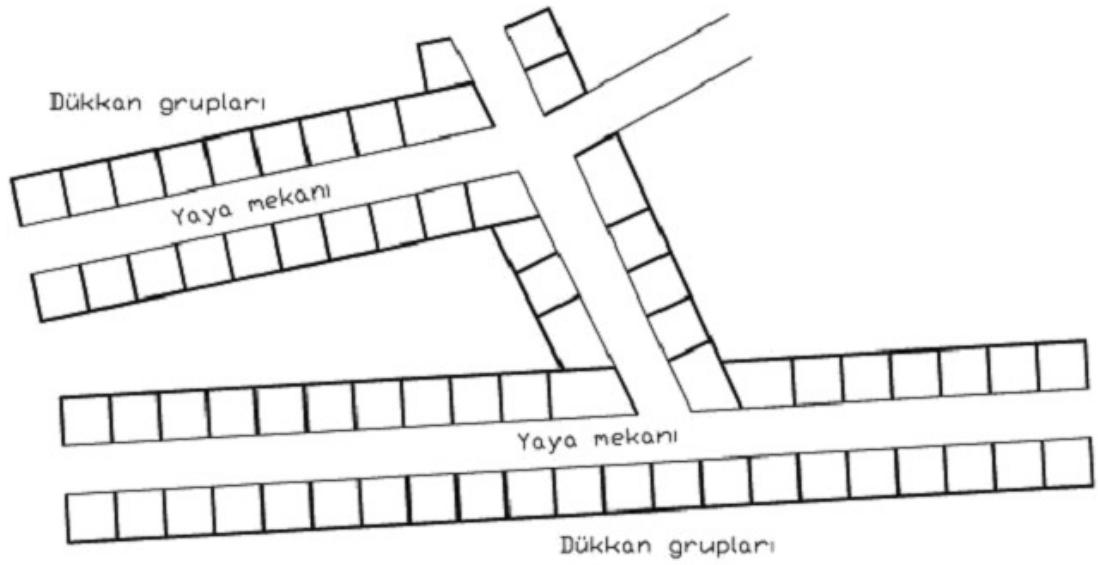

Şekil 2.7. Çift eksen üzerinde dizilmiş dükkanlardan oluşan arasta şeması (Küçükkömürcü 2005)

2.2.4. Çarşı

Çarşı sözcüğü, Farsça dört anlamına gelen “cahar” ve sokak anlamını taşıyan “su” sözcüklerinin birlikte kullanılması sonucunda ortaya çıkmış, dükkanlardan oluşan, alışveriş eyleminin gerçekleştirildiği mekanlar olarak tanımlanmıştır. Farsçada üstü örtülü ticaret mekanları için kullanılan, Batı dillerinde de aynı şekilde geçen “bazar” , zamanla yerini “çarşı” sözcüğüne bırakmıştır (Hasol 1998). Kentin merkezinde yer alan, çevresi dükkanlar ile sınırlandırılmış, üstü kapalı veya açık olabilen, sokaklar ve meydanlar bütünü olarak tanımlanan, ticaret mekanlarına da çarşı denilmektedir (Pakalın 1983) (Şekil 2.8).

Arasta örneğinde olduğu gibi, üstü kapalı veya açık olabilen sokakların oluşturduğu çarşı, kullanıcıya sürpriz mekanlar sunarak, algılamada kolaylık sağlarken, kesintisiz devam eden ana sokağın son noktasının da algılanmasına olanak vermektedir.

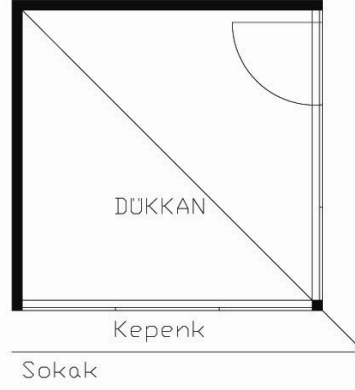

Şekil 2.8. Birden çok sokak birleşimleri ile oluşan şematik bir çarşı gösterimi (Küçükkömürcü 2005)

2.2.5. Dükkan

Dükkan, ticaret eyleminin gerçekleştirildiği, kapısı doğrudan çarşıya, caddeye, sokağa veya bir pasaja açılan ve içinde perakende satış veya küçük mal üretimi yapılan mekanlar olarak tanımlanmıştır (Hasol 1998).

Ticaret yapılan en küçük birim olan dükkan, yalnızca ticarete sahne olabildiği gibi, satılacak malların üretildiği, ahşap ya da kagir malzemedan yapılmış, çoğunlukla tek cepheli ünitelerdir. Dükkanlar bir sokağın iki tarafında açık olarak yer alabildiği gibi, arasta, han ve bedesten gibi ticari binalarda kapalı olarak da bulunabilir (Akozan 1979) (Şekil 3.9).

Şekil 2.9. Tipik dükkan mekanını anlatan şematik gösterim (Küçükkömürcü 2005)

Tanımlardan da anlaşıldığı üzere çarşılar, yoğun olarak kullanılan sokaklar üzerinde, zaman içinde gelişen dükkanların bütünü olarak değerlendirilebilir. Sokakları oluşturan sınırların, çevredeki bina yüzeyleri olduğu düşünülürse, çarşıların yapıldığı dönemde var olan yapıların dış yüzeylerine yaslanan dükkanlardan oluştuğu, başka bir deyişle, zaman içinde yapılan temel ticaret mekanlarından arta kalan, bu mekanları birbirine bağlayan sokaklar üzerinde kendiliğinden gelişen ticaret alanları olduğu söylenebilir.

Küçük ticari birimler olan dükkanların, bir araya gelerek, sokak boyunca ilerlemesi, geleneksel Osmanlı dönemi kentlerinde, yaya ticaret akslarının oluşmasını sağlamıştır. Tarihsel süreç içinde, incelenen han, bedesten, arasta gibi yapıların, kent merkezinde konumlanmasından sonra, arada kalan mekanların da ticaret işleviyle kullanılması mümkün olmuştur. Genel tanımları yapılan Osmanlı ticaret yapılarının kentlerdeki gelişimi hakkında daha net bilgiler vermek amacıyla, bir sonraki bölümde somut örnekler incelenmiştir.

2.3. Tarihi Ticaret Alanlarının Oluşumu ile İlgili Örnekler

Osmanlı dönemi kentlerinde, tanımlanan planlama ilkeleri çerçevesinde, yaya ticaret akslarının, dini yapılar, ticaret yapıları ve hamam yapıları arasında kalan sokaklarda, bu yapıların dış yüzeylerine yaslanarak oluştuğu, farklı kentsel bölgeler ve mekanlar

arasında bağlantı kurduğu saptanmıştır. Tarihsel süreç içinde, oluşan ticaret akslarının üstünün, gereksinimler doğrultusunda örtü ile kapatıldığı, ancak açık olarak da kullanılabilirdiği gözlenmiştir. Tanımlanan ticaret yapılarının, bir araya gelerek nasıl bir kentsel mekan oluşturduğu, ticaret yapıları arasında kalan açık alanların kentsel mekana nasıl dönüştüğü konularında somut bilgiler edinebilmek için, günümüze ulaşan en önemli kent merkezi ve ticaret mekanları örneklerini inceleme gereği duyulmuştur. Bu kapsamda, İstanbul, Edirne ve Anadolu'daki diğer orta ölçekli kentler incelenmiş, bu kentler ile mekansal açıdan benzerlik gösterdiği saptanan Buhara, Halep ve İsfahan kentleri de araştırılarak, ticaret bölgesinin oluşum süreci, kent merkezi planları üzerinde işaretlenmiştir. Bursa kenti ile ölçeksel yakınlığı olan kentler daha detaylı bir şekilde irdelenmiş, Buhara, Halep ve İsfahan kent planlarına, tezin ekler bölümünde yer verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin en önemli kentlerinden biri olan Halep, 13. yüzyılda ortaya çıkan ve zaman içinde daha da büyüyerek günümüze ulaşan bir kapalı çarşıya sahiptir. Çok farklı kültürlerden insanları içinde barındıran kentin bu çeşitliliği, ticaretin çok hızlı bir biçimde gelişmesini sağlamış, Osmanlı'nın bu kente önemli ticari yapılar inşa etmesiyle, ticaret bölgesi büyümüştür (Cezar 1985).

Halep ticaret bölgesinin planı incelendiğinde, avlulu han yapılarının dış kabuklarına sıralanan ve sokağa açılan dükkan dizileri dikkati çekmektedir. Ticaret yapıları birbirleri ile aynı doğrultuda yerleştirilmiş, bu yerleşim zaman içinde, çeşitli ticaret sokakları oluşmasını sağlamıştır. Oluşan ticaret aksı üzerinde, ana yapıların arasındaki mesafenin uzun olmasından dolayı, dört veya beş paralel aks ortaya çıkmıştır.

Aynı oluşum, incelenen diğer örnek olan Buhara kentinde de görülebilmektedir. Buhara kent merkezi planı üzerinde, bölgeyi oluşturan temel yapıların belirginleştirilmesi sonucunda, oluşan aks daha net bir biçimde algılanmaktadır. Halep'te olduğu gibi, Buhara kent merkezinde de, ana yapıların dış yüzeylerinde inşa edilen ve sokağa açılan dükkanların oluşturduğu diziler, aynı kurgu ile yapılan diğer binaların da yan yana eklenmesiyle bir aks oluşturmaktadır. Oluşan bu aksın üzeri zaman içinde kapatılarak bir kapalı çarşıya dönüştürülmüştür.

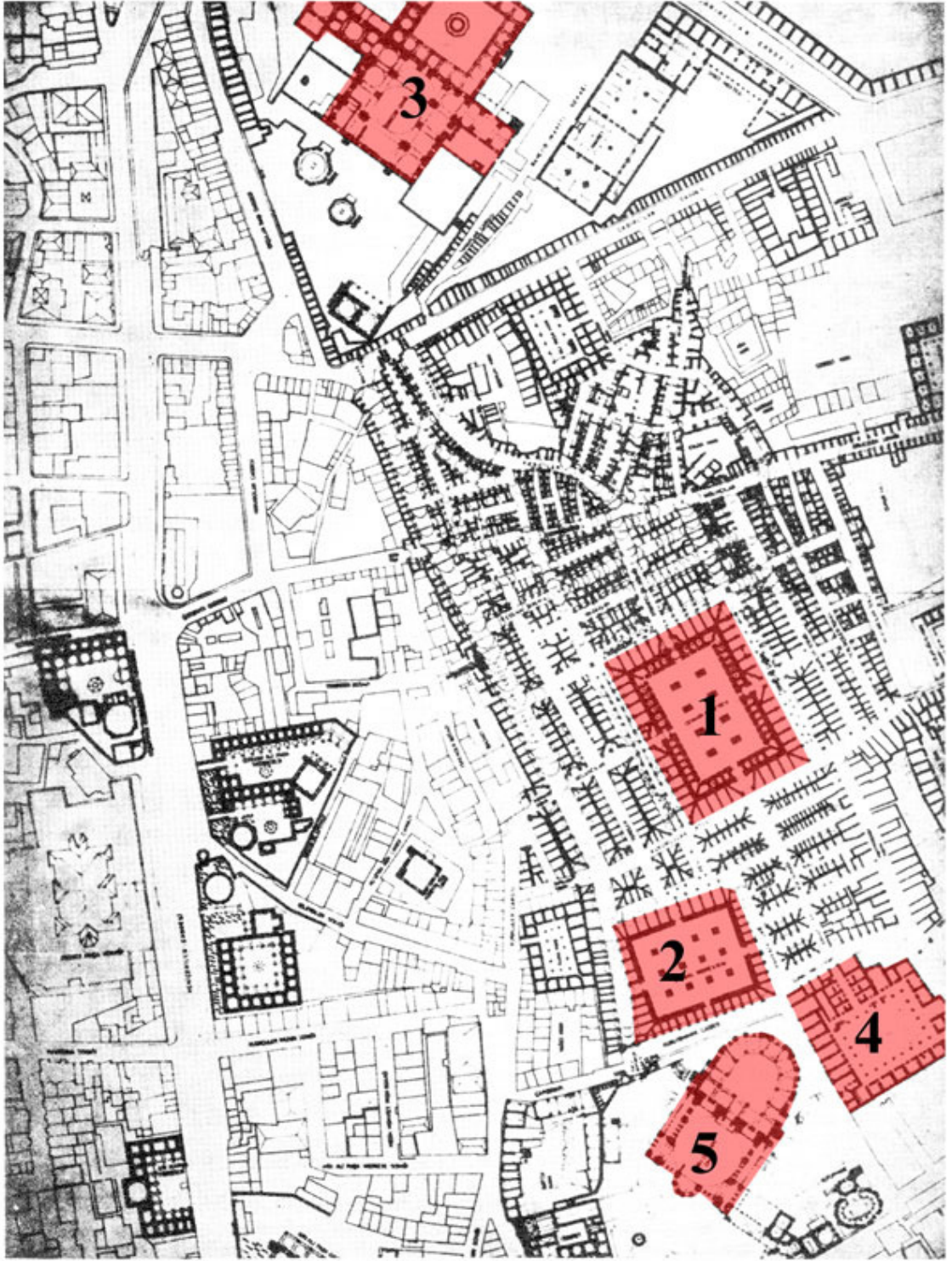
Bunlara benzer başka bir oluşum, İsfahan kentinde de görülebilmekte, saray, kervansaray, medrese, cami ve diğer ana yapıların yan yana gelmesi sonucunda sokakların oluştuğu saptanmıştır. Kente eklenen çoğu yapının dış yüzeyinde dükkan sıraları inşa edilmiş, bu birimlerin birleşmesi sonucunda önemli bir ticaret aksı ortaya çıkmıştır. Araştırılan kentlerde görülen, önemli yapılar arasındaki boşlukların, zaman içinde tanımlanıp ticaret akslarını oluşturma süreci, İstanbul ve Edirne kentleri ticaret alanlarındaki yapıların dönemsel olarak irdelenmesiyle daha detaylı bir biçimde sunulmuştur.

2.3.1. İstanbul örneği

İstanbul'un merkezi ticaret bölgesi, Bizans döneminden beri kullanıldığı söylenen, surlar nedeniyle güvenli, deniz ticaretine açık, günümüzde Nuri Osmaniyeye ve Beyazıt semtleri arasında kalan bölümde bulunmaktadır. Bizans devrinde de çarşı alanı olarak kullanılan bölgenin, Türklerin eline geçmesi ile eklenen ticaret yapıları sonucunda, kentin ticaret merkezi olarak biçim kazandığı ifade edilmektedir (Cezar 1985).

İstanbul geleneksel çarşı bölgesini oluşturan, bedesten, han ve dini yapıların, yapım yılları göz önüne alındığında, bölgenin gelişiminde etkili oldukları gözlenmiştir. İstanbul Kapalı Çarşı ve yakın çevresinin planı incelendiğinde, Cevahir Bedesteni, Sandal Bedesteni, Valide Han, Nuri Osmaniyeye Camisi ve bu yapılardan ayrı olarak Mısır Çarşısı, Kürkçü Hanı, Mahmut Paşa Camisi, Süleymaniye Camisi ve Tiryaki Çarşısının, çarşı bölgesinin günümüzdeki haline gelmesinde katkıları olduğu tespit edilmiştir (Şekil 2.10, 2.11).

Yapım yılları açısından incelendiğinde, sıralı dükkanlardan oluşan bir çarşı bölgesinin ortaya çıktığı, bu yapıların arasında kalan mekanların, zamanla üstlerinin örtülü veya örtüsüz olarak bir ticaret aksını tanımlandığı gözlenmiştir.

1. Cevahir Bedesteni (1461-1470) 2. Sandal Bedesteni (1470 +)
 3. Beyazıt Camisi (1501-1506) 4. Çuhacı Han (1718-1730) 5. Nuri Osmaniye Camisi (1748-1755)

Şekil 2.10. İstanbul Kapalı Çarşı bölgesini oluşturan yapılar (Cezar 1985)

1. Cevahir Bedesteni (1461-1470)	2. Sandal Bedesteni (1470 +)	3. Beyazıt Camisi (1501-1506)
4. Süleymaniye Camisi (1551-1558)	5. Tiryaki Çarşısı (1551-1558)	6. Valide Hanı (1603-1648)
7. Yeni Cami (1597-1663)	8. Mısır Çarşısı (1660)	9. Çuhacı Han (1718-1730)
10. Nuri Osmaniye Camisi (1748-1755)		

Şekil 2.11. İstanbul Tarihi Yarımada'da ticaret mekanlarının oluşum sırası

Cezar'ın (1985) Kapalı Çarşı planından, çarşı bölgesi ve yakın çevresinin günümüzdeki durumundan da anlaşıldığı üzere, ticaret bölgelerine ilk yapılan yapılar bedestenlerdir. O dönemin banka ve borsası gibi çalışan bu yapılar, ticaretin merkezinde yer almakta, diğer ticaret mekanları, bedestenlerin çevresinde şekillenmektedir. Kapalı Çarşı ticaret bölgesinin ilk yapısı olduğu anlaşılan Cevahir Bedesteni ve sonrasında

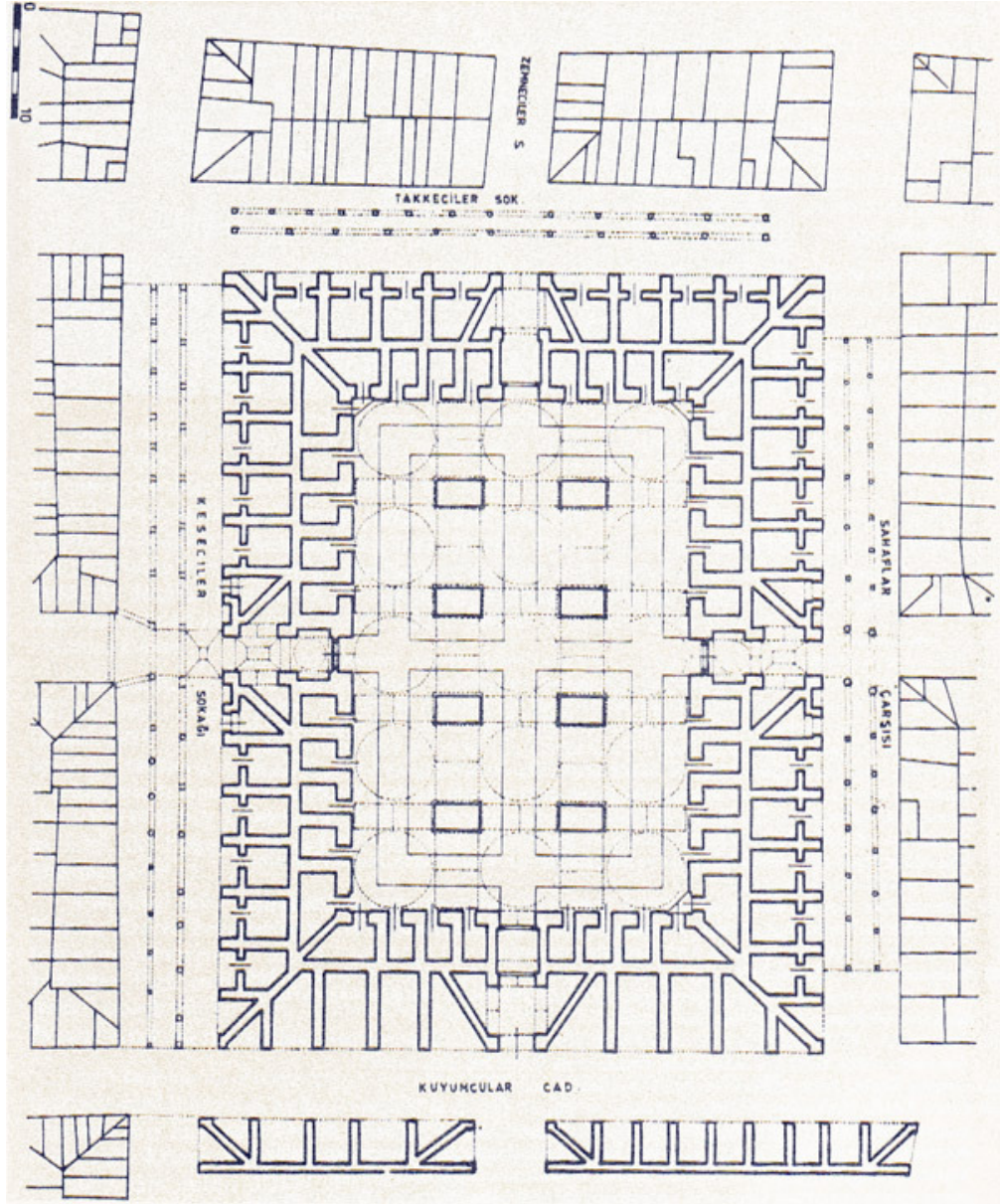
yapılan Sandal Bedesteni, ticaret sokaklarının oluşmasında etken rol oynamışlardır. Diğer yandan, çalışmanın, Osmanlı ticaret yapılarının tanımlarının yapıldığı bölümünde belirtildiği gibi, Osmanlı kent planlama ilkeleri olarak tespit edilen, dini ve kültürel yapılara gelir getirmek üzere ticaret mekanlarının kurgulanması, Süleymaniye Külliyesi ve Yeni Cami yanında Mısır Çarşısı örneklerinde açıkça görülmektedir. Ticaret bölgesinin sınırlarını, bedesten, cami, han ve hamamlar oluşturmaktadır.

Cevahir Bedesteni'nin, Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırıldığı, Fatih vakfının 1462-1470 yılları arasında kurulduğu, dolayısı ile bedestenin 1462 ve sonrasında yapılmış olabileceği belirtilmektedir (Cezar 1985). Bu bedestenin, Yıldırım Beyazıt tarafından yaptırıldığı söylenen Bursa Bedesteni'nden daha sonra yaptırıldığı, plan şemasının benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır (Şekil 2.12, 2.13).

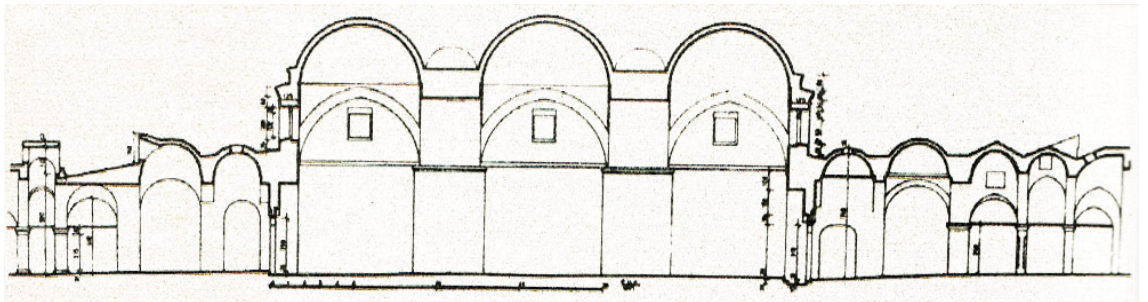
Plan şeması incelendiğinde, bedestenin iç mekanının kapalı bir avlu çevresinde sıralanan birimlerden oluştuğu, bunun yanında dış yüzeyinde de sıralı dükkanların olduğu görülmektedir. Çalışmada, yaya ticaret akslarının oluşumu incelendiği için, dışarıda konumlanan dükkan sıraları önem kazanmaktadır. Bu dükkanlar, bir aks tanımlayarak, yönlendirici etkide bulunmakta, zamanla diğer yapılar arasında bağlantıyı sağlayan yollar üzerinde dükkanlardan oluşan bir kentsel mekan oluşturmaktadır.

Sandal Bedesteni, kaynaklara göre, İstanbul Çarşı Bölgesinin ikinci yapısı olarak, Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır (Cezar 1985). Yine bu bedesten de, Fatih vakfına gelir getirmek üzere, Cevahir Bedesteni'nin batısında konumlanmıştır. Tipik bedesten plan şemasında olduğu gibi, dikdörtgen formlu ve üzeri kubbe ile örtülüdür. Çarşı bölgesinin gelişimini etkileyen en önemli etken olan dış yüzeydeki dükkanlar, bu bedestende de görülmektedir (Şekil 2.14, 2.15).

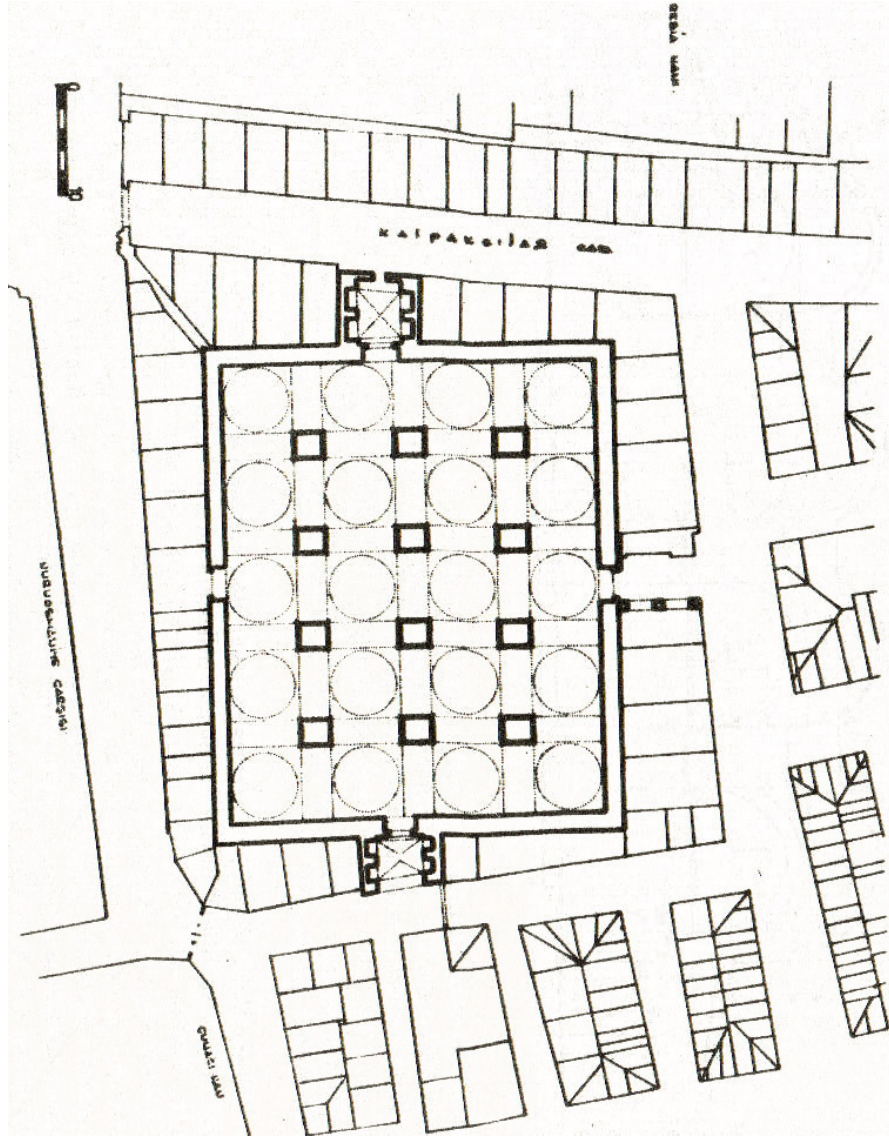
Cevahir Bedesteni'nden farklı olarak, bu yapının iç mekanında dükkanlar görülmemektedir. Dış yüzeyde sıralanan dükkanların ölçüleri birbirinden farklı olarak yapılmış, yapının çevresinden geçen yollar bu doğrultuda gelişmiştir (Cezar 1985).

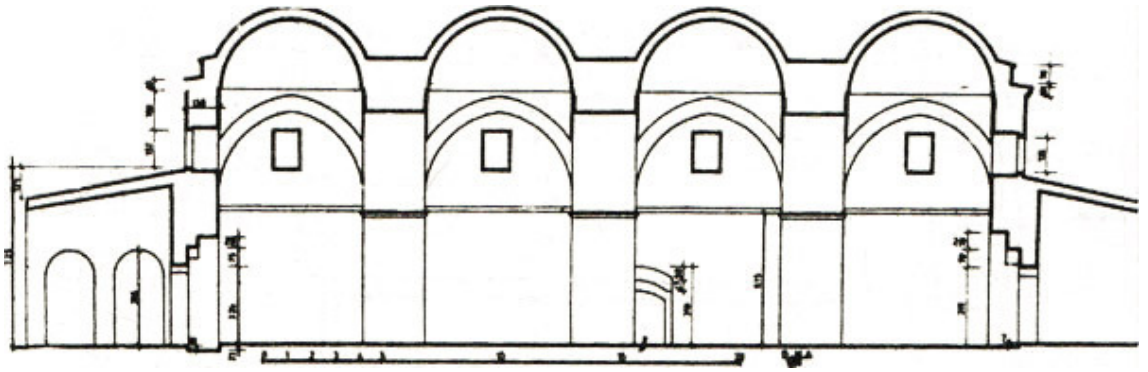
Şekil 2.12 İstanbul Cevahir Bedesteni planı (Cezar 1985)

Şekil 2.13 İstanbul Cevahir Bedesteni ve çevresindeki sokakların kesiti (Cezar 1985)

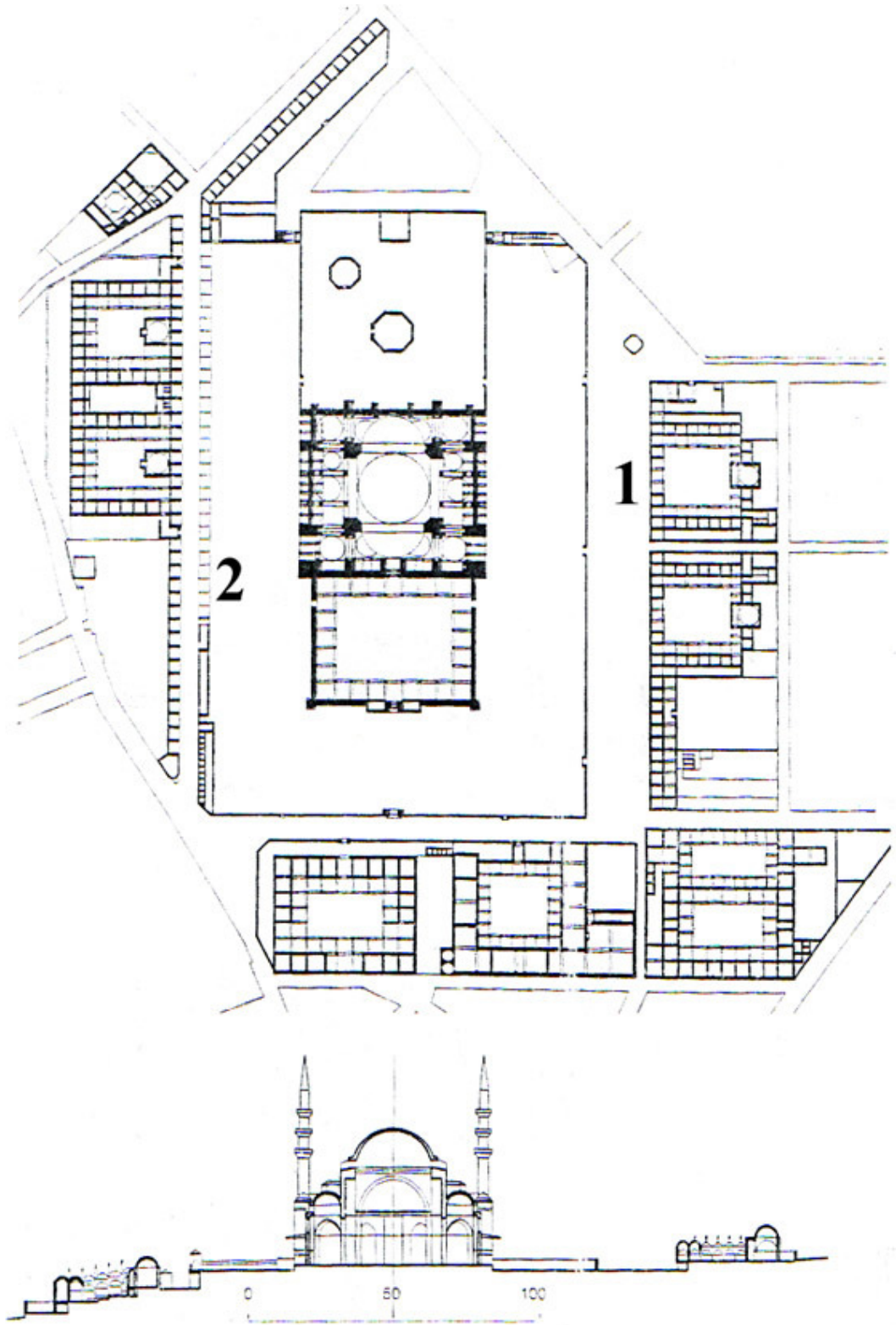

Şekil 2.14 İstanbul Sandal Bedesteni planı (Cezar 1985)

Şekil 2.15 İstanbul Sandal Bedesteni kesiti (Cezar 1985)

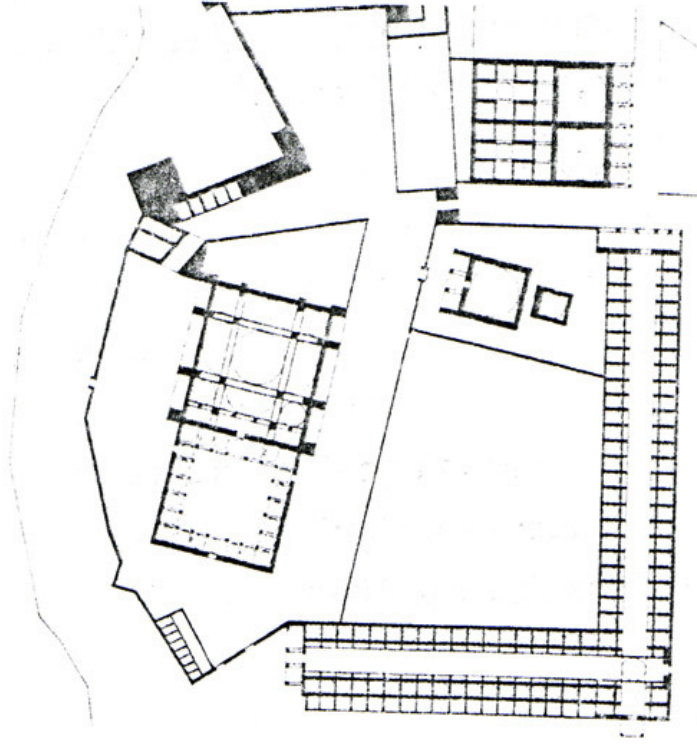
Süleymaniye Külliyesi, geleneksel Osmanlı mimarisinin 16. yüzyıl sonrası örneklerinden olup, külliyeler içinde ticaret alanlarının kurgulanması açısından önemli bir yer tutar (Şekil 3.16). Külliyelerin içinde ticaret mekanlarının, 16. yüzyıldan sonra büyüyen kentin gereksinimlerini karşılamak, külliye gelir elde etmek, merkezi çarşı bölgesinin yetersiz olduğu boşluğu doldurabilmek için, mimari tasarım programına, ek dükkan ve arasta dizileri olarak girdiği gözlenmektedir (Ataman 2000). İstanbul Kapalı Çarşı yakın çevresinde, Yeni Cami Külliyesi, içinde Mısır Çarşısı'nı, Süleymaniye Külliyesi Tiryaki Çarşısı ve Bakırcılar Arastası'nı barındırmakta, Sandal Bedesteni'nin hemen bitişiğinde yer alan Nuri Osmaniye Külliyesi de bir ticaret yapısı içermektedir (Şekil 2.17, 2.18).

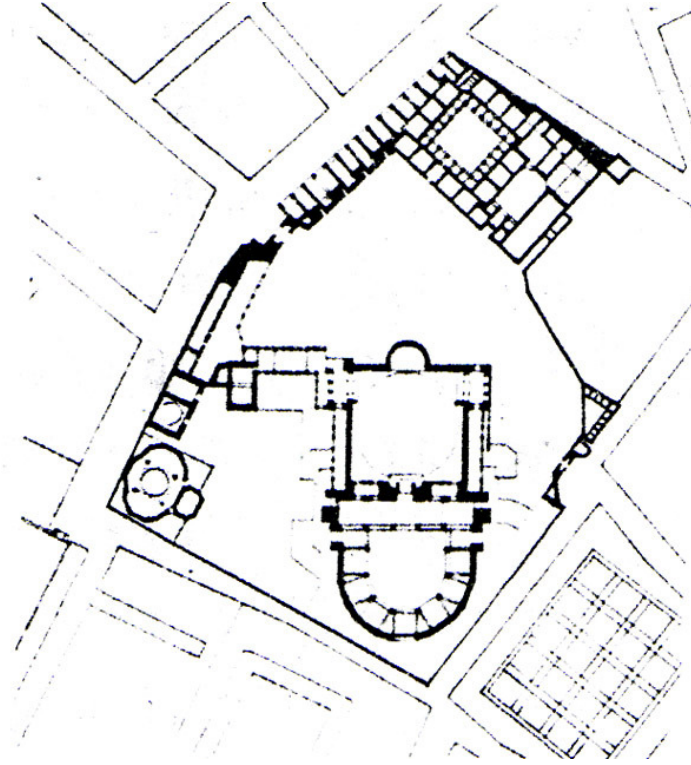
1. Tiryakiler Çarşısı

2. Bakırcılar Arastası

Şekil 2.16. Süleymaniye Külliyesi, plan ve kesit (Ataman 2000)

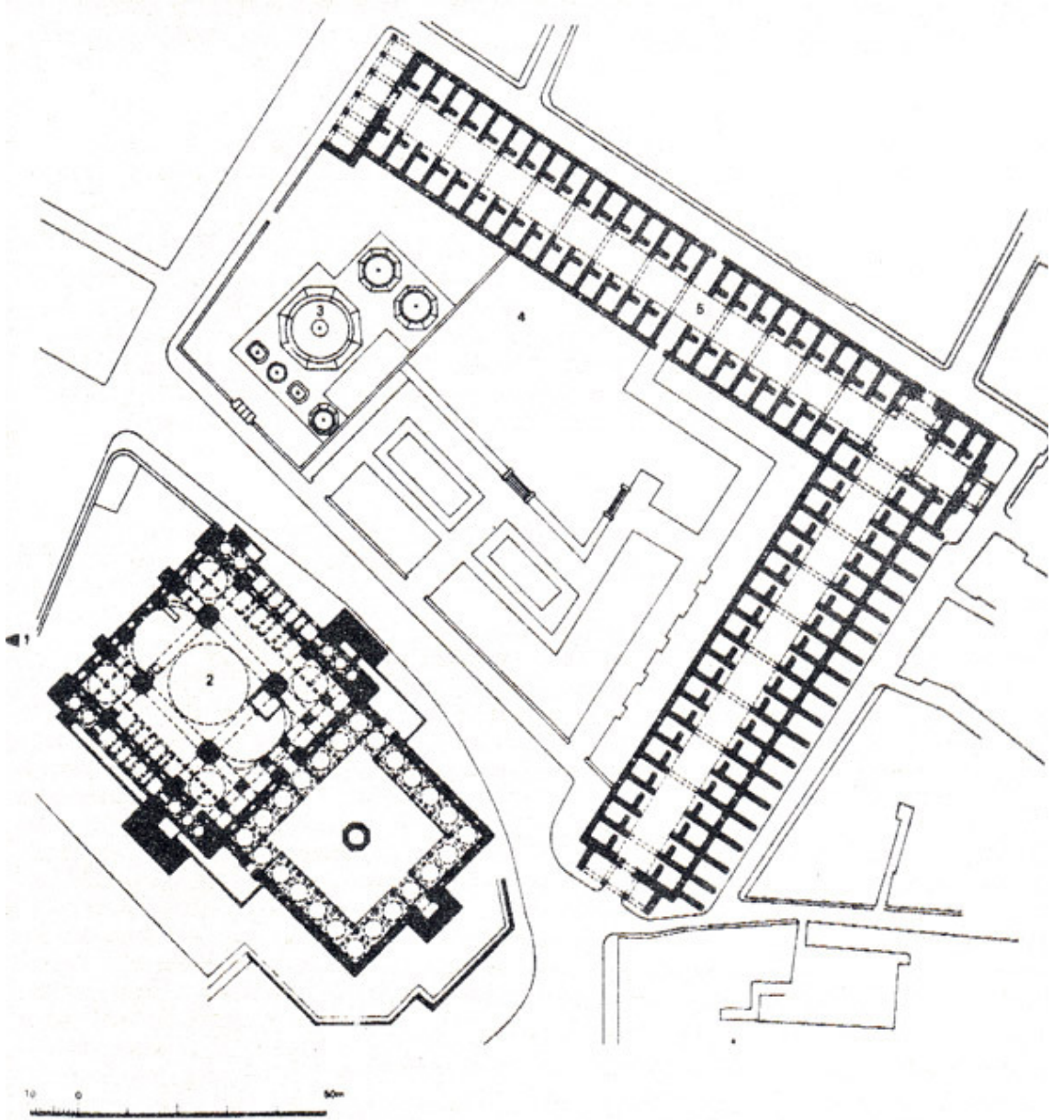

Şekil 2.17. Yeni Cami Külliyesi ve Mısır Çarşısı planı (Ataman 2000)

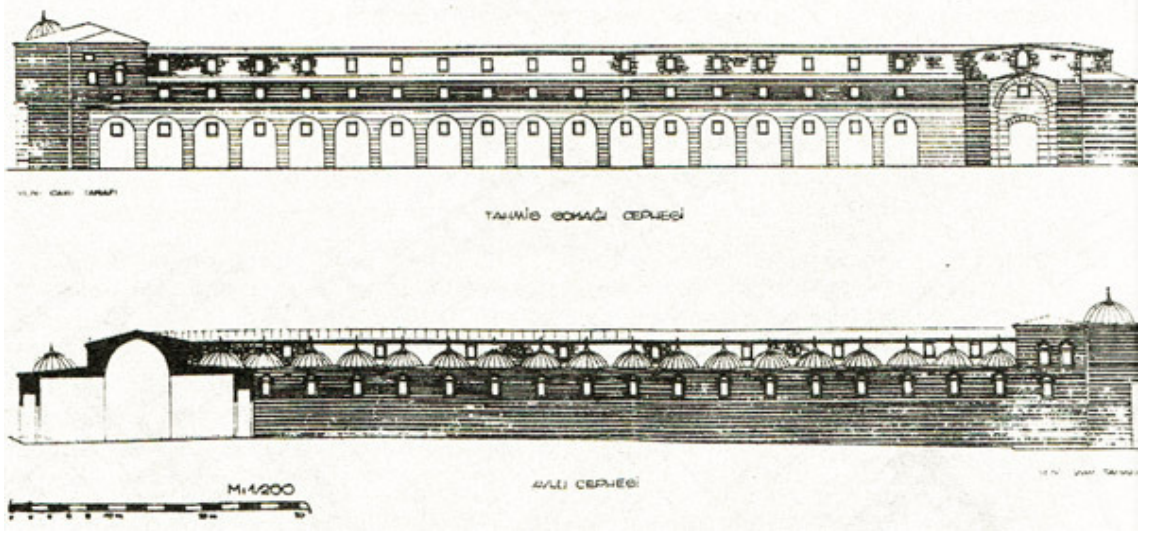

Şekil 2.18. İstanbul Nuri Osmaniye Külliyesi planı (Ataman 2000)

Yeni Cami Külliyesi içinde yer alan Mısır Çarşısı'nın, camiye gelir getirmesi için, 1597 yılında temeli atılan camiden sonra inşa edildiği belirtilmektedir (Cezar 1985). Arasta düzeninde dükkanların bulunduğu, "L" plan tipinde olan Mısır Çarşısının, İstanbul Kapalı Çarşı içinde yer alan bedesten yapılarından farklı olarak, daha düzgün ve birbirine eşit olan dükkan sıralarına sahip olduğu gözlenmektedir. Ayrıca bir duvarında dışa açılan dükkanlar bulunsa da, konumundan dolayı bir ticaret aksı oluşması mümkün olmamıştır (Şekil 2.19, 2.20).

Şekil 2.19. İstanbul Mısır Çarşısı ve Yeni Cami planı (Cezar 1985)

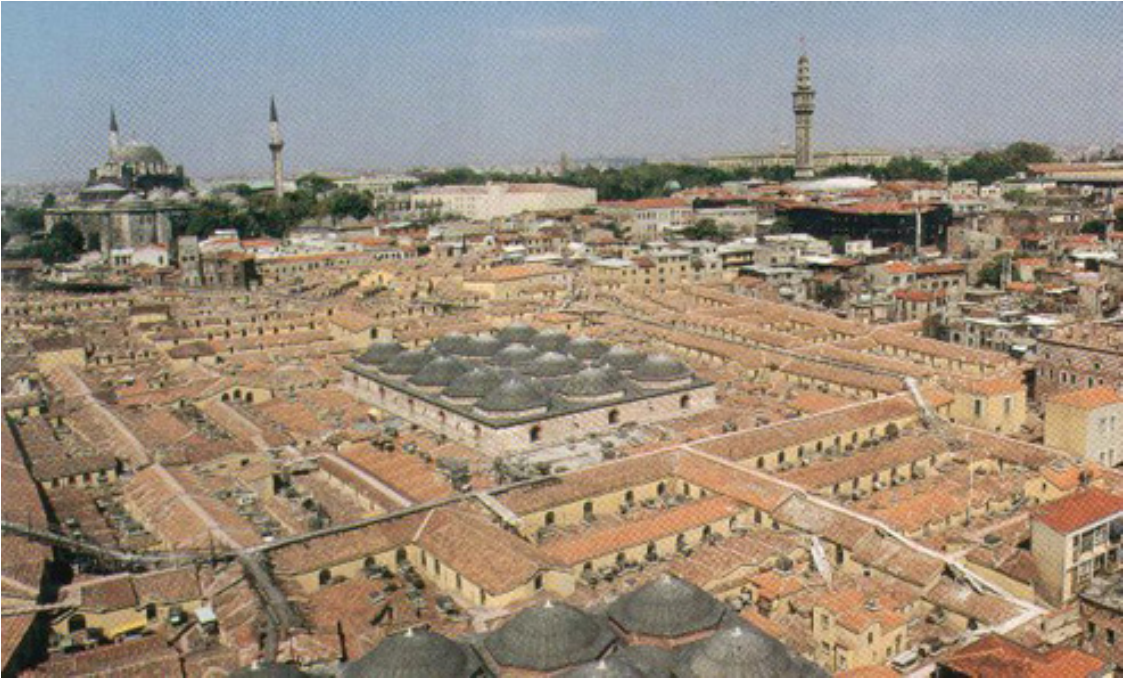
Şekil 2.20. İstanbul Mısır Çarşısı Görünüşleri (Cezar 1985)

İstanbul Ticaret Bölgesi, kendisini oluşturan yapı tipleri, yapıların dizilişleri ve yapım sırası açısından incelendiğinde, Bursa Kapalı Çarşı bölgesi ile benzer özellikler göstermektedir. Kapalı Çarşı içinde kentsel mekanı tarifleyen en önemli yapılar, Cevahir ve Sandal Bedestenleridir. Ancak bu bedesten yapılarının dışında, Kapalı Çarşı olarak adlandırılan, dükkanların bir araya gelmesiyle oluşan sokaklar bütünü tanımlayan ve sınırlayan yapısal öğeler tespit edilememiştir. Ticaret bölgesinin genelinde, geleneksel Osmanlı dönemi planlama ilkelerinin geçerli olduğu, dini yapılar ve ticari yapıların birbirleri arasındaki bağlantının çok net bir biçimde algılandığı, külliyelerin, ticari işlevli yapıları ile kentsel mekan arasında iletişim sağladığı edinilen bulgular arasındadır.

Kent bütününde değerlendirildiğinde, İstanbul Ticaret Bölgesi, limana yakın konumlanması, Bizans döneminde de ticaret işlevi ile kullanılması, zamanla çevresinde yapılan mimari açıdan önemli külliye yapıları ile, yakın çevresinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Mevcut durumu incelendiğinde, Kapalı Çarşı, sokaklarının üstünün tonoz bir örtü ile kaplı olması nedeniyle, kentsel dış mekan karakteri sergilemek yerine, bütünsel açıdan tek başına bir ticaret yapısı olarak değerlendirilebilir. Bu büyük ticaret yapısı, içinde sokakların oluşturduğu koridorlar ve bu koridorlar boyunca sıralanan dükkan dizileri ile tanımlanmaktadır.

Şekil 2.21. İstanbul Kapalı Çarşı, Cevahir Bedesteni ve yakın çevresi (Anonim 2006)

Şekil 2.22. İstanbul Kapalı Çarşı içinde bedestenlerin konumu (www.bozokuniversitesi.com)

Şekil 2.23. İstanbul Cevahir Bedesteni ve Kapalı Çarşı üst örtü (www.panoramio.com)

Şekil 2.24. İstanbul Kapalı Çarşı iç mekanı (Çetin 2006)

Şekil 2.25. İstanbul Kapalı Çarşı Nuri Osmaniye kapısı (Vapur 2008)

2.3.2. Edirne örneği

Edirne kenti geleneksel ticaret merkezi, her ne kadar kendiliğinden oluşmuş bir yaya ticaret aksı örneği değilse de, ticaret yapılarının yapım sırası ve birbirlerine yakın olarak konumlanması sebebiyle, kent merkezi oluşumunda ticaret mekanlarının öneminin anlaşılması açısından çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Aru (1998), günümüz Edirne kentinin, Kapalıçarşılar, Bedesten, Ali Paşa Çarşısı, kervansaraylar çevresinde geliştiğini ve bu bölgenin kentin çekirdeğini oluşturduğunu belirtmektedir.

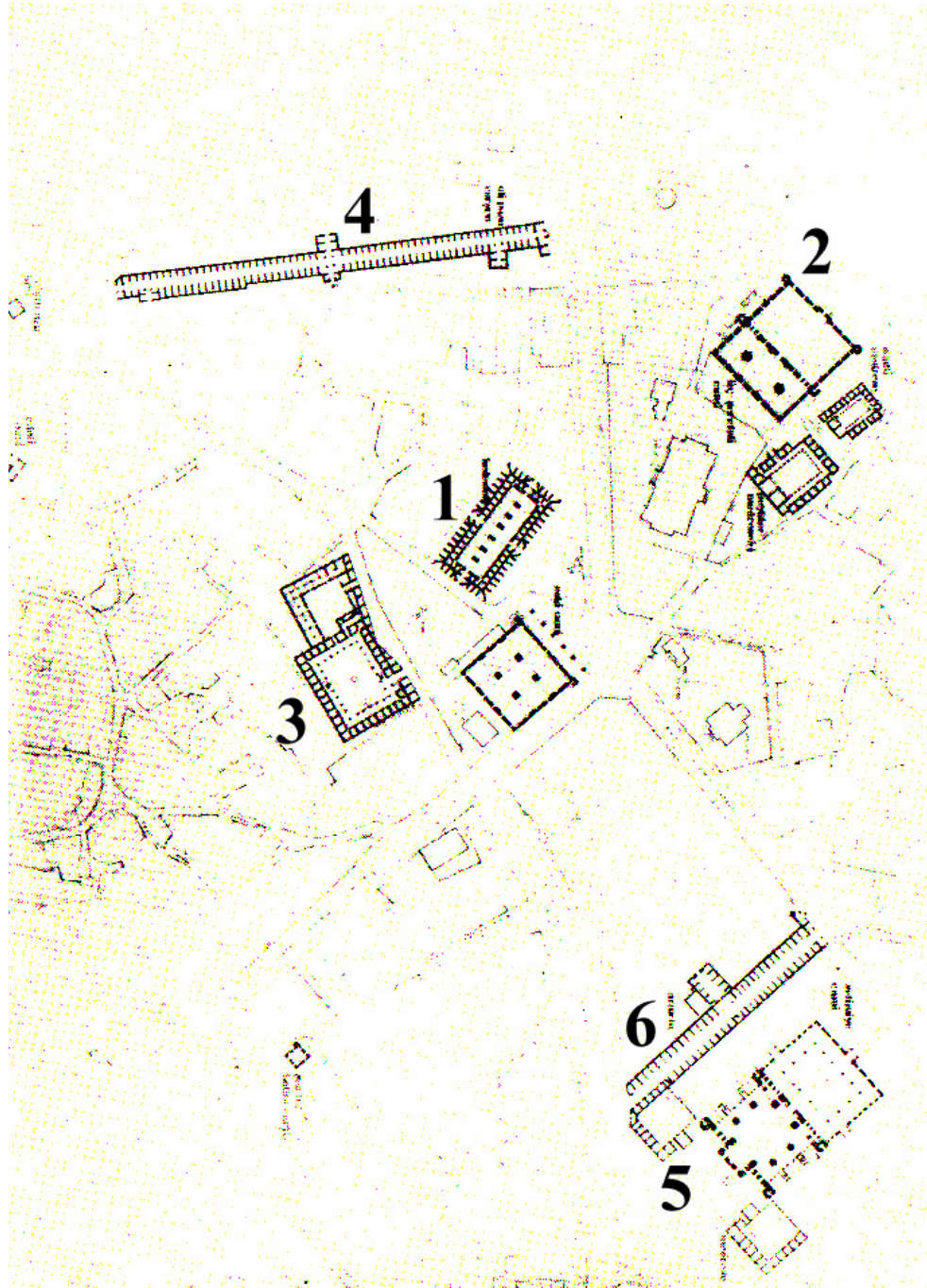
Geleneksel kent dokusu içinde ticaret yapıları incelendiğinde, burada da kent merkezi içinde ticaret yapılarına ilk olarak bedesten ile başlandığı, yakınlarında bir han yapıldığı, daha sonra yine aynı bölgede arasta düzeninde bir kapalı çarşının inşa edildiği, ilerleyen yıllarda da bünyesinde bir arasta barındıran külliyenin oluştuğu anlaşılmaktadır (Sezgin 1984, Cezar 1985) (Şekil 2.26, 2.27).

Edirne kent merkezinde inşa edilen ilk yapı olan Edirne Bedesteni'nin, Çelebi Sultan Mehmet tarafından 1414-1422 tarihleri arasında yaptırılmış olabileceği belirtilmektedir. Bu bedestenden sonra II. Murad tarafından bir bedestenin daha yaptırıldığı, ancak bunun tarihsel süreçte zarar gördüğu, 14. yüzyıl ortalarında da tamamen yıkıldığı anlatılmaktadır (Cezar 1985).

Edirne Bedesteni, plan şeması açısından tipik özellikler göstermektedir. Dikdörtgen planlı yapının, içeride ve dışarıda sıralanan dükkanlardan oluştuğu, kendisinden sonra yapılan İstanbul Cevahir Bedesteni ile benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Dış yüzeyde sıralanan dükkanların, incelenen İstanbul örneğinde olduğu gibi bir ticaret aksı oluşturmadığı ancak, konum itibariyle ticaret merkezini tanımladığı görülmektedir (Şekil 2.28).

Cevahir Bedesteni'nden farklı olarak bu yapıda, daha dar bir dikdörtgen form ve kısa kenarda iki sıra kubbe görülmektedir. Cevahir Bedesteni ise, kısa kenarda üç sıra kubbe ile oluşmakta ve ortada iki sıra taşıyıcı ayak bulunmaktadır. Edirne Bedesteni'nin yapımından sonra İstanbul Ticaret Bölgesinde yapılan Cevahir Bedesteni'nin, daha

geniş alanlı ve kısa kenarı daha büyük bir yapı olduğu, bedesten yapısının tarihi süreçte büyüdüğü tespit edilmiştir.

1. Edirne Bedesteni (1414-1422) 2. Üç Şerefeli Camii (1437-1447) 3. Rüstem Paşa Hanı (1531-1560)
4. Semiz Ali Paşa Çarşısı (1569) 5. Selimiye Camisi (1575) 6. Selimiye Arastası (1574-1595)

Şekil 2.26. Edirne Kent Merkezini oluşturan yapılar (Cezar 1985)

1. Edirne Bedesteni (1414-1422) 2. Üç Şerefeli Cami (1437-1447) 3. Rüstem Paşa Hanı (1531-1560)
4. Semiz Ali Paşa Çarşısı (1569) 5. Selimiye Camisi (1575) 6. Selimiye Arastası (1574-1595)

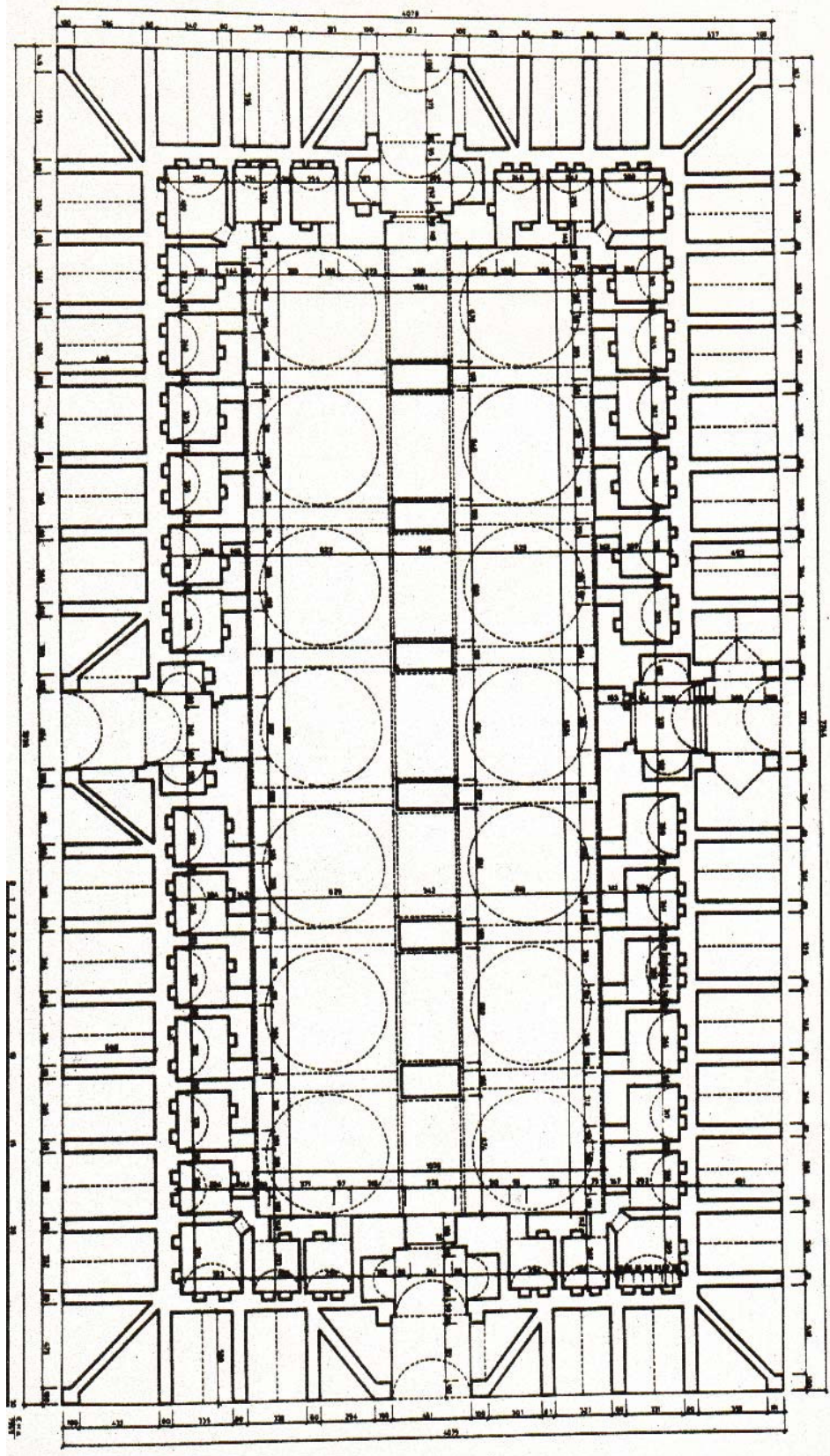
Şekil 2.27. Edirne kenti hava fotoğrafı üzerinde tarihi yapılar

Kent merkezinde oluşan ilk yapı olarak görülen Edirne Bedesteni'nin yapımından hemen sonra, 1437-1447 yılları arasında, dini bir yapı olarak Üç Şerefeli Cami'nin inşa ettirildiği anlaşılmaktadır (Sezgin 1984). Geleneksel Osmanlı planlama ilkeleri çerçevesinde, bedesten ve camiden sonra Rüstem Paşa Hanı'nın yapıldığı görülmektedir. Ticari ve dini yapıların bir arada kurgulanması sonucunda, kent merkezi gelişmeye başlamış, Rüstem Paşa Hanı'ndan sonra aslında bir arasta olan Semiz Ali Paşa Çarşısı, en sonunda da Ataman'ın (2000) belirttiği gibi 16. yüzyıl sonlarına doğru, içinde bir arasta bulunan Selimiye Külliyesi ortaya çıkmıştır.

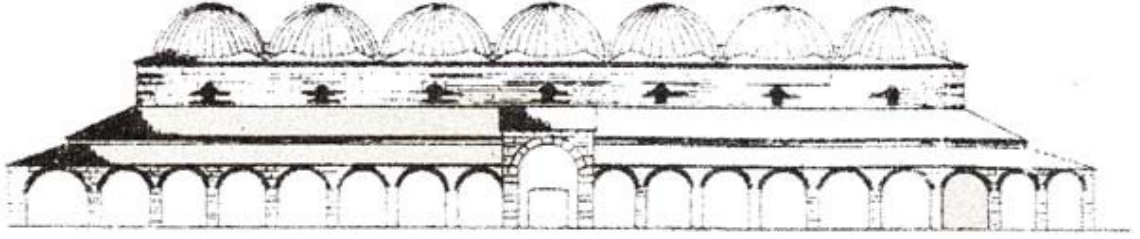
Edirne'de II. Murad tarafından yaptırıldığı düşünülen Üç Şerefeli Cami'nin, merkezi konumda ve diğerlerinden daha büyük bir kubbe, çok sayıda minare gibi özelliklerinden dolayı, klasik Osmanlı döneminin başlangıcı olarak kabul edildiği belirtilmektedir (Sezgin 1984).

Kent merkezini oluşturan önemli yapıların sonuncusu, Selimiye Külliyesi'dir. Bu külliye Mimar Sinan tarafından 1575-1580 yıllarında yapılmış, Mimar Sinan'ın ölümünden sonra Mimar Davut Ağa tarafından bir arasta eklenmiştir (Ataman 2000). Ataman'ın (2000) ifadesiyle "Külliye bir mimarlık başyapıtı olmakla kalmayıp topoğrafyanın ustaca kullanıldığı bir kentsel tasarımıdır da. Külliye beş kademeli bir düzene göre araziye yerleştirilmiştir".

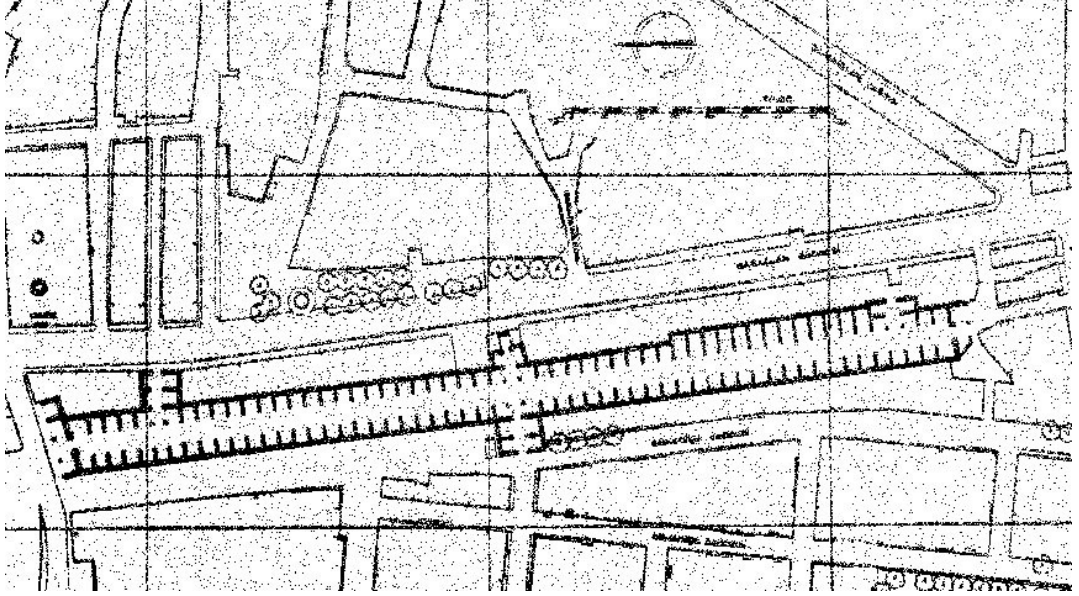
Selimiye Külliyesi'nin, dini mekan ile ticari mekanı birlikte kullanması açısından, kent merkezine eklenen son yapı grubu olmasından dolayı, ticaret merkezinin oluşumunun tamamlanmış olduğu söylenebilir. Ancak, kentin bugünkü durumu ile karşılaştırıldığında, ticaret yapılarının kent merkezini tanımlaması sürecinde, yapıların günümüze kadar olduğu gibi ulaştığı, dış yüzeylerindeki dükkan birimlerinin herhangi bir yapısal eklentiye yol açmadığı görülmektedir. Kentin günümüzdeki planlama anlayışına ise yalnızca Edirne Bedesteni ve Semiz Ali Paşa Çarşısı'nın konumlanmaları ile, önlerindeki ulaşım bağlantılarının yönünü belirleyerek katkı sağladıkları anlaşılmaktadır.

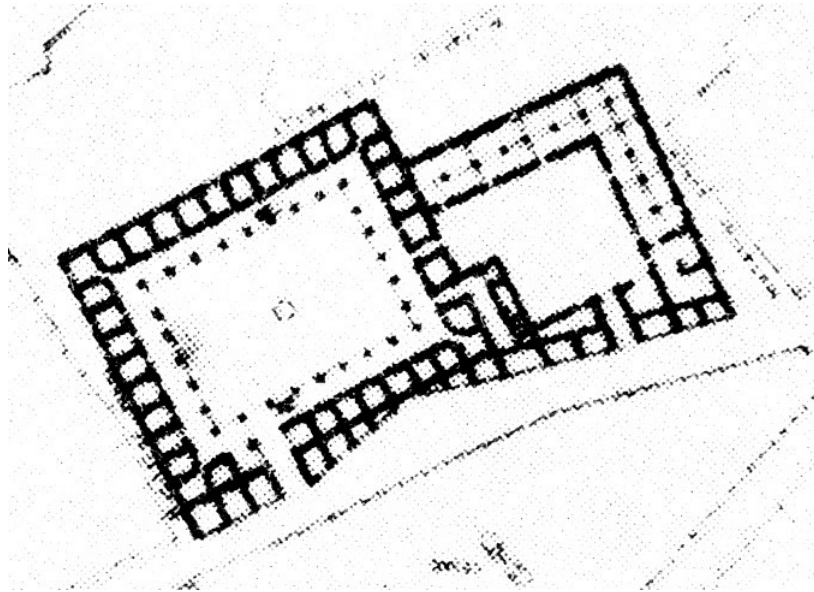
Şekil 2.28. Edirne Bedesteni planı (Cezar 1985)

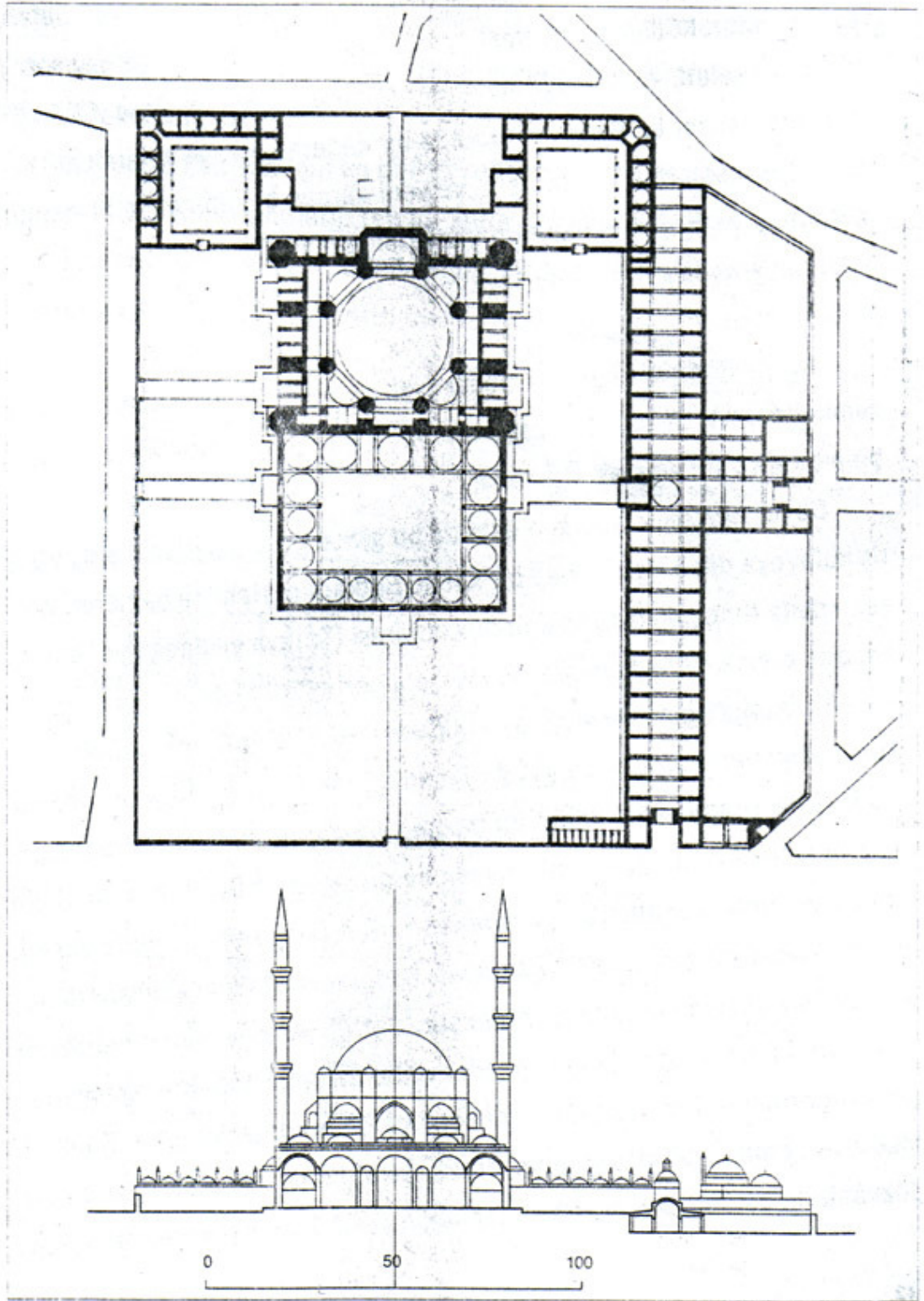
Şekil 2.29. Edirne Bedesteni Kesiti (Cezar 1985)

Şekil 2.30. Semiz Ali Paşa Çarşısı planı (Cezar 1985)

Şekil 2.31. Rüstem Paşa Hanı planı (Cezar 1985)

Şekil 2.32. Cami ve arasta ile birlikte Edirne Selimiye Külliyesi (Ataman 2000)

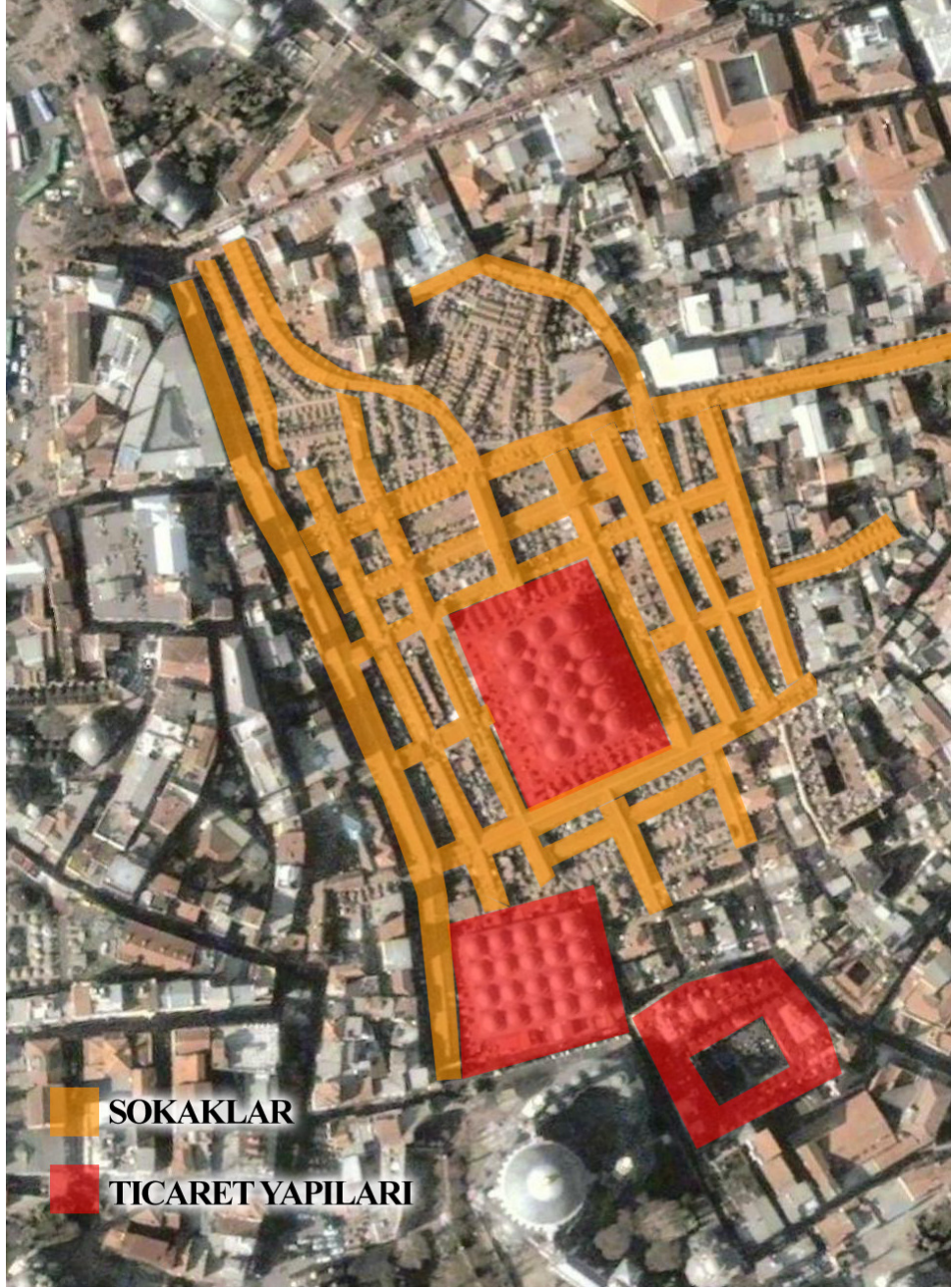
2.4. Osmanlı Kentlerindeki Yaya Ticaret Alanlarının Değerlendirilmesi

Geleneksel Osmanlı kent merkezlerinin ve ticaret alanlarının oluşum süreci ile ilgili olarak İstanbul ve Edirne örnekleri incelendikten sonra, bu bölümde kısaca Osmanlı kent merkezlerinde zamanla ortaya çıkan yaya ticaret akslarının genel ilkeleri belirlenmiş, ticaret bölgesinin gelişimine etkisi değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında, Amasya, Kayseri, Tokat, Kahramanmaraş gibi diğer ulusal örnekler, kent merkezini oluşturan yapıların konumları, dizilişleri ve kent büyüklüğü ölçütleri çerçevesinde incelenmiş, Bursa Geleneksel Ticaret Bölgesi'nin tanımlanmasında net bir veri elde edilemeyeceği kanısıyla, bu örneklere çalışmada yer verilmemiştir.

Kent merkezinin planlanması aşamasında kullanılan, cami, bedesten, han ve hamam yapılarının, ızgara plan tipinde kurgulandığı, çarşı bölgesinin, bedestene teğet geçen yolların üzerinde olduğu tespit edilmiş, edinilen bulgularla Ataman'ın (2000) bu konu hakkındaki görüşlerinin örtüştüğü belirlenmiştir.

Ataman (2000), çarşının bir ızgaraya oturduğunu, çok kubbeli bedesten yapısının bu çarşının merkezinde yer aldığını, kıblenin bu ızgara yönüne uymaması durumunda, cami ile çarşının eğik bir açı ile yerleştiğini aktarmaktadır. Çarşının üstünün kapalı olmadığı, merkezdeki anıtsal bedestenin eksenlerinin çarşının yönünü ve mimarisi belirlediği, bütün düz yolların bedestene ulaştığı da aktarılan bilgiler arasındadır (Ataman 2000).

İncelenen kent merkezi örnekleri, yapılış tarihlerine göre sondan başa doğru değerlendirilmiş, İstanbul örneğinde, anlatılan ızgara plan şemasının, daha keskin bir biçimde görüldüğü, bedestenler çevresinde sonradan oluşturulan dükkanların bu sistem içinde üretildiği anlaşılmıştır (Şekil 2.33). Izgara plan şeması içinde dükkanların oluşturduğu yolların üstünün açık olduğu, Cezar'ın (1985) anlatımıyla, 1701 yılında bedestenler çevresinde çıkan yangın sonrasında, önlem alınmak üzere, dükkanların kagir olarak yeniden yapıldığı, üstünün de tonoz bir örtü ile kapatıldığı bildirilmektedir (Cezar 1985).

Şekil 2.33. İstanbul Çarşısı Bölgesini oluşturan ızgara plan şeması

Izgara plan şemasına göre, Cevahir Bedesteni ve Sandal Bedesteni yakın çevresinde, bu yapıların yönleri göz önüne alınarak bir çok sokak oluşturulduğu, sokaklar üzerinde sıralanan dükkan dizilerinin, şu andaki İstanbul Kapalı Çarşısı'nı oluşturduğu gözlenmiştir.

Ataman'ın (2000) belirttiği gibi, Osmanlı döneminde, gerek konut gerekse ticaret yapılarının, yol mekanına teğet bir şekilde biçimlendiği, yapıların karşılayıcı değil tutucu öge olduğu, odak noktası olmak yerine yol mekanında sınırlayıcı öge olarak konumlandığı görülmektedir. Bu anlayışın devamı, İstanbul Kapalı Çarşısı'nda net bir şekilde gözlenmekte, ilk yapılan bedesten yapılarının çevresinde, ızgara şeklindeki yollara teğet dükkanların oluştuğu sonucu çıkmaktadır.

Ancak, başka bir açıdan bakıldığında, öncelikle yol mekanının tanımlanması için gerekli olan yapısal öğelerin oluştuğu, daha sonra bu yapıların sınırlandırdığı kentsel mekanların ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bedesten ve han yapılarının dış yüzeyine sıralanan dükkan dizileri, bu görüşün en büyük kanıtı olarak görülmektedir. Yapının dışında kalan kentsel açık alanlar, zaman içinde dış yüzeydeki dükkanlara uyumlu bir biçimde eklenen, diğer dükkanların karşılıklı olarak sıralanması ile, sınırlı ve tanımlı bir kentsel dış mekana dönüşmekte, bir eksen üzerinde gelişen ticaret aksını ortaya çıkarmaktadır.

Yapım sırası ile sondan başa doğru, İstanbul, Edirne ve Bursa ticaret bölgelerinin oluştuğu, geleneksel Osmanlı planlama ilkelerinin, Bursa'dan başlayarak diğer kentlerde uygulandığı, geleneksel yaya ticaret aksları açısından en belirgin gelişim örneğinin Bursa'da görüldüğü edinilen bulgular arasındadır (Ataman 2000). Bu kapsamda, bir sonraki bölümde Bursa kent merkezi ve ticaret alanlarının gelişimi araştırılmış, ticaret aksı, biçimsel özellikleri açısından, incelenen diğer örnekler ile karşılaştırılmış, kentsel mekanı oluşturan yapılar sırasıyla incelenerek, bölgenin doğal gelişme süreci ortaya konmuştur.

3. BURSA GELENEKSEL TİCARET BÖLGESİNİN OLUŞUM SÜRECİ

Geleneksel Osmanlı kentlerindeki ticaret alanlarının oluşması ve daha üst ölçekte kent merkezlerinin gelişimi açısından Bursa, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk başkenti olması nedeniyle, ayrı bir önem taşımaktadır. İncelenen diğer ulusal örneklerde karşılaşılan merkez yapılarının ilkleri Bursa'da inşa edilmiştir. Bu çalışmada, kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte, Bursa kent merkezinin hangi yönlerde geliştiği, ticaret alanını tanımlayan kentsel mekanların nasıl oluştuğu konuları araştırılmıştır. Bursa'da, Osmanlı egemenliği öncesinde, hangi uygarlıkların yaşadığı ve kentin kısa tarihi anlatıldıktan sonra, çalışma alanı detayda incelenerek, yapılar dışında kalan ticaret akslarının bölümleri hakkında bilgiler verilmiştir.

3.1. Bursa Kentinin Tarihi Gelişimi

Bursa, verimli toprakları ve konumu nedeniyle, çağlar boyunca çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış, ilk yerleşim alanlarının M.Ö. 7. yüzyılda oluştuğu söylenen bir kenttir. Trakya'da Strümon nehri kenarında yerleşmiş olan Bithyn ve Tynhi toplulukları, yapılan saldırılardan korunmak amacıyla, yerleşmeye uygun yeni bir alan arayışı sonrasında, ulaştıkları bölgeye Bithynia adını vermişlerdir. Yerleştikleri bölgenin sınırlarını genişletmelerine karşın, M.Ö. 561 yılında, Lidyalıların egemenliğine girmişler, MÖ. 546 yılında bölgeye Pers İmparatorluğu hakim olmuştur (Özendes 1999).

Kartaca Kralı Annibal, Roma İmparatorluğu'na karşı kaybettiği savaş sonrasında, Bithynia Kralı I. Prusias'a sığınmış, burada emrindeki askerlere inşa ettirdiği kente "Prusa" adını vermiştir. Bithynia Krallığı'nın egemenliğinde M.Ö. 74 yılına kadar yaşayan Prusa kenti, daha sonra Roma İmparatorluğu'nun bir kenti olarak varlığını sürdürmüştür (Akkılıç 2001). Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması ile, doğuda kalan kent, Bizans egemenliğine girmiş, ancak bir gelişme gösterememiştir. Prusa, 14. yüzyıla kadar merkez olarak Hisar bölgesinde konumlanmış, sur dışında birkaç mahallenin oluşturduğu küçük bir kent görünümünde kalmıştır (Özendes 1999).

Selçukluların 1071 yılında Anadolu'ya girmesi ile, bölgeye Asya'dan getirdikleri Türk boyları yerleştirilmiş, Selçuklu İmparatorluğu'nun zayıflaması üzerine kurulan Anadolu beyliklerinden Osmanlı Beyliği, arazilerini genişleterek bölgede söz sahibi olmuştur. Osman Bey tarafından 1258 yılında kurulan Osmanlı Beyliği, kısa zamanda topraklarına kattığı Bilecik, Yenişehir, İnegöl ve İznik yerleşmeleri ile daha da güçlenmiştir (Özendes 1999).

Osman Bey, 1317 yılında, kaplıca bölgesinde ve dağ tarafında iki kale yaptırarak Bursa'nın denizle ilişkisini kesmiş, kenti iki taraftan kuşatmaya almıştır. Kuşatma için gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra, sorumluluğu oğlu Orhan Bey'e bırakan Osman Bey, Yenişehir'e döndükten sonra rahatsızlanmıştır. Sekiz yıl süren kuşatmadan sonra Bursa, 1326 yılında Orhan Bey tarafından ele geçirilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk başkenti olarak ilan edilmiştir. Orhan Gazi'den sonra tahta geçen Sultan Murad, Edirne kentine bir saray yaptırarak bu kenti başkent ilan etmişse de, Bursa kenti önemini kaybetmemiştir (Özendes 1999).

Bursa kentinin alınmasından sonra başlayan imar çalışmaları, kentin yeniden kurulması çerçevesinde gelişmiştir. Sultan Orhan tarafından başlatılan inşaat çalışmaları, tahta geçen diğer Sultanlar tarafından da devam ettirilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde, kente eklenen ilk yapılardan başlayarak, kent merkezinin gelişimi ve ticaret alanlarının oluşumu incelenmiş, çalışma alanının tanımı yapılmıştır.

3.2. Bursa Tarihi Ticaret Merkezinin Oluşum Süreci

Bursa kenti, Osmanlılar tarafından alındığı zaman, surlar dışında yoğun bir yerleşimin olmaması, geleneksel çarşı bölgesinin boş bir alana kurulmasını sağlamış, konumlanma özelliklerinin dışında, çarşının kendi içinde herhangi bir engel olmadan gelişmesine olanak vermiştir. Sultan Orhan'ın sonradan giderek gelişen çarşı bölgesinin nüvesini oluşturan külliyesi için seçilen yer, surlara yakın olması nedeniyle güvenli, topoğrafik özellikleri ile yerleşmeye uygun olduğu için tercih edilmiştir (Cezar 1985). Bursa kentinin şekillenmesinde, Orhan Bey ile başlayan ve sonraki dört sultan tarafından yapılmasına devam edilen külliyeler etkili olmuştur. Bu külliyeler çevresinde

konut ve ticaret alanları oluşmuş, Orhan Bey sonrasında tahta çıkan diğer sultanların kent merkezindeki mevcut yapıları onarmaları ve yeni yapı yaptırılmaları sonrasında, kent merkezi ve ticaret alanları gelişimini sürdürmüştür (Dostoğlu 2001).

Bursa kenti ve Bursa Geleneksel Ticaret Alanı ile ilgili kaynaklar ve hazırlanan haritalar (BKTVKK Arşivi) incelendiğinde, kentin gelişim hareketleri, ticaret bölgesinin oluşmasında etkili rol oynayan yapılar, bu yapıların yapıldığı dönemler ve çarşıya olan etkileri net bir şekilde görülmektedir (Baykal 1948, Sezgin 1984, Cezar 1985, Ataman 2000, Dostoğlu 2001). Çalışmanın bu bölümünde, yapıların hangi dönemde yapıldığı konusunda bir araştırma gerçekleştirilmiş, tarihsel sıra ile incelenerek Bursa Geleneksel Ticaret Merkezini oluşturan 18 önemli yapı ile ilgili bir tablo oluşturulmuştur (Çizelge 3.1).

Hazırlanan tablo, ticaret bölgesinin günümüze kadar olan süreçte gösterdiği değişim ve çalışmanın ilgili bölümlerinde ortaya konan Osmanlı kent planlama ilkeleri hakkında bilgi vermektedir. Orhan Bey tarafından yaptırılan binalardan başlayarak, II. Bayezid dönemine kadar uzanan süreçte, ticaret alanının temel yapıları incelenmiş, geleneksel yaya ticaret aksının oluşma biçimi, Bursa kenti için hazırlanan eski haritalar üzerinde gösterilerek, günümüzdeki durumu ile karşılaştırılmıştır.

Binaların yapım sırasından da anlaşılacağı gibi, Osmanlı Devleti'nin başındaki Sultan tarafından öncelikle dini bir yapı yaptırıldığı, yakınında bir ticaret yapısı ve bir hamam inşa edildiği, daha sonra ise diğer ticaret alanlarının olduğu gözlemlenmektedir. Bursa kenti bütününde, sultanlar tarafından yaptırılan külliye oluşumları, kentin gelişim yönünü tariflemiş, kentin bu külliyeler çevresinde gelişmesini sağlamıştır. Geleneksel Ticaret Merkezi içinde de aynı oluşum gözlenmiş, dini ve ticari yapı gruplarının dönemselsel olarak bir arada kurgulandığı, her bir grubun hizmet verdiği çarşıların olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 3.1. Dönemlerine göre Geleneksel Ticaret Bölgesi'ni oluşturan önemli yapılar

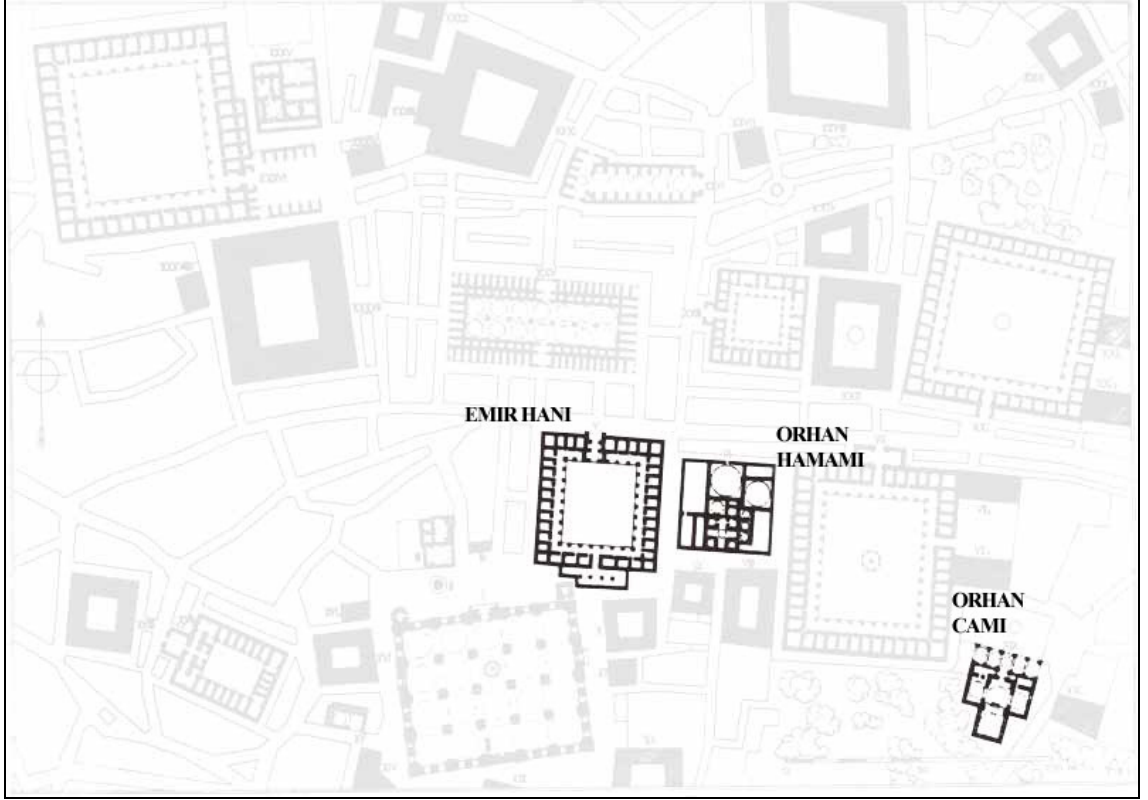
YAPI NO	YAPI ADI	YILI	YAPIM DÖNEMİ
1	ORHAN CAMİ	1339	ORHAN GAZİ (1326-1359)
2	EMİR HANI	1339	
3	BEY (ORHAN) HAMAMI	1339	
4	KAPAN HANI	1359+	I. MURAD (1359-1389)
5	NALINCILAR HAMAMI	1389	
6	ULU CAMİ	1399	I. BAYEZİD (1389-1402)
7	BEDESTEN	1400	
8	ŞENGÜL HAMAMI	1400	
9	GEYVE HANI	1413+	I. MEHMED (1413-1421)
10	İPEK HANI	1413+	
11	ÇUKUR HANI	1421+	II. MURAD(1421-1451)
12	SİPAHİ ÇARŞISI	1421+	
13	MEYHANELİ HAMAMI	1421+	
14	FİDAN HANI	1451+	II. MEHMED (1451-1481)
15	TUZ HANI	1451+	
16	GELİNCİK ÇARŞISI	1451+	
17	KOZA HANI	1491	II. BAYEZİD (1481-1512)
18	PİRİNÇ HANI	1508	

3.2.1. Orhan Gazi dönemi (1326-1359)

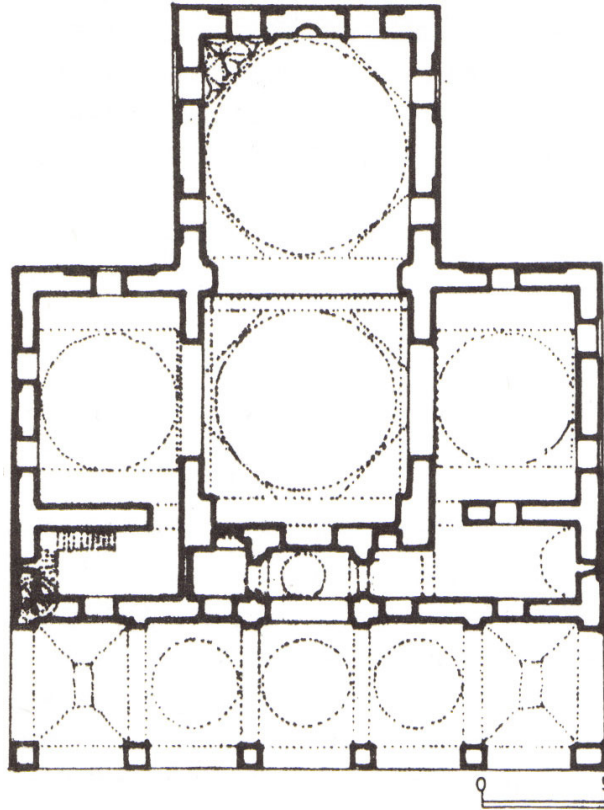
Bursa'nın Bizans egemenliğinden sonra Osmanlı'ya geçmesiyle, kentin surlar dışında da gelişmesinin sağlandığı, kitabesine göre Orhan Bey tarafından 1339 tarihinde Orhan Cami ve bu yapıyı destekleyecek ticaret yapılarının yaptırıldığı bilinmektedir (Sezgin 1984, Cezar 1985). Orhan Cami, "kanatlı plan" da denilen (Cezar 1985), "ters T plan" şemasına sahip camilerin ilk örneklerindedir (Sezgin 1984). Orhan Cami ile birlikte yapılan medrese, imaret, hamam ve han yapıları, Bursa'da Osmanlı egemenliğinde yapılan ilk külliye yapısı olması nedeniyle, kent merkezinin oluşumu açısından önemli bir yere sahiptir (Dostoğlu 2001). Daha sonra eklenen diğer yapılar, bu alanın gelişmesine, kentin başka yerlerinde sonraki sultanlar tarafından oluşturulan diğer külliyeler ise, çevrelerinde yeni mahalleler oluşmasına katkı sağlamıştır.

İncelenen haritalar ve kaynaklarda, kent merkezindeki ilk yapıların, Orhan Gazi döneminde inşa edilmiş olan, Orhan Cami, Emir Hanı ve Orhan Hamamı olduğu görülmüştür (Şekil 3.1, 3.2). Osmanlı'nın temel planlama ilkeleri Orhan Bey zamanında bu şekilde atılmış, dini yapılar ile eğitim yapılarının bir arada kurgulandığı, bu yapıların gereksinimlerini karşılayan ticaret yapılarının da, yakın çevrede inşa edilerek, yeni bir merkezin oluşturulmaya çalışıldığı anlaşılmıştır.

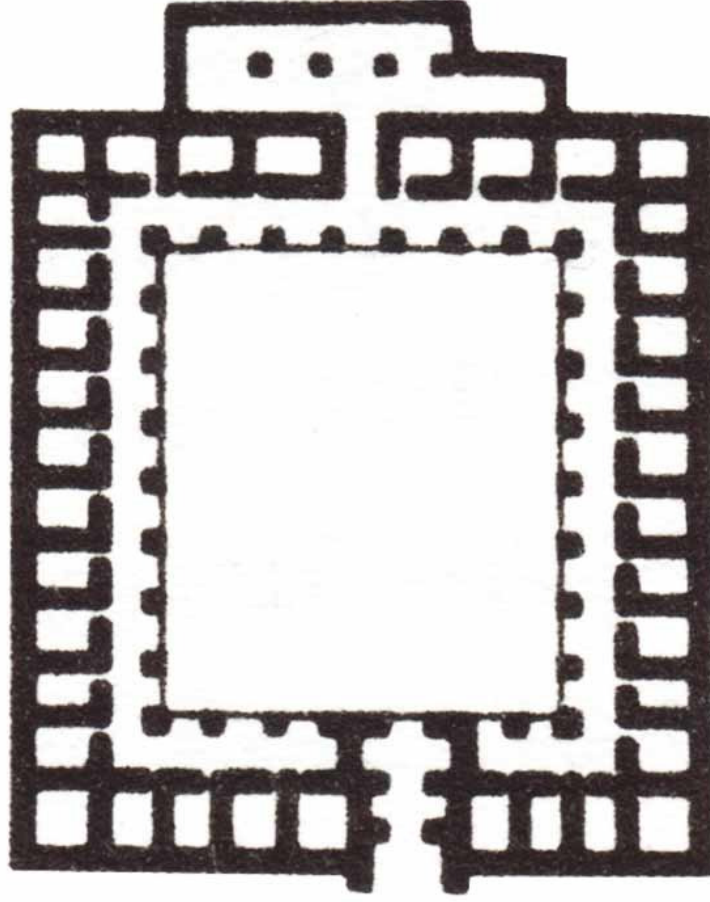
Orhan Cami ile aynı dönemde inşa edilen Emir Hanı, caminin batısında konumlandırılmış, dönemin ilk "bedesten" yapısı olma özelliğini taşıyan, ortasında bulunan avlu çevresinde sıralanan dükkanların oluşturduğu bir ticaret yapısıdır (Şekil 3.3). Yapıldığı dönem itibari ile, mekansal sınırları çizilmiş ve yalnızca ticaret işlevine hizmet veren bu yapı, ticaretin gelişmesi için önemli bir adım olmuştur. Değerli mal ve eşyaların satılması açısından da, tipik bir bedesten işlevi görmüş, kendisinden sonra yapılacak olan yapılara öncülük etmiştir. Orhan Cami ve Emir Hanı gibi dini ve ticari yapıların yapılmasından sonra, hem dini gereklilik hem de gelir getirici bir ticaret yapısı olan hamam, Emir Hanı ile Orhan Cami arasında inşa edilmiş, Bey Hamamı veya Orhan Hamamı olarak anılmıştır (Şekil 3.4).

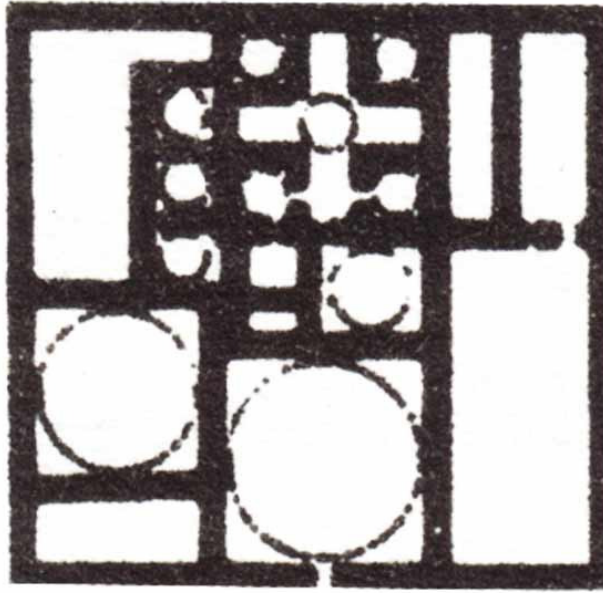
Şekil 3.1. Bursa'da Gabriel'in planı üzerinde Orhan Gazi dönemi yapıları (Cezar 1985)

Şekil 3.2. Orhan Cami planı (Sezgin1984)

Şekil 3.3. Gabriel'in Planı üzerinde Emir Hanı planı (Cezar 1985)

Şekil 3.4. Gabriel'in Planı üzerinde Orhan Hamamı planı (Cezar 1985)

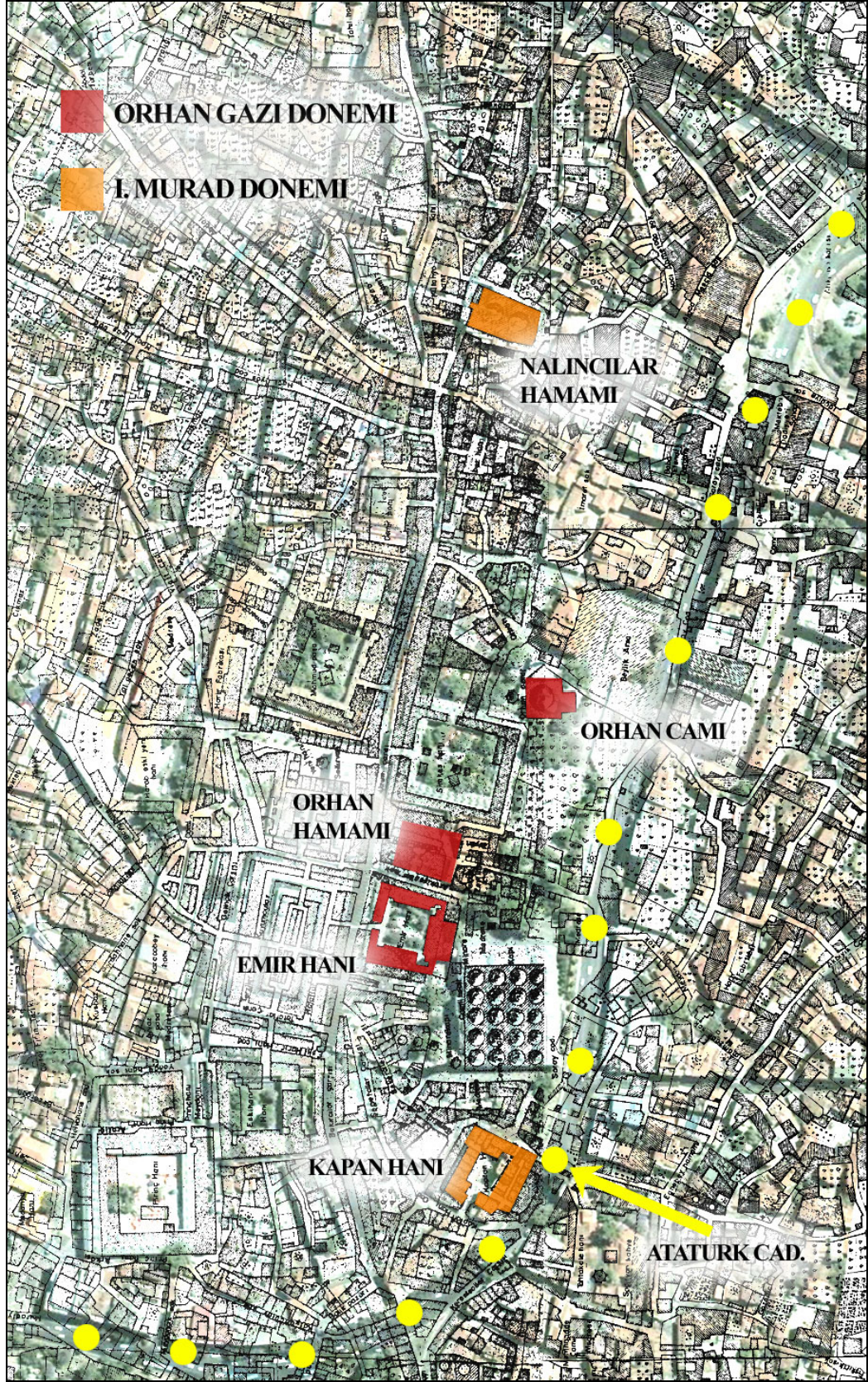
3.2.2. I. Murad dönemi (1359-1389)

Orhan Gazi'nin ölümünden sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun başına geçen oğlu I. Murad, Emir Hanı'nın batısında bir han yaptırmıştır. O dönemde, yağ tüccarları tarafından kullanıldığı söylenen bu han, içinde tartma işleminin yapılması nedeniyle, kantar anlamına gelen "Kapan Hanı" olarak adlandırılmıştır (Cezar 1985). Bursa için hazırlanan haritalar ve günümüzdeki durumu karşılaştırıldığında, Kapan Hanı'nın bir bölümünün, Atatürk Caddesi'nin açılması sırasında ortadan kalktığı anlaşılmaktadır (Şekil 3.5).

I. Murad tarafından Bursa kentinde gerçekleştirilen inşaat eylemlerinin, bugünkü Çekirge semtinde yoğunlaştığı, sultanın kent merkezi olarak bu semti düşündüğü görülmekte ise de, Orhan Bey zamanında başlayan kent merkezi oluşum çalışmalarına, Kapan Hanı ve Nalıncılar Hamamı yapıları ile katkı sağladığı görülmektedir. Tarihi Yaya Ticaret Aksı'nın gelişmesinde, adı geçen yapıların etkisinin daha sonra ortaya çıktığı, bölgenin günümüzdeki durumu incelendiğinde anlaşılmaktadır.

Nalıncılar Hamamı olarak adlandırılan yapı, Orhan Cami, Emir Hanı ve Orhan Hamamı'nın doğusunda konumlandırılmış, bu yapılara uzak bir nokta seçilmiştir. Gerek yönlendirme gerekse görsel etkileşim açısından, kendinden önceki yapılarla ve aynı dönem yapısı olan Kapan Hanı ile bağlantısının olmadığı anlaşılmıştır (Şekil 3.6). Ancak, daha sonraki dönem yapılarının da eklenmesi ile, Geleneksel Ticaret Bölgesinin sınırlarının çizilmesi, oluşan ana yaya aksının Nalıncılar Hamamı'na teğet olarak oluşması, düşündürücü bir nokta olarak görülmektedir.

Ana ticaret yapılarının oluşumundan sonra, bu yapıların dış yüzeylerine eklenen dükkan sıralarının, zamanla bir aks oluşturduğu varsayımı ile çelişen bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Nalıncılar Hamamı yapısının yer seçiminin planlı bir şekilde yapılması ve gelecekte bir yaya ticaret aksının öngörülmesi zayıf bir olasılık olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle, I. Murad döneminde yaptırıldığı söylenen Kapan Hanı ve Nalıncılar Hamamı, geleneksel Bursa kent merkezi ve ticaret alanının oluşumunda, kendi dönemi açısından bilinçli bir yaklaşım olarak değerlendirilmemiştir.

Şekil 3.5. Suphi Bey haritası (BKTVKK Arşivi) ile günümüz Bursa kenti hava fotoğrafının çakıştırılması sonucu, Atatürk Caddesi ve ilk dönem Osmanlı yapıları

Şekil 3.6. Süphî Bey haritası üzerinde, yapılar ve dönemleri (BKTVKK Arşivi)

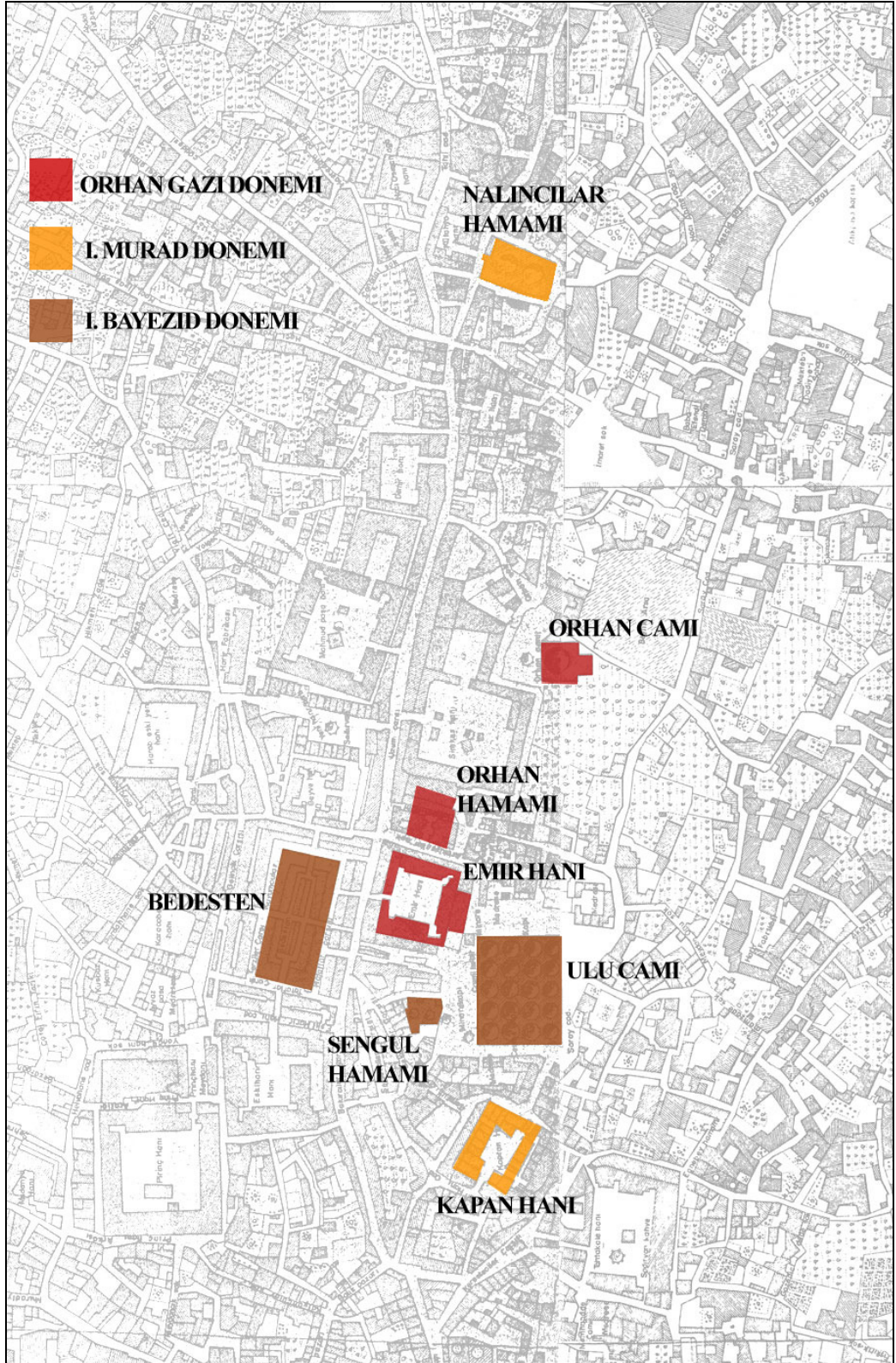
3.2.3. I. Bayezid dönemi (1389-1402)

I. Murad'ın ölümünden sonra tahta geçen I. Bayezid, Geleneksel Bursa Çarşı Bölgesinin gelişimi için, çok önemli yapılar eklemiştir. Osmanlı temel planlama ilkeleri olarak, çalışmanın önceki bölümlerinde saptanan bulgular ışığında, dini bir yapı olan Ulu Cami ile birlikte bir ticaret yapısı, yine aynı vakfa gelir getirmek üzere bir hamam yaptırma ilkesini devam ettirmiştir.

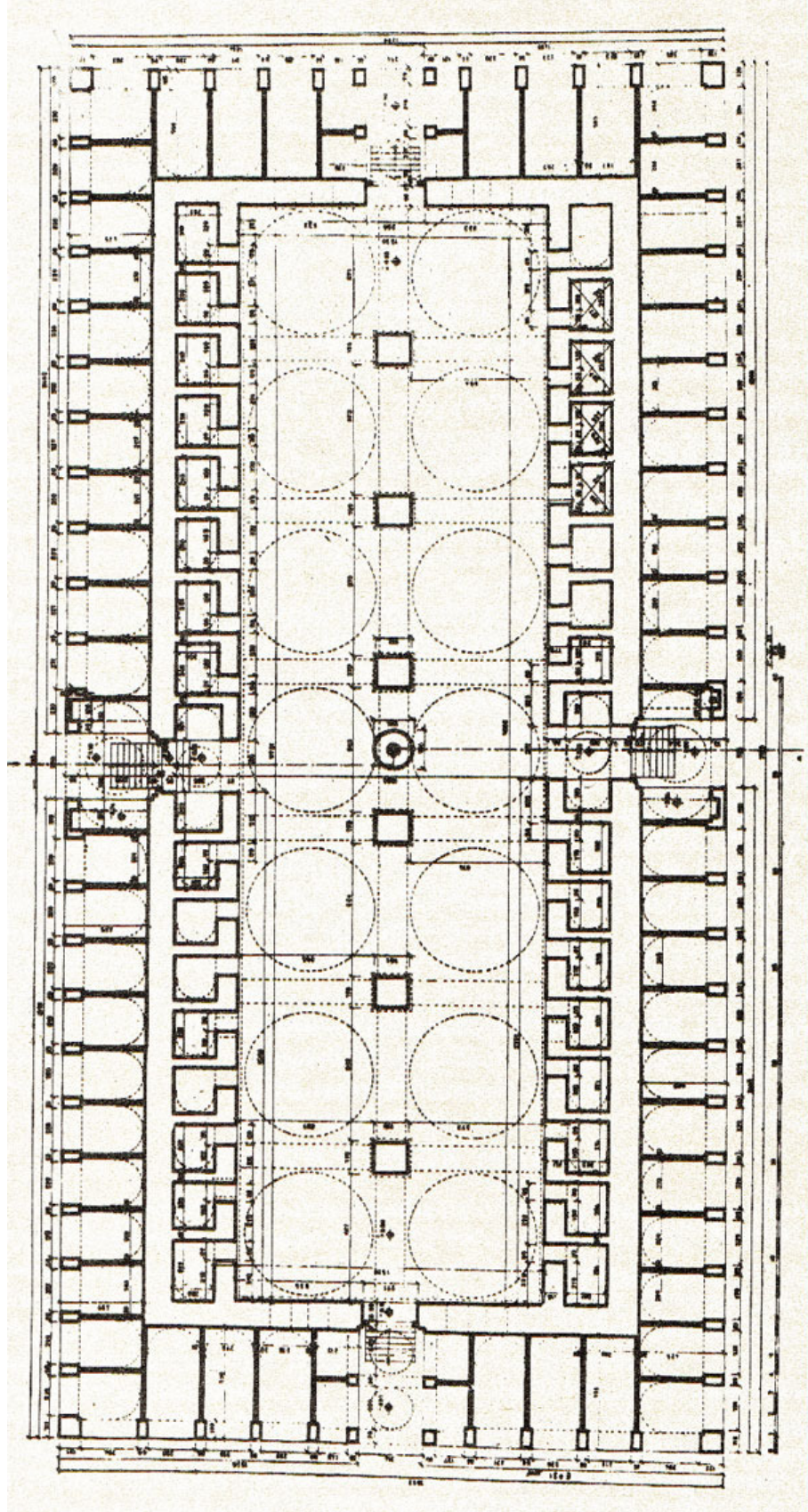
Öncelikle, Niğbolu Zaferi'nden sonra 1396 yılında Ulu Cami'nin yapımına başlanmış, minber kapısı üzerinde yazan kitabeye göre Yıldırım Bayezid'in emri ile 1399 yılında yapıldığı bilinen (Baykal 1989), alanın tek cuma camisi olan Orhan Cami'sinden daha büyük ve tek hacimli bir yapı ortaya çıkarmıştır (Sezgin 1984). Yapılan büyük cuma camisinin yakınında, vakfa gelir elde etmek amacıyla bir bedestenin yapılması, çarşı oluşumu açısından en önemli adım olarak değerlendirilmektedir. Bu ticaret yapısı, konumu açısından incelendiğinde, kendisinden önce yapılan Emir Hanı ve Orhan Hamamı'na paralel olduğu görülmektedir (Şekil 3.7). Bedesten olarak inşa edilen ve içinde uluslararası mal alışverişinin yapılabildiği, tüm dünya ticaretine yön verebilecek bir yapının ortaya çıkmasının, bölge gelişiminde etkili olduğu söylenebilir.

Bedesten, Emir Hanı'nın karşısında yer alan, dikdörtgen planlı, dört kapılı ve on dört kubbe ile örtülmüş bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (Cezar 1985). Plan şeması incelendiğinde, iç mekanda uzun kenarlar boyunca sıralanmış 32 adet hücre olduğu, dış duvarlarına dizilmiş dükkanların bulunduğu görülmektedir (Şekil 3.8). Cezar'ın (1985) sözleriyle, "Bedestenin yapılması ile, Bursa Çarşısı'nda dükkanların bedesten kapılarına paralel şekilde inşa edilmesi düzeni belirlemiştir, bu biçim daha başka kentlerde de uygulama alanı bulmuştur". I. Bayezid tarafından yaptırılan Bursa Bedesteni'nin, içinde gerçekleştirilen işlev açısından uluslararası ticaretteki önemi ve dış yüzeyine sıralanan dükkan dizileri nedeniyle, Bursa ve diğer büyük Osmanlı kentlerindeki ticaret alanlarının oluşumunda örnek alındığı saptanmıştır. Çalışmanın "Ulusal Örnekler" başlığı altında incelenen özellikle İstanbul çarşıları içinde bedesten yapılarının aynı şekilde kullanıldığı, yakın çevresinde konumlanan ek dükkanların daha

sonra bir çarşı oluşturduğu gözlenmiş, bu yapılanmanın kaynağının Bursa çarşısı olduğu anlaşılmıştır.

Şekil 3.7. Eklenen I. Bayezid dönemi yapıları, Suphi Bey haritası (BKTVKK Arşivi)

Şekil 3.8. Bursa Bedesteni planı (Cezar 1985)

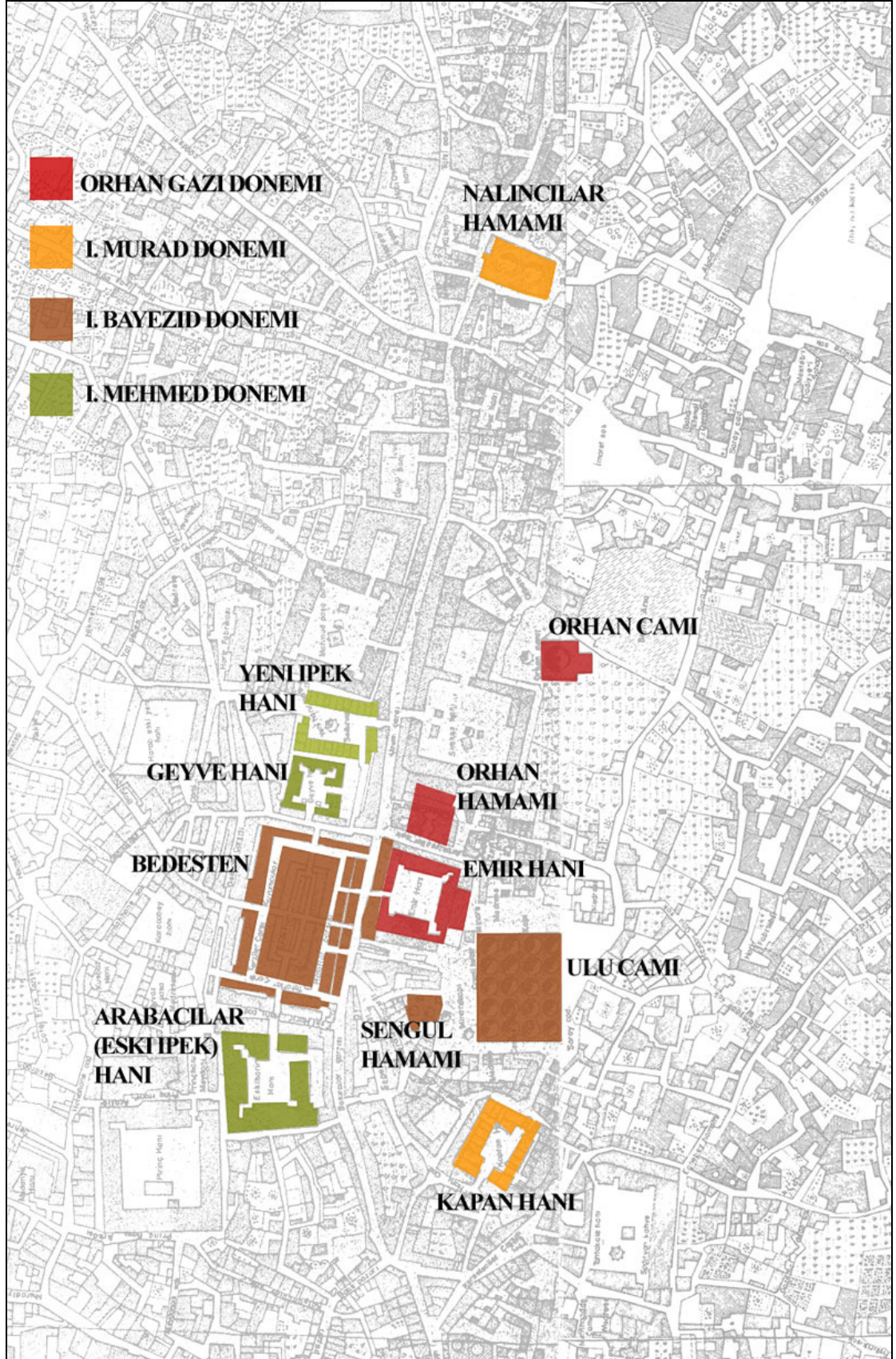
3.2.4. I. Mehmed dönemi (1413-1421)

Orhan Bey zamanında Emir Hanı, Orhan Hamamı, I. Bayezid zamanında Bedesten ve Ulu Cami'nin yapılması, bölgede bir yoğunluğa neden olmuş, Bursa Bedesteni çevresinde dükkan sıralarının oluşmasını sağlamıştır. Bu oluşum içine, I. Mehmed döneminde, Bedesten ve Emir Hanı'na paralel, Bedesten'in bulunduğu sırada 3 adet han yapılmıştır. Cezar (1985), 15. yüzyıl başlarına rastlayan dönemde, Eski İpek Hanı'nın yapımı sırasında, güneyinde ve doğusunda dükkan yoğunlukları olduğundan söz etmektedir (Cezar 1985). Anlatılan bölümlerin, Bedesten'in batı yüzü ve Emir Hanı ile Bedesten arasında kalan doğu-batı doğrultusu üzerinde olduğu anlaşılmaktadır.

Yapıların dönem sırası ile haritalar üzerinde gösterilmesi sonucunda, I. Mehmed dönemi yapılarının da eklenmesi ile doğu-batı doğrultusunda uzanan bir kentsel mekanın oluştuğu, zamanla yapıların dış yüzeylerine yaslanan dükkan birimlerinin, bir ticaret aksı meydana getirmeye başladığı gözlenebilmektedir. Bu dönemde yapılan Geyve Hanı ve Yeni İpek Hanı, bu oluşumu destekleyen mekanlardır (Şekil 3.9).

Çalışmanın, geleneksel Osmanlı ticaret yapıları ve tanımları ile ilgili olan bölümünde anlatıldığı üzere, temel ticaret yapılarının yapılmasından sonra, içerideki ticaret işlevinin ve ticareti yapılan malın türüne göre, üretim yapan esnafın, hem maliyeti azaltmak hem de zamandan kazanmak adına, ana yapılara yakın konumlanması sonucu doğmuştur. Bu nedenle, ticaret alanının merkezi konumunda bulunan bedesten yapılarının dış yüzeyindeki dükkanların yanına ve karşısına eklenen diğer birimler ortaya çıkmıştır. İncelenen haritalarda da gösterildiği üzere, bedesten çevresinden başlayarak oluşan dükkan birimlerinin, yapılar arasında kalan ve zaman içinde tanımlanan lineer kentsel mekanları ortaya çıkardığı saptanmıştır.

Cezar (1985), geleneksel Osmanlı çarşılarında, sonradan eklenen bu dükkan birimlerinin ahşaptan yapıldığını ve sokağın üstünün açık olduğunu, ilerleyen dönemlerde yine ahşapla kapatıldığını ancak, yangından korunmak üzere sonradan kagir olarak, üstü tonoz örtü ile kapatıldığını aktarmaktadır (Cezar 1985).

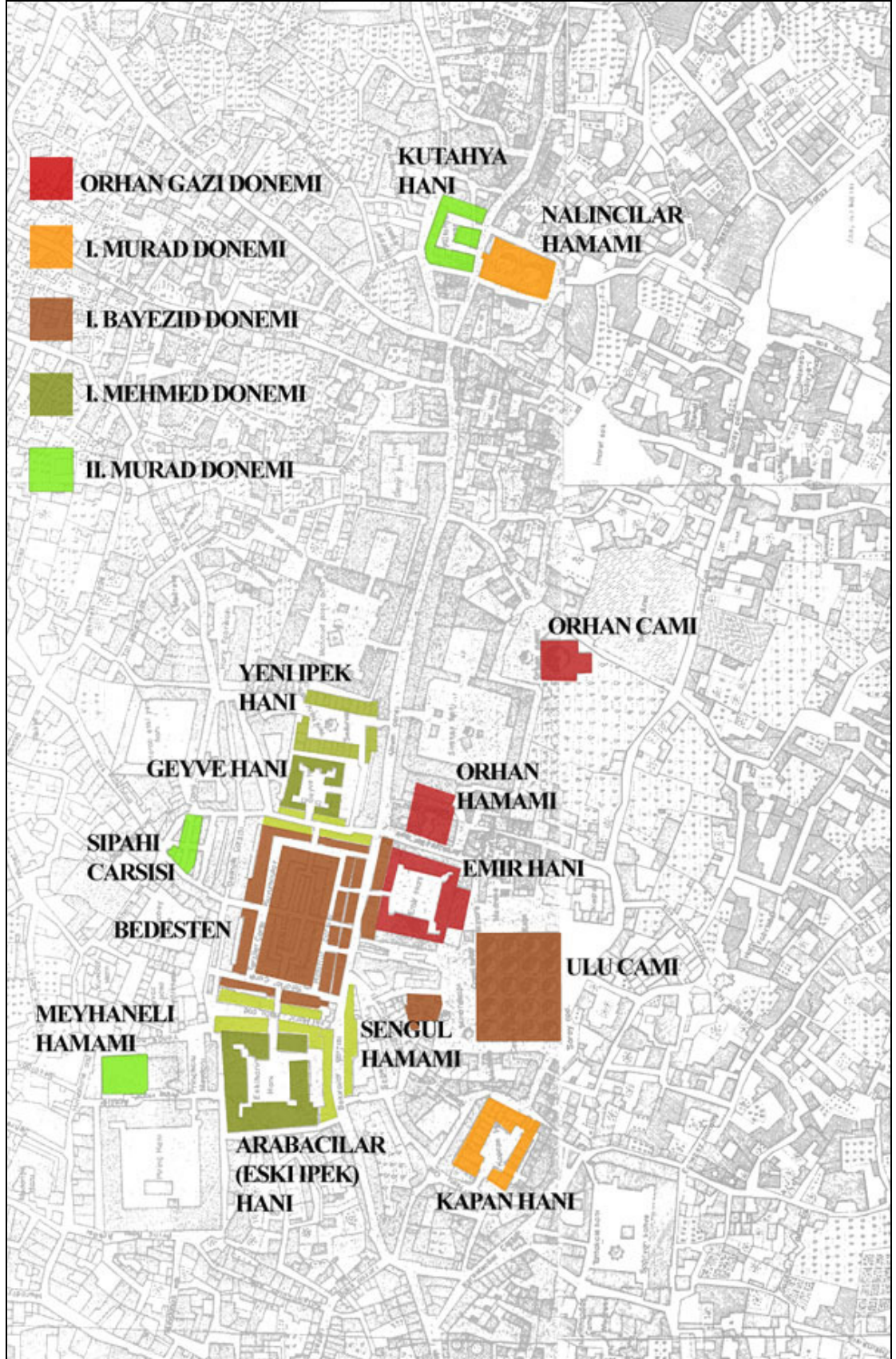
Şekil 3.9. Eklenen I. Mehmed dönemi yapıları, Suphi Bey haritası (BKTVKK Arşivi)

3.2.5. II. Murad dönemi (1421-1451)

Bursa kent merkezinde Orhan Bey ile başlayan inşaat eylemi, I. Mehmed zamanında önemli yapıların eklenmesi ile devam etmiş, ana binalar arasında oluşan ticaret sokaklarının artması ile bir çarşı bölgesi oluşmaya başlamıştır. Çelebi Sultan Mehmed (I. Mehmed) döneminden sonra başa geçen II. Murad, çarşının merkezinde bulunan Bedesten'in kuzeyine arasta düzeninde, üzeri kubbe ile örtülü bir yapı eklemiştir (Cezar 1985).

Sipahi Çarşısı adı verilen bu yapının, Bedesten çevresinde oluşan dükkanların dışında, kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla, üzeri kubbe ile örtülü ve kagir bir yapı olarak yaptırıldığı, 1507 tarihli kayıtlarda 87 dükkandan söz edildiği, ancak günümüze kadar dükkan sayısı ve şekil yönünden değişikliğe uğrayarak geldiği bildirilmektedir. Bu kapalı çarşı dışında, daha önce I. Murad tarafından yaptırılan Nalıncılar Hamamı'nın karşısında, Çukur Han da denilen Kütahya Hanı yaptırılmıştır (Cezar 1985). Ancak bu han, Nalıncılar Hamamı gibi, oluşmaya başlayan ticaret bölgesinin uzağında konumlandırılmış, ileriki dönemlerde ticaret aksının bu yapılara teğet olarak gelişmesi sonrasında, bölgeye dahil olmuştur. Bedestene yakın bir konumda bulunan Meyhaneli Hamamı, büyüyen çarşının kuzey bölümünün gereksinimlerini karşılamak üzere bu dönemde inşa edilmiştir (Şekil 3.10).

Eklenen yapıların konumları irdelendiğinde, Ulu Cami-Bedesten çevresinde ve Nalıncılar Hamamı-Kütahya Hanı olmak üzere 2 oluşum gözlenmiştir. Bedesten çevresi, yapısal olarak daha önemli ve büyük binalardan oluştuğu için, yakınındaki büyümenin daha hızlı gerçekleşmiş olduğu, Nalıncılar Hamamı bölümünün ise sonradan eklenecek yapılarla birlikte geliştiği düşünülmektedir.

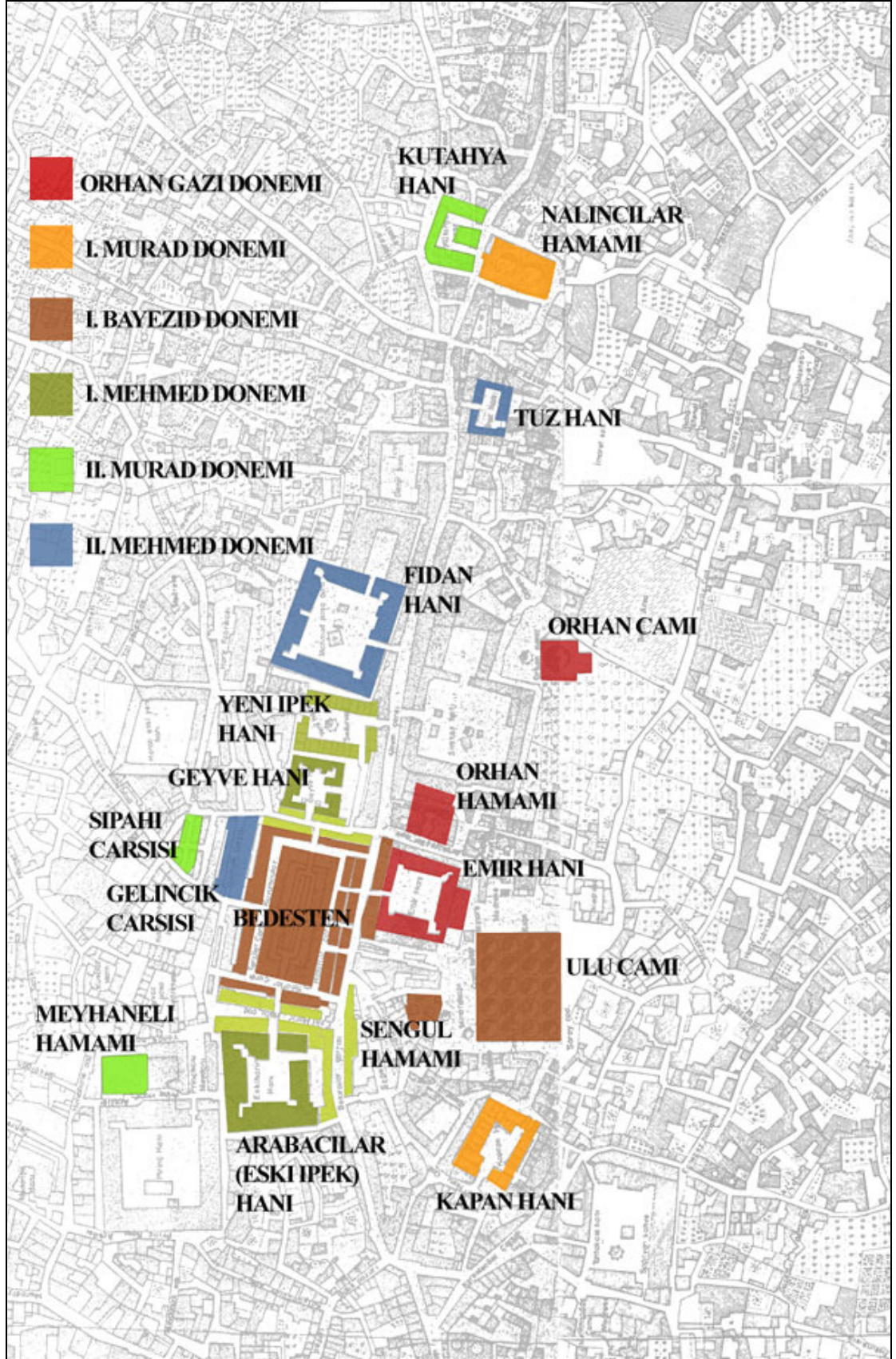

Şekil 3.10. Eklenen II. Murad dönemi yapıları, Suphi Bey Haritası (BKTVKK Arşivi)

3.2.6. II. Mehmed dönemi (1451-1481)

Bu döneme kadar, Bursa ticaret bölgesine eklenen ana yapılar ve bu yapıların çevresinde oluşan sokaklar ile bir yaya aksı oluşmaya başladığı gözlenmiş, II. Mehmed dönemi yapıların, doğu-batı doğrultusunda uzanan aksı güçlendirdiği saptanmıştır. Özellikle Bedesten yakın çevresinde yaptırılan Fidan Hanı, geleneksel yaya ticaret aksının belirginleşmesini sağlamıştır. Bunun yanında Bedesten ve Sipahi Çarşısı arasında kalan bölümde, yine üstünün örtülü olduğu söylenen Gelincik Çarşısı oluşturulmuştur (Cezar 1985). Daha önceki dönemlerde inşa edilen ve ticaret merkezini oluşturan ana yapılara olan uzaklığına dikkat çekilen Kütahya Hanı ile merkez arasında, Tuz Hanı yaptırılmıştır (Şekil 3.11).

Tuz Hanı'nın, oluşan ticaret oluşan ticaret aksının güneyine eklenen bir yapı olması, önemli bir nokta olarak görülmektedir. Orhan Bey ve I. Murad dönemi dışında, yaya ticaret aksının güneyine başka bir önemli ticari yapı eklenmemiş, daha önce oluşturulan ticaret yapıları, Bedesten'in sırasında, aksın kuzey bölümünü sınırlandırmıştır.

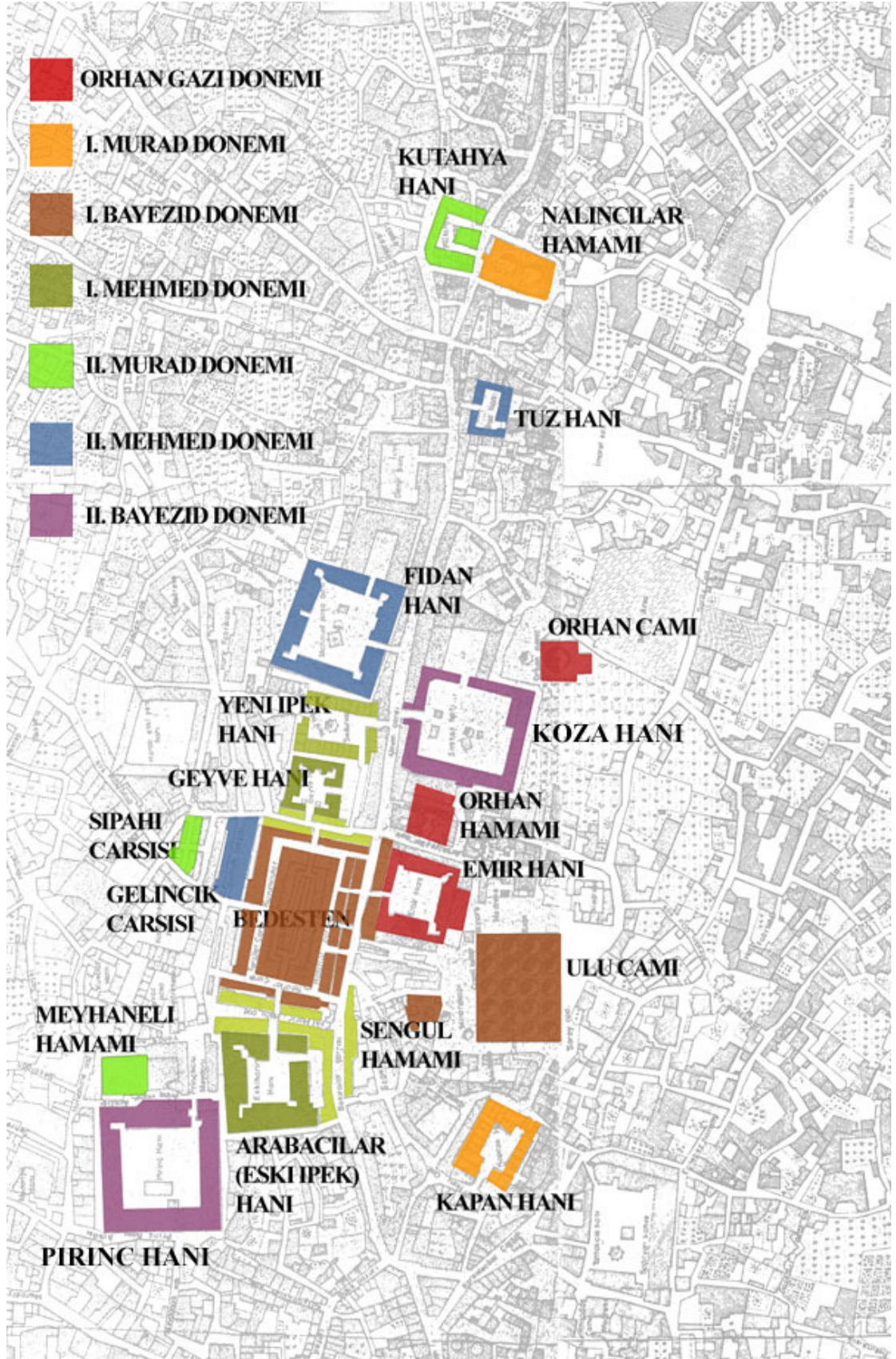
Şekil 3.11. Suphi Bey Haritası'nda, eklenen dönem yapıları, (BKTVKK Arşivi)

3.2.7. II. Bayezid dönemi (1481-1512)

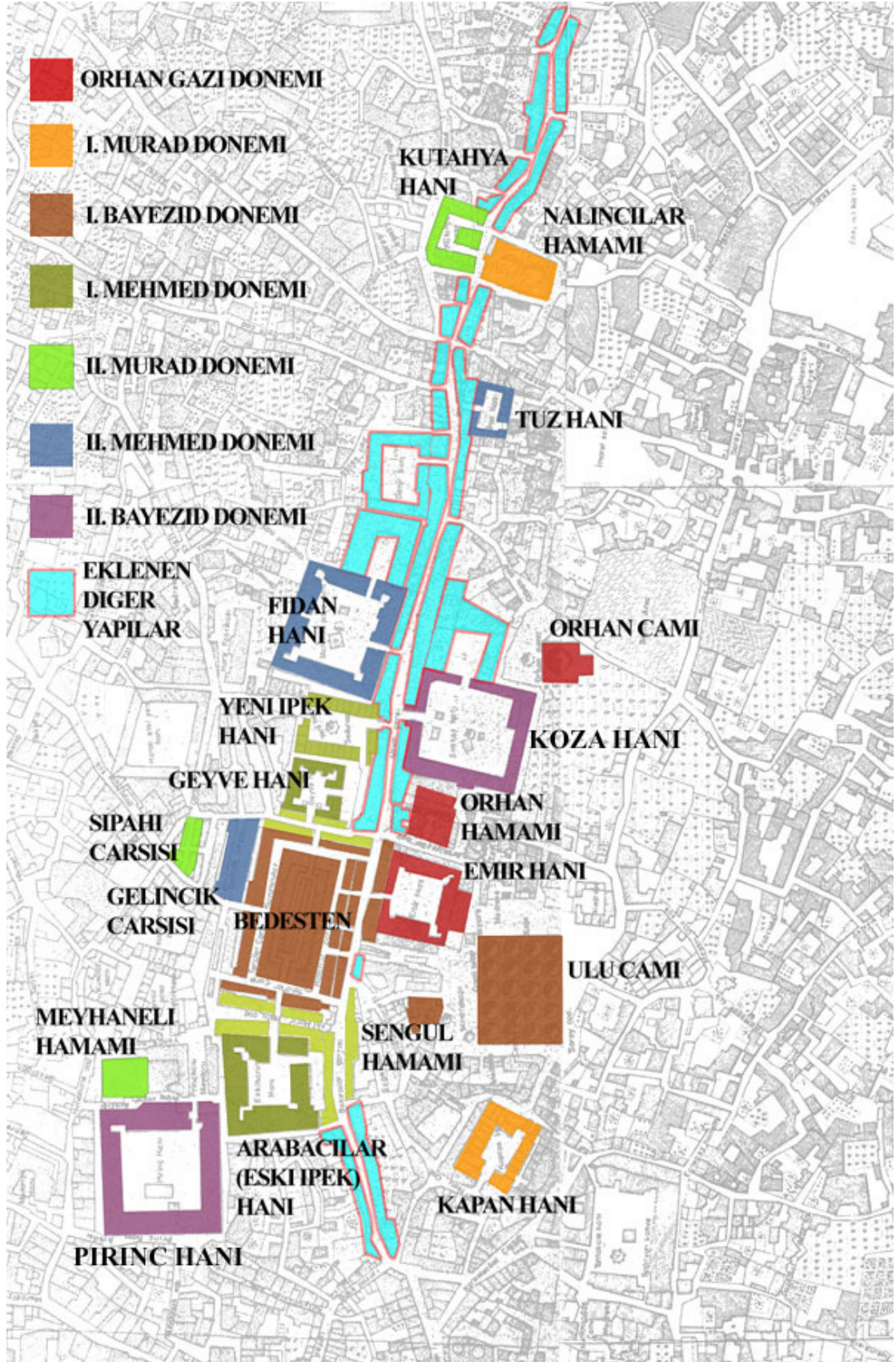
II. Bayezid döneminde, oluşan ticaret bölgesine, çok önemli iki han yapısı eklenmiş, bunların sultanın İstanbul'da inşa ettirdiği cami ve imarete gelir getirmek üzere, Bursa'da yapılması tercih edilmiştir. Cezar'a (1985) göre, II. Bayezid'in, gelir getirici ticaret yapılarını Bursa'ya yaptırması, o dönemde Bursa çarşısının, ticaret yaşamı açısından canlı ve yoğun kullanıma sahne olduğunun, Edirne ve İstanbul'un başkent olarak kullanılmasından sonra, Bursa'nın öneminin kaybolmadığının somut kanıtıdır (Cezar 1985).

Bu dönemde yaptırılan iki büyük han ile, ticaret bölgesinin daha da hareketli bir duruma gelmesi sağlanmış, kentin geleneksel ticaret bölgesinin sınırları kesin olarak çizilmiştir. Yaya aksına en büyük katkıyı sağladığı gözlenen Koza Hanı, aksın güney sınırının daha net bir şekilde çizilmesine yol açmış, her iki yandan da sınırlı ve tanımlı bir kentsel mekan oluşması, doğu-batı doğrultusunda kesintisiz devam eden bir alışveriş sokağı ortaya çıkarmıştır (Şekil 3.11). Bursa kent merkezi ve ticaret bölgesinin bütünü düşünüldüğünde, yine bu dönemde inşa edilen Pirinç Hanı da ticaretin hareketlenmesi ve bölgenin yoğun olarak kullanılması açısından önemli bir yapı olmuş, yaya ticaret aksının kullanılmasına ve gelişmesine dolaylı yollardan katkı sağlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk yedi sultanı tarafından, Bursa surları dışında, düz bir alana inşa edilen dini ve ticaret yapıları, kentin merkezini oluşturmuş, İpek Yolu üzerinde konumlanması ile dünya ticaretine yön veren bir bölge ortaya çıkmıştır. En son eklenen yapılar sonrasında belirginleşen yaya ticaret aksı, var olan ana yapılar arasında kalan boşlukların, küçük dükkan birimleri ile dolması, karşılıklı olarak sınırlandırılmış ve tanımlanmış bir kentsel mekan yaratmıştır. Bu kentsel mekan, doğu batı doğrultusunda uzanmış, zamanla geçirdiği değişiklikler sonrasında kendi içinde bölümlere ayrılarak, daha özelleşmiş çarşı akslarını doğurmuştur (Şekil 3.12).

Şekil 3.12. Suphi Bey Haritası'nda, eklenen dönem yapıları, (BKTVKK Arşivi)

Şekil 3.13. Bursa Geleneksel Yaya Ticaret Aksının oluşum süreci (BKTVKK Arşivi)

3.3. Yangınlar ve Depremler

Orhan Bey zamanında 1339 yılında oluşmaya başlayan Bursa ticaret bölgesinin, 16. yüzyıl ortalarına doğru önemli ölçüde şekillendiği gözlenmektedir. Ancak zaman içinde birçok yangın, isyan ve deprem gibi etkenlerle zarar görmüş, onarım çalışmaları sonrasında değişikliğe uğrayarak günümüze ulaşabilmiştir. Baykal (1948), Bursa mahkeme kayıtlarını inceleyerek oluşturduğu çalışmasında, ticaret bölgesinde ortaya çıkan çeşitli doğal afet ve isyanları bir araya getirmiş, Bursa Çarşısı'nın değişimini aktarmıştır. Adı geçen eserde anlatılan olaylar, geleneksel yaya ticaret aksının bugünkü halini almasında önemli rol oynamıştır.

1. 1413 yılında, I. Mehmed'in kente hakim olması ile birlikte, Karamanoğlu Mehmet Bey tarafından Orhan Cami ve çevresinde yangın çıkarıldığı, bugün Koza Hanı'nın yerinde bulunan ahşap evlerin de yandığı söylenmektedir.
2. 1417 yılındaki deprem ile ilgili kesin bulguların olmadığı, ancak çok sayıda hamam ve evin yıkıldığı aktarılmaktadır.
3. 1491'de Fidan Hanı'nda ortaya çıkan yangın sonrasında onarımının yapıldığı anlatıldığı için, çok büyük bir zarar oluşmadığı anlaşılmaktadır.
4. 1493 yılında Ulu Cami'nin kuzeyinin yandığı, Şengül Hamamı çevresindeki dükkanların zarar gördüğü bildirilmektedir.
5. 1512'de mumhaneden çıktığı anlaşılan bir yangının Tuz Pazarı Çarşısına zarar vermiş olduğu yazılmaktadır. Buradan o tarihten önce Tuz Pazarı Çarşısının oluştuğu anlaşılmaktadır.
6. 1518 Ekim ayında kundakçılar tarafından çıkartılan yangınların da zarar verdiği aktarılmaktadır.
7. 1544 yılında çarşı içinde olan yangında, iki vakfa ait olan dükkanların içindekilerle beraber yandığı söylenmektedir.
8. 1584'te Emir Hanı'nın kuzey bitişiğinde bulunan Kapalı Çarşı'da yangın çıktığı, Orhan Vakfına ait dükkanların yandığı belirtilmektedir. Kapalı Çarşı'nın 1584 tarihinden önce oluştuğu ve üstünün örtülü olduğu anlaşılmaktadır.
9. 1608'de Osmanlı Devleti'nin otoritesinin zayıflamasıyla kente gelen Celalilerin, Kapalı Çarşı dahil olmak üzere, kente büyük zarar verdikleri anlatılmaktadır.

10. 1889 yılında Ulu Cami çevresinde, bir leblebicide çıkan yangının, rüzgar ile birlikte genişleyerek Ulu Cami'ye zarar verdiği söylenmektedir.
11. 1900 yılında "Nalıncılar Hamamı'na yakın yerden (Tuz Pazarı Camisi hizasından) Belediye hizasına kadar uzanan kapalı çarşının üçüncü kısmı yanmıştır" denilmektedir. Buradan hareketle, Tuz Pazarı Çarşısı'nın da üstünün kapalı olduğu anlaşılmaktadır.
12. 1904'te Pirinç Hanı yakınında çıkan yangın sonrasında, dört dükkanın zarar gördüğü belirtilmektedir.
13. 1927 yılında Koza Hanı ile Tuz Pazarı Çarşısı arasında kalan üstü örtülü bölümün de yandığı anlatıldığı için, Uzun Çarşı'nın üzerinin kapalı olduğu anlaşılmaktadır.

Baykal'ın (1948) yaptığı bu çalışmadan sonra, 24 Ağustos 1958 tarihinde, Sahaflar Çarşısında bir matbaadan çıkan yangın, ticaret bölgesinin büyük bölümüne zarar vermiş, sonrasında başlatılan planlama ve onarım çalışmaları ile çarşı günümüzdeki halini almıştır. Planlama çalışmalarının içinde de yer alan Mimar Emin Canpolat, Kapalı Çarşı ile ilgili bir proje hazırlamış, bu projenin uygulanmasını sağlamıştır (Anonim 2004). Yapılan proje çalışmaları sonrasında öngörülen değişiklikler şunlardır:

1. Kapalı Çarşı ana aksının 3 katlı olarak değiştirilmesi
2. Batı çıkışının ikili durumdan bire indirilmesi
3. Ulu Cami batısından inen yol üzerindeki yapıların kaldırılması
4. Bakırcılar Çarşısı, Aynalı Çarşı ve Yorgancılar Çarşısı'nın yeniden düzenlenerek Kapalı Çarşı bloku içine alınması
5. Kavaflar Çarşısı ve Bedesten kuzeyinde üstü sac ile örtülmüş dükkanlar önerilmesi
6. Gelincik Çarşısı ve Sipahi Çarşısı'nın yeniden düzenlenmesi

3.4. Bursa Geleneksel Yaya Ticaret Aksının Oluşumu ile İlgili Değerlendirme

Bursa Geleneksel Çarşı Bölgesi ile ilgili incelenen haritalar ve yapıların dönemsel oluşum sırası, yaya ticaret aksının ortaya çıkması konusunda bilgiler vermektedir. Bu bilgiler ışığında, bir ticaret aksının oluştuğu, ilerleyen dönemlerde üstünün kapatıldığı, Bursa mahkeme kayıtlarından anlaşılmaktadır (Baykal 1948). Ancak geçirdiği yangın ve depremler sonrasında, yapılan onarım çalışmaları ile değişerek bugünkü şeklini almıştır. Konu ile ilgili planlama çalışmalarını yürütmek üzere 1958 yangınından sonra Bursa'ya davet edilen Luigi Piccinato, yangında ana yapıların çok zarar görmediğini, aksine çevresinde eklenmiş, hafif malzeme ile yapılan dükkanların ortadan kalkması ile, algılanmanın daha kolay olabileceğini anlatmaktadır (Vural 2004).

Bursa Hanlar Bölgesi için yangın sonrası hazırlanan öneride, bölgenin tarihi değerlerinin korunması, önemli yapıların onarılması, hamamların ise kafeterya ve restaurant gibi yeni işlevlerle kullanılması düşünülmüştür. Ancak 1965 yılında Bursa Hanlar Bölgesi'nin yeniden yapılandırılması çalışmaları bittiğinde, hazırlanan önerilerden daha farklı bir sonuç çıktığı görülmüştür. Bakırcılar Çarşısı'nın yerine önerilen ortası avlulu yapı yerine, Kapalı Çarşı'nın devamı niteliğinde üstü tonozla örtülü bir çarşı yapılmış, Hacı İvaz Paşa Çarşısı özgün haliyle yeniden inşa edilmiştir. Piccinato planında üzeri açık bırakılmış olan, Bedesten çevresindeki alanların üzeri kapatılmış, Yorgancılar Çarşısı'nın da üstü kapatılarak Kapalı Çarşı ile bağlantısı sağlanmış, 1927 yangınından önce üzeri kapalı olan Uzun Çarşı'nın üzeri açık olarak bırakılmıştır (Vural 2004).

Anlatılan yangınlar, depremler ve onarım çalışmaları ile değişikliklere uğrayarak günümüze kadar ulaşan Bursa Geleneksel Çarşı Bölgesinin oluşum sürecinde etkili olan yapıların hala aktif olmaları, ancak ticaret aksının kendi içinde algılanması ve kullanılması sonucunda, bu binaların aks üzerinde dikkat çekmediği görülmektedir. Aksı sınırlandıran değişmez unsurlar olan bu tarihi yapılar, üst ölçekten yaklaşıldığında net bir şekilde görülmekte, ancak yaya aksı içerisinde bireyin görüş sınırlarında yer almamaktadır. Çalışmanın alan çalışması bölümünde, bireyin çalışma alanını nasıl algıladığı konusunda görüşler oluşturulmuştur.

Bursa Geleneksel Ticaret Aksı'nın oluşumunu sağlayan, tarihi yapıların dış yüzeylerine yaslanarak hafif malzemelerden üretilen dükkan birimleri, eski Bursa fotoğraflarında net bir şekilde görülmektedir. Zaman içinde bu dükkanların oluşturduğu ticaret sokaklarını üzerlerinin kapatıldığı, daha sınırlı ve tanımlı bir yol mekanı oluşturulduğu gözlenmektedir (Şekil 3.14, 3.15, 3.16, 3.17)

Şekil 3.14. Bursa Geleneksel Ticaret Bölgesi'nde oluşan dükkanlar (Dostoğlu 2001)

Şekil 3.15. Bursa Geleneksel Ticaret Aksı'nda dükkanlar (Dostoğlu 2001)

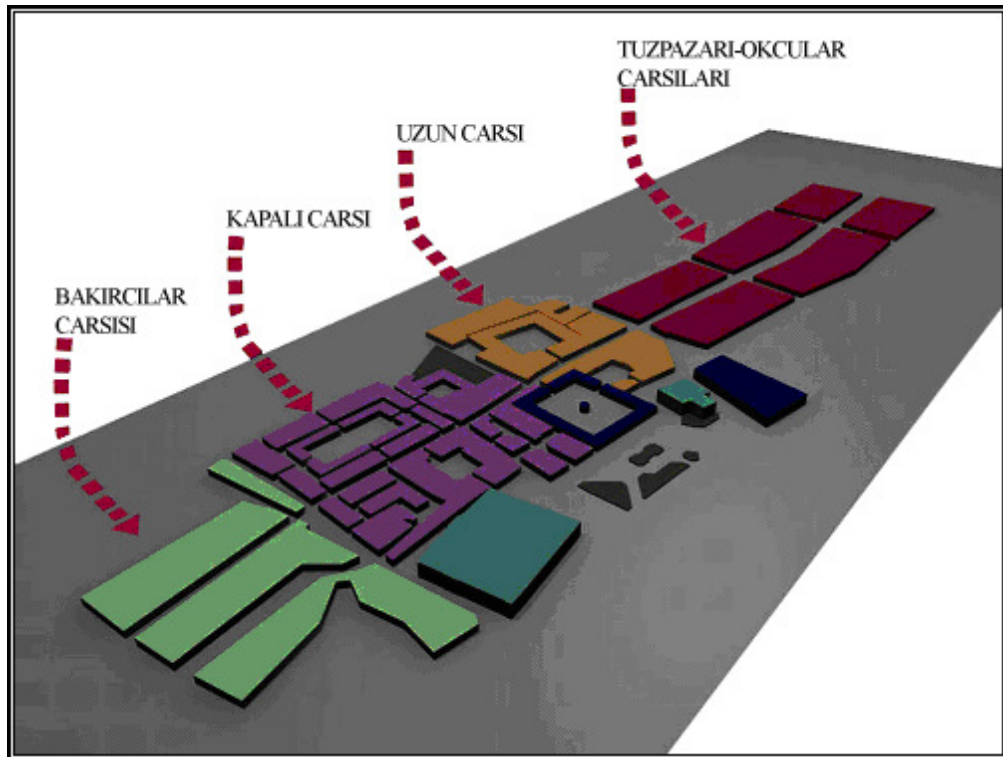
Şekil 3.16. Bursa Geleneksel Ticaret Bölgesi'nin 1862'deki durumu (Dostoğlu 2001)

Şekil 3.17. Bursa Geleneksel Ticaret Bölgesi'nin panoramik görünümü (Dostoğlu 2001)

4. ALAN ÇALIŞMASI

Çalışma alanı olarak seçilen Yaya Ticaret Aksı, Bursa Geleneksel Çarşı Bölgesi içinde yer alan, tarihi ticaret mekanlarını ve özelleşmiş bölgeleri birbirine bağlayan, doğu-batı doğrultusunda gelişmiş bir mekandır. Kuzeyinde Cumhuriyet Caddesi, güneyinde Atatürk Caddesi, doğusunda İnönü Caddesi ve batısında yine Atatürk Caddesi ile sınırlandırılmış geleneksel ticaret bölgesinin açık ve kapalı çarşılarını oluşturan, Bakırcılar Çarşısı, Kapalı Çarşı, Uzun Çarşı, Tuzpazarı ve Okçular Çarşıları'nın olduğu yaya aksı üzerinde yapılan alan çalışmasında, mekan üzerinde sıralanmış ticaret birimlerin sektörel dağılımı, mekandaki kullanıcı yoğunluğu ve kullanıcıların mekan ile ilgili görüşleri saptanmıştır. Daha sonrasında, mekanın kullanıcılar tarafından nasıl algılandığı konusunda, Cullen yaklaşımı kullanılarak bir değerlendirme yapılmıştır (Şekil 4.1).

Şekil 4.1. Bursa Geleneksel Yaya Ticaret Aksı alt birimleri

4.1. Çalışma Alanının Sektörel Yapısı

Basit gözlem yöntemiyle, alanın kullanıcılar tarafında tercih edilme nedenlerinden biri olduğu belirlenen ticaret işlevinin çeşitliliğini saptamak için, her bir bölüm üzerindeki alışveriş birimlerinin sektörel yapısı araştırılmış, yaya ticaret aksının hangi fonksiyonları içerdiği belirlenmiştir. Yapılan çalışma, 4 alt bölüme ayrılan aks üzerinde, her bölüm kendi içinde değerlendirilerek gerçekleştirilmiş, 2004 ve 2009 yıllarında yapılan ölçümler karşılaştırılarak, ticaret fonksiyonlarındaki değişim irdelenmiştir.

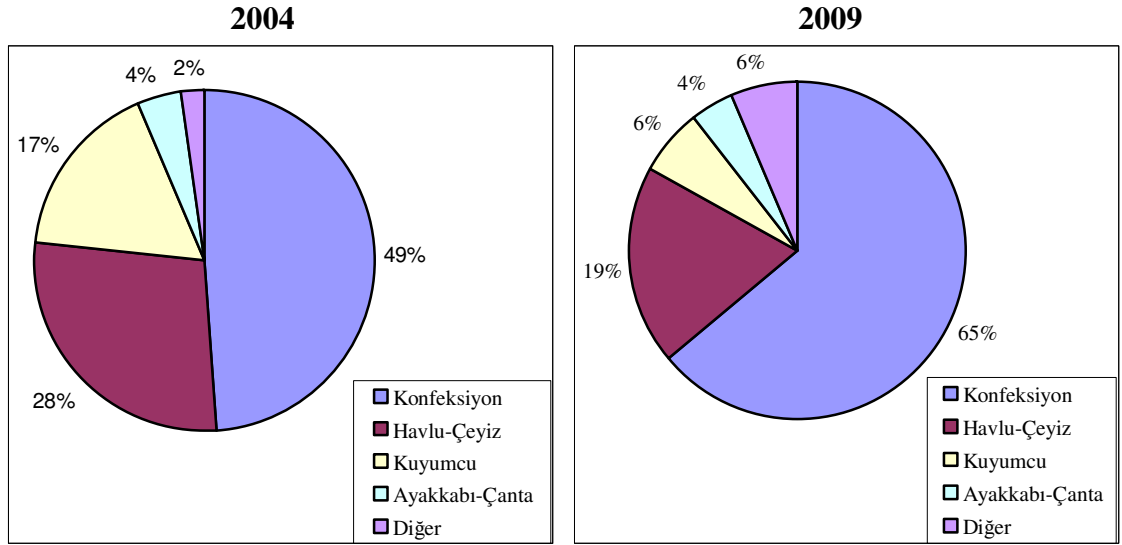
4.1.1. Bakırcılar Çarşısı sektörel analizi

Çalışma alanının en batı noktasından başlayan Bakırcılar Çarşısı'nın, tümüyle kapalı bir mekan içinde hizmet verdiği, Çakırhamam Kavşağı ile Kapalı Çarşı arasında bağlantı ve geçiş mekanı olarak da kullanıldığı gözlenmiştir. Alanda 2004 yılında gerçekleştirilen ön çalışma sonuçları ile, 2009 yılında edinilen bulgular aşağıdaki tabloda bir arada gösterilmiştir (Çizelge 5.1).

Çizelge 4.1. Bakırcılar Çarşısı 2004 ve 2009 Sektör Verileri

Sektör Adı	2004	2009
Konfeksiyon	23	30
Havlu-Çeyiz	13	9
Kuyumcu	8	3
Ayakkabı-Çanta	2	2
Döviz	1	0
Lokanta-Büfe	0	1
Saat	0	2

Sektör verileri yardımıyla, Bakırcılar Çarşısında baskın ticari fonksiyonun, konfeksiyon olduğu görülmektedir (Şekil 4.2). Konfeksiyon işlevinin, kullanıcıların mekanı seçme nedenlerinin başında geldiği, yan ticari fonksiyonlar ile desteklendiği saptanmıştır.

Şekil 4.2. Bakırcılar Çarşısı 2004 ve 2009 Sektörel Dağılımı

Bakırcılar Çarşısı'nda, 2004 ve 2009 verileri incelendiğinde, konfeksiyon ile ilgili birimlerin sayısında %16'lık bir artış gözlenmektedir. Havlu-çeyiz ve kuyumculuk sektörlerinde, son 5 yıl içerisinde %9 bir azalma görülmüş, bu sektörlerin, yerini konfeksiyona bıraktığı belirlenmiştir.

Alanda yapılan incelemelerde, mekanın malzeme özelliklerinden dolayı statik olması, kullanım alanlarında bir değişiklik yapılamamasına neden olmuş, bundan dolayı, konfeksiyon işi yapan bir firmanın birden fazla ticari birimi kullandığı, geçen 5 yıl içinde birim sayısını arttırdığı saptanmıştır. Bu kullanım, Bakırcılar Çarşısı'nın sektörel yapısında, konfeksiyon sektörünün belirgin bir artışına yol açmıştır.

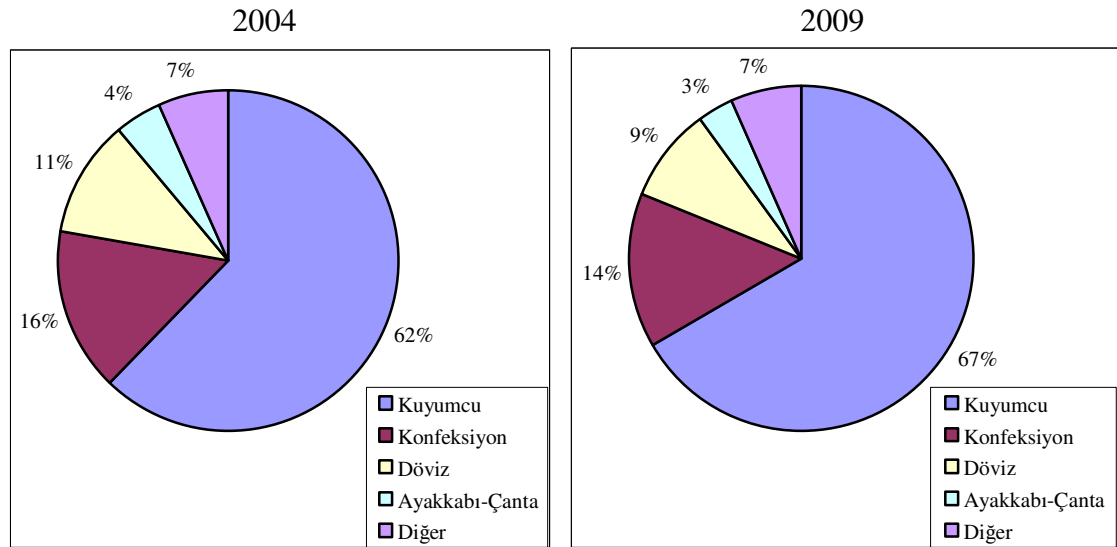
4.1.2. Kapalı Çarşı sektörel analizi

Kapalı Çarşı, Bakırcılar Çarşısı ile Uzun Çarşı'yı birbirine bağlayan, içinde birçok alt ticari mekan ve sokak barındıran, tarihsel süreçte geçirdiği değişiklikler sonucunda, iki katlı olarak yeniden tanımlanan bir kentsel ticaret mekanıdır. İçerdiği mekanların fazlalığı ve çalışmanın yalnızca ticaret aksı ile sınırlı olmasından dolayı, lineer yaya aksına teğet olan ticaret birimleri incelenmiştir (Çizelge 4.2).

Çizelge 4.2. Kapalı Çarşı 2004 ve 2009 Sektör Verileri

Sektör Adı	2004	2009
Kuyumcu	56	60
Konfeksiyon	14	13
Döviz	10	8
Ayakkabı-Çanta	4	3
Saat	1	1
Kozmetik	1	1
Lokanta-Büfe	1	1
Oyuncak	1	1
Bijuteri	1	1
Banka	1	0
Manifatura	0	1

Yaya aksının, Kapalı Çarşı bölümünü oluşturan ticaret birimlerinde, baskın işlev kuyumculuk sektörü olarak belirlenmiş, konfeksiyon ve döviz ile ilgili birimlerin de destekleyici olduğu gözlenmiştir (Şekil 4.3).

Şekil 4.3. Kapalı Çarşı 2004 ve 2009 Sektörel Dağılımı

Aksın Kapalı Çarşı bölümünde, kuyumculuk sektörü dışındaki ticaret birimlerinde azalma gözlenmiş, bununla beraber kuyumculuk sektöründeki artış %5 olarak saptanmıştır. Kapalı Çarşı kent mekanının kullanım nedenlerinin başında, ekonomik eylemlerin ve para ile ilgili gereksinimlerin geldiği söylenebilir. Kapalı Çarşı bloku içinde yer alan Yıldırım Bedesteni'nin, bu işlevin gelişmesinde etkili olabileceği düşünülmüştür. Bedesten yapısının geçmişteki borsa ve banka işlevi ile, günümüzde de çevre yapılarıdaki ticari fonksiyonlara yön vermiş olabileceği olasılık dahilindedir.

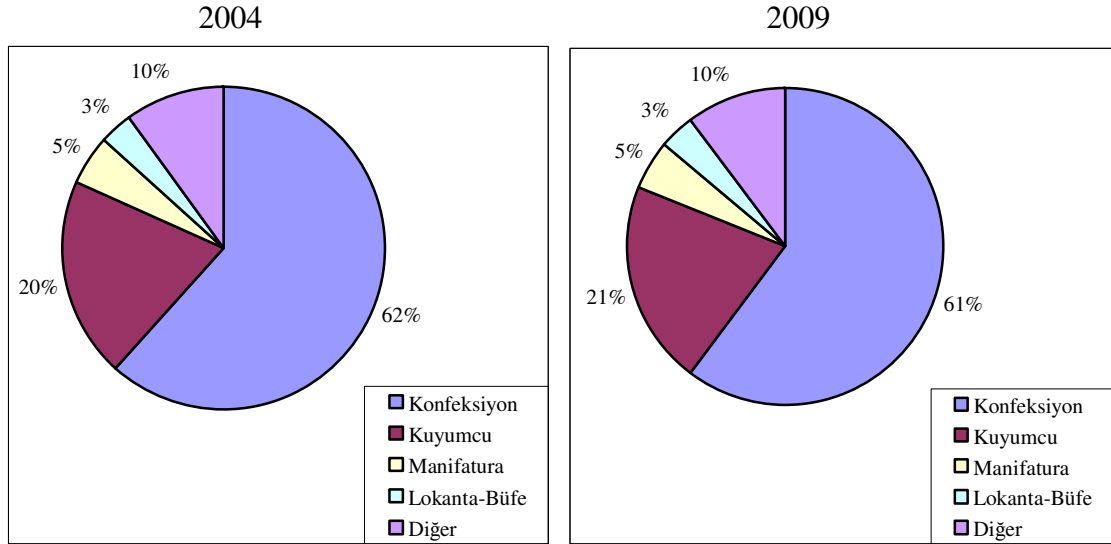
4.1.3. Uzun Çarşı sektörel analizi

Güneyinde Koza Hanı, kuzeyinde Fidan Hanı ile sınırlandırılmış olan Uzun Çarşı, Kapalı Çarşı ile Tuzpazarı Çarşısı arasında kalmaktadır. Doğu yönünde ilerlenirse, konfeksiyon işlevinin ağırlıklı olarak görüldüğü Bakırcılar Çarşısı'ndan sonra, ekonomik eylemlerin gerçekleştirildiği belirlenen Kapalı Çarşı aksı başlamakta, daha sonra Uzun Çarşı bölümü ile karşılaşılmaktadır. 2004 ve 2009 verileri, Uzun Çarşı'nın da Bakırcılar Çarşısı ile aynı işleve sahip olduğunu, konfeksiyon ile ilgili birimlerin daha yoğun olduğunu göstermektedir (Çizelge 4.3).

Çizelge 4.3. Uzun Çarşı 2004 ve 2009 Sektör Verileri

Sektör Adı	2004	2009
Konfeksiyon	37	35
Kuyumcu	12	12
Manifatura	3	3
Lokanta-Büfe	2	2
Kozmetik	2	0
Perde	1	1
Saat	1	3
Eczane	1	1
Bijuteri	1	0
Ayakkabı-Çanta	0	1

Uzun Çarşı için yapılan sektörel ölçümlerin sonucunda, çarşının işlevinin 2004 ve 2009 yılları arasında bir farklılık göstermediği, ticari fonksiyonların oranlarının değişmediği saptanmıştır. 2004 yılında konfeksiyon ve kuyumculuk sektörünün ağırlıklı olarak görüldüğü Uzun Çarşı, 2009 yılında da yine aynı verilerin elde edildiği bir yapı sergilemiştir (Şekil 4.4).

Şekil 4.4. Uzun Çarşı 2004 ve 2009 Sektörel Dağılımı

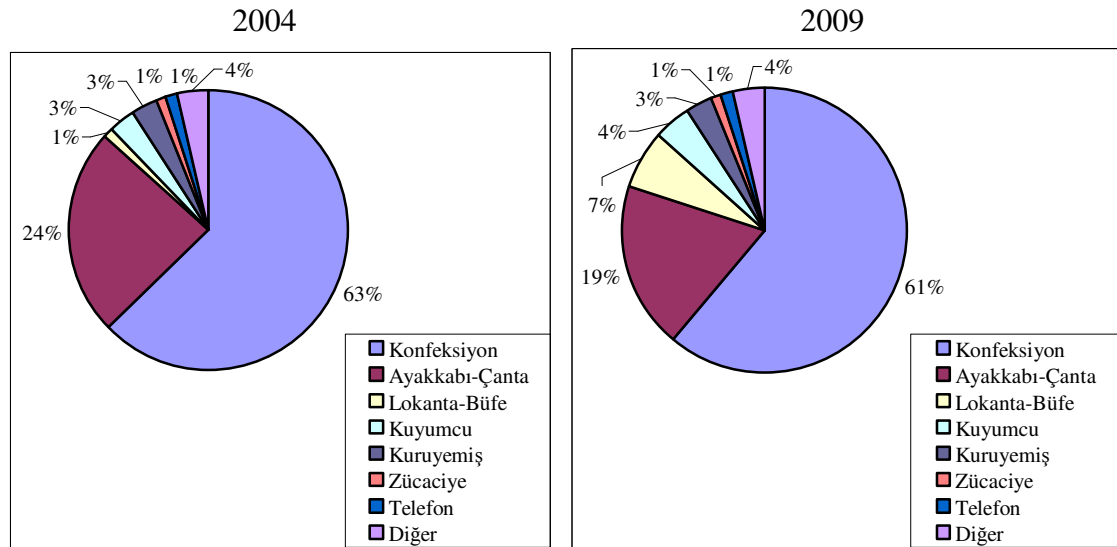
4.1.4. Tuzpazarı-Okçular Çarşıları sektörel analizi

Aks üzerinde doğu yönünde ilerlendiğinde, Uzun Çarşı'dan sonra Tuzpazarı Çarşısı ve Okçular Çarşısı yer almaktadır. Bu iki çarşı da, tarihsel oluşum sürecinde anlatıldığı üzere, aksın diğer bölümlerinden daha geç ortaya çıkmış, Osmanlı döneminde ilk olarak gerçekleştirilen ve ticaretin merkez olarak yürütüldüğü, Bedesten ve çevresine uzak bir noktada konumlanmıştır. Bu nedenle, 2004 yılında alanda yapılan gözlemlerde, aksın bu bölümünün daha bakımsız ve tanımsız olduğu saptanmış, 2009 verileri sonrasında karşılaştırmalar yapılabilmektedir (Çizelge 4.4). Tuzpazarı Çarşısı ve Okçular Çarşısı arasında, aksın önceki bölümlerinde görülen, mekansal ve görsel bir ayrım saptanamamış, iki çarşayı ayıran ve Atatürk Caddesi ile Cumhuriyet Caddesi arasında bağlantıyı sağlayan Gümüşçeken Caddesi'nin, yaya hareketlerinde bir kesintiye yol açmadığı gözlemlenmiştir. Bundan dolayı, Tuzpazarı ve Okçular Çarşıları birlikte

ölçülmüş ve değerlendirilmiştir. Çarşıların sektörel yapısında, 2004 ve 2009 yılları arasında mekanı etkileyen gözle görülür bir değişim saptanmamıştır (Şekil 4.5).

Çizelge 4.4. Tuzpazarı-Okçular Çarşıları 2004 ve 2009 Sektör Verileri

Sektör Adı	2004	2009
Konfeksiyon	103	100
Ayakkabı-Çanta	39	31
Lokanta-Büfe	2	11
Kuyumcu	5	7
Kuruyemiş	5	5
Züccaciye	2	2
Telefon	2	2
Manifatura	1	1
Bijuteri	1	1
Saat	1	1
Oyuncak	1	1
Kozmetik	1	1
Bıçak	1	1

Şekil 4.5. Tuzpazarı-Okçular Çarşıları 2004 ve 2009 Sektörel Dağılımı

4.2. Çalışma Alanında Kullanıcı Yoğunluğunun Belirlenmesi

Bursa Geleneksel Yaya Ticaret Aksı, tarihsel süreçte doğu-batı yönünde gelişmiş, özelleşmiş ticari fonksiyonların yer aldığı, 4 ana çarşı parçası ile tanımlanmış bir kentsel mekandır. Bu 4 parçayı oluşturan, batıdan doğuya doğru, Bakırcılar Çarşısı, Kapalı Çarşı, Uzun Çarşı ve Tuzpazarı-Okçular Çarşıları, kesintisiz yaya sirkülasyonuna olanak veren lineer bir yapı sergilemektedir. Bu lineer ticaret mekanının kullanım yoğunluğunun belirlenebilmesi için, 4 çarşı bölümünü birbirinden ayıran, mafsal noktaları olarak adlandırılmış olan kent mekanlarında, 2004 ve 2009 yıllarında 2'şer gün olmak üzere, bir saatte geçen kullanıcı sayısı ölçülmüştür (Çizelge 5.5, 5.6).

Ölçümler, çarşıların ara kesit noktalarında, batıdan doğuya doğru hareket eden kullanıcılar göz önüne alınarak gerçekleştirilmiştir. Basit gözlem yoluyla elde edilen veriler ışığında, aksın kullanımında yaya hareketlerinin doğu yönünde olduğu, kent merkezinin, alanın batısında ve güneyinde yer alması nedeniyle kullanıcıların ağırlıklı olarak buradan geldiği saptanmıştır. Belirlenen mafsal noktalarına yerleştirilen 8 kişi tarafından, hafta içi ve hafta sonu 1 gün olmak üzere, alanın en yoğun kullanıldığı gözlemlenen 14:00 ve 15:00 saatleri arasında, aks boyunca giriş çıkış yapan kullanıcılar sayılmıştır.

Sayım noktalarının 8 adet olması, haftada 2 kez sayım yapılabilmesi için, sayımı yapacak 16 yardımcı elemana gereksinim duyulmuş, istenilen gün ve zamanda bu 16 kişinin bulunabilmesinde yaşanan zorluk nedeniyle, 2004 yılında 3 gün, 2009 yılında 2 gün sayım yapılabilmiştir. Çalışmanın bu zorluklarından kaynaklı olarak, sayımlar 2009 yılında 2 gün ile sınırlı kalmış, bu nedenle yıllar arasında daha doğru bir karşılaştırma yapabilmek için, 2004 yılında yapılan bir sayım değerlendirilmemiştir. 2004 ve 2009 yıllarında, benzer iklim koşulları ve tarihlerde, sıradan bir Çarşamba ve sıradan bir Cumartesi günü seçilmiştir.

2004 yılında yapılan ve değerlendirilmeye alınmayan sayım, bayram öncesi, alanın çok daha fazla yoğunlukta kullanıldığı bir günde gerçekleştirilmiştir. Diğer ölçümler ise, alan kullanımı hakkında daha net veri elde edilebilecek, normal bir gün ve soğuk iklim

koşullarında yapılmış, alanın zor koşullarda maksimum düzeydeki kullanımı saptanmıştır. Sıradan bir gün ve kötü iklim koşullarında ortaya konan yoğunluğun, koşulların iyileştirilmesi ile artacağı varsayılmıştır.

Çizelge 4.5. Çarşı girişlerinde ölçülen kullanıcı verileri

Çarşı Girişleri	*03.11.2004 Çarşamba kişi/saat	*11.12.2004 Cumartesi kişi/saat	*11.11.2009 Çarşamba kişi/saat	*14.11.2009 Cumartesi kişi/saat
Bakırcılar Çarşısı	895	1584	848	1780
Kapalı Çarşı	2617	4630	2361	4336
Uzun Çarşı	3407	4950	2600	5292
Tuzpazarı-Okçular Çarşıları	2975	2435	2383	5288

*Belirtilen tarihlerde, soğuk ve kapalı iklim koşullarında, 14:00-15:00 saatleri arasında, doğu-batı yönünde, çarşılar giren kullanıcı sayıları ölçülmüştür.

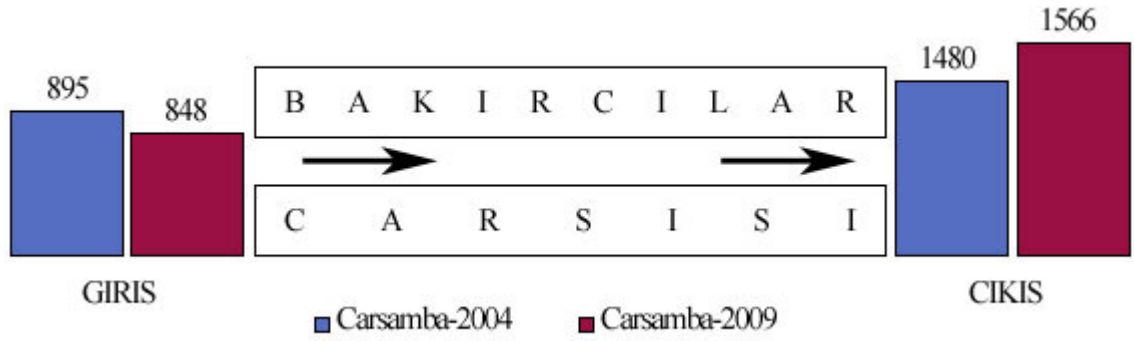
Çizelge 4.6. Çarşı çıkışlarında ölçülen kullanıcı verileri

Çarşı Çıkışları	*03.11.2004 Çarşamba kişi/saat	*11.12.2004 Cumartesi kişi/saat	*11.11.2009 Çarşamba kişi/saat	*14.11.2009 Cumartesi kişi/saat
Bakırcılar Çarşısı	1480	1952	1566	3422
Kapalı Çarşı	2645	4936	2226	4747
Uzun Çarşı	3140	3342	2493	6965
Tuzpazarı-Okçular Çarşıları	2284	1873	1052	2241

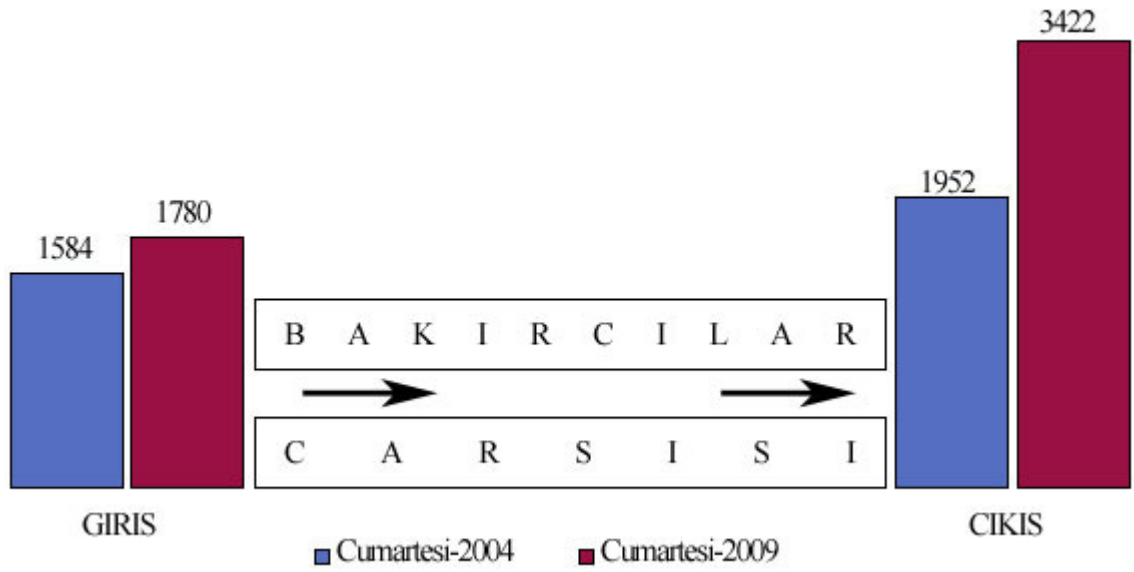
*Belirtilen tarihlerde, soğuk ve kapalı iklim koşullarında, 14:00-15:00 saatleri arasında, doğu-batı yönünde, çarşılardan çıkan kullanıcı sayıları ölçülmüştür.

4.2.1. Bakırcılar Çarşısı

Çalışma alanının bu bölümünde, 2004 ve 2009 yılında kullanıcı yoğunluğu ile ilgili elde edilen veriler karşılaştırılmış, Bakırcılar Çarşısı'nın 2009 yılı Cumartesi günü, daha yoğun kullanıldığı saptanmıştır. Çarşamba günü yapılan sayım sonuçlarına göre, çarşının kullanım yoğunluğu gözle görülür bir değişim göstermemiştir. Cumartesi günü için gözlenen artışın ve mekana geliş nedeninin, kullanıcı görüşlerinin belirlenmesi ile birlikte, ticari birimlerin sektörel yapısında, konfeksiyon işlevinin artışına bağlı olduğu ya da, geleneksel çarşı bölgesindeki diğer mekanlarda yapılan yeni düzenlemelerin etkili olabileceği söylenebilir (Şekil 4.6, 4.7).

Şekil 4.6. Bakırcılar Çarşısı'nda kullanıcı yoğunluğundaki değişim, Çarşamba

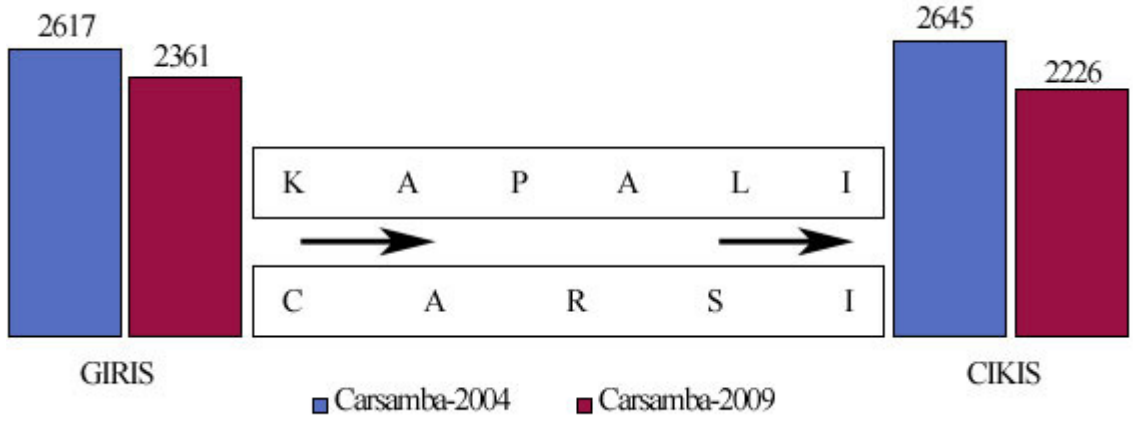

Şekil 4.7. Bakırcılar Çarşısı'nda kullanıcı yoğunluğundaki değişim, Cumartesi

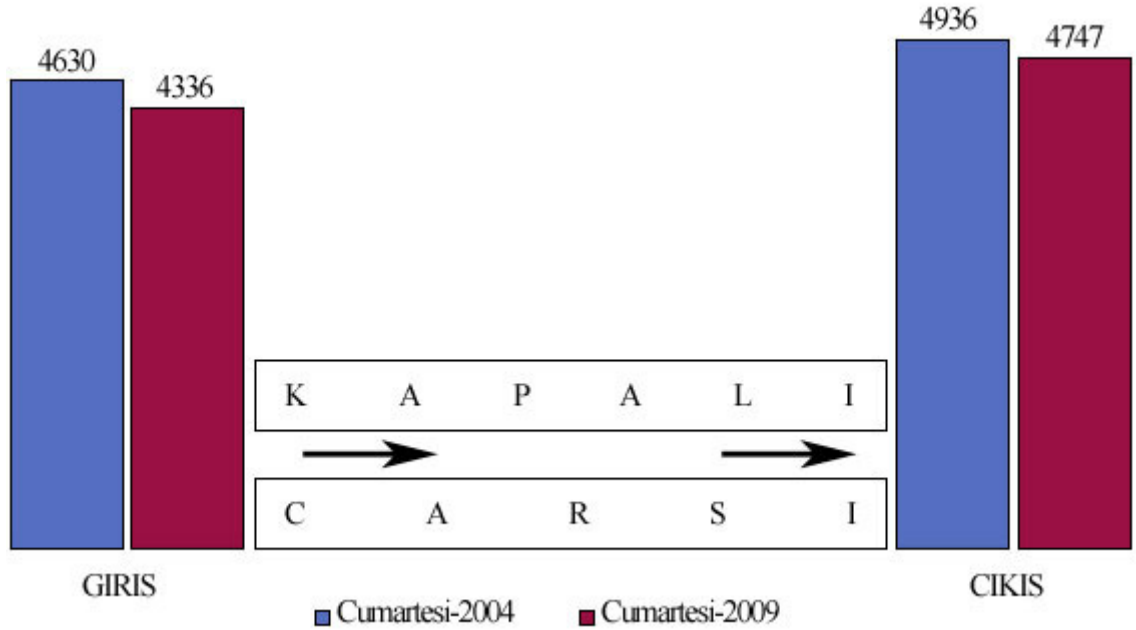
4.2.2. Kapalı Çarşı

Sayımların, Kapalı Çarşı bölümünde elde edilen sonuçlarına göre, çarşı kullanımının azaldığı gözlenmiş, 2004 yılında ara noktalardan mekana katılma oranının 2009 yılına göre daha fazla olduğu saptanmıştır. Yine bu bölümde de Cumartesi günü alanın daha yoğun kullanıma sahne olduğu, kullanıcı görüşleri doğrultusunda mekanı, ekonomik eylemlerini gerçekleştirmek için 2009 yılında 2004 yılına göre daha fazla kullandıkları belirlenmiş, geçiş amaçlı kullanımın azaldığı görülmüştür (Şekil 4.8, 4.9).

Cumartesi günü için elde edilen sonuçlar incelendiğinde, Kapalı Çarşı içindeki araçış ve katılım noktalarından, kullanıcıların mekana dahil olduğu gözlenebilmektedir. Buradan hareketle, Kapalı Çarşı içinde alt mekanların, hafta sonu daha yoğun olarak kullanıldığını, alışveriş eyleminin bu zamanlarda gerçekleştirildiği söylenebilir.

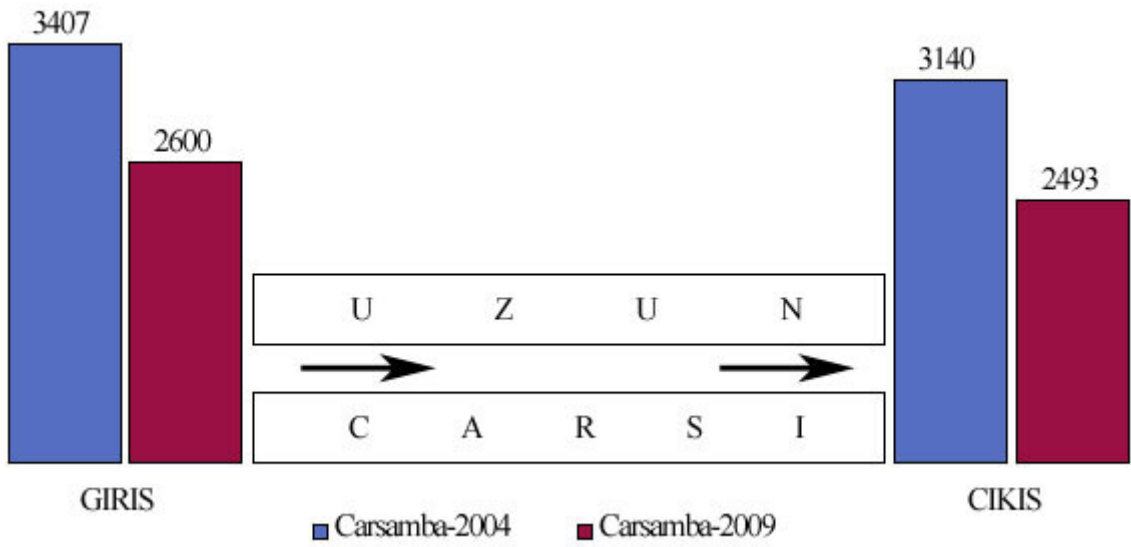
Şekil 4.8. Kapalı Çarşı'da kullanıcı yoğunluğundaki değişim, Çarşamba

Şekil 4.9. Kapalı Çarşı'da kullanıcı yoğunluğundaki değişim, Cumartesi

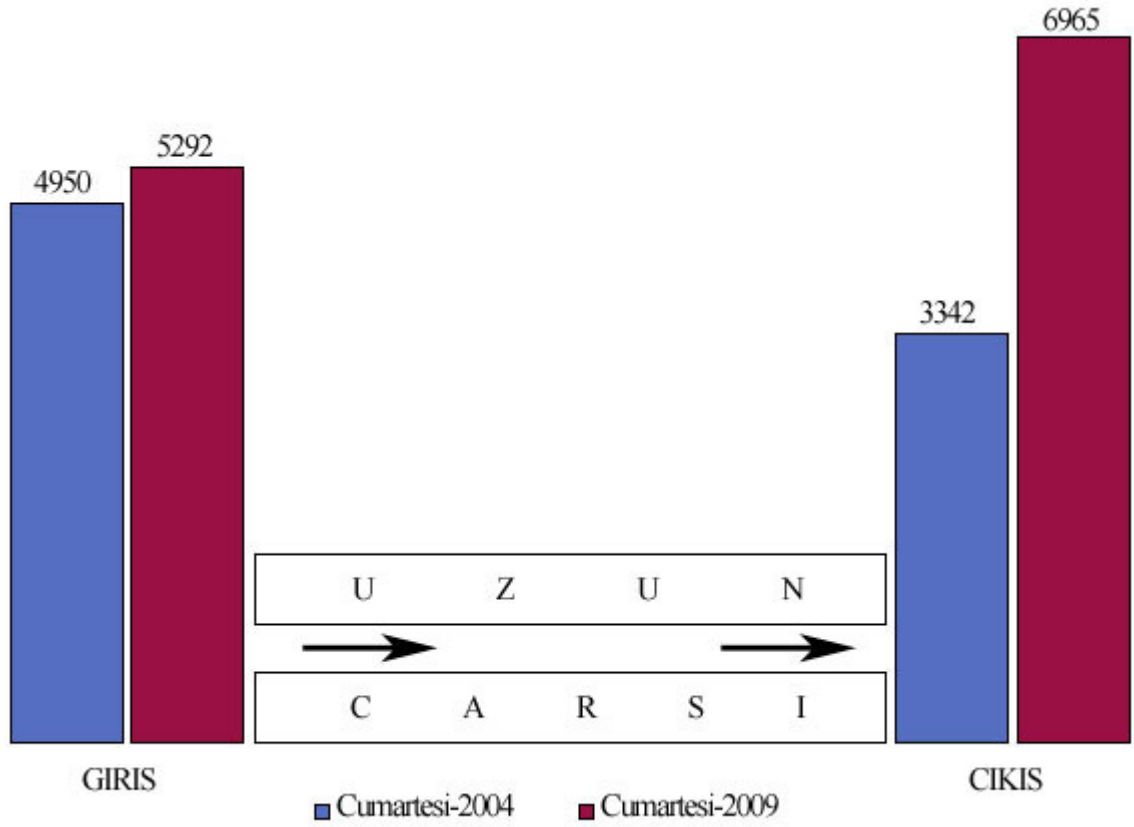
4.2.3. Uzun Çarşı

Yapılan gözlemler ve saptamalar sonucunda, Bakırcılar Çarşısı ve Kapalı Çarşı'nın, 2004 ve 2009 verilerine göre fiziksel mekanında bir değişiklik olmadığı, ancak Uzun Çarşı'ya üst örtü uygulamasının yapıldığı, bu uygulamanın kullanıcı sayısı ve görüşlerindeki değişikliklere neden olduğu söylenebilir. 2004 ve 2009 verileri karşılaştırıldığında, Cumartesi verileri bu saptamayı doğrulamakta, kullanıcı yoğunluğu artışının çok yüksek olduğunu göstermektedir (Şekil 4.10, 4.11).

Şekil 4.10. Uzun Çarşı'da kullanıcı yoğunluğundaki değişim, Çarşamba

Çarşamba günü elde edilen verilere göre, 2009 yılında kullanıcı sayısında bir azalma görülse de, Cumartesi verileri alanın kullanım yoğunluğu açısından önemli bilgiler vermektedir. Yapılan anket çalışmalarının Cumartesi günü gerçekleştirilmesi sonucunda, kullanıcıların hafta sonu bu mekanı alışveriş eylemi için seçtikleri görülmüş, gözlemlere dayalı olarak, hafta içinde ise geçiş amaçlı bir kullanım belirlenmiştir.

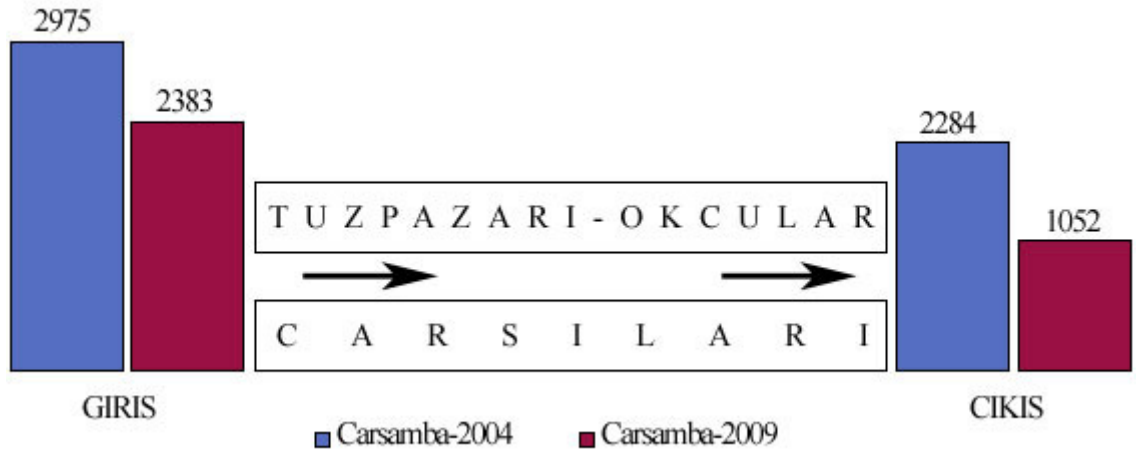

Şekil 4.11. Uzun Çarşı’da kullanıcı yoğunluğundaki değişim, Cumartesi

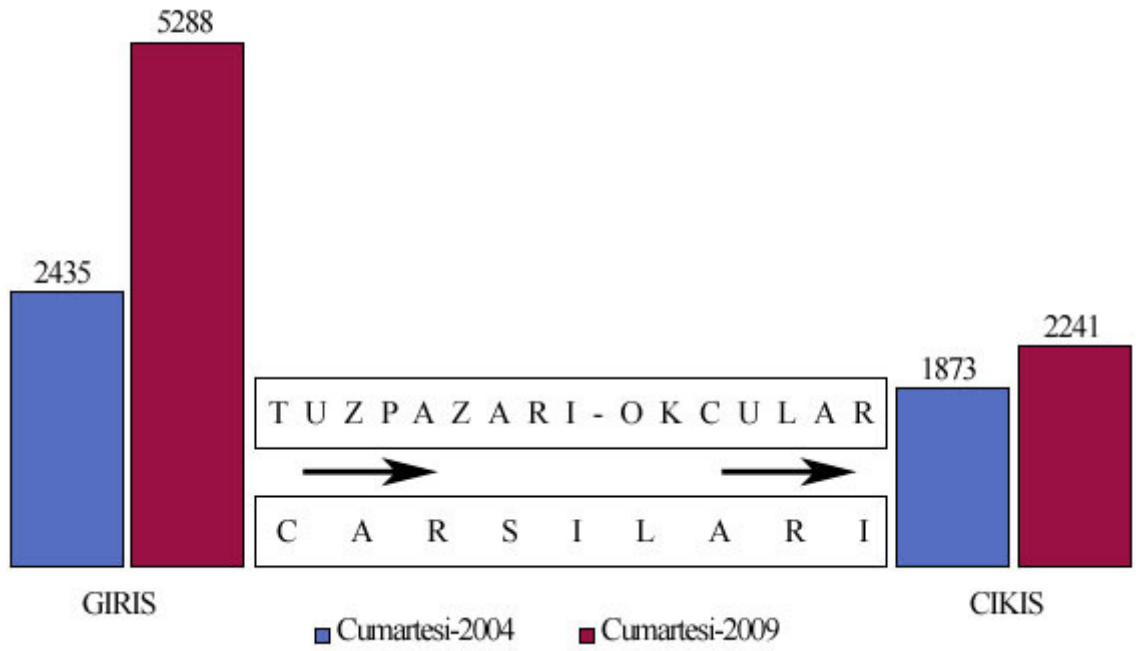
4.2.4. Tuzpazarı-Okçular Çarşıları

Yaya ticaret aksının son bölümünde de, Çarşamba ve Cumartesi için elde edilen veriler, 2004 ve 2009 yılı için karşılaştırılmış, değişimin nedenleri araştırılmıştır. 2009 yılında fiziksel mekanda üst örtü yapıldığı, dükkan cephelerinin düzenlendiği görülmüş, kullanıcı sayısına olan etkisi irdelenmiştir.

Tuzpazarı ve Okçular Çarşıları’nın, Çarşamba günü 2004 verilerine göre 2009 yılında daha az kullanıldığı gözlenirse de, Cumartesi verilerine göre büyük bir artış olduğu saptanmıştır (Şekil 4.12, 4.13). Kullanıcılar tarafından, mekanın alışveriş amaçlı kullanıldığı belirtilmiş, hafta içi ise geçiş amaçlı kullanıldığı sonucuna varılmıştır.

Şekil 4.12. Tuzpazarı-Okçular 'da kullanıcı yoğunluğundaki değişim, Çarşamba

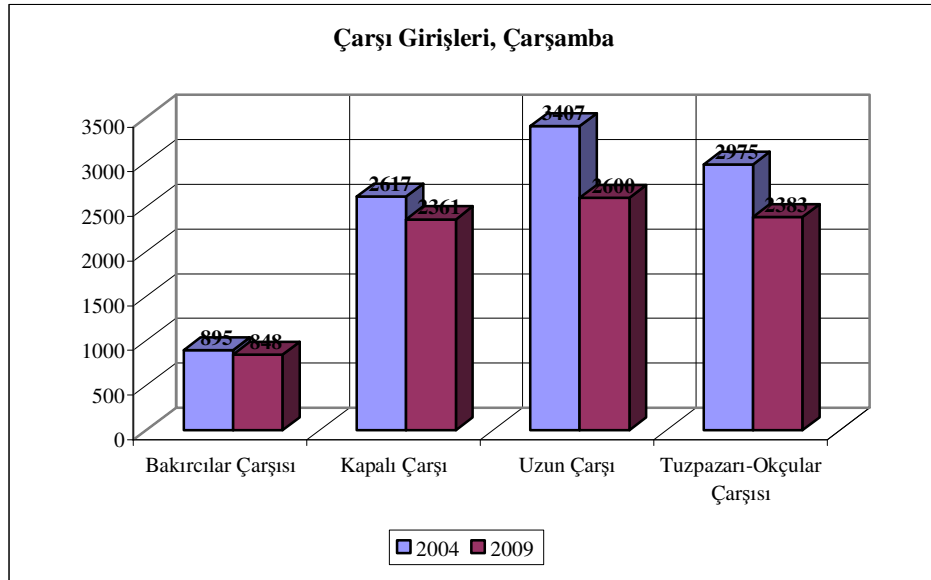
Şekil 4.13. Tuzpazarı-Okçular 'da kullanıcı yoğunluğundaki değişim, Cumartesi

Tuzpazarı ve Okçular Çarşıları'nda, çıkış verilerinin giriş verilerine göre çok düşük olduğu görülebilmektedir. Giriş ve çıkışlardaki bu farkın, kullanıcıların büyük bölümünün, batıdan doğuya hareketi sonrasında, aksın en doğu ucundan geri dönmesinden kaynaklandığı anlaşılmış, yayaların batıya doğru eylemlerini tekrar ettikleri belirlenmiştir.

4.2.5. Tarihi yaya ticaret aksında kullanıcı yoğunluğunun değerlendirilmesi

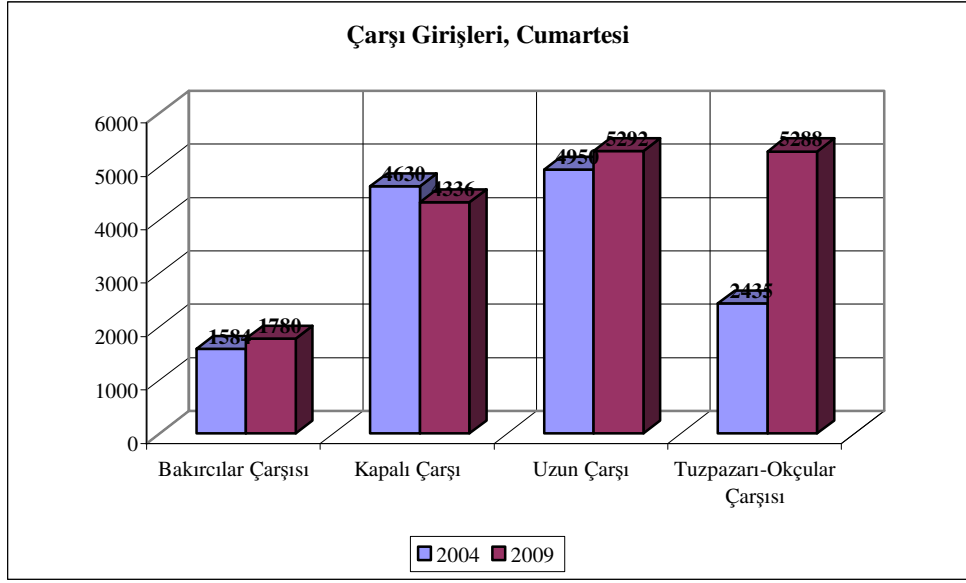
Bursa Geleneksel Ticaret Aksı'nda yapılan sayımlar sonucunda, 2004 ve 2009 yılı verilerinin bir arada değerlendirilmesinin, kullanıcıların mekanı kullanmalarındaki değişimin anlaşılması için önemli olduğu düşünülmüş, oluşturulan grafikler bu düşünceye dayalı olarak kendi içinde gruplandırılmıştır.

Alanda yapılan ölçümler, benzer gün ve koşullar dikkate alınarak, Çarşamba ve Cumartesi olmak üzere, 2004 ve 2009 verileri için değerlendirilmiştir. Öncelikle çarşı girişleri ve çıkışları kendi içinde incelenmiş, sektörel analiz ve kullanıcı görüşleri verileri ile bağlantı kurularak yorumlanmıştır (Şekil 4.14, 4.15, 4.16, 4.17).

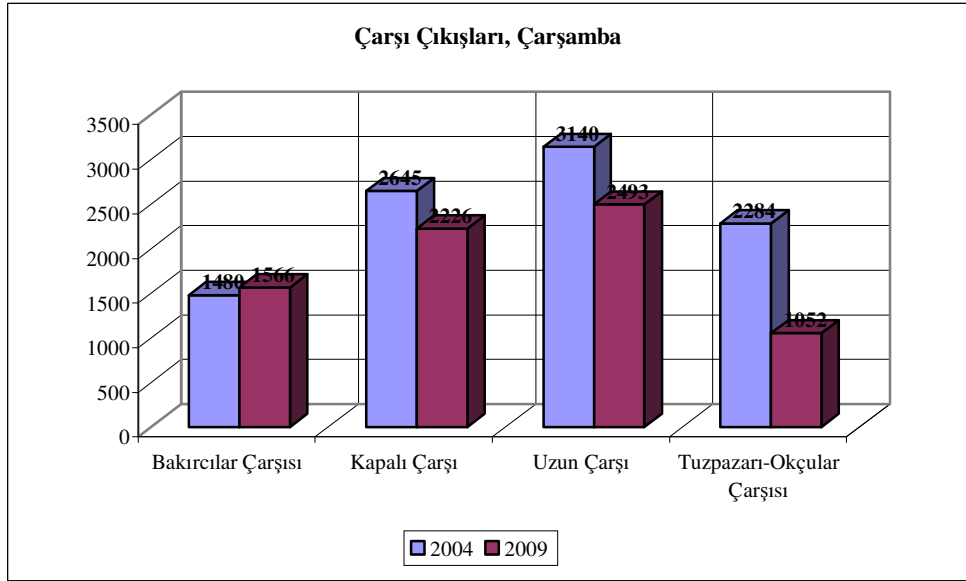

Şekil 4.14. Çarşamba ölçümlerine göre, çarşı girişlerindeki kullanıcı yoğunluğu

Çarşamba günü yapılan sayımlarda, 2009 yılında yoğunlukta bir azalma gözlenmiş, kullanıcıların hafta içi mekanı daha az kullandıkları, hafta sonu ise, alışveriş veya geçiş amaçlı kullanımın yoğunlaştığı belirlenmiştir. 2009 yılı verileri ile 2004 verileri incelendiğinde, hafta sonu, Kapalı Çarşı dışında, diğer çarşılarda bir artış olduğu görülmüştür. Hafta içi ise genel olarak tüm çarşıların kullanım yoğunluğunun düştüğü, Uzun Çarşı'nın, aks genelinde en yoğun kullanılan bölüm olduğu saptanmıştır.

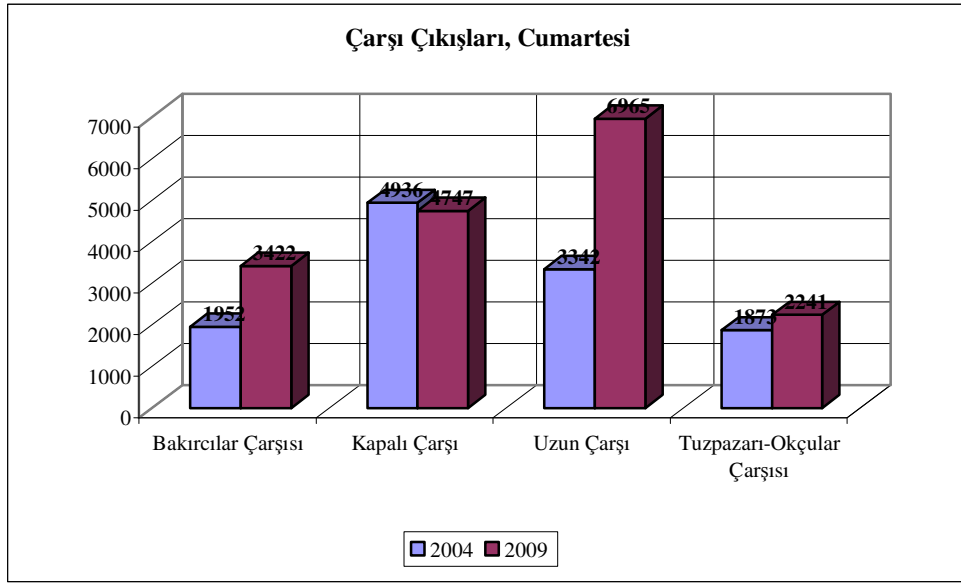

Şekil 4.15. Cumartesi ölçümlerine göre, çarşı girişlerindeki kullanıcı yoğunluğu

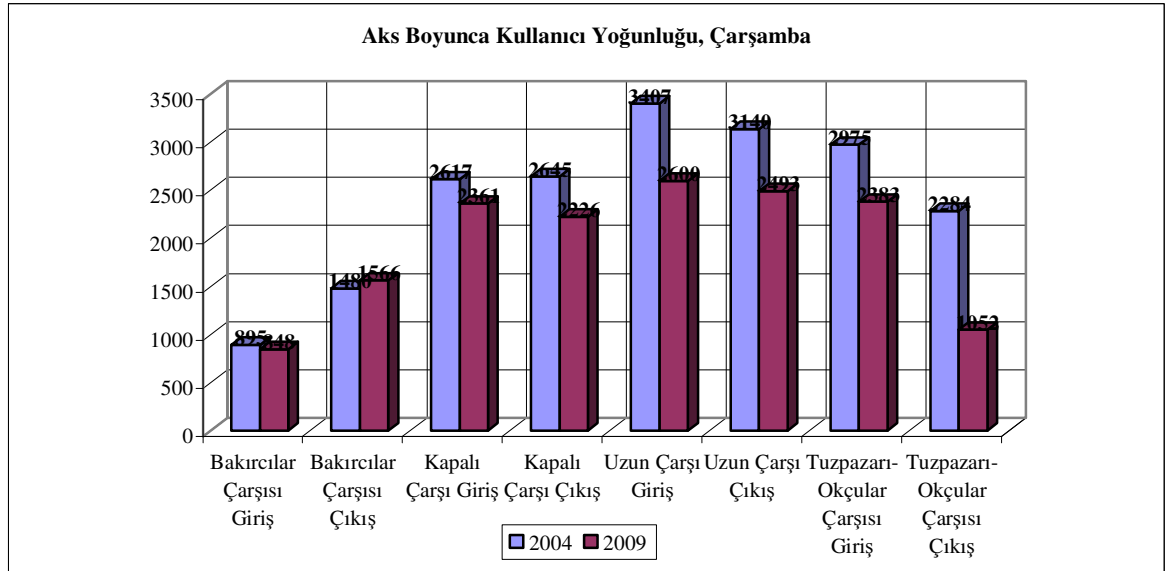
Şekil 4.16. Çarşamba ölçümlerine göre, çarşı çıkışlarındaki kullanıcı yoğunluğu

Yine çarşı girişlerinde olduğu gibi, çarşı çıkışlarında elde edilen veriler, 2009 yılında hafta içi çarşının daha az kullanıldığını göstermektedir. Hem 2004 hem de 2009 verileri, Uzun Çarşı'nın daha fazla tercih edildiği konusunda bilgi vermektedir.

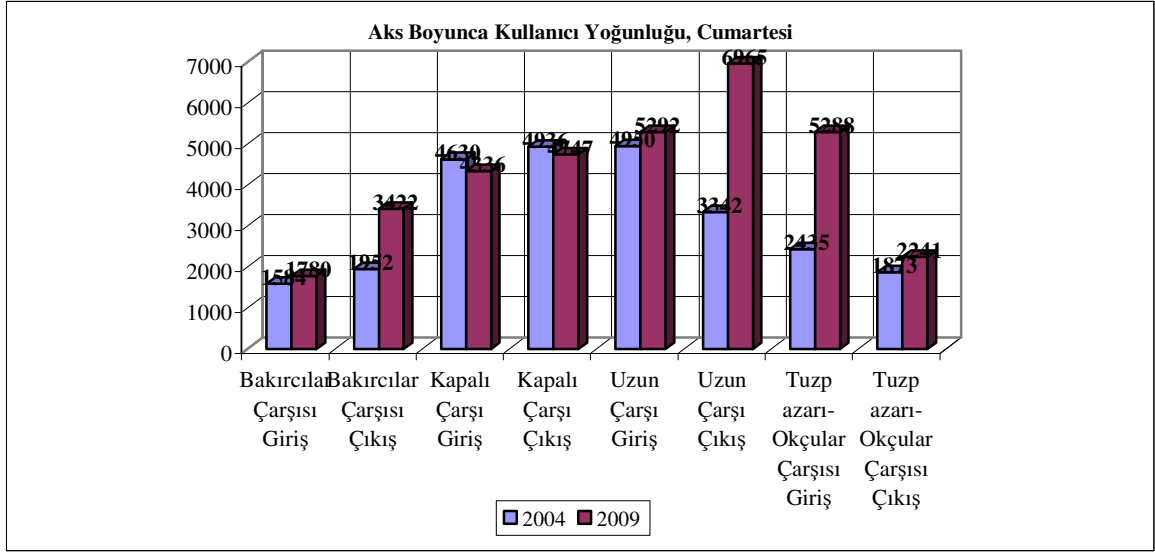
Şekil 4.17. Cumartesi ölçümlerine göre, çarşı çıkışlarındaki kullanıcı yoğunluğu

Veriler toplu olarak incelenirse, 2004 ve 2009'da, Bakırcılar Çarşısı'ndan başlayan ve Uzun Çarşı'da en üst noktaya erişen ve daha sonra yine aynı şekilde azalan bir grafik görülmektedir. Çarşamba günü için değerler, 2009 yılında düşüş göstermiş, Cumartesi günü ise tam tersine büyük bir artış gözlenmiştir (Şekil 4.18, 4.19).

Şekil 4.18. Çarşamba ölçümlerine göre, aks bütününde kullanıcı yoğunluğu

Aks boyunca, Okçular Çarşısı hariç, tüm bölümlerde, çıkış sayılarının giriş sayılarından yüksek olduğu görülmüş, çarşıların içinde bulunan katılım noktalarından giren kullanıcıların bu veriyi etkilediği, bunun yanında alandaki gözlemler yardımıyla, kullanıcıların çarşıya doğu tarafından girdiği ve batıya doğru hareketlerini tamamlamadan geri dönerek, çarşı çıkış verilerine katkı sağladıkları anlaşılmıştır.

Şekil 4.19. Cumartesi ölçümlerine göre, aks bütününde kullanıcı yoğunluğu

Bursa Geleneksel Yaya Ticaret Aksı üzerinde, yoğunluk ölçmeye dayalı yapılan çalışmalar sırasında, çalışma alanının sayısal olarak kesin bir şekilde tanımlanabilmesinin çok büyük bir problem olduğu belirlenmiştir. Yaya aksı üzerindeki kullanıcı hareketlerinin ve yönlerinin değişiklik göstermesi, belirli zaman dilimlerinde sayım noktalarındaki yoğunlaşma gibi nedenlerden dolayı, sayım yapan kişilerin algı düzeylerine bağlı olarak, yaklaşık sonuçlar elde edilmiştir.

Kullanıcıların yaya ticaret aksına katılım yerlerinin farklılığı, mafsal noktalarında oluşan kullanıcı yoğunluğu, yayaların aks üzerinde iki yönde de hareket etmesi sonucunda, sayımı yapan bireyin, mekana birden fazla kez giriş yapan veya mekana giriş yaptıktan hemen sonra aynı noktadan geri dönen kullanıcıları ayıramaması nedeniyle, ortaya çıkan sayısal veriler genel bir değerlendirme yapabilmek için

kullanılmıştır. Mekanın, yalnızca bir giriş ve çıkıştan oluşan, kapalı lineer bir yapıya sahip olmaması, farklı noktalardan katılıma ve aynı zamanda kaçışa yol açmakta, mekanı birim zamanda kullanan yayaların kesin ölçümünü imkansız kılmaktadır.

Mekanın anlık kullanıcı yoğunluğunun saptanabilmesi için, o andaki kullanıcıların hareketinin durdurulması ve sayımın, mekan içinde anlık olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Dinamik bir yapıya sahip olan aks üzerinde, bunun oluşturulabilmesi mümkün olamamaktadır. Aynı zamanda yoğunluğu ölçebilecek bir yöntem açısından, birim zamanda birim alana düşen kullanıcı sayısının belirlenmesi düşünülmüş, yine aynı sorunlardan dolayı gerçekleştirilememiştir. Bu yöntem için de, mekanlara giren ve çıkan kullanıcı sayılarının aritmetik ortalamasından yararlanmak gerektiğinden, aynı değişken verilerin elde edileceği belirlenmiştir. Açıklanan problemlerden dolayı, aks üzerinde yapılan kullanıcı yoğunluğu ölçümleri, kesin veriler olarak algılanmamış, yalnızca aksı oluşturan mekanlar arasındaki yoğunluk farklılıklarını göstermesi açısından, genel bir değerlendirme yapmak için kullanılmıştır.

4.3. Kullanıcı Görüşlerinin Belirlenmesi

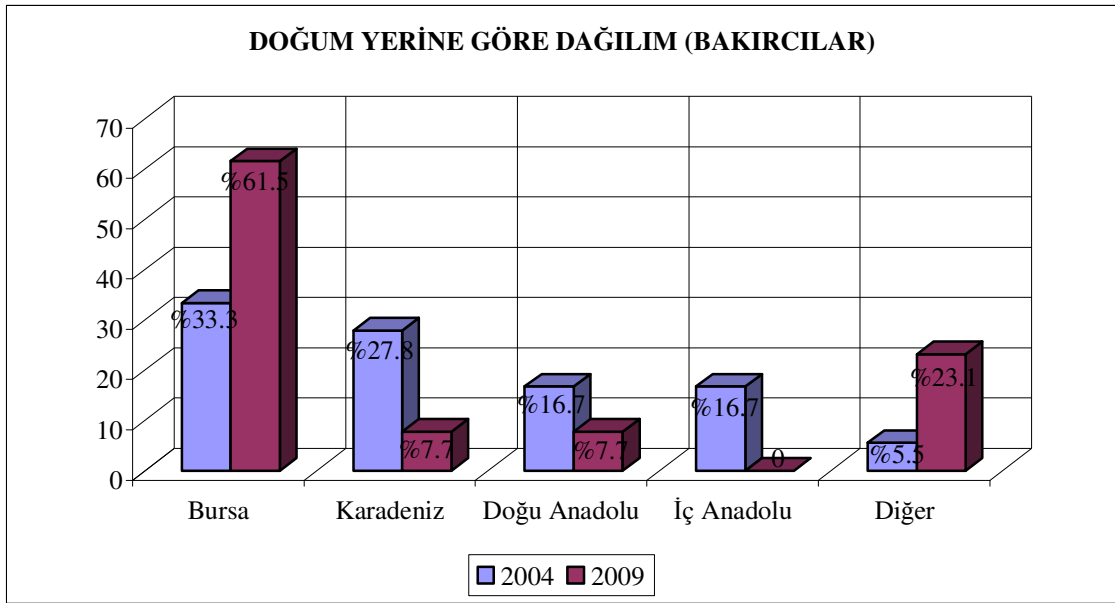
Çalışma alanında basit gözlem yoluyla belirlenen alan sınırları, kullanıcı eylemleri ve mekan karakteri sonrasında, 4 bölüme ayrılan aks üzerinde gerçekleşen ticaret fonksiyonlarına yönelik sektörel dağılım ve kullanıcı yoğunluğu verileri elde edildikten sonra, kullanıcıların fiziksel mekanı nasıl algıladıkları ve ne için kullandıklarına yönelik, anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Kullanıcılara, Çizelge 1’de görüldüğü gibi, çalışmanın yöntem bölümünde açıklanan nedenlerden dolayı, 2004 ve 2009 yılında Cumartesi günü yapılan kullanıcı yoğunluk ölçümlerine dayalı olarak, bir sonraki Cumartesi günü, %1 örneklem büyüklüğü için anket çalışması uygulanmıştır. 2004 yılında, zaman ve anket yapacak yardımcı eleman faktöründen dolayı, o gün içinde yetiştirilemeyen bazı anketler ise, takip eden ilk Cumartesi günü tamamlanmıştır.

Kullanıcıların, yöneltile sorulara verdikleri yanıtlar, frekans analizi yöntemi ile değerlendirilmiş ve grafikler hazırlanmıştır. Anket soruları çerçevesinde, cinsiyet, medeni durum, araç sahipliği, yaş dağılımı ve öğrenim durumu gibi bulgular da elde

edilmiş, ancak mekan algısının açıklanmasına katkı sağlamayacağı düşünülerek, yorumlanmamış ve ekler bölümüne dahil edilmiştir.

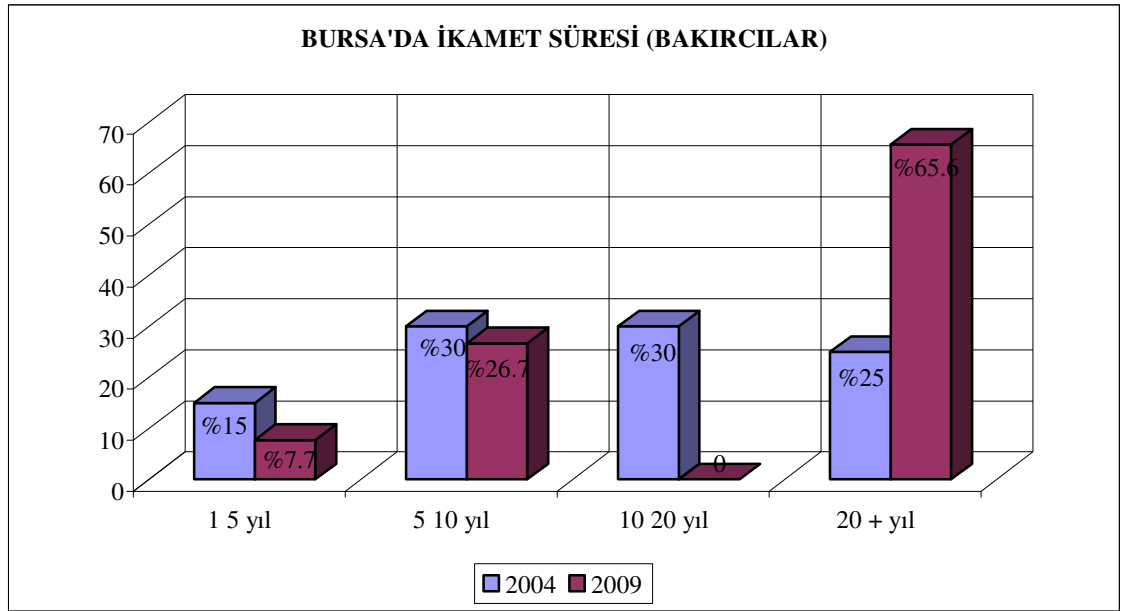
4.3.1. Bakırcılar Çarşısı

Bakırcılar Çarşısı içinde görüşülen kullanıcıların, 2004 yılında %33.3'ünün doğum yeri Bursa iken, 2009 yılında %61.5'i, doğum yeri sorusunu Bursa olarak cevaplandırmıştır. Bu sonucu destekleyen bir şekilde, Bursa'da ikamet süresinde de ciddi bir artış olduğu saptanmış, 2009 yılında mekanın daha çok 20 yılın üzerinde Bursa'da yaşayanlar tarafından tercih edildiği görülmüştür (Şekil 4.20, 4.21).

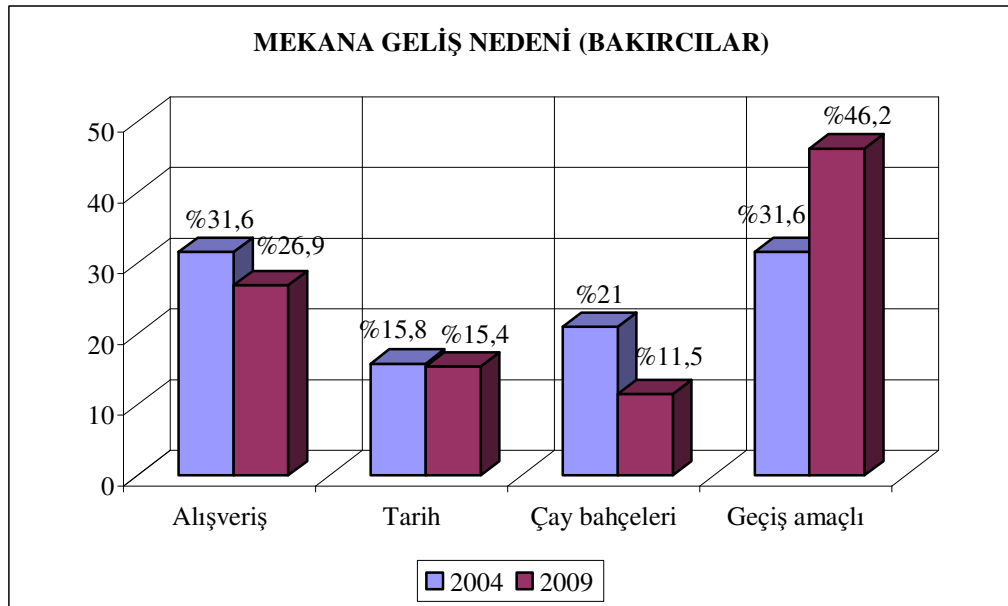

Şekil 4.20. Bakırcılar Çarşısı, doğum yerine göre dağılım

Kullanıcıların mekana geliş nedenini araştıran soruya verdikleri cevaplara göre, 2004 yılında mekanın, alışveriş ve geçiş amaçlı olarak kullanıldığı, iki seçeneğin de %31.6 ile eşit derecede olduğu, ancak 2009 yılında %46.2 ile geçiş amaçlı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Şekil 4.22).

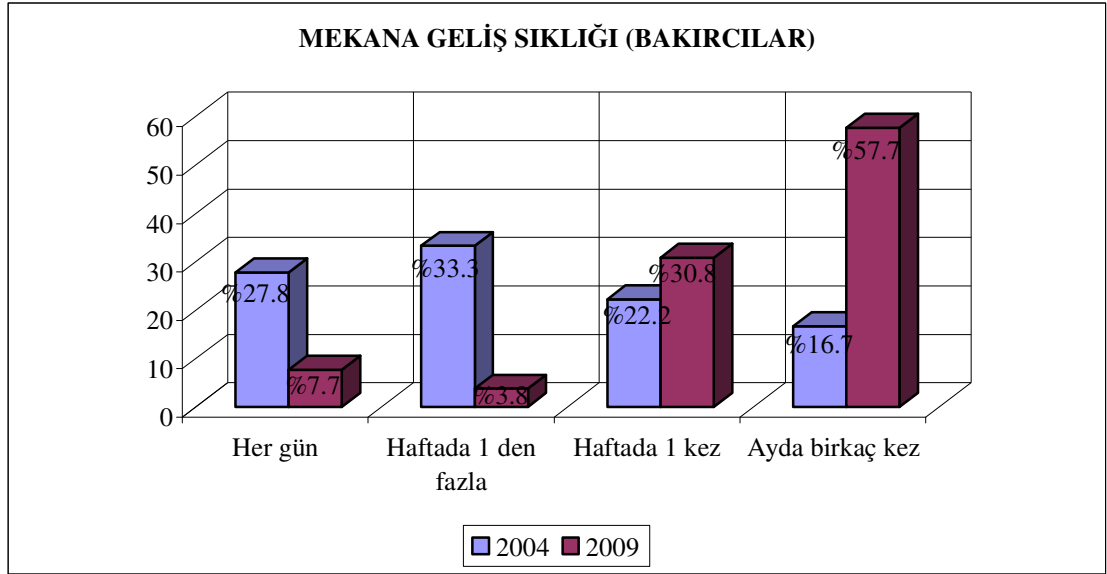

Şekil 4.21. Bakircilar Çarşısı, ikamet süresi ile ilgili veriler

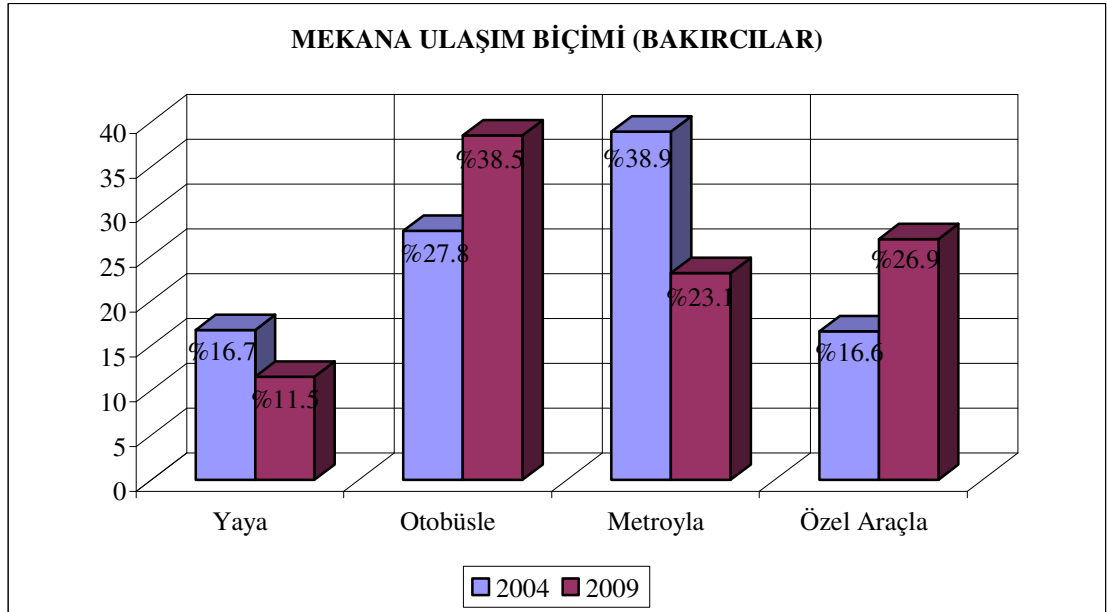

Şekil 4.22. Bakircilar Çarşısı'na geliş nedeni

Kullanıcıların, Bakircilar Çarşısı'na ne sıklıkta geldikleri sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, 2009 yılında ayda birkaç kez cevabı %57,7 ile önce gelmektedir. Bu sonuç, cumartesi günü yapılan kullanıcı yoğunluğu sonucunu da desteklemektedir. Mekanın hafta sonu daha yoğun kullanılması, kullanıcıların ayda birkaç kez, hafta sonları mekana geldikleri sonucuna ulaşılmasını sağlamaktadır (Şekil 4.23).

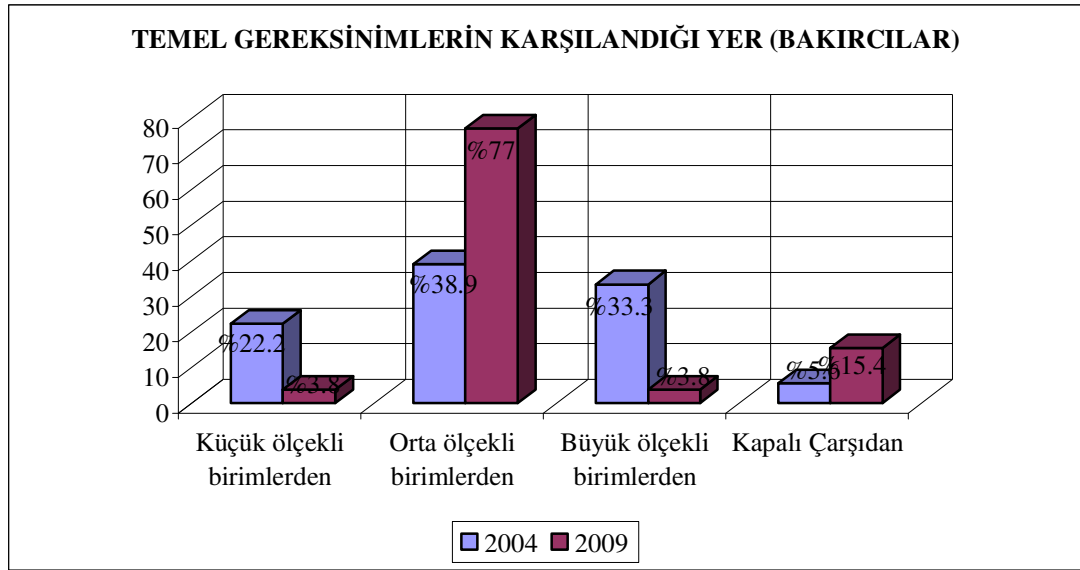

Şekil 4.23. Bakırcılar Çarşısı'na geliş sıklığı

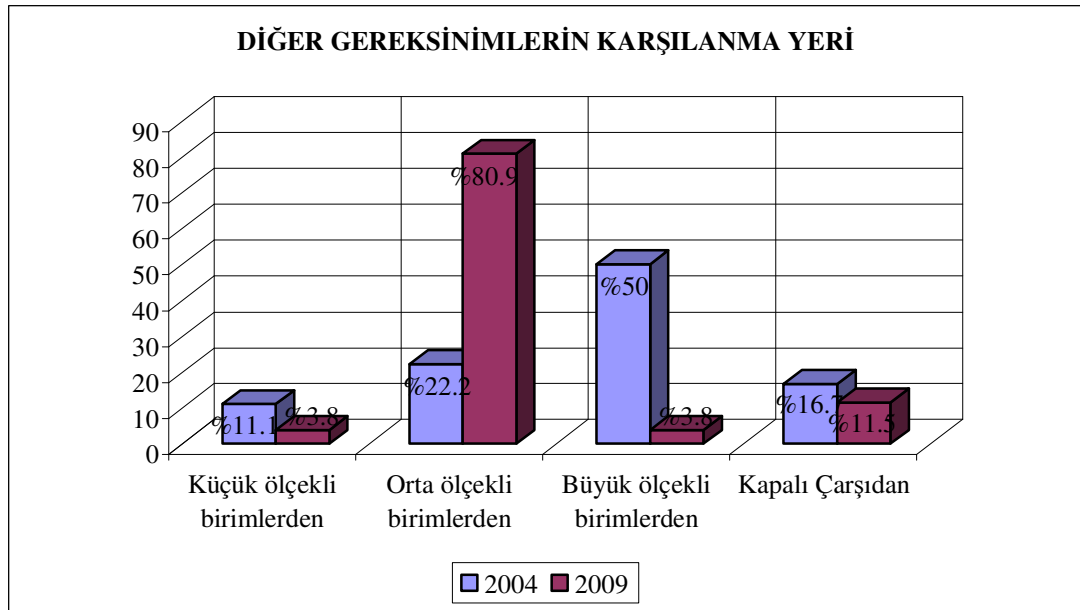

Şekil 4.24. Bakırcılar Çarşısı'na ulaşım biçimi

Kullanıcıların Bakırcılar Çarşısı'na ulaşım biçiminde, 2004 ve 2009 yılları arasında farklılık gözlenmiş, metro ile ulaşımın azaldığı, 2009 yılında otobüs ulaşımının tercih edildiği belirlenmiştir. Yaya ulaşımında da bir azalma görülürken, özel araçlı ulaşımında artış olmuştur (Şekil 4.24).

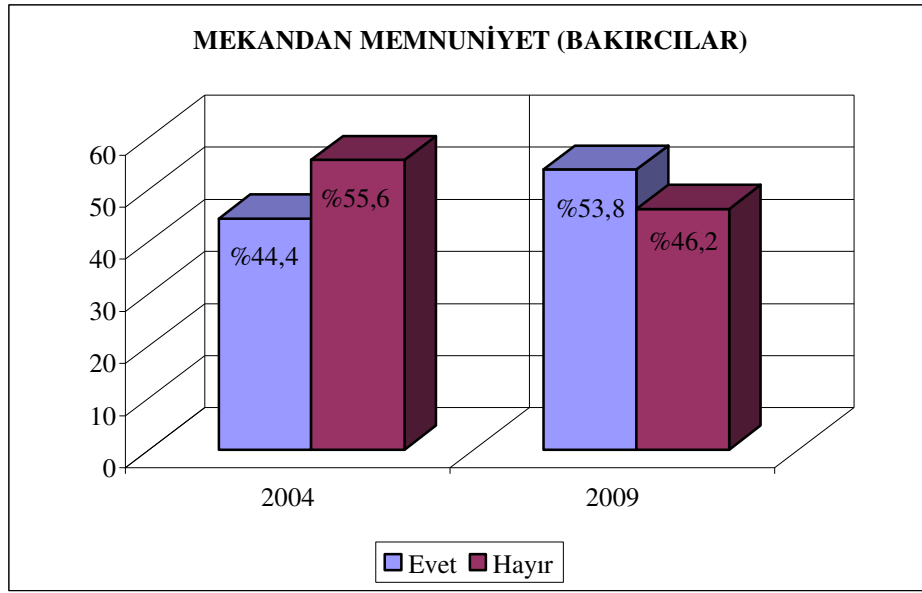

Şekil 4.25. Temel gereksinimlerin karşılanmasına göre dağılım

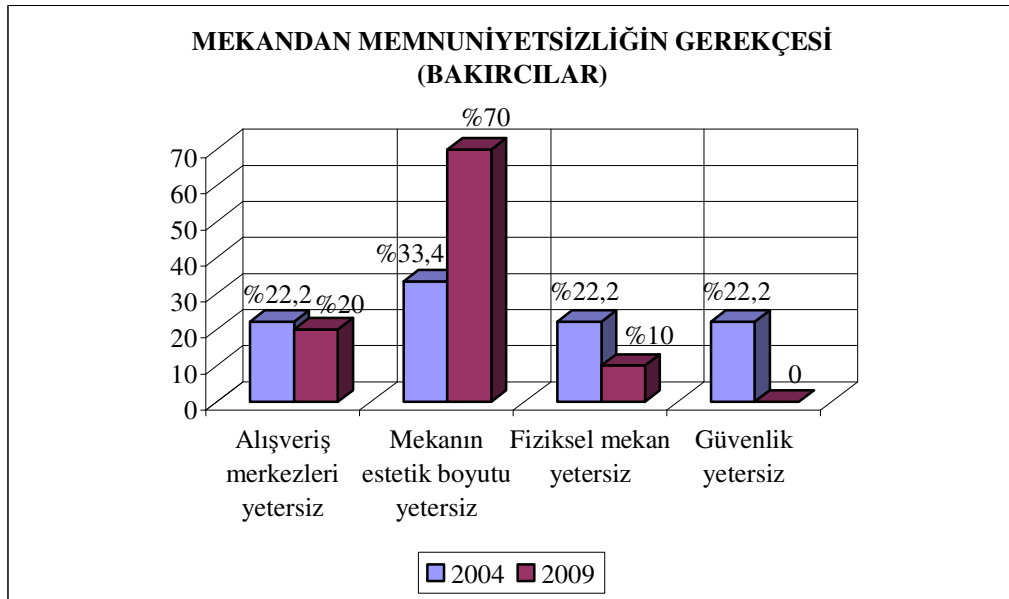

Şekil 4.26. Diğer gereksinimlerin karşılanmasına göre dağılım

Gereksinimlerin karşılandığı yer sorusuna kullanıcıların verdikleri cevaplar, orta ölçekli birimlerin 2009 yılında daha fazla tercih edildiğini göstermektedir. Temel gereksinimler olan ekmek, su gibi günlük gereksinimlerin karşılandığı orta ölçekli birimler, kullanıcıların diğer gereksinimler için de tercih ettikleri mekanlar olarak ortaya çıkmaktadır (Şekil 4.26).

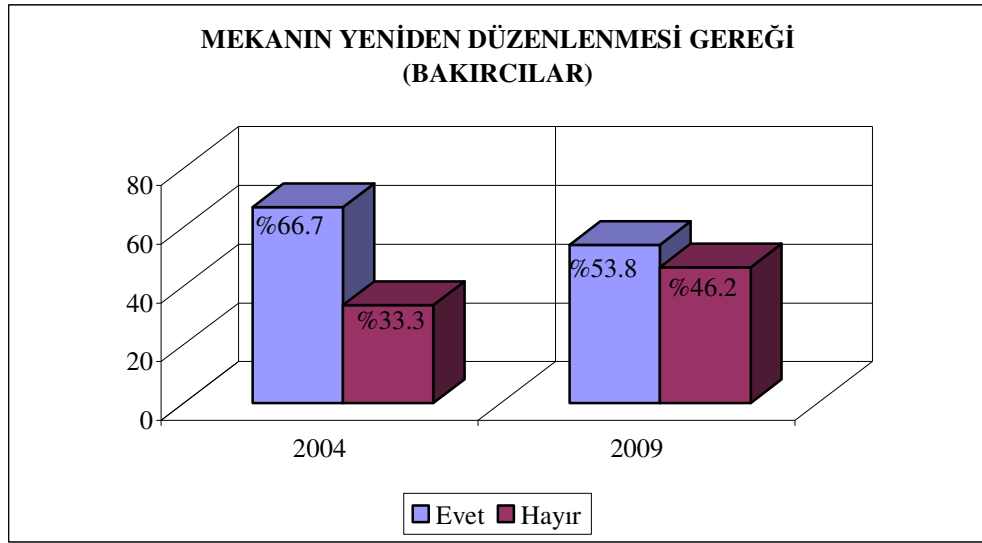

Şekil 4.27. Mekandan memnun olma durumu

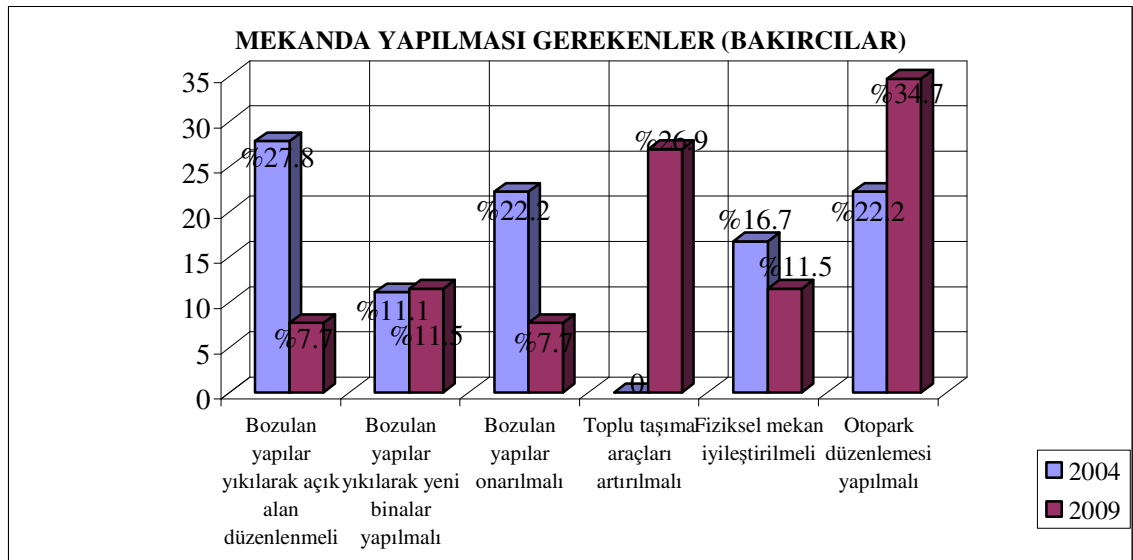

Şekil 4.28. Mekandan memnuniyetsizliğin gerekçeleri

2004 yılında mekandan memnun olan kullanıcıların oranı %44,4 iken, 2009 yılında bu oran %53,8 olmuştur. Yıllar arasında, kullanıcıların mekandan memnun olma dereceleri yükselmiştir. Kullanıcı yoğunluğu ile ilgili sonuçlar da, mekandan memnun olma derecesinin arttığını göstermektedir. Mekandan memnun olmayanlar 2004 yılında, gerekçe olarak %33,4 oranında, mekanın estetik boyutunun yetersiz olduğunu söylemiştir.

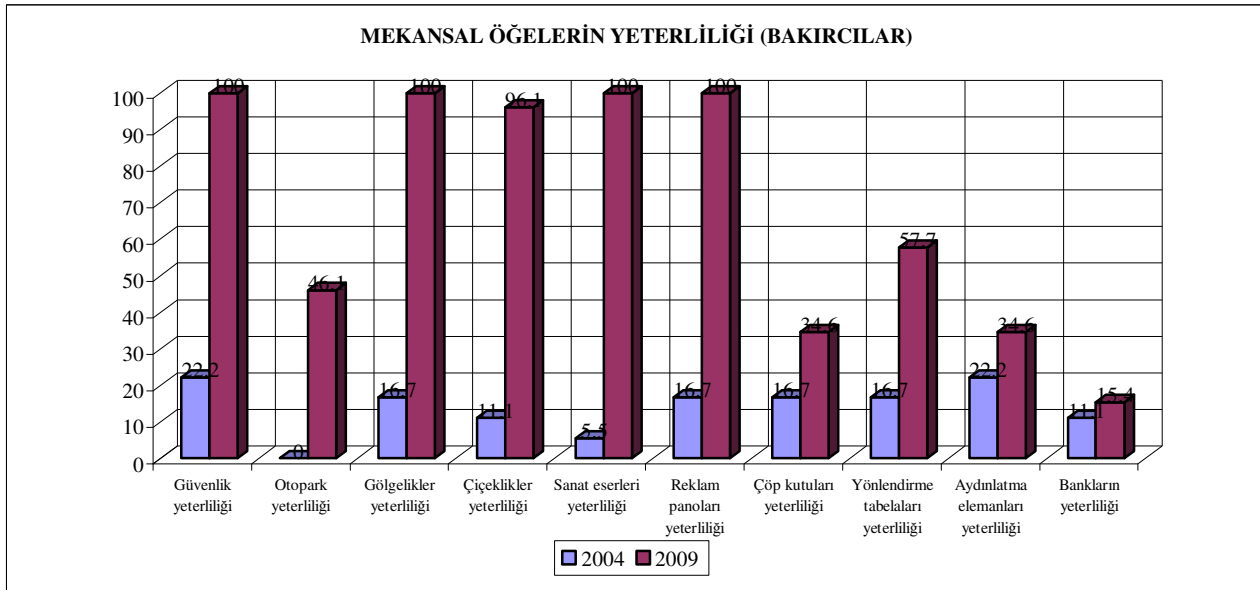

Şekil 4.29. Mekanın yeniden düzenlenmesi gereği

Şekil 4.30. Mekanda yapılması gerekenler

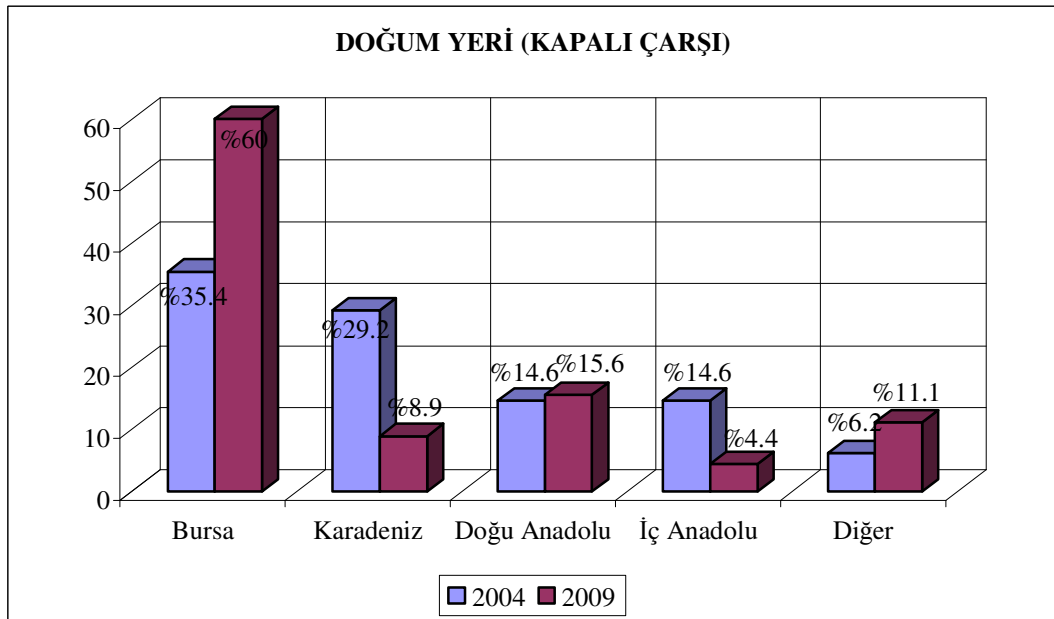
Kullanıcılar, mekanda yapılması gerekenler sorusuna, otopark düzenlemelerinin yapılmasının, toplu taşıma araçlarının artırılması gerektiğini işaretlemiş, fiziksel mekan ile ilgili olarak da, bozulan yapıların yerine yeni binaların yapılmasını istemişlerdir. 2004 yılında ise %27.8 oranında, bozulan yapıların yerine açık alan düzenlenmesini istemişler, %22.2 oranında da yapıların onarılması gerektiğini belirtmişlerdir.

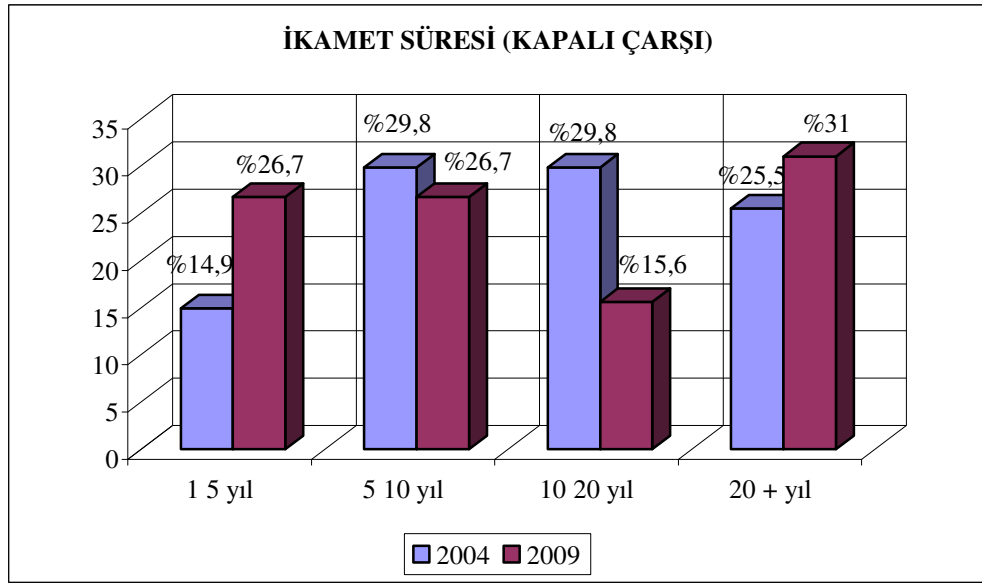
Şekil 4.31. Mekansal öğelerin yeterlilik düzeyi

4.3.2. Kapalı Çarşı

Kapalı Çarşı'da görüşülen kullanıcıların, 2004 yılında %35.4'ünün doğum yeri Bursa iken, 2009 yılında %60'ı, doğum yeri sorusunu Bursa olarak cevaplandırmıştır. Bursa'da ikamet süresinde de %5.5 bir artış olduğu saptanmış, 2009 yılında mekanın daha çok 20 yılın üzerinde Bursa'da yaşayanlar tarafından tercih edildiği görülmüştür (Şekil 4.32, 4.33).

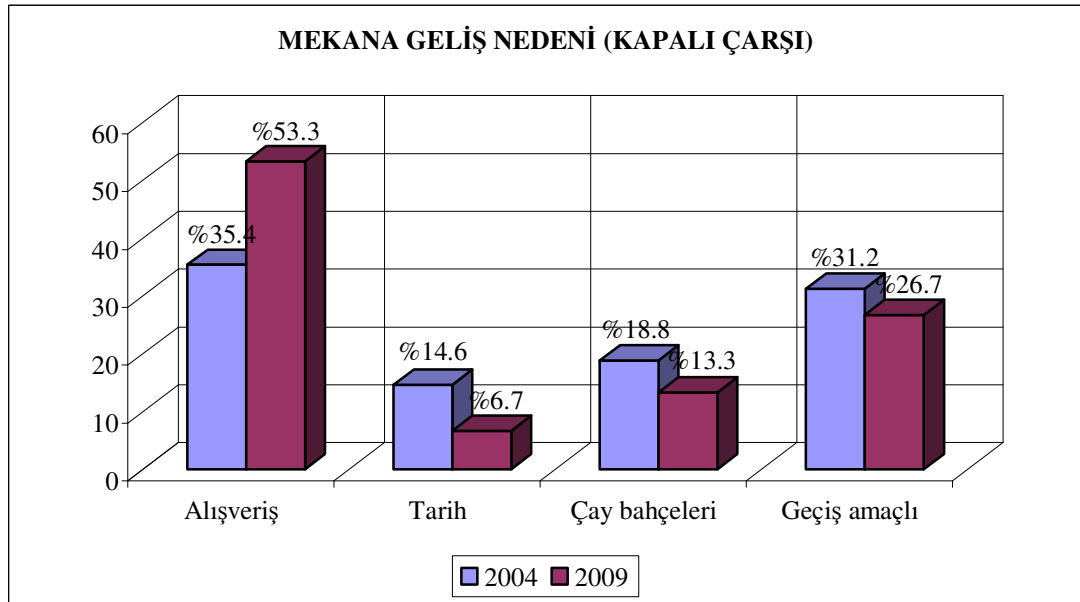

Şekil 4.32. Kapalı Çarşı'da doğum yerine göre dağılım

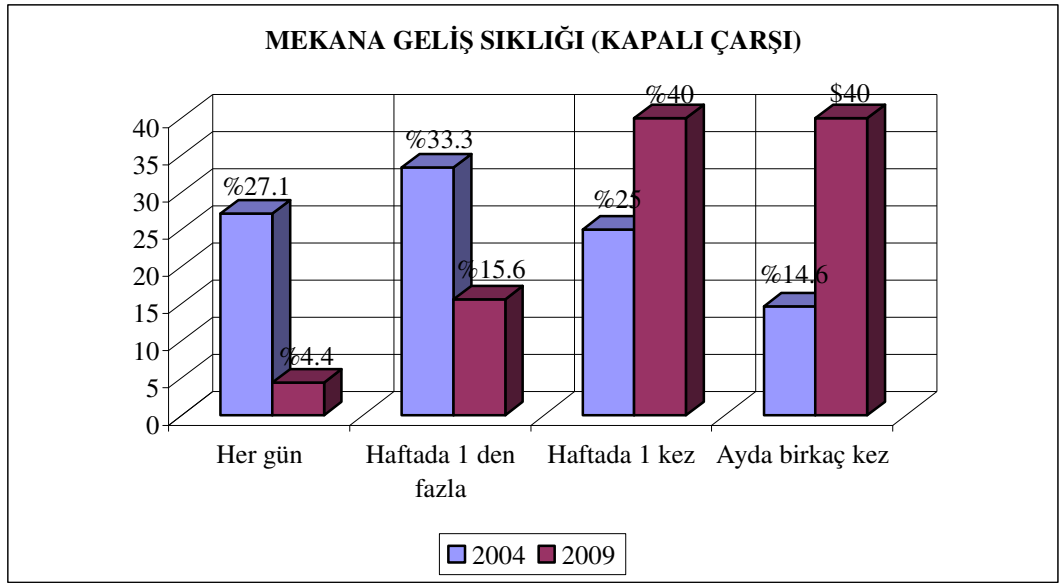

Şekil 4.33. Bursa'da ikamet süreleri

Kullanıcıların, mekana geliş nedenini araştıran soruya verdikleri cevaplara göre, 2004 yılında mekanın, alışveriş ve geçiş amaçlı olarak kullanıldığı, alışveriş seçeneğinin %35.4, geçiş amaçlı kullanımın %31.2 olduğu görülmüş, ancak 2009 yılında %53.3 ile alışveriş amaçlı kullanıldığı tespit edilmiştir (Şekil 4.34).

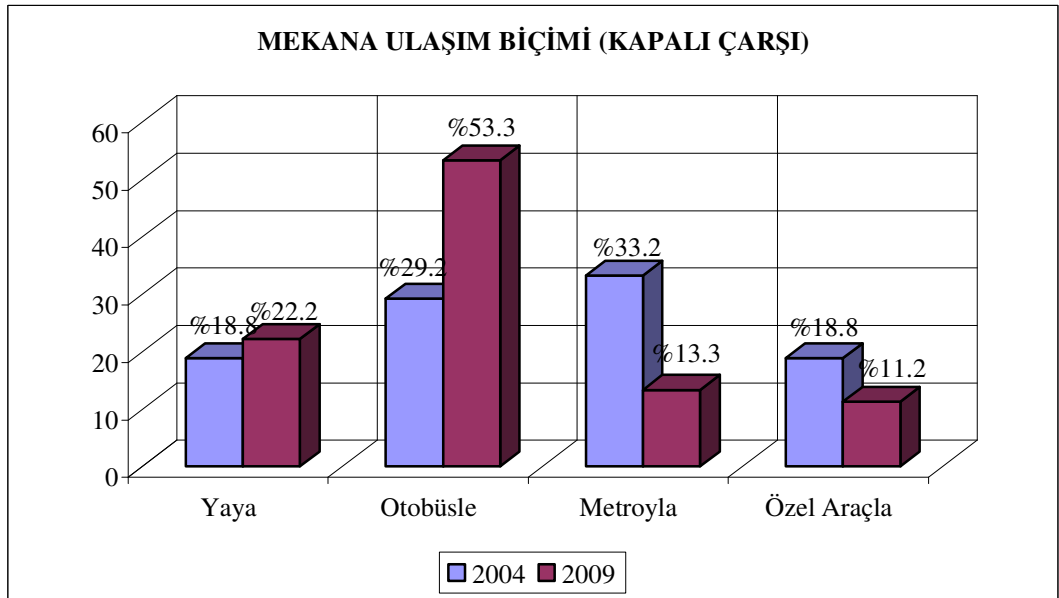

Şekil 4.34. Kapalı Çarşı'ya geliş nedeni

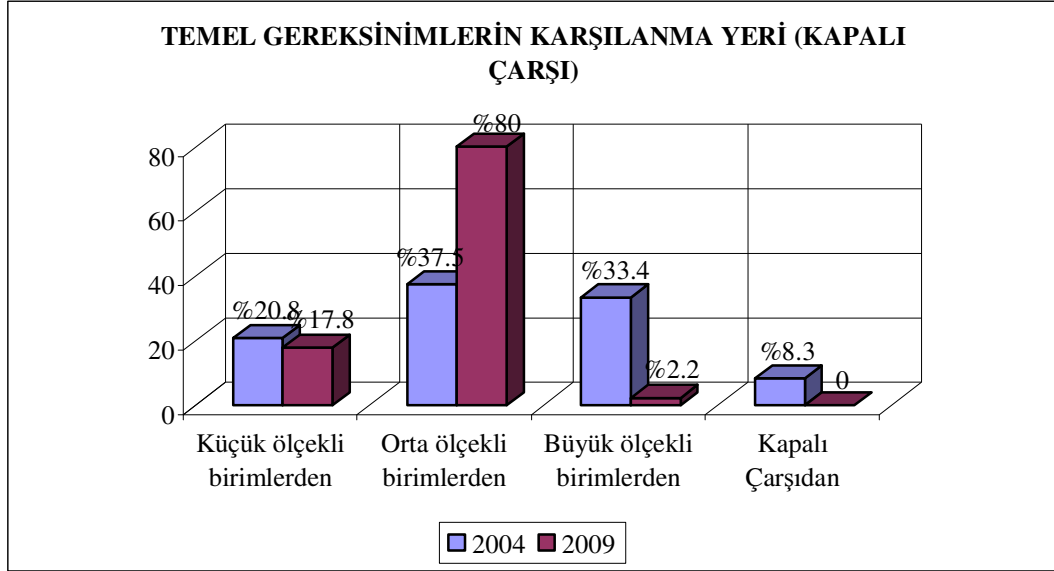
Şekil 4.35. Kapalı Çarşı'ya geliş sıklığı

Kullanıcıların, Kapalı Çarşı'ya ne sıklıkta geldikleri sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, 2009 yılında ayda birkaç kez ve haftada 1 kez cevabı %40 ile önce gelmektedir. Bu sonuç, cumartesi günü yapılan kullanıcı yoğunluğu sonucunu da desteklemektedir. Mekanın hafta sonu daha yoğun kullanılması, kullanıcıların hafta sonu mekana geldikleri sonucuna ulaşılmasını sağlamaktadır (Şekil 5.35).

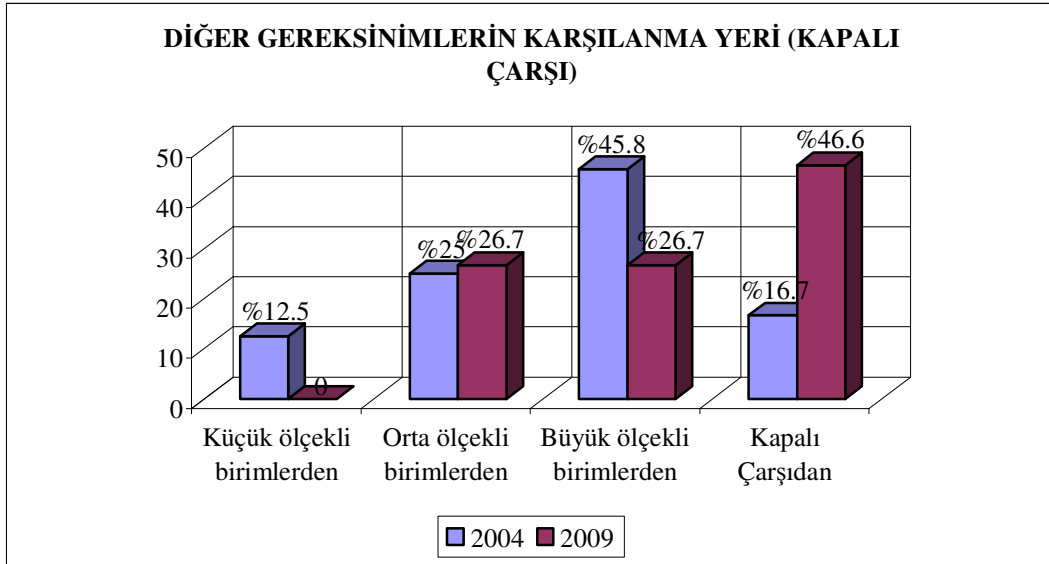

Şekil 4.36. Kapalı Çarşı'ya ulaşım biçimi

Kullanıcıların Kapalı Çarşı'ya ulaşım biçiminde, 2004 ve 2009 yılları arasında farklılık gözlenmiş, metro ile ulaşımın azaldığı, Bakırcılar Çarşısı'nda olduğu gibi, 2009 yılında otobüs ulaşımının tercih edildiği belirlenmiştir. Yaya ulaşımında da bir azalma görülürken, özel araçlı ulaşımında artış olmuştur (Şekil 4.36).

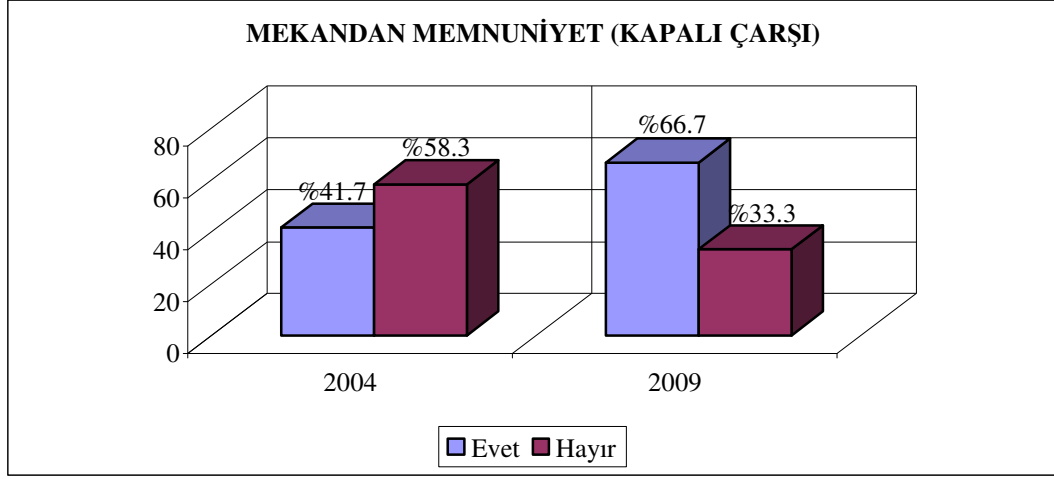
Şekil 4.37. Temel gereksinim karşılanma yeri

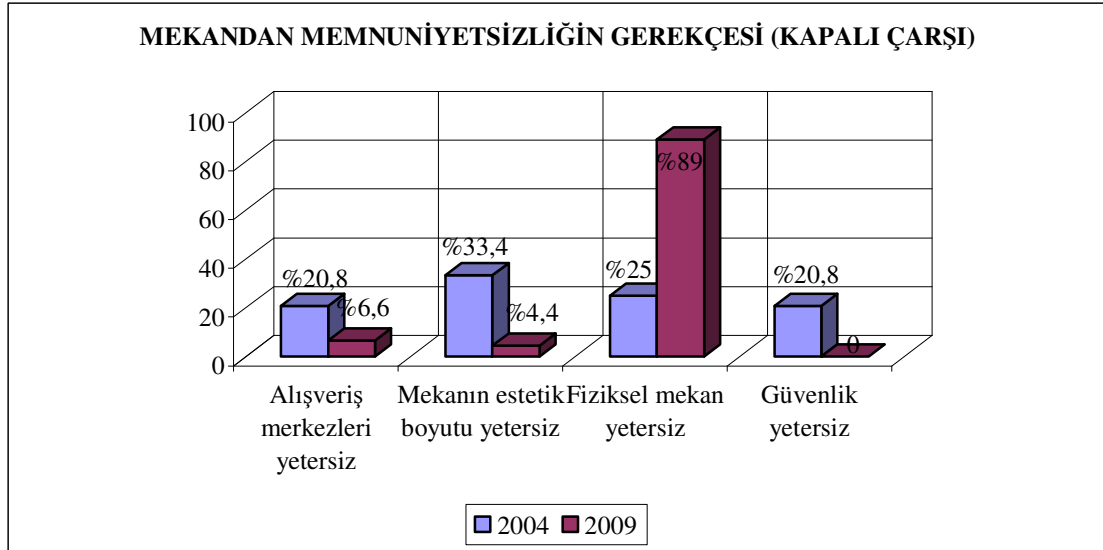
Şekil 4.38. Diğer gereksinimlerin karşılanma yeri

Gereksinimlerin karşılandığı yer sorusuna kullanıcıların verdikleri cevaplar, orta ölçekli birimlerin 2009 yılında daha fazla tercih edildiğini göstermektedir. Temel gereksinimler olan ekmek, su gibi günlük gereksinimlerin karşılandığı orta ölçekli

birimleri, kullanıcıların diğer gereksinimler için Kapalı Çarşı'yı tercih ettikleri ortaya çıkmaktadır (Şekil 4.26).

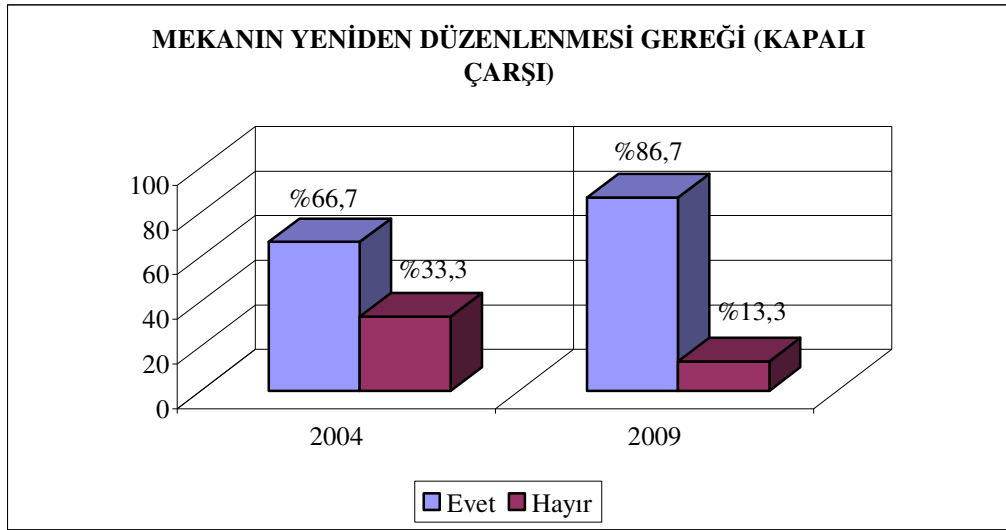

Şekil 4.39. Mekandan memnuniyet durumu

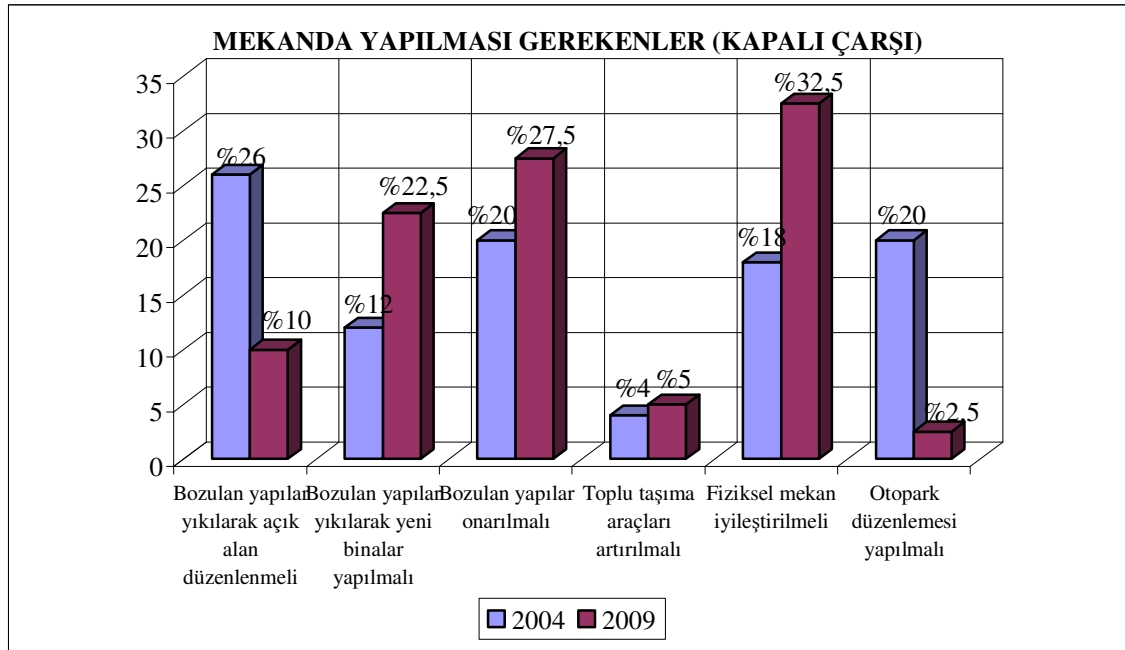

Şekil 4.40. Mekandan memnuniyetsizliğin gerekçeleri

2004 yılında mekandan memnun olan kullanıcıların oranı %41,7 iken, 2009 yılında bu oran %66,7 olmuştur. Yıllar arasında, kullanıcıların mekandan memnun olma dereceleri yükselmiştir. Mekandan memnun olmayanlar 2004 yılında, gerekçe olarak %89 oranında, mekanın estetik boyutunun yetersiz olduğunu söylemiştir.

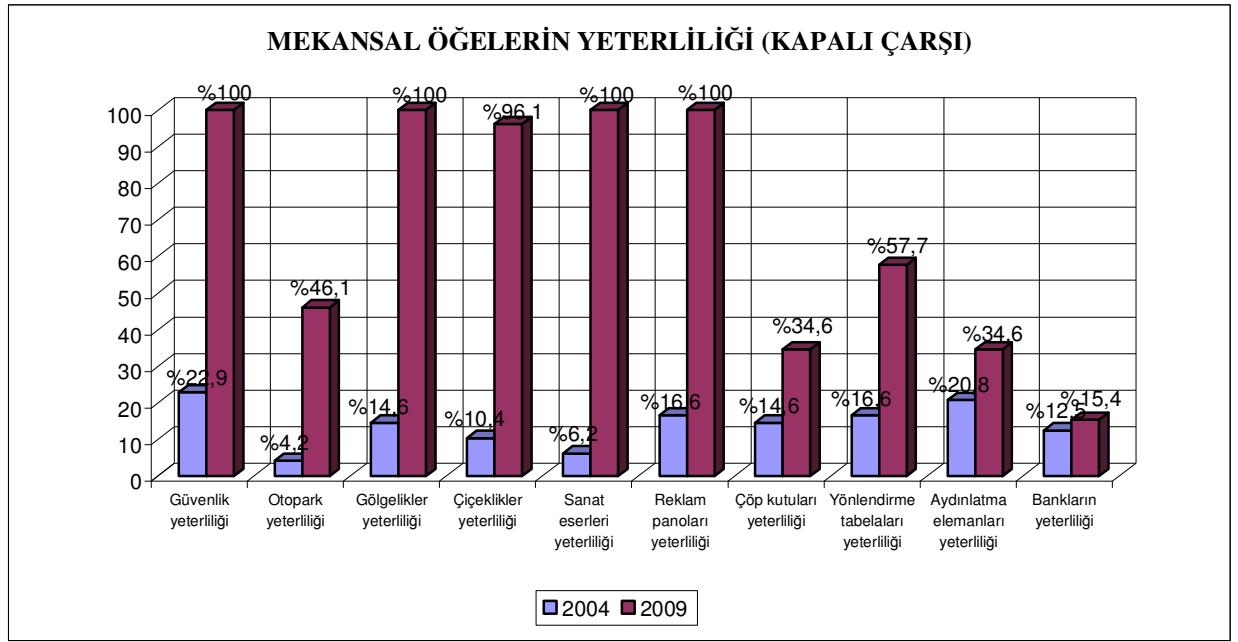

Şekil 4.41. Mekanın yeniden düzenlenmesi gereği

Şekil 4.42. Mekanda yapılması gerekenler

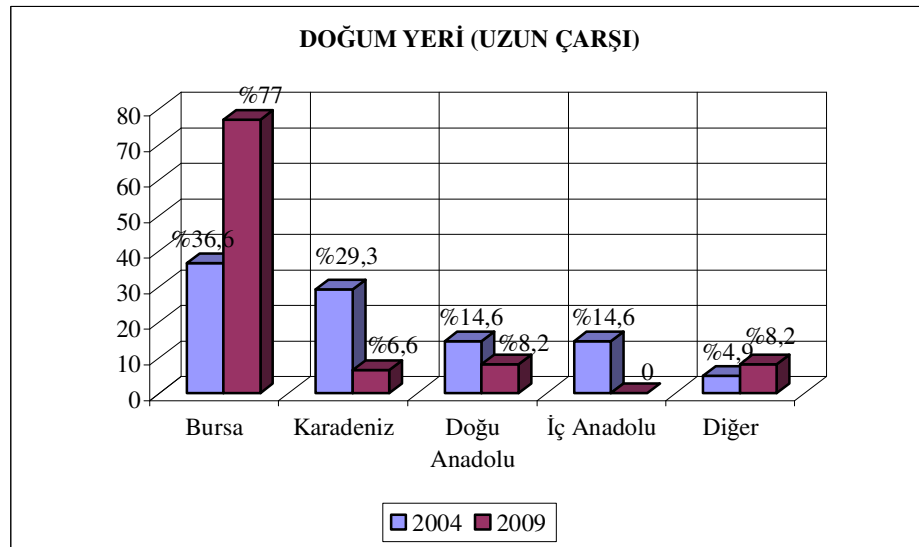
Kullanıcıların 2004 yılında, mekanda yapılması gerekenler sorusuna, %26 oranında açık alan düzenlemelerinin, %20 oranında bozuk yapıların onarılmasının ve %20 oranında otopark düzenlemelerinin yapılmasının gerektiğinin belirttiği, 2009 yılında ise fiziksel mekanın onarılması gerektiği belirtilmiştir.

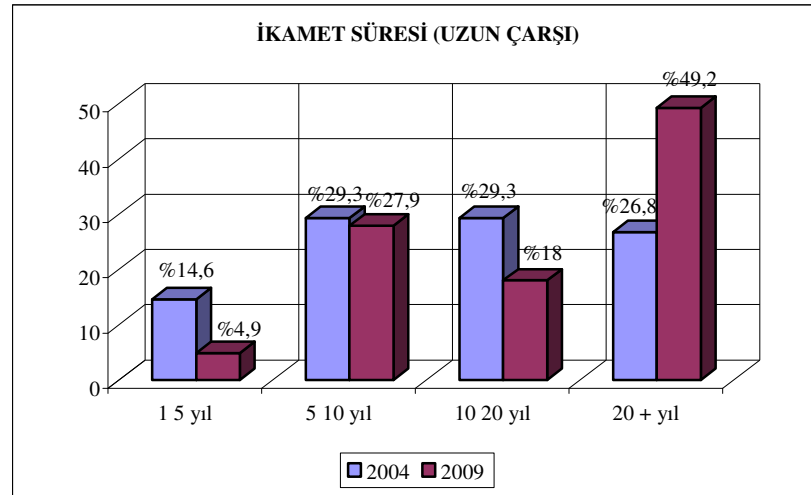
Şekil 4.43. Mekansal öğelerin yeterliliği

4.3.3. Uzun Çarşı

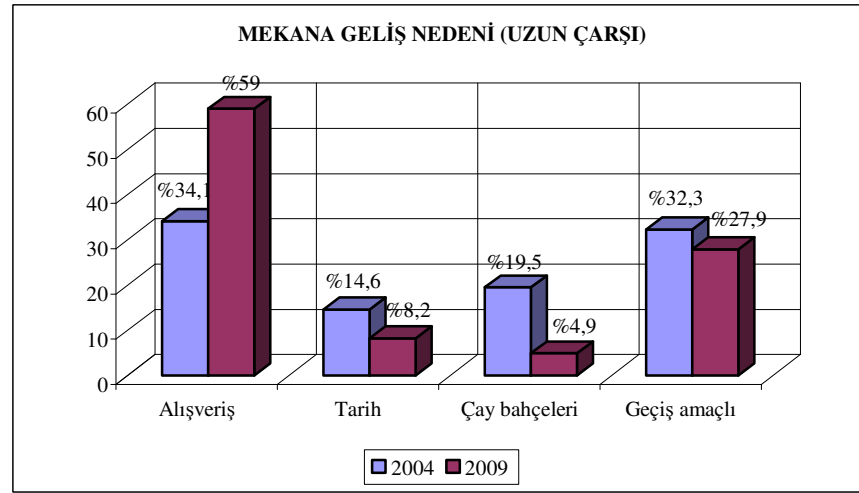
Uzun Çarşı'da görüşülen kullanıcıların da, aksın diğer bölümlerinde olduğu gibi, doğum yeri ve ikamet süresi açısından, Bursa cevabını daha fazla verdikleri görülmüştür. 2004 verilerine göre, 2009 yılında Bursa cevabı baskın bir şekilde artmıştır.

Şekil 4.44. Doğum yeri

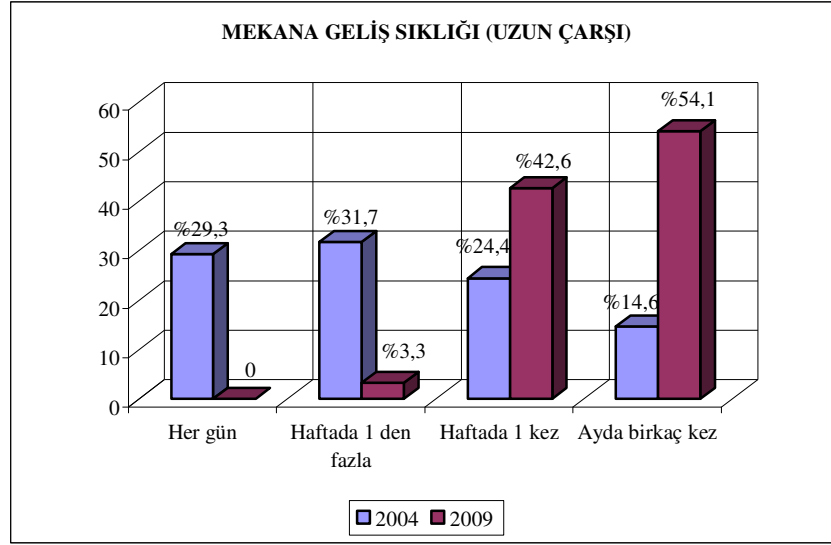

Şekil 4.45. Bursa'da ikamet süresi

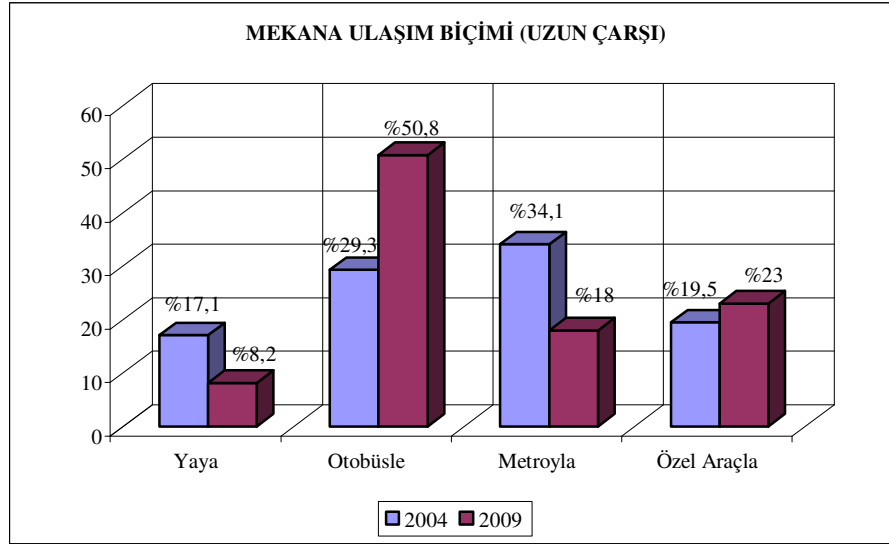

Şekil 4.46. Mekana geliş nedeni

Mekana geliş nedenleri incelendiğinde, aksın bütününde aynı yanıtlar ön plana çıkmaktadır. Kullanıcılar, Uzun çarşmayı %59 oranında alışveriş için kullandıklarını belirtmiş, %27,9 oranında da geçiş için kullandıklarını söylemişlerdir. Bu durumun, yaya aksının, kesintisiz lineer bir yapıda olmasından ve kentin diğer bölgelerine ulaşım için çok fazla ara nokta bulunmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

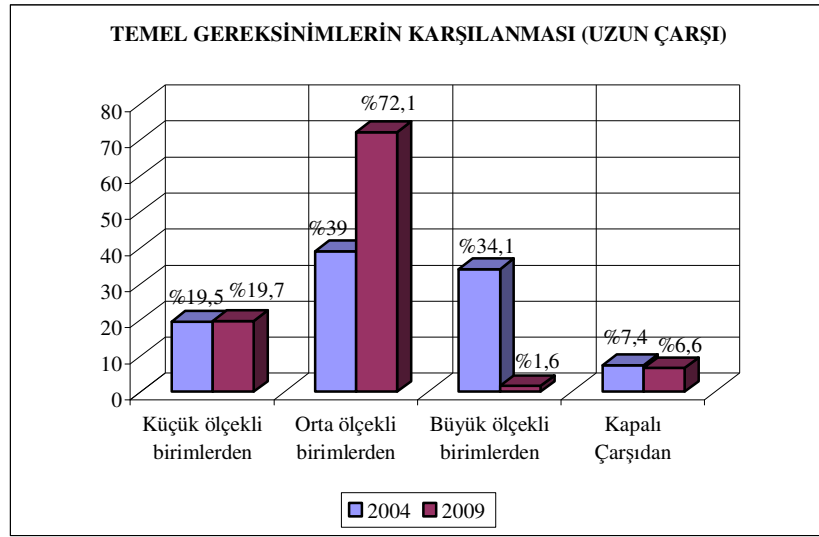

Şekil 4.47. Mekana geliş sıklığı

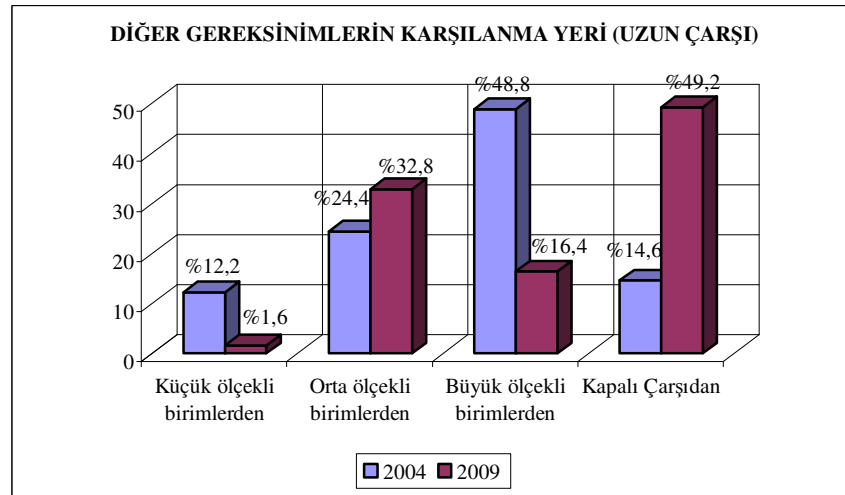

Şekil 4.48. Mekana ulaşım biçimi

Kullanıcıların, mekana geliş sıklığına bakıldığında, 2004 verilerine göre haftada birden fazla gelenlerin sayısının düştüğü, ancak haftada bir kez ve ayda birkaç kez gelenlerin sayılarının büyük oranda arttığı gözlenmiş, hafta sonu kullanım yoğunluğu dikkate alınarak, bu sonuç ile bağlantılı olduğu, mekanın hafta sonları daha fazla kullanıldığı düşünülmüştür.

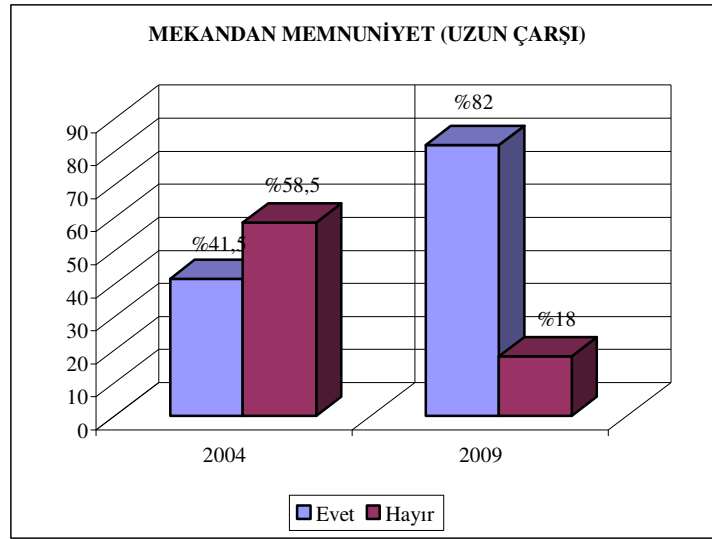

Şekil 4.49. Temel gereksinimlerin karşılanması

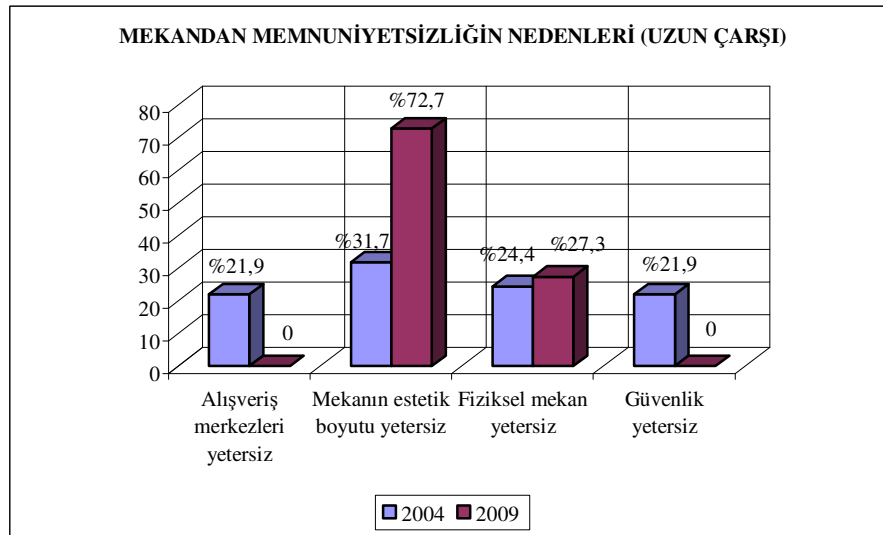

Şekil 4.50. Diğer gereksinimlerin karşılanması

Kullanıcılar, temel gereksinimlerini orta ölçekli birimlerden karşıladıklarını, diğer gereksinimlerini ise Geleneksel Bursa Çarşısından giderdiklerini belirtmişlerdir. 2004 yılında gerçekleştirilen görüşmelerde, büyük ölçekli birimlerin, diğer gereksinimleri karşılamak için kullanıldığı ancak, 2009 yılında bu verilerin düştüğü görülmektedir.

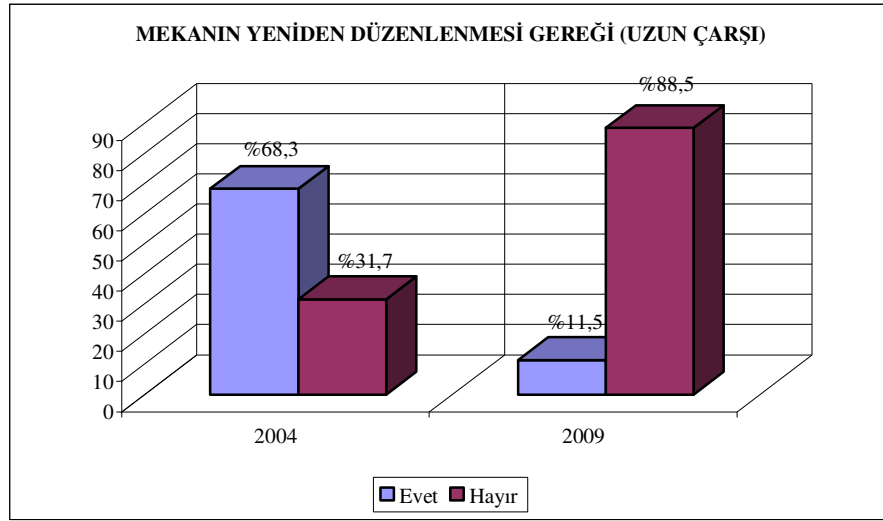

Şekil 4.51. Mekandan memnuniyet durumu

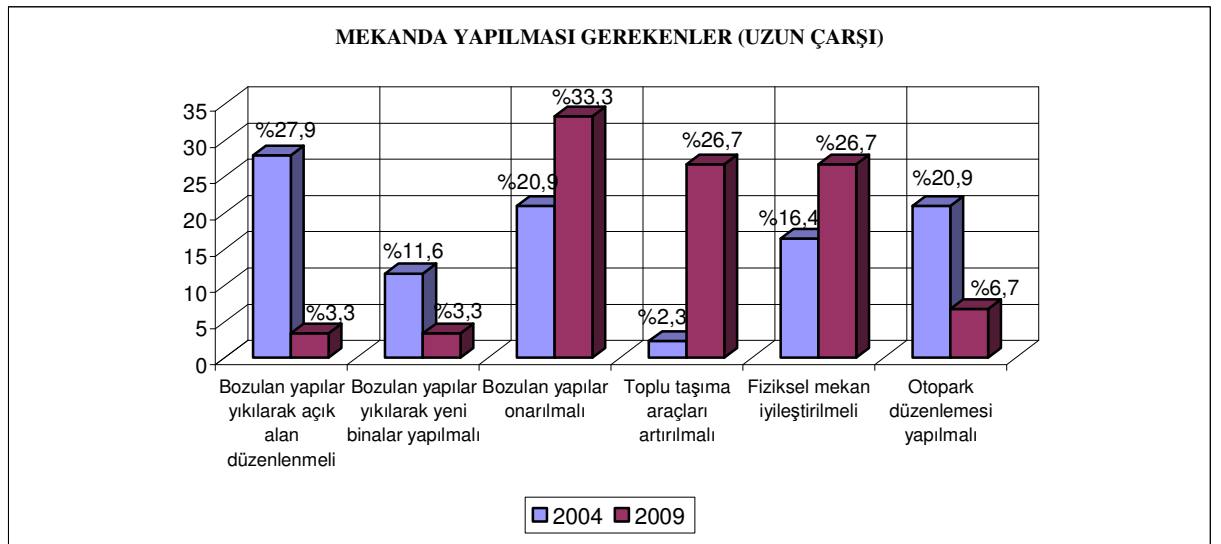

Şekil 4.52. Mekandan memnuniyetsizliğin nedenleri

Kullanıcıların mekandan memnun olma durumuna verdikleri yanıtlarda, 2009 verilerinde pozitif bir algılama sezilmiş, mekanda gerçekleştirilen uygulamaların kullanıcıların görüşlerini değiştirdiği saptanmıştır. Yoğunluk analizlerinde de görüldüğü gibi Uzun Çarşı, aksın en yoğun kullanıldığı bölüm olarak gözlenmiştir. Mekandan memnun olmadığını belirten %18 oranında kullanıcı, memnun olmama nedenini, estetik boyutların yetersiz olmasına bağlamıştır. Kullanıcıların verdikleri yanıtların birbiri ile çelişmesi, mekana bakış açılarının ve algı düzeylerinin farklı olduğunu göstermektedir.

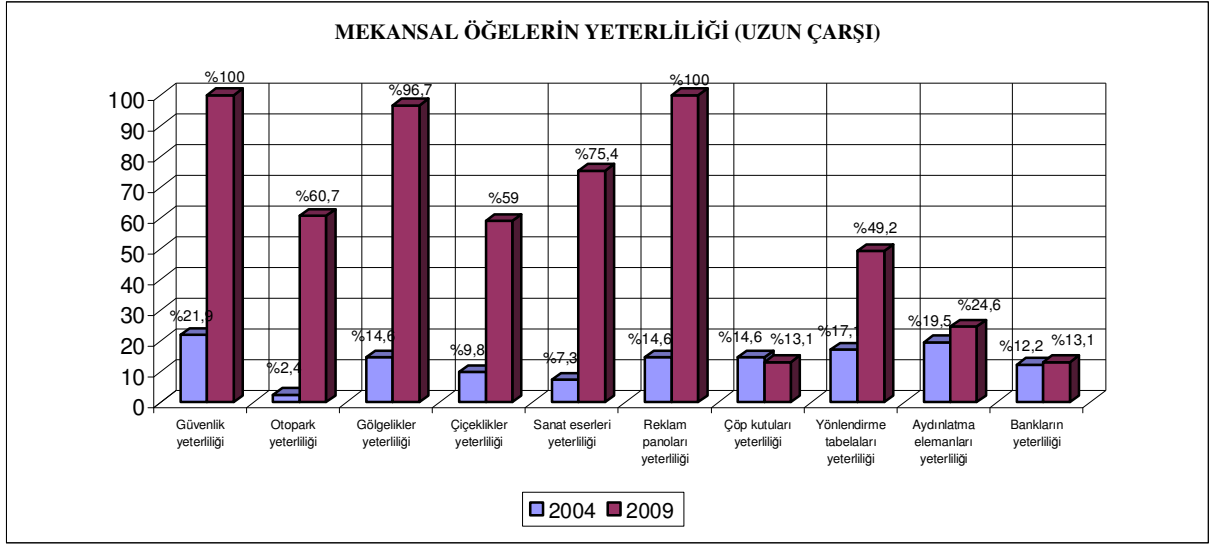

Şekil 4.53. Mekanın yeniden düzenlenmesi gerekliliği

Şekil 4.54. Mekanda yapılması gerekenler

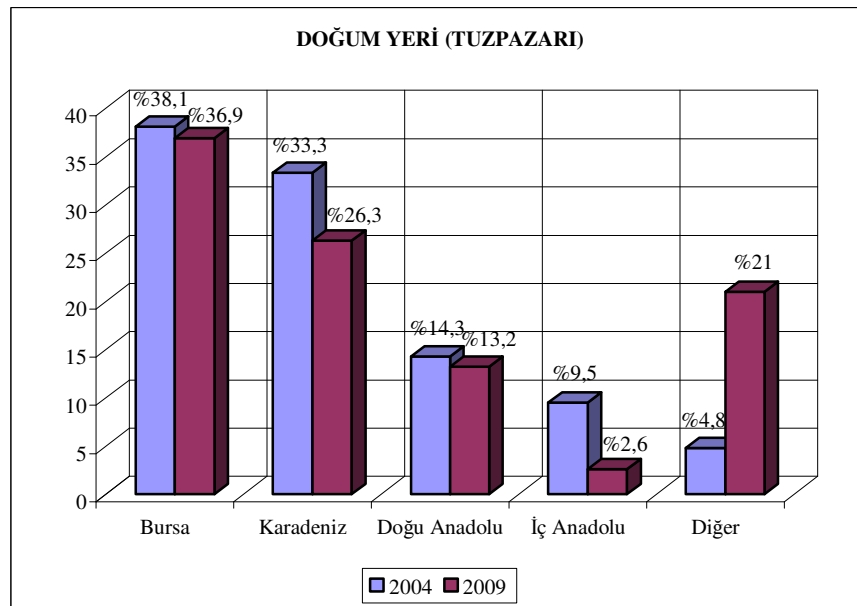
Mekanda oluşan fiziksel değişiklikler, kullanıcıların, mekanı yeniden düzenlemeye yönelik soruya, %88,5 oranında hayır cevabını vermelerini sağlamış, 2004 verilerindeki memnuniyetsizlik azalarak, mekanda yapılması gerekenleri sorusunun yanıtları değişiklik göstermiştir. 2004 yılında toplu taşıma araçlarının yeterli olduğu düşünülürken, 2009 yılında artırılması konusunda fikir belirtmişlerdir. 2004 yılında, mekansal öğelerin yetersiz olduğu, 2009 yılında ise yeterlilik düzeyinin arttığı gözlenmiştir.

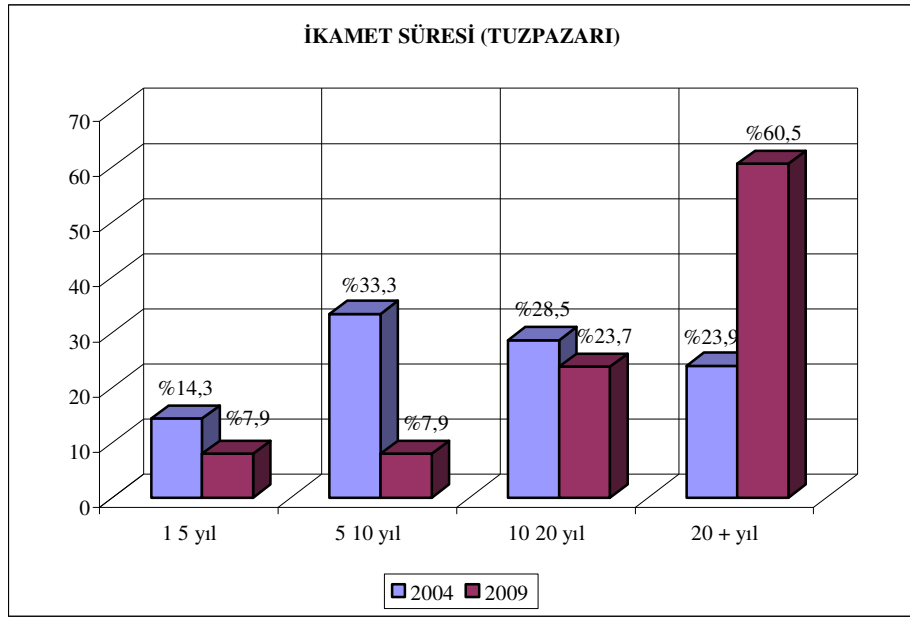
Şekil 4.55. Mekansal öğelerin yeterliliği

4.3.4. Tuzpazarı-Okçular Çarşıları

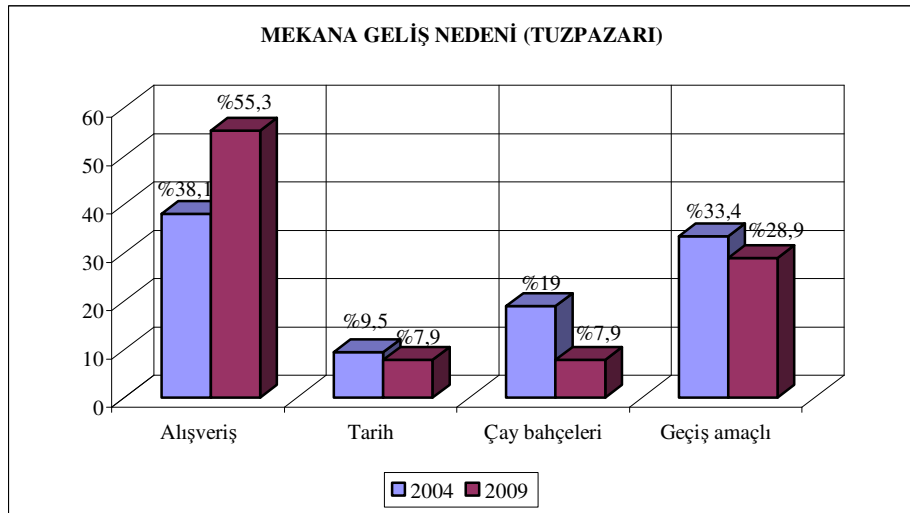
Çalışma alanının bu son parçasında, doğum yeri verisi, diğer bölümlere göre farklılık göstermiş, Karadeniz olarak belirtenlerin oranı n %33,3 ile göze çarpmıştır. Bursa'da ikamet süresine göre incelendiğinde, doğum yeri Karadeniz olanların da, 20 yılı aşkın bir süredir Bursa'da yaşadıkları anlaşılmıştır.

Şekil 4.56. Doğum yerine göre dağılım

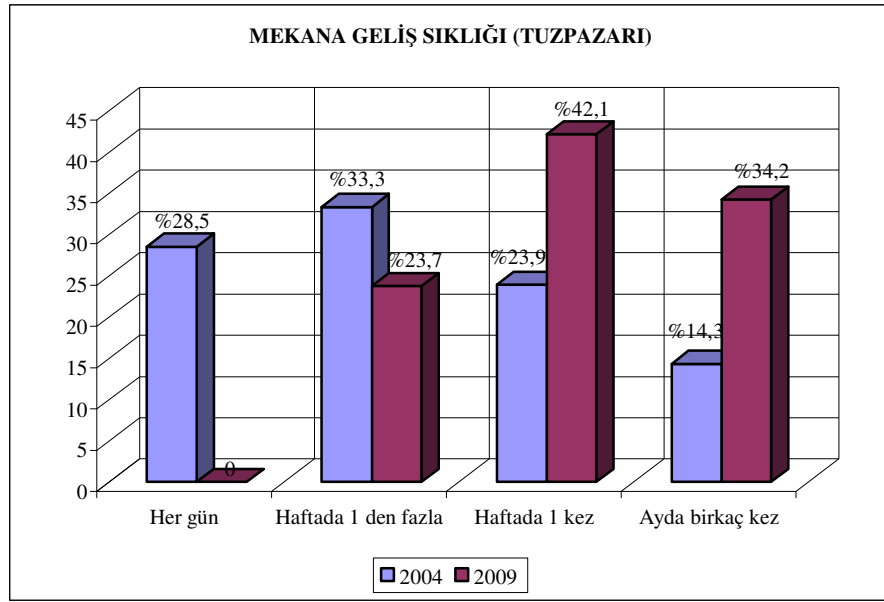

Şekil 4.57. Bursa'da ikamet süresi

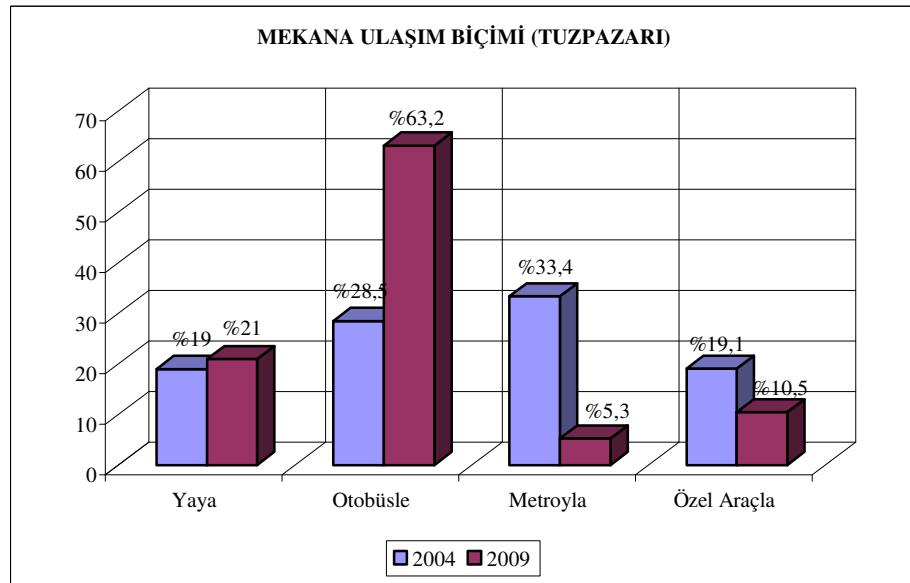

Şekil 4.58. Mekana geliş nedeni

Kullanıcıların mekanı seçme nedeni olarak, bu çarşı bölümünde de, alışveriş ve geçiş amacını işaretledikleri, tarihi mekanların aksı seçmede daha düşük oranlarda olduğu belirlenmiştir. Mekana geliş sıklığında ise 2004 verileri ile ters bir görüntü algılanmakta, her gün ve haftada birkaç kez kullananların sayısının düştüğü, ayda birkaç kez, haftada bir kez kullanımın arttığı gözlenmiştir.

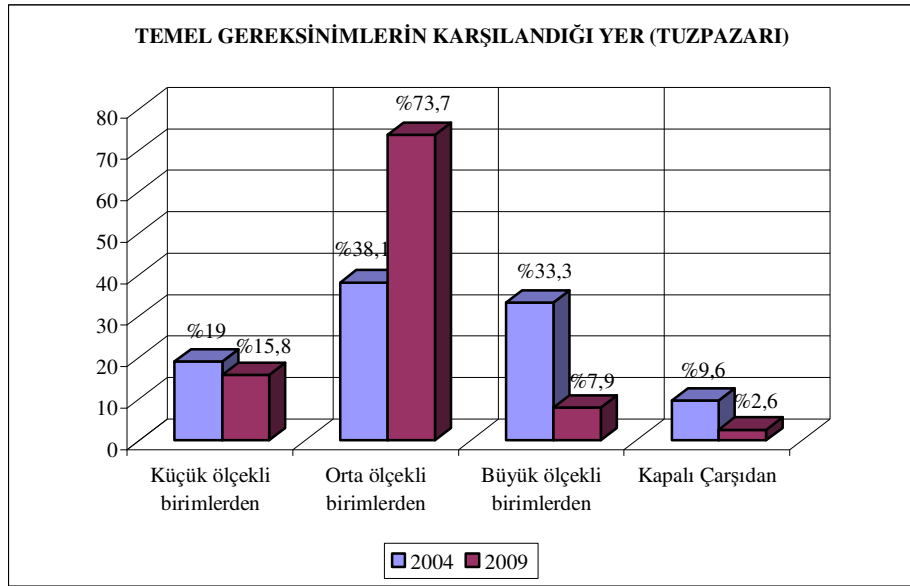

Şekil 4.59. Mekana geliş sıklığı

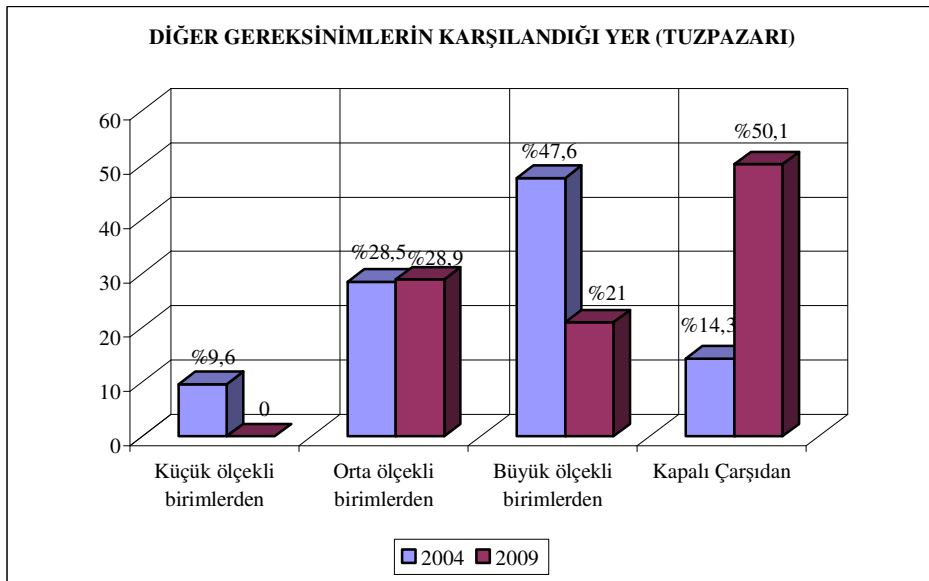

Şekil 4.60. Mekana ulaşım biçimi

Tuzpazarı ve Okçular Çarşıları'nın, metro duraklarına olan uzaklığı nedeniyle, kullanıcıların durakları daha yakın olan otobüs ulaşımını tercih ettikleri, 2004 yılında metroyu kullananların oranının, 2009 yılında düştüğü görülmektedir. Yaya ulaşımında büyük bir değişiklik olmamakla beraber, özel araçla gelenlerin sayısı da düşüş göstermektedir.

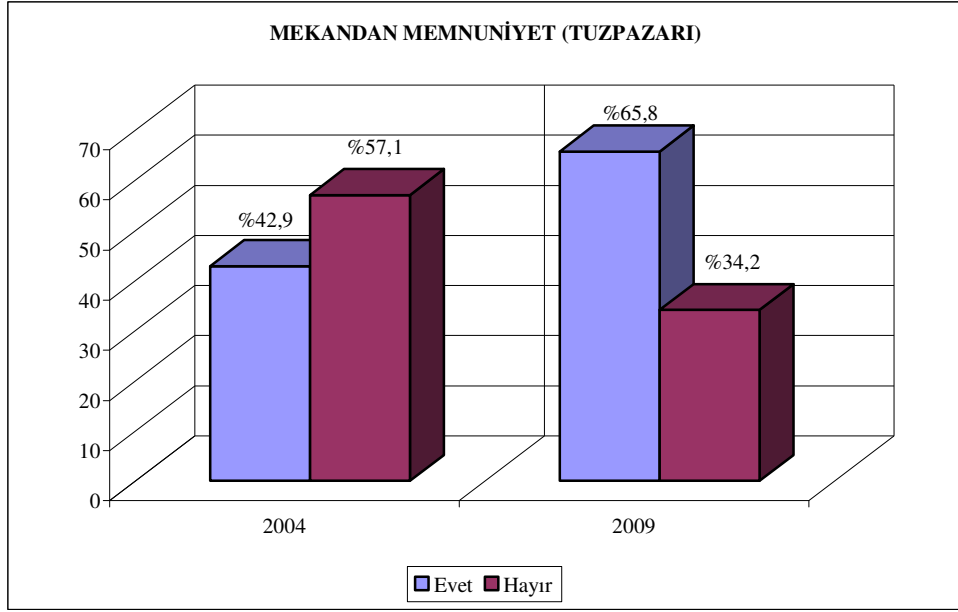

Şekil 4.61. Temel gereksinimlerin karşılandığı yer

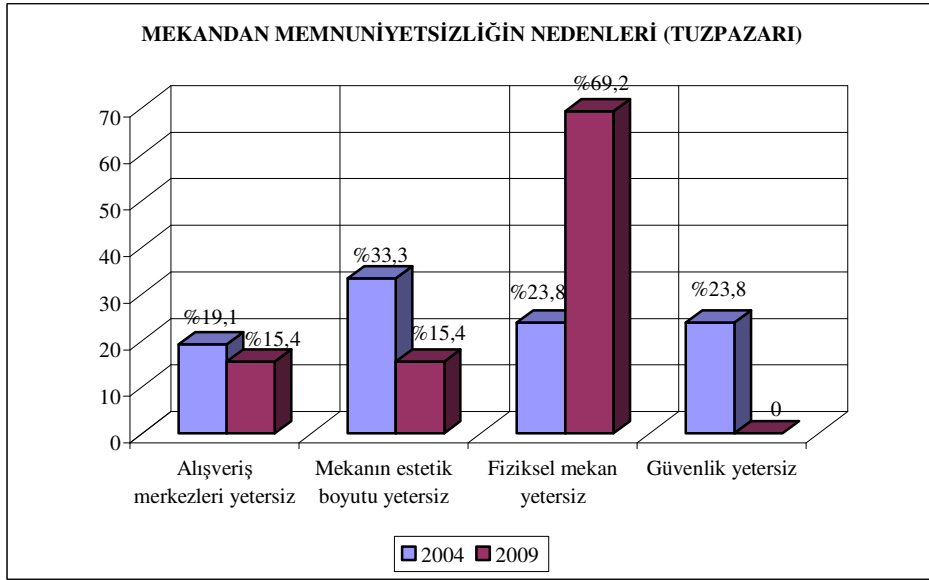

Şekil 4.62. Diğer gereksinimlerin karşılandığı yer

Tuzpazarı ve Okçular Çarşıları'nı kullananların temel gereksinimlerini, 2009 yılında orta ölçekli birimlerden, diğer gereksinimlerini ise tarihi yaya aksından karşıladıkları görülmüş, 2004 yılında büyük ölçekli birimleri tercih eden kullanıcıların sayısı günümüzde azalmıştır.

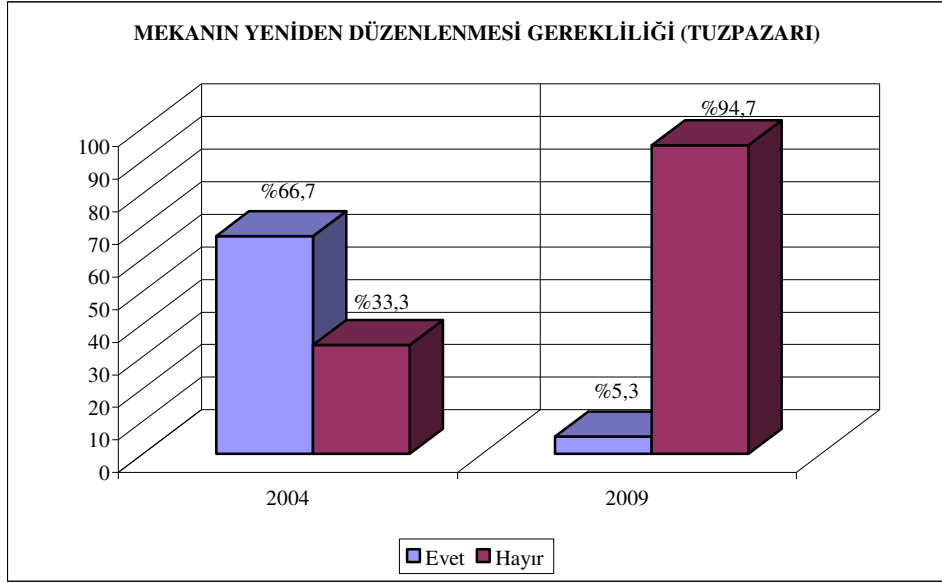

Şekil 4.63. Mekandan memnuniyet durumu

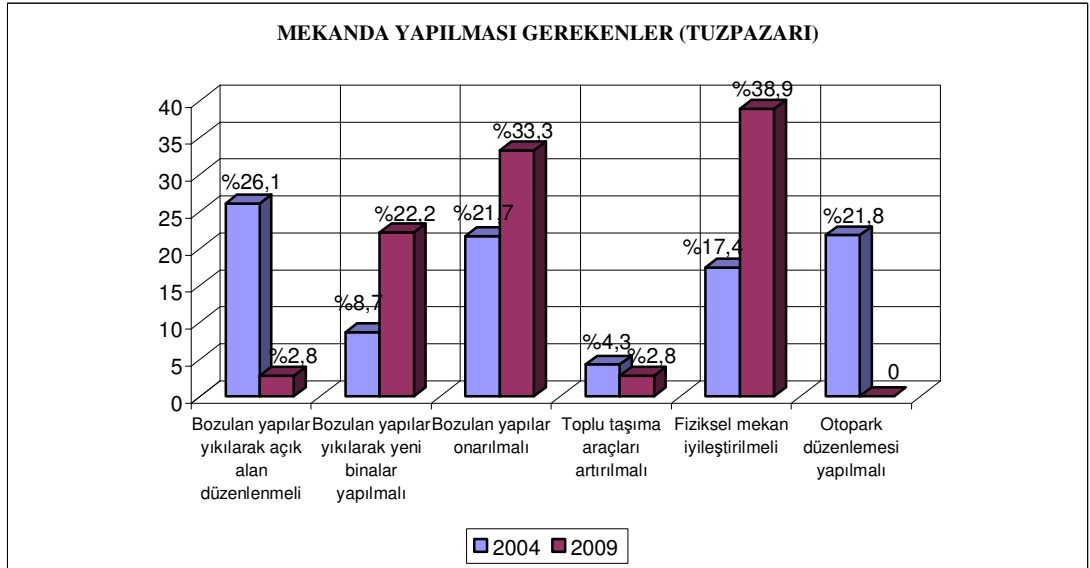

Şekil 4.64. Mekandan duyulan memnuniyetsizliğin nedenleri

2004 yılında mekandan memnuniyet derecesi düşük iken, 2009 yılında artış gözlenmiş, memnun olmayanların, fiziksel mekanın yetersizliğinden dolayı bu yanıt verdikleri belirlenmiştir. Görüşmeler sırasında, ticaret birimlerinin alansal büyüklüklerinin yetersiz olduğu görüşü aktarılmıştır.

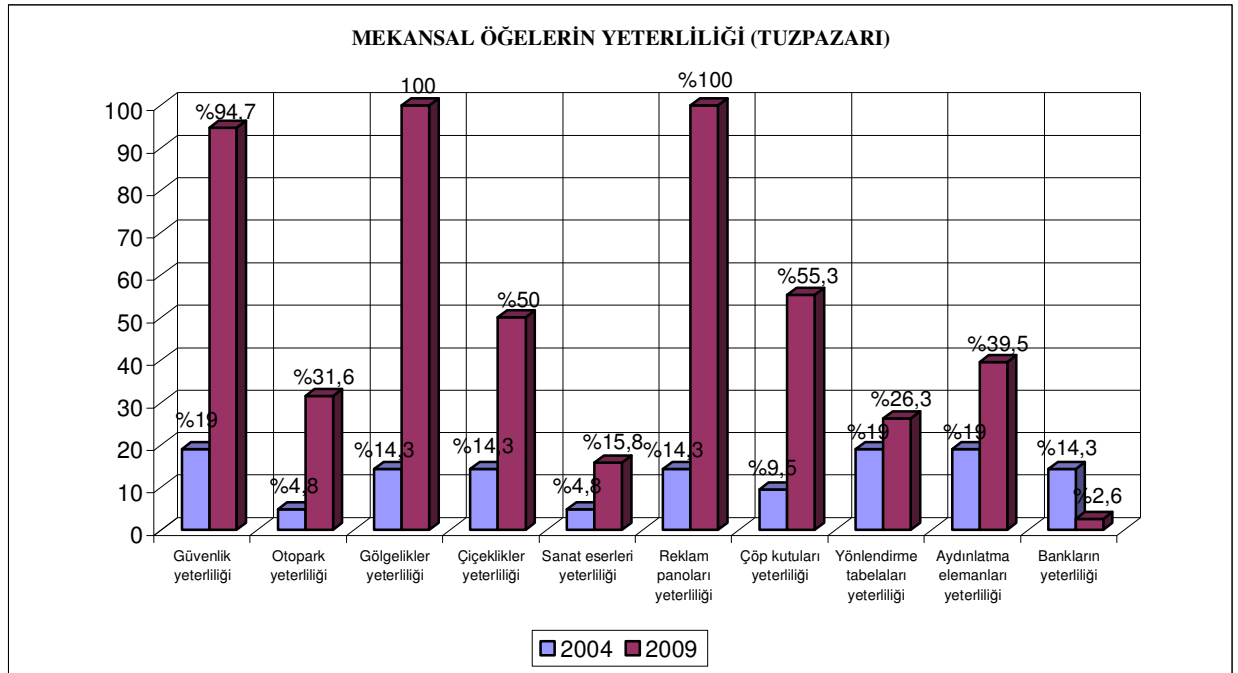

Şekil 4.65. Mekanın yeniden düzenlenmesi gerekliliği

Şekil 4.66. Mekanda yapılması gerekenler

2004 yılında, mekanın yeniden düzenlenmesinin gerektiğini düşünenlerin oranı daha baskın iken, 2009 yılında %5,3'e düşmüş, mekanda gerçekleştirilen iyileştirmeler sonucunda, kullanıcıların yapılan düzenlemeleri yeterli bulduğu anlaşılmıştır.

Şekil 4.67. Mekansal öğelerin yeterliliği

Kullanıcıların, aks üzerinde bulunan mekansal öğelere ilişkin görüşlerine göre, bankalar, otoparklar ve sanat eserlerinin bir eksiklik olarak görüldüğü, gölgeliklerin ise tüm kullanıcılar tarafından yeterli olarak algılandığı saptanmıştır. Aksın, sürekli hareketli bir yapıya sahip olması nedeniyle, üzerine eklenecek bank vb. dinlenme öğelerine olanak vermediği, bunun yerine dinlenmek ve nefes almak için tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi ile elde edilen mekanların kullanıldığı gözlenmiştir.

Çalışma alanında gerçekleştirilen, gözlemler, sektörel yapı analizi, kullanıcı yoğunluğu analizi ve kullanıcı anketleri sonrasında, genel bir bilgi edinilmiş, alanın kullanıcılar tarafından algılanmasına yönelik bir alt yapı oluşturulmuştur. Yaya ticaret aksının alansal büyüklüğü, kullanıcı hareketlerindeki tutarsızlık ve değişken yönelimler nedeniyle, elde edilen bulgular, yalnızca genel bir değerlendirme yapılabilmesini sağlamıştır. Bu dinamik ve değişken yapı, alanın kesin olarak ölçülebilmesinin başlı başına bir problem olmasına yol açmaktadır. Bu problemin, mekanın kullanıcı perspektifinden algılanmasında da etkili olduğu görülmüş, 2004 ve 2009 yılında çekilen fotoğraflar karşılaştırılarak, fiziksel mekanın tek başına nasıl bir etki yarattığı, mekanda tekil kullanıcı olması durumunda nasıl algılandığı, eskizler yardımıyla açıklanmıştır.

4.4. Çalışma Alanının Kullanıcı Perspektifinden İncelenmesi

Bursa Geleneksel Ticaret Bölgesi'nin en yoğun kullanılan bölümü ve günümüze ulaşan Osmanlı dönemi örnekleri açısından, ilk ve en belirgin yaya ticaret aksı olması, içerdiği ticari fonksiyonlardaki çeşitlilik nedeniyle, tarihi ticaret aksında, yoğun bir kullanıcı hareketliliği gözlenmektedir. Kullanıcılar, aks üzerinde ilerlerken, görsel olarak sürekli değişen farklı fiziksel mekanların içinden geçmekte, aksın oluşum sürecinde saptandığı gibi, mekanı sınırlandıran diğer tarihi yapıların yanından hareketlerine devam etmektedir. Bu hareket sırasında, kentsel mekanın kullanıcı tarafından algılanmasını sağlayan veya engelleyen unsurların ortaya konması, mekanda gerçekleştirilecek kentsel aktivitelerin belirlenmesinde ve yeni fiziksel mekan önerilerinde kullanılması açısından yararlı olacaktır.

Cullen'e (1995) göre birey, mekanı bilinçli bir şekilde, ardışık görüş sistemi ile algılamaktadır. Bireyin hareketli olması, görülen objelerin sürekli değişmesine ve mekanın daha dinamik bir şekilde algılanmasını sağlamakta, her hareket sonrasında sürpriz kentsel mekanların keşfedilmesine olanak vermektedir (Cullen 1995). Çalışmanın bu bölümünde, Tarihi Kapalı Çarşı Ticaret Aksı'nın kullanıcılar tarafından nasıl algılandığı, algılamada engelleyici olan unsurların neler olduğu, kentsel mekanın doğru bir şekilde kullanılarak yaşatılması ve süreklilik sağlanması için, kullanıcıların mekan üzerinde o anda ne gördüğü sorularına yanıt aranmıştır.

2004 yılında gerçekleştirilen ön çalışma, 2009 yılında da tekrar edilmiş, alanın kullanıcı perspektifinden ardışık görüş sistemi ile nasıl algılandığı, 2009 yılında mekandaki farklılıkların algıya olan etkileri karşılaştırmalı olarak incelenmiş, tekil kullanıcının fiziksel mekan içinde tek başına olduğu bir ortam yaratılarak, mekanın asıl algılama düzeyi ve algılanan objeler ortaya konmuştur.

Bursa Geleneksel Yaya Ticaret Aksı üzerindeki baskın objelerin belirlenebilmesi için öncelikle, alana üst ölçekten yaklaşmış, günümüzde algılanan mekanın özellikleri araştırılmıştır. Kent içinde lineer bir çizgi olan ticaret aksının, oluşum sürecinde

anlatılan kentsel mekanların, günümüz kenti içindeki yeri ve algı düzeyi üst ölçekten gösterilmiştir (Şekil 4.68)

Şekil 4.68. Geleneksel Çarşı Bölgesi'nin havadan görünümü 1 (www.bursa.com.tr)

Şekil 4.69. Geleneksel Çarşı Bölgesi'nin havadan görünümü 2 (www.lifeinbursa.com)

Şekil 4.70. Uzun Çarşı'nın havadan görünümü (www.lifeinbursa.com)

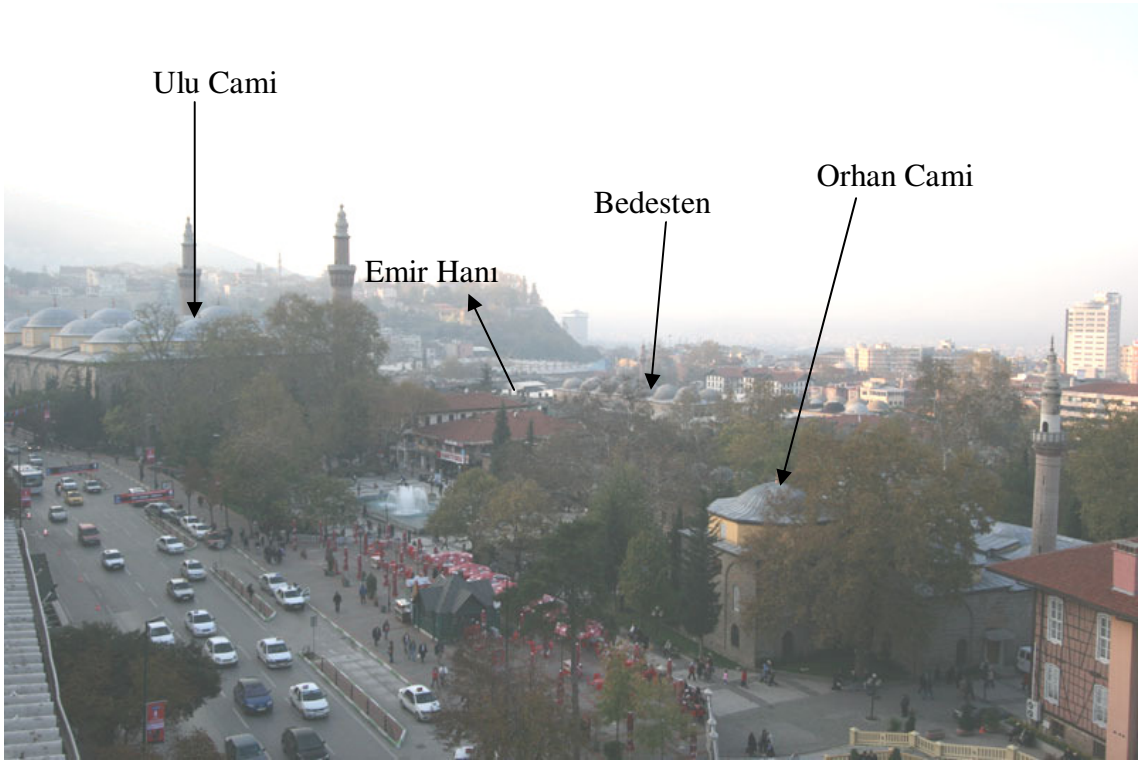

Şekil 4.71. Atatürk Caddesi'nden Bakırcılar Çarşısı (www.lifeinbursa.com)

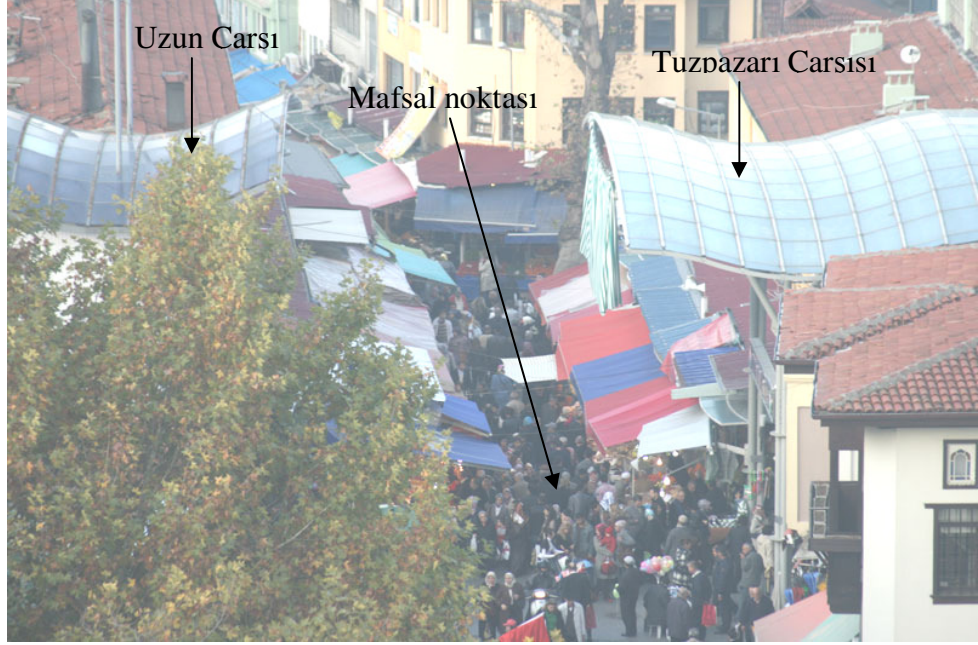
Şekil 4.72. Atatürk Caddesinden panoramik görünüm

Atatürk Caddesi üzerinden çalışma alanında, ağırlıklı olarak algılanan yapıların, mekânın oluşumunda da etkili olan tarihi yapılar olduğu gözlenmiştir. Boyut özellikleri ile Ulu Cami'nin ön plana çıktığı görünümde, kubbeli yapıların ve minarelerin daha kolay algılandığı saptanmıştır. İnsan ölçeğinde, bu minare, kubbe vb. unsurların algılanmadığı düşünülmektedir. Mekânın üst ölçekten algısı ile içeriden kullanıcı gözüyle algılanan biçimi farklılık göstermektedir (Şekil 4.73).

Şekil 4.73. Bölgeyi oluşturan mekanlar

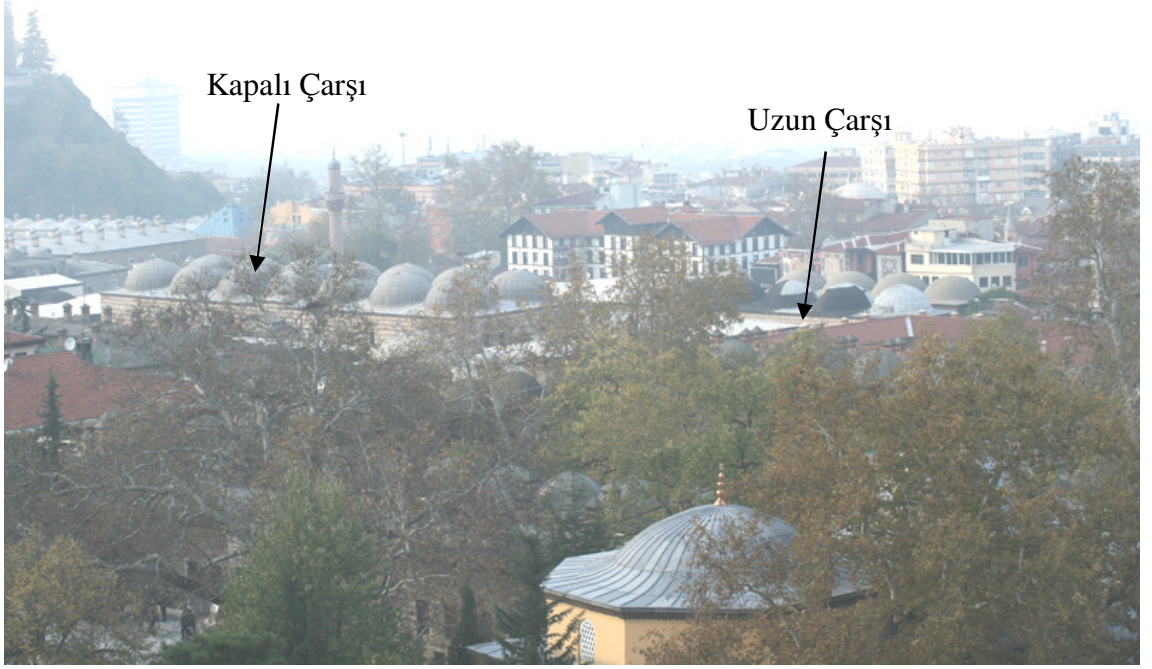
Aks üzerindeki çarşı bölümlerini birbirine bağlayan veya birbirinden ayıran mafsalsal noktaları, üst ölçekten yaklaşıldığında daha belirgin bir biçimde algılanmakta, kavşak noktası olmalarından dolayı yoğun kullanılmakla beraber, insan ölçeğinde bu yoğunluk içerisinde mafsalsal noktalarının algılanmadığı saptanmıştır (Şekil 4.74).

Şekil 4.74. Mafsalsal noktası

Şekil 4.75. Tuzpazarı Çarşısı

Şekil 4.76. Kapalı Çarşı ve Uzun Çarşı

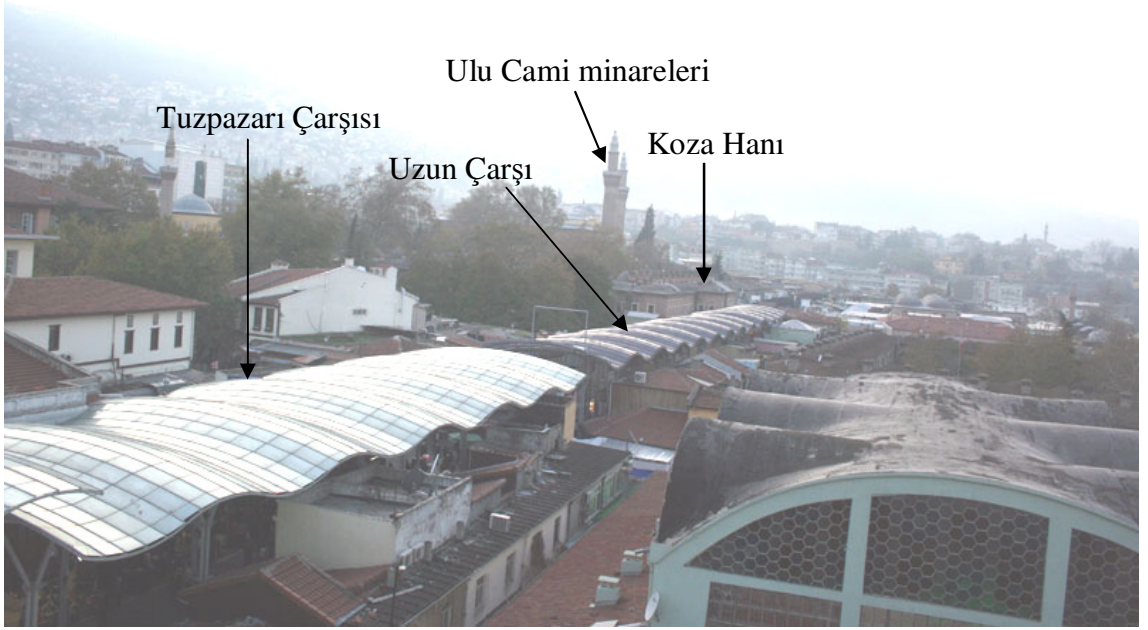
Şekil 4.77. Tuzpazarı Camisi minaresinden Tuzpazarı ve Okçular Çarşıları

Şekil 4.78. Tuzpazarı Camisi minaresinden Tuz Hanı

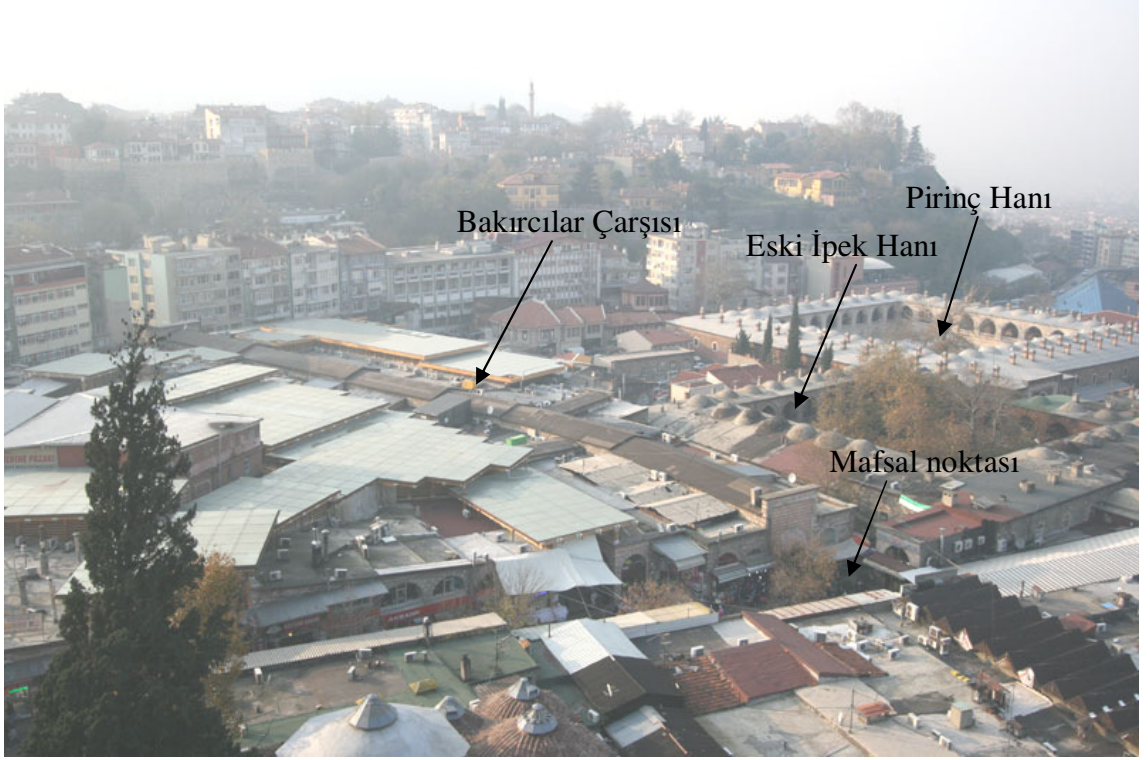
Şekil 4.79. Tuzpazarı Camisi minaresinden Tuzpazarı Çarşısı

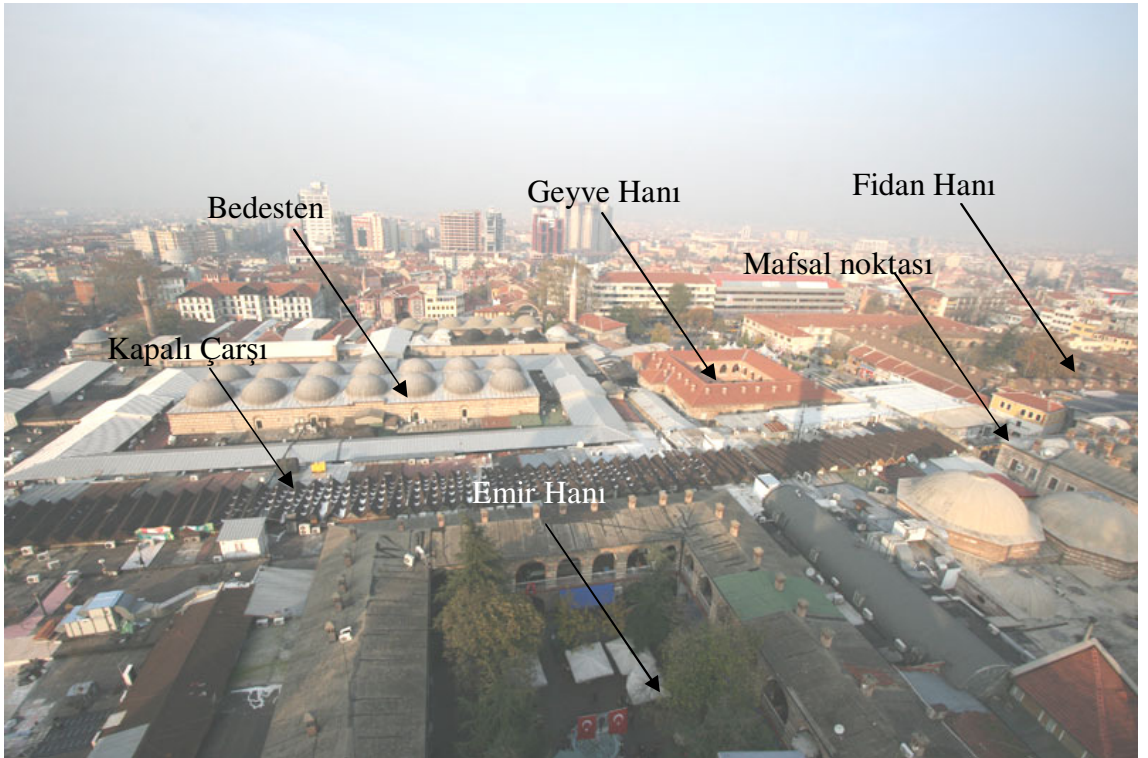
Şekil 4.80. Tuzpazarı Camisi minaresinden Tuzpazarı Çarşısı ve Uzun Çarşı

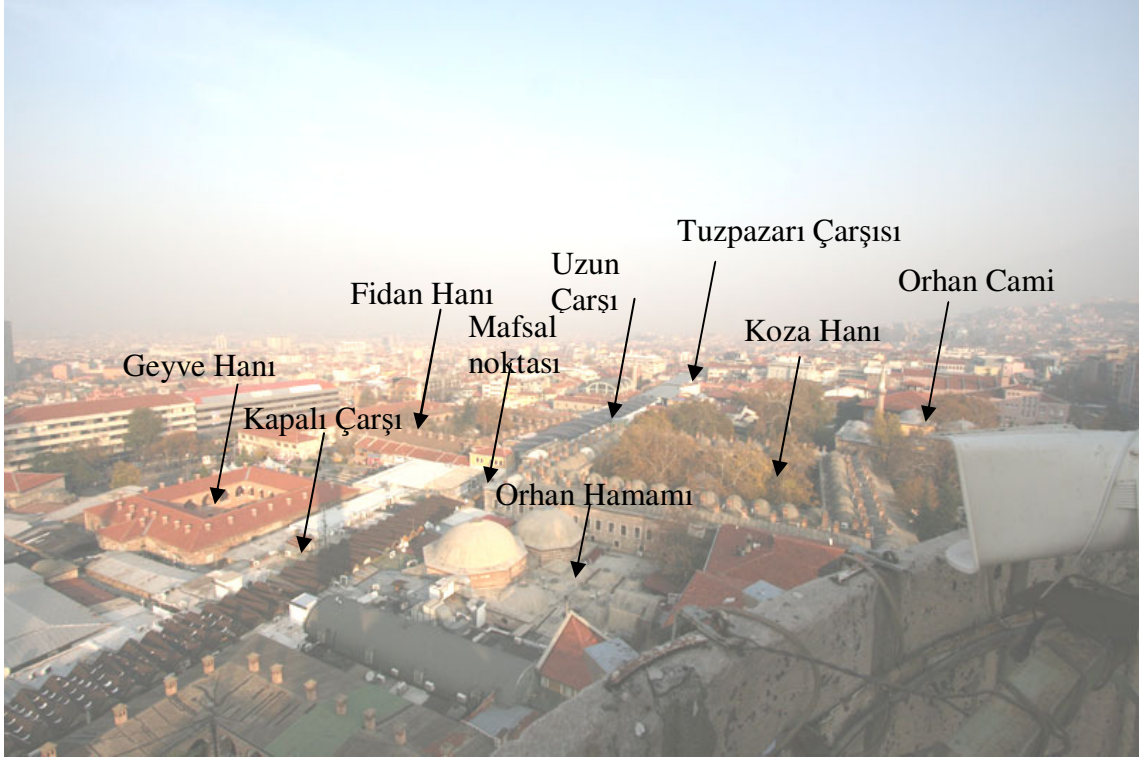
Şekil 4.81. Tuzpazarı Camisi minaresinden Uzun Çarşı ve Kapalı Çarşı

Şekil 4.82. Ulu Cami minaresinden Bakırcılar Çarşısı ve mafsal noktası

Şekil 4.83. Ulu Cami minaresinden Kapalı Çarşı ve mafsal noktası

Şekil 4.84. Ulu Cami minaresinden Kapalı Çarşı ve Uzun Çarşı

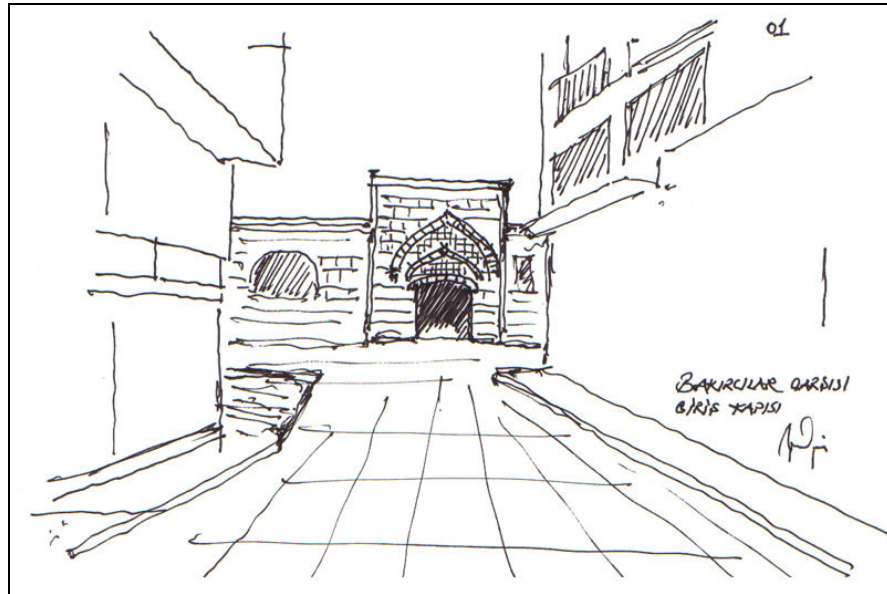

Şekil 4.85. Ulu Cami minaresinden mafsal noktası

Bursa Geleneksel Ticaret Aksı'nı yüksek noktalardan ve geniş bir açıdan gören Şekil 4.68 ve 4.85 arasındaki fotoğraflarda, yaya aksının lineer yapısının daha kolay algılandığı, bölgenin oluşum sürecinde anlatılan temel yapıların ayırt edilebildiği görülmüştür. Kullanıcıların aks üzerindeki hareketleri sırasında, görebildikleri ya da göremedikleri detayların neler olabileceği belirlenmiştir. Edinilen bulgular, aks üzerinde insan gözüyle değerlendirilmiş, Cullen'in (1995) "serial vision" olarak adlandırdığı, seri görme yöntemi ile yeniden irdelenmiştir.

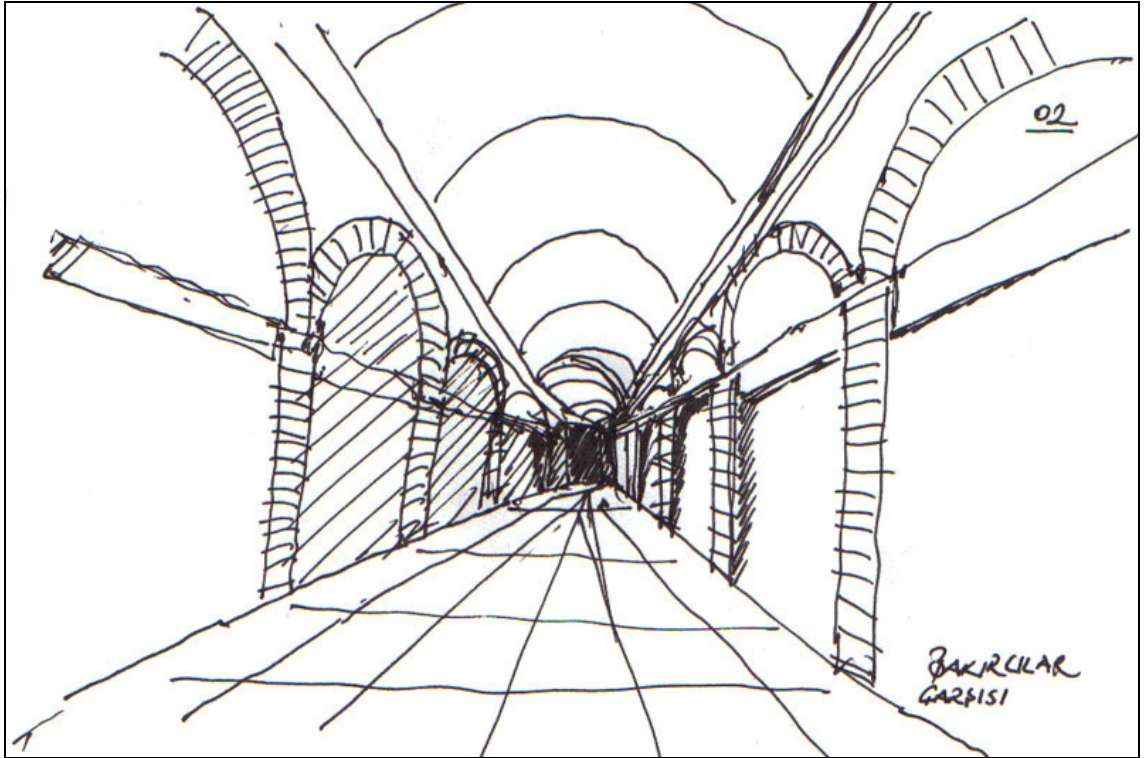
Şekil 4.86. Bakırcılar Çarşısı giriş kapısı

Şekil 4.87. Bakırcılar Çarşısı giriş kapısı eskizi

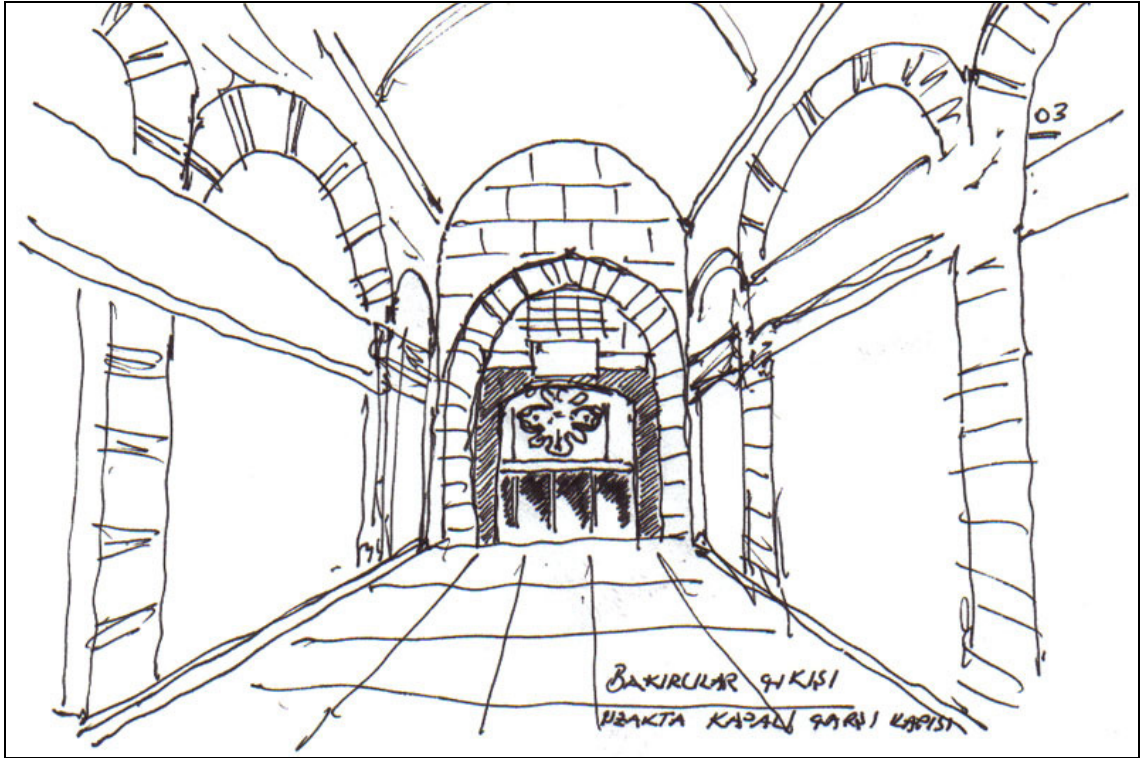
Şekil 4.88. Bakırcılar Çarşısı iç mekanı

Şekil 4.89. Bakırcılar Çarşısı iç mekan eskizi

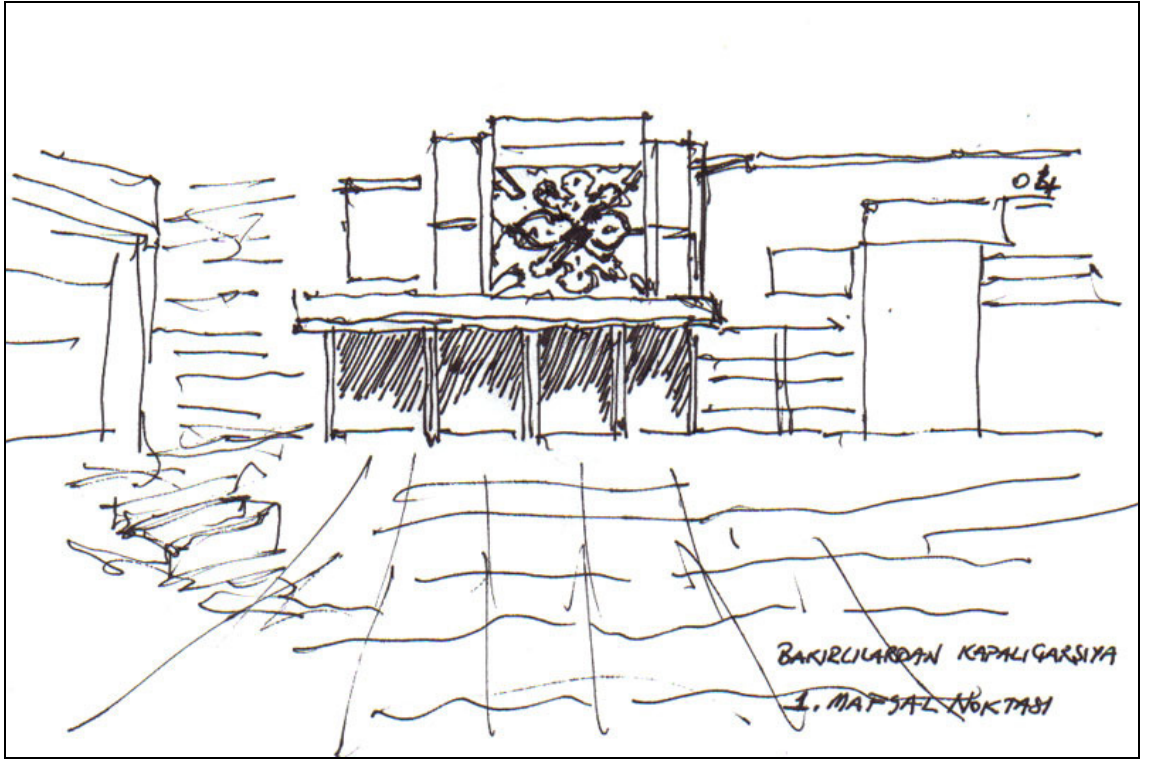
Şekil 4.90. Bakırcılar Çarşısı çıkış kapısı

Şekil 4.91. Bakırcılar Çarşısı çıkış kapısı eskizi

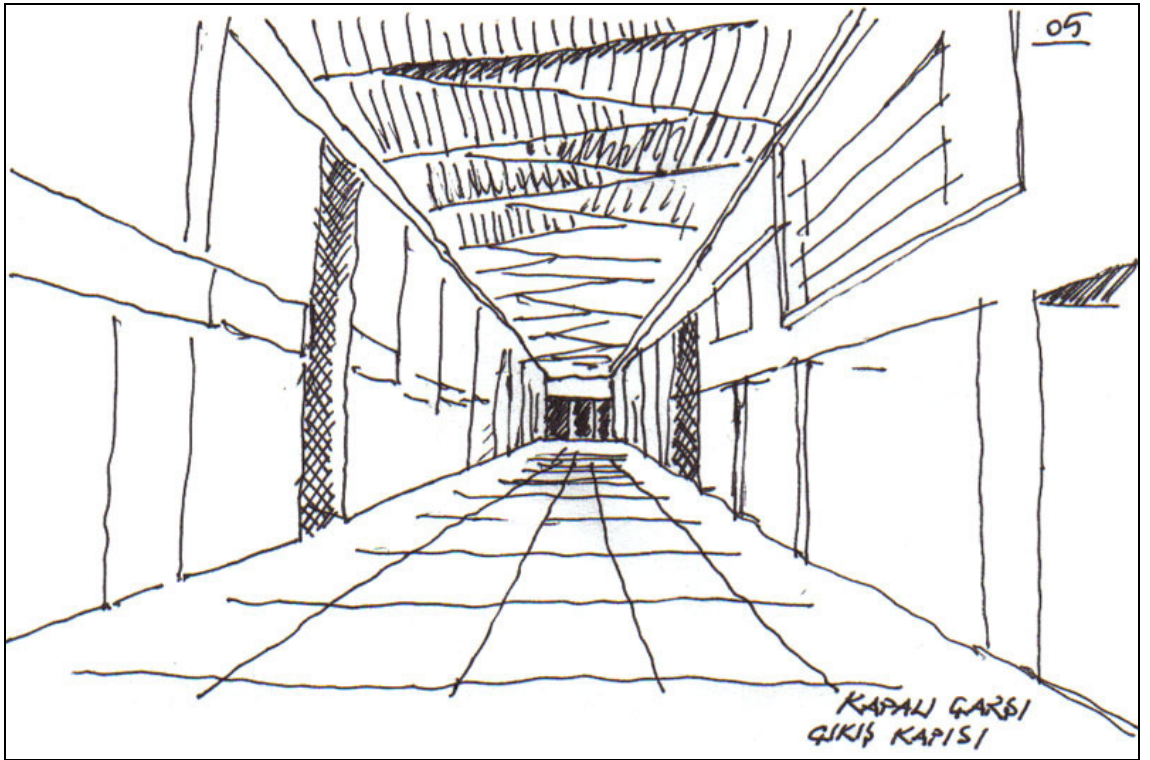
Şekil 4.92. Kapalı Çarşı giriş kapısı

Şekil 4.93. Kapalı Çarşı giriş kapısı eskizi

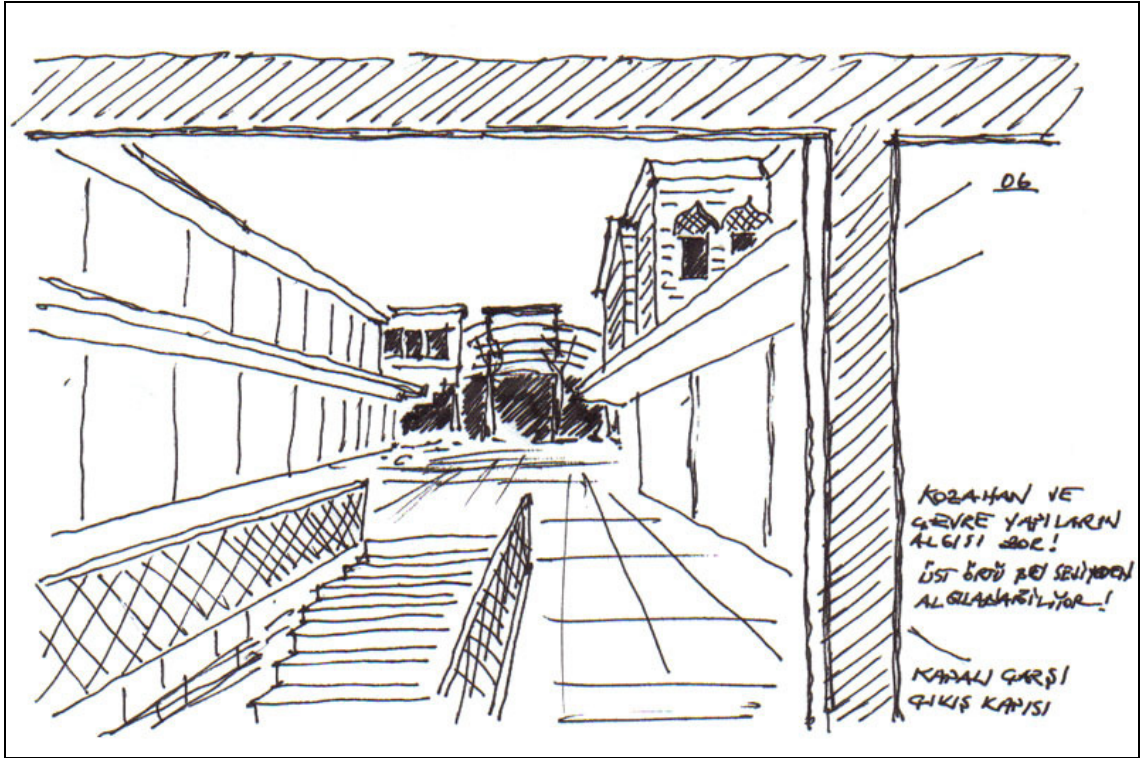
Şekil 4.94. Kapalı Çarşı iç mekanı

Şekil 4.95. Kapalı Çarşı iç mekan eskizi

Şekil 4.96. Kapalı Çarşı çıkış kapısı

Şekil 4.97. Kapalı Çarşı çıkış kapısı eskizi

Şekil 4.98. Uzun Çarşı girişi

Şekil 4.99. Uzun Çarşı giriş eskizi

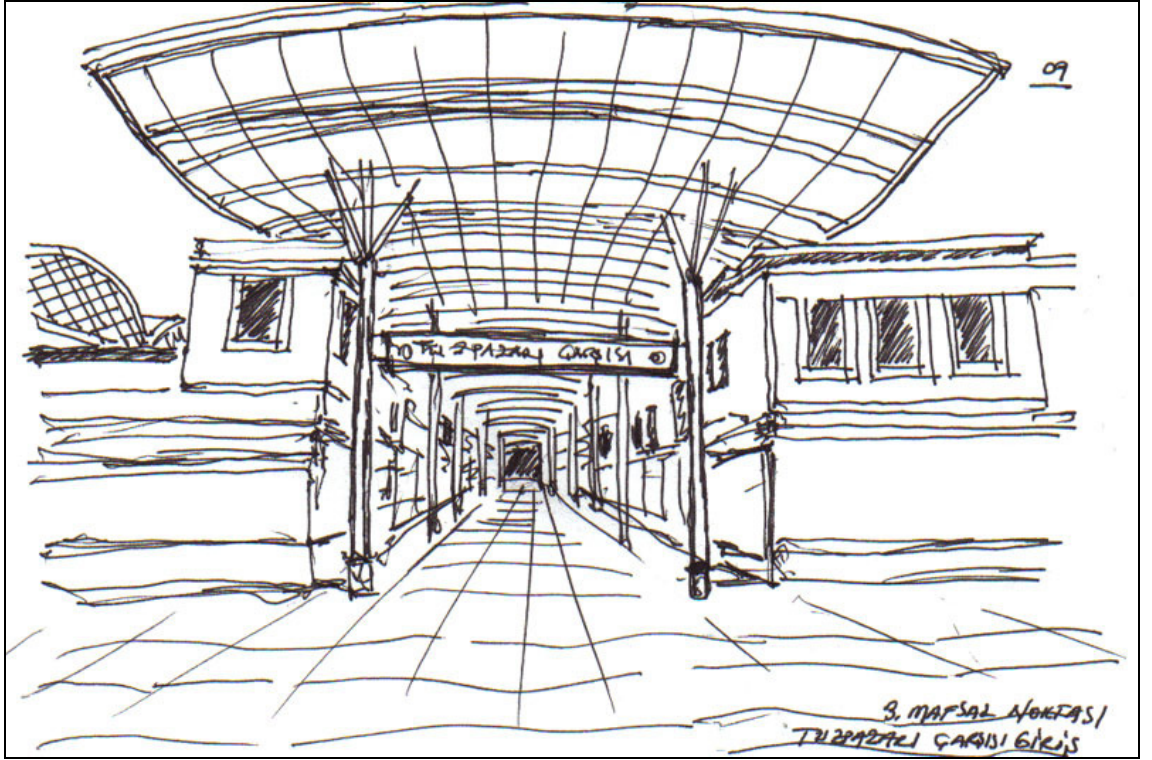
Şekil 4.100. Uzun Çarşı iç mekanı

Şekil 4.101. Uzun Çarşı iç mekan eskizi

Şekil 4.102. Tuzpazarı Çarşısı girişi

Şekil 4.103. Tuzpazarı Çarşısı giriş eskizi

Şekil 4.104. Tuzpazarı Çarşısı iç mekanı

Şekil 4.105. Tuzpazarı Çarşısı iç mekan eskizi

Bursa Kapalıçarşı Tarihi Ticaret Aksı'nın, Şekil 4.86'dan başlayarak Şekil 4.105'e kadar, bireyin perspektifinden nasıl algılandığı ortaya konmuştur. Birey mevcut durumda, mekanın çok yoğun bir kullanıma sahne olmasından dolayı, yalnızca mekanın üst kabuğunu oluşturan unsurları algılamaktadır. Yapıların cepheleri, tarihi binaların girişleri, lineer aks üzerinde bulunan yerden sonra gelecek mekanlar ile ilgili görüntüler algılanmamaktadır. Bireyin göz seviyesinde, yalnızca diğer bireylerin oluşturduğu yoğunluk ve yaya hareketleri dikkati çekmekte, bilinçli görme düzeyinde olmayan bireyin yapısal öğeleri kendiliğinden görmesi mümkün olamamaktadır.

Bireyin mekanı algılamasında en üst düzeye ulaşabilmek için, mekanın kullanıcılardan arındırıldığı, yalnızca tek bir birey tarafından kullanıldığı bir ortam yaratılarak, tekil kullanıcının mekanı ideal algılama düzeyinde nasıl görebileceği, hazırlanan eskizler üzerinden irdelenmiştir. Birey mekanı, kullanıma açık olduğu sürece, yalnız sosyal bir iletişimin sağlandığı, kesintisiz akan bir yaya sirkülasyonu içerisinde, alışveriş eyleminin gerçekleştirildiği bir mekan olarak algılamaktadır. Oysaki yaratılan ideal ortamda, içinde bulunduğu alanı sınırlandıran ve mekan olmasını sağlayan unsurların algılanması, hareket halindeyken, aksın devamı niteliğinde olan çarşı girişlerinin ve özelliklerinin görülebilmesi mümkün olmaktadır. Aksı sınırlandıran tarihi yapıların girişleri de bu ideal ortamda görülebilmekte, iç avlularında gerçekleşen eylemler ve mekansal öğeler algılanabilmektedir.

Yaya aksına son yıllarda önerilen mekansal öğeler, mevcut durumda, kullanıcının görüş alanının tamamını oluşturmakta, mekan ile ilgili yalnızca bu öğeler anımsanmaktadır. Kullanıcının bakma seviyesinde, mekanın yer düzlemi ve düşey elemanlar olan dükkan cepheleri, kullanıcı yoğunluğundan dolayı görülememekte, mekanın üstünü örten yeni strüktür ise tek başına algılanabilmektedir.

Şekil 4.106 ile başlayarak Şekil 4.112'ye kadar olan görseller belli bir sıra ile dizilmiş olup, aks üzerinde kullanıcı hareketi sırasında, görsel engeller ve hareket hızı nedeniyle fark edilemeyen ana ticaret yapılarının giriş kapıları ve daha sonrasında algılanan öğeleri göstermektedir. Kullanıcı anketlerinin değerlendirilmesi sonucunda,

mekana geliş nedeni olarak öne çıkan alışveriş işlevi, yayanın bu yönde motive olmasını sağlamakta, hareket halindeyken, sürpriz mekanları algılayamamasına yol açmaktadır.

Şekil 4.106. Bursa Bedesteni'nin yaya aksı üzerinden giriş kapısı

Şekil 4.107. Geyve Hanı Kuzey kapısından kullanıcının algıladığı öğeler

Şekil 4.108. Yaya aksından Emir Hanı'na yaklaşım

Şekil 4.109. Koza Hanı kapısı ve sonrasında algılanan öğeler

Şekil 4.110. Uzun Çarşı'dan Fidan Hanı giriş kapısı ve sonrasında algılananlar

Şekil 4.111. Tuz Hanı girişinin kullanıcı tarafından algılanması

Şekil 4.112. Emir Hanı avlusundan Ulu Cami minaresi

5. SONUÇ

Osmanlı döneminde, kentlerin gelişmesi için planlama ilkelerinin nasıl uygulandığı, bir ilk olması nedeniyle Bursa Geleneksel Ticaret Bölgesi'nde dönemsel olarak incelenmiş ve ortaya konmuştur. Geleneksel ticaret alanları ile ilgili yapılan çalışmaların ve araştırmaların daha çok mimarlık ve sanat tarihi açısından değerlendirilmesi, bölgeleri oluşturan yapıların kendi içinde mekansal özelliklerinin ve plan kurgularının ön plana çıkarılması nedeniyle, çarşıların nasıl oluştuğu konusunda genel düşünceler belirtildiği görülmüştür. Ancak, çarşı bölgesini oluşturan yapıların inşa edilme sırasına göre incelenmesi ve günümüz kentsel gelişimine olan etkisinin görsel olarak ortaya konması, bu alanların oluşumu ve gelişimi konusunda değerlendirmeler yapılmasına olanak sağlamıştır.

Osmanlı'da, vakıf oluşumunun ve yapıların vakıflar tarafından inşa edilmesinin, bu alanların ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir. Bir vakıf tarafından inşa ettirilen dini yapıların gereksinimlerinin karşılanması, yakınında yine aynı vakıf tarafından yaptırılan ticaret mekanları ile olmaktadır. Bu mekansal etkileşim sonucunda, her eklenen yapının diğerine paralel olarak konumlandığı, plan şeması itibarı ile dış yüzeylerinde de dükkan birimlerinin önerildiği, zaman içerisinde bu dükkan birimlerine eklenen diğer dükkan sıralarının karşılıklı olarak yerleşmesinden sonra, ticaret sokaklarının oluştuğu anlaşılmıştır.

İstanbul örneğinde her ne kadar bir ızgara plan şeması görülse de, tarihsel oluşumu incelendiğinde, bedesten çevresinde sıralanan dükkanların, bedesteni 4 yönde de çevrelediği, bedesten kapılarının ayrı bir aks oluşturduğu, yeni eklenen her dükkan sırasının önceki dükkanlara yaslandığı, böylece zaman içinde dikdörtgen planlı bedestene paralel olarak gelişen dükkan sıraları oluştuğu gözlenmiştir. Aslında oluşan bir ızgara değil, iki yandan dükkanlar ile sınırlandırılmış ticaret sokaklarıdır. İstanbul Çarşı Bölgesinin konumu nedeniyle oluşan sokaklar birbirlerini kesmiş ve günümüzde görülen ızgara plan şeması meydana gelmiştir. Aslında bölgedeki asıl form ızgara plan

şeması değil, birden çok yaya ticaret aksının kesişmesi ve alandaki aks gelişiminin tek bir doğrultuda değil, iki doğrultuda da gelişmesi sonucunda oluşan, lineer bir formdur.

Bursa Ticaret Bölgesi ise, topoğrafik özellikleri ve güvenlik nedeniyle surlardan uzaklaşmama isteği ile, yapıların birbirlerine paralel, ancak tek bir lineer aks oluşturacak şekilde konumlanması sonucunda oluşmuştur. Bursa'da da İstanbul'da olduğu gibi, bedesten çevresinde dikdörtgen şeklinde oluşturulan sokaklar görülmekte ise de, asıl ticaret aksı, bedesten ve diğer han, hamam yapılarının karşılıklı konumlanması sonucunda, dış yüzeylerine eklenen ve hafif malzemelerle inşa edilen küçük dükkan sıralarının bir araya gelmesi ile ortaya çıkmıştır. Dönemsel incelemede, yapıların birbirlerini ve aksı nasıl etkilediği net bir şekilde görülmekte, oluşan yol mekanına teğet olarak yerleşen diğer yan ticaret yapılarının, aks oluşumunu desteklediği anlaşılmaktadır.

Çalışma alanında yapılan analizler farklı zamanlarda tekrar edilmiş ve değişiklikler gözlenmiştir. Bursa Geleneksel Yaya Ticaret Aksı üzerinde bulunan dört ana birim ele alınarak oluşturulan sektörel analizler, birimlerin yoğun kullanım nedenleri ile ilgili bilgi vermektedir.

Bursa Eski Bakırcılar Kapalı Çarşısı'nda, konfeksiyon ve havlu ağırlıkta olup yer yer kuyumcu vb sektörlerle de rastlanmaktadır. Farklı zamanlarda tekrarlanan çalışmalarda var olan kuyumcu vb. grubunun da, Kapalı Çarşayı tercih ederek taşındığı saptanmıştır. Böylece birimler arası bir uzmanlaşma görülmektedir. Kapalı Çarşı'nın büyük bölümü kuyumculardan oluşmaktadır. Yakın olarak döviz büroları da görülmektedir. Her ne kadar Bakırcılar Çarşısı'nda yoğunlaşsa da, konfeksiyon birimleri bu çarşıda da gözlenmektedir.

Uzun Çarşı aksında konfeksiyon işlevinin yoğun olduğu saptanmıştır. Diğer sektörlerin oranları birbirine yakın olmakla beraber, kullanıcıların mekana geliş sebeplerinden biri olan sektör olarak konfeksiyon işlevi kendini göstermiştir.

Okçular Çarşısı'nda ise durum yine aynı olarak gözlenmiştir. Konfeksiyon işlevinin yoğun olduğu görülen çarşıda, ayakkabıcı da bulunmaktadır. Kullanıcı yoğunluk analizleri göz önüne alındığında, Kapalı Çarşı'nın döviz ve altın ticareti konusunda önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışma alanında gerçekleştirilen kullanıcı yoğunluğu ölçümleri sırasında, alan üzerinde kesin bulgulara ulaşmanın çok büyük bir problem olduğu belirlenmiştir. Gerek sayım yapan kişilerin birim zamanın sonuna doğru algılamalarındaki zayıflama, gerekse de alanın tam anlamıyla kapalı bir yapıda olmamasından dolayı, sayıların kesin sonuçlar veremeyeceği öngörülmüş, alanın genel tanımının yapılabilmesinde yardımcı veriler olarak kullanılmasına karar verilmiştir.

Sayım verilerinden elde edilen sonuçlar, Uzun Çarşı'nın 2004 ve 2009 yıllarında en yoğun kullanılan kısım olduğunu, Bakırcılar Çarşısı'nın ise kullanıcı yoğunluğu açısından son sırada geldiğini göstermiştir. Giriş ve çıkış verileri incelendiğinde, çelişkili sonuçların çıktığı görülmüş, bunun yaya hareket yönlerinin değişkenliğinden kaynaklandığı belirlenmiştir.

Yayaların aks boyunca, aynı yerden birden fazla kere geçtiği, tüm aks boyunca hem doğu hem de batı yönünde hareket ettiği gözlenmiş, bu hareketlerin giriş ve çıkış verilerinde etkili olduğu saptanmıştır. Veriler genel olarak değerlendirilirse, yıllar içerisinde, Kapalı Çarşı bölgesinin kullanım yoğunluğunda bir azalma olmadığı, iklim ve gün özelliklerine bağlı olarak, 20. yüzyılda da kullanıcılar tarafından tercih edildiği söylenebilir. Ulaşılabilirlik düzeyi ve içerdiği ticaret birimlerinin, kullanıcıların mekanı seçme nedenlerini oluşturan unsurlar olarak ortaya çıktığı, tarihi yapıların, bireyin görüş sınırları dışında kaldığı, dolayısı ile mekana geliş nedeni olarak gösterilmediği belirlenmiştir.

Bursa Yaya Ticaret Aksı'nın, kullanıcılar tarafından algılanan mekansal özellikleri ve aks ile ilgili anımsadıkları unsurlar, kullanıcı perspektifinden değerlendirilmiş, kullanıcının ideal algılama düzeyinin belirlenebilmesi için, tekil bir ortam yaratılmıştır. Bunların sonucunda, mekanın kullanım yoğunluğunda bir değişim olmadığı görülmüş,

kullanıcıların yalnızca alışveriş aktivitesini gerçekleştirmek üzere, ticaret birimleri önündeki ürünlere yoğunlaştıkları, mekansal özellikleri ile ilgili sınırlı algılama düzeyine sahip oldukları anlaşılmıştır.

Anketler dışında, 2004 yılından 2009 yılına kadar kullanıcılar ile yapılan diğer görüşmeler ve alan içerisinde gerçekleştirilen gözlemler sonucunda, kullanıcıların bu kentsel mekan ile ilgili anımsadıkları en önemli öğenin, Koza Hanı giriş kapısı olduğu saptanmıştır. Koza Hanı giriş kapısının mimari özellikleri ve boyutu bu anımsamada etkili olmakta, kapının Cumhuriyet Caddesi ile tarihi ticaret aksı arasındaki bağlantının sonunda yer alması görsel iletişimi sağlamaktadır. Cumhuriyet Caddesi üzerinden tarihi ticaret aksına bağlanan sokakta yer alan köprü-yapının (Bursa Ticaret Borsası), 2004 yılından sonra yıkılarak yola teğet yerleşen ve görsel iletişimi kesmeyen bir yapının yapılması, Koza Hanı giriş kapısının daha kolay algılanmasını sağlamıştır.

Kullanıcılar ile yapılan görüşmeler ve gözlemler sonucunda, genel olarak yaya ticaret aksı ile ilgili en çok bildikleri mekanın da Koza Hanı olduğu görülmüş, binanın diğer hanlara göre daha büyük olması nedeniyle avlu mekanı içindeki kapalılık düzeyinin ortalama ölçülerde olduğu, kullanıcıları daha az rahatsız ettiği belirlenmiştir. Kullanıcı, aks üzerinde hareket ederken, Koza Hanı avlusundaki şadırvan ve mescit yapısını kolaylıkla algılamakta, bu yapının avlu içerisinde farklı açılardan başka perspektifler vermesi nedeniyle, mekanda kalış süresini uzatmaktadır.

Bursa Kapalı Çarşı Yaya Ticaret Aksı, kendi üst-alt ve yan kabuklarını oluşturmakta, çevredeki diğer mekanların düzlemlerinin algılanmamasına yol açmaktadır. Bu nedenle, aks üzerinde hareket ederken, ana yapıların kubbeleri veya yakın çevrede bulunan cami minareleri çok az açıdan görülebilmekte, kullanıcının tarihi bir mekan içinde olma algısı zayıflamaktadır. Ancak, hareketin kesintisiz devam etme zorunluluğu, aks üzerinde yayanın dinlenmesi için gerekli düzenlemelerin olmayışı, kullanıcıyı aksın dışına itmekte, kısa süreli dinlenme aktivitesi için han yapılarını tercih etmekte, bu kısa dinlenme sürecinde, tarihi özellikleri yoğun olan kentsel bir mekanda bulunduğunu algılamaktadır. Mekana yalnızca bu han yapılarında zaman geçirmek için gelen

kullanıcılar bu saptamaların dışında tutulmuş, anket sonuçlarından elde edilen düşük oranları oluşturdıkları belirlenmiştir.

Günümüzdeki modern kentlerin bir parçası olan ve her gün yenisi eklenen yeni alışveriş yapıları, kullanıcılara yapay bir ortam yaratarak bir çekim oluşturmakta, yalnızca alışveriş eyleminin gerçekleştirilmediği, çocuk oyun alanları, kültürel etkinlik alanları, sinema ve eğlence merkezlerini de içinde barındıran mekanlar sunmaktadır. Bursa Tarihi Ticaret Bölgesi'nin bütüncül bir planlama anlayışı ile ele alınarak, tüm bölgenin değerlendirilmesi, uygulamaların bu değerlendirme sonrasında yapılması gerekmektedir. Önerilecek uygulamalar, tarihi doku içerisinde sosyal paylaşımların gerçekleştirileceği alanlar, kültürel etkinlik alanları, oyun alanları gibi modern kentin kullanıcıları tarafından istenen işlevler ile zenginleştirilerek, kullanıcıların yapay kent mekanları yerine, yaşayan ve nefes alan bu tarihi bölgeleri tercih etmelerine katkı sağlayacaktır.

Bursa kentinin önemli bir markası olabilme potansiyeline sahip olan Tarihi Ticaret Bölgesi, yalnızca yaya aksı değil, aksı kesen diğer yaya yolları üzerinde yer alan, aksı oluşturan düşey kabuğun algılanmasını engelleyen, dükkan cephelerindeki niteliksiz eklentilerin temizlenmesi ile daha net ve farklı bir görünüme ulaşılabilir. Bu eklentiler, yaya yoluna taşan vitrin, tabela, cephe elemanları gibi, yaya aksının sınırlarının algılanmasını zayıflatan ve psikolojik yorgunluk yaratan öğelerdir. Bu eklentiler aynı zamanda, ana yaya aksını kesen diğer yan akslar üzerinde de bulunmakta, kullanıcı hareketi sırasında karşılaşılabilecek sürpriz mekanların algılanmasını engellemektedir.

Bursa Tarihi Yaya Ticaret Aksı, günümüze kadar ulaşan şekliyle, çevresindeki yapılar ile birlikte iç içe geçmiş, işlevler ve mekanlar bütünüdür. Buradan yola çıkılarak, ticaret bölgesi içerisinde yapılacak uygulamaların, bütüncül bir anlayışla yapılması, yaya aksı ile çevresindeki yapıların ilişkilerinin düşünülerek birlikte ele alınması gerekmektedir. Tek yapı ölçeğinde yapılacak uygulamaların, alanın bütünündeki mekansal kurguya zarar verebilme ve kentsel kullanım açısından farklı yoğunluklara neden olabilme olasılığı vardır. Bursa Tarihi Ticaret Bölgesi'nin temelini atıldığı 1339 yılından bu yana, aynı işlevi devam ettirebilen, bu süreçte içerisinde birçok olay ve kişi

barındıran, yaşıyan ve nefes alan bir mekan olarak, gelecek dönemlerde de aynı özenle kullanılarak yaşatılabilmesi için, modern kentin yapıları ile karşı karşıya getirilmemeli, kullanıcıların tarihsel yapıyı daha çok algılamaları sağlanarak, mekandaki aidiyet duygusu arttırılmalıdır.

Günümüz modern alışveriş merkezlerinin sunduğu yan aktivite mekanları, oluşacak yeni açık veya kapalı alanlarda gerçekleştirilebilir. Böylece, var olan potansiyelin açığa çıkarılması ile, anket sonuçlarından elde edilen ve kullanıcıların mekana geliş sebebi olan ticaret işlevi dışında, kültürel, sanatsal ve eğlence işlevleri için de kullanılacak büyük bir kentsel bölge açığa çıkmış olacaktır.

KAYNAKLAR

AKKILIÇ, Y. 2001. Prusa'dan Bursa'ya Bursa'dan Yıldırım'a Bir Kentin Tarihsel Serüveni. Bursa Kültür ve Sanat Yayınları, Bursa

AKOZAN, F. 1979. İstanbul'un Kapalıçarşısı, İstanbul

ANONİM, 1990. Architectural & Urban Conservation in the Islamic World. The Aga Khan Trust For Culture. Papers in Progress. Volume 1, Singapore

ANONİM, 1994. Kentsel Korumada Uygulama Sorunları, Yöntemler Teknikler ve Araçlar. II. Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulamalar Kolokiyumu. Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul

ANONİM, 1997. Bursa Kenti Sit Alanları Ön Raporu, İstanbul

ANONİM, 2002. Bursa Halk Kültürü. I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (4-6 Nisan 2002) Bildiri Kitabı, Cilt I, Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü, Bursa

ANONİM, 2004. Luigi Piccinato, Bursa Planı Deneyimi. Bursa'da Yaşam Dergisi. Olay Medya Yayınları, Bursa

ANONİM, 2008. Osmangazi'de Değişim. Osmangazi Belediyesi Yayınları, Mart 2008, Bursa

ARTHUR, P. PASSİNİ, R. 1992. Wayfinding, People, Signs and Architecture. McGraw Hill, NY

ARU, K.A. 1998. Türk Kenti, Türk Kent Dokularının İncelenmesine ve Bugünkü Koşullar İçinde Değerlendirilmesine İlişkin Yöntem Araştırması. Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul

ASLANAPA, O. 1991. Anadolu'da İlk Türk Mimarisi, Başlangıcı ve Gelişmesi, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı:43, Ankara

ATAMAN, A. 2000. Bir Göz Yapıdan Külliye, Osmanlı Külliyelerinde Kamusal Mekan Mantığı. Mimarlar Tasarım Yayınları, İstanbul

AYDEMİR, S. E. 2004. Kentsel Açık ve Yeşil Alanlar: Rekreasyon. Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı, Bölüm:12. Akademi Kitabevi. s. 285-287, Trabzon

AYDEMİR, Ş. 2004. Ticaret ve Hizmet Merkezleri. Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı, Bölüm 8. Akademi Kitabevi. s. 221-250, Trabzon

- AYDINLI, S. 1986. Mekansal Değerlendirmede Algısal Yargılara Dayalı Bir Model. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul
- BAĞBANCI, Ö. 2007. Bursa Hanlar Bölgesi Değişim ve Dönüşüm Sürecinin İncelenmesi ve Bölgenin Korunması Üzerine Bir Araştırma. Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- BALA, H.A. 2003. Konut Alanlarında Kentsel Arayüzlerin Düzenlenmesine Yönelik Analitik Bir Çerçeve. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya
- BAYKAL, K. 1948. Tarihte Bursa Yangınları. Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, Bursa
- BAYKAL, K. 1989. Bursa'da Ulu Cami. Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurum Yayınları No:18, Bursa
- BAYKAN, C.A. 2002. Sanallık ve Sanal Mekanların Tasarımı. Arredemento Mimarlık Dergisi, Çağdaş Mimarlık Sorunları Dizisi, Ocak Boyut Yayın Grubu, p.55-62" İstanbul
- BELL , P. A. GREENE, T. C. FİŞHER, J. D. & BAUM, A. 2001. Environmental Psychology (5th edition). Hartcourt Brace College Publishers, NY
- BONTA, J.P. 1979. Architecture and its Interpretation a Study of Expressive Systems in Architecture. Lund Humphries, London
- CERASI, M.M. 1999. Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- CEYLAN, O. 1989. Geleneksel Türk Osmanlı Çarşı Yapılarının Oluşumu, Gelişimi ve Yakın Doğu Kültürleri İle Olan Etkileşimleri. Doktora Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- CEZAR, M. 1985. Tipik Yapıları ile Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi. Mimar Sinan Üniversitesi Yayını. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- CULLEN, G. 1995. The Concise Townscape. Architectural Press Cambridge, Mass.
- ÇAKMAKLI, D. 1992. Bina-Kentsel Çevre İlişkisi. Bina Bilgisi Ders Notu. Yıldız Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Baskı İşliğı, İstanbul
- ÇINAR, S. 1994. Kentsel Alanlarda Mekan Organizasyonu ve Beyazıt Çevresinin İrdelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- ÇİL, E. 2006. Bir Kent Okuma Aracı Olarak Mekan Dizim Analizinin Kuramsal ve Yöntemsel Tartışması. Megaron, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Elektronik Dergisi, Cilt 1, Sayı 4, İstanbul

- ÇUBUK, M. (Editör) 1993. Koruma Planlaması Yöntemleri, Politikaları, Teknikleri ve Uygulama Araçları. I.Kentsel Koruma ve Yenileme Uygulamalar Kolokiyumu. Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul
- ÇUBUK, M. (Editör) 1993. Post-Urbanizm ve Kentsel Tasarım. II. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu. M. Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul
- DARA, R. 2003. Tarihi Bursa Hanları ve Kapalıçarşı. Ted Bursa Koleji Kültür Yayınları, Bursa
- DEAKIN, W.H. 1974. Sittingbourne and Milton Regis, Conservation Study. Kent Couty Council, Kent
- DOĞRU, H. 1995. XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü. Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No:872, Eskişehir
- DOSTOĞLU, N. 2001. Osmanlı Döneminde Bursa. AKMED Yayınları, Antalya
- EKİNCİ, O. 2003. Tarihi Kentlerde Seyir Defteri Yazılarla 2000'den 2003'e. Tarihi Kentler Birliği Yayınları, İstanbul
- FAROQHİ, S. 2000. Osmanlı'da Kentler ve Kentliler. Tarih Vakfı Yurt Yayınları 3. Basım. Numune Matbaası, İstanbul
- GİRİTLİOĞLU, C. 1991. Şehirselsel Mekan Öğeleri ve Tasarımı I. İstanbul Teknik Üniversitesi Baskı Atölyesi, İstanbul
- GIROUARD, M. 1985. Cities & People: A Social and Architectural History. Yale University Press, New Heaven
- GÖÇER, O. 1984. Şehirlerde Ticaret Alanları. İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası, İstanbul
- GÖKSUÇUKUR, A. 1999. Butik Tarzı Zincir Mağazalarda Mekan Tasarlama Kriterleri. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya
- GÜR, Ş. 1996. Mekan Örgütlenmesi, Trabzon
- HASOL, D.1995. Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü. Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul
- HILLIER, B. 2007. Space is the Machine, A Configurational Theory of Architecture. Electronic Edition. Space Syntax, London
- KONUK, G. 1979. Kentsel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri ve Ülkemiz İçin Geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi. Doçentlik Tezi. Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

- KÖSEOĞLU, E. 2004. Tasarım Girdisi Olarak Algılama: Lobi Mekanının Algılanmasında Kullanıcı Kültürünün Etkisi. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- KOSTOF, S. 1991. The City Shaped, Urban Patterns and Meanngs Through History. Thames and Hudson, London
- KÖSEOĞLU, E. 2009. Urban Space and the Human Factor. Yapı, November 2009, Issue 335, p.56-59
- KÜÇÜKKÖMÜRÇÜ, B. 2005. Geleneksel Türk Osmanlı Çarşı Yapıları ve Günümüzdeki Alışveriş Merkezleri Üzerine Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- LANG, J. 2006. Urban Design, A Typology of Procedures and Products, Illustrated With Over 50 Case Sdudies. Architectural Press, USA
- LYNCH, K. 1960. The Image of the City. MIT Press. Cambridge, Mass.
- NASAR, J. L. (1998) The Evaluative Image of The City. Sage Publications, Thousand Oaks, London .
- NORBERG-SCHULZ, C. 1980. Genius Loci, Towards a Phenomenology of Architecture. Rizzoli, New York
- ÖKSÜZ, M. 2004. Kentsel Dış Mekanlar (Kentsel Mekan). Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı, Bölüm 15. Akademi Kitabevi. s. 375-404” Trabzon
- ÖZENDES, E. 1999. Osmanlı'nın İlk Başkenti Bursa. Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul
- PAKALIN, M.Z. 1983. Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- PIRENNE, H. 1982. Ortaçağ Kentleri: Kökenleri ve Ticaretin Canlanması. Ekonomi/Tarih Araştırmaları Dizisi:2, Dost Kitabevi Yayınları, İstanbul
- PROSHANSKY, H. M. ITTELSON W. H. RİVLİN, L. G. 1970. Environmental Psychology: Man and his Physical Setting. Holt, Rinehart and Winston, New York
- SENNETT, R. 1999. Gözün Vicdanı, Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam. Ayrıntı Yayınları. Mart Matbaası, İstanbul
- SEZGİN, H. 1984. Türk İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış. Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 5, İstanbul
- SÖZEN, M, TANYELİ. U. 1986. Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü. Remzi Kitabevi, İstanbul

ŞENSOY, H. 1992. Mimari ve Mekan Olgusunun Anlamı. Mekan Organizasyonu ve Donatı Bilim Dalı, 1991-1992 Konferansları, Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayını, No:7 İstanbul

THIERSTEIN, A. FÖRSTER, A. 2008. The Image and The Region- Making Mega-City Regions Visible. Lars Müller Publishers, Baden, Switzerland

VURAL, T. 2004. Bursa Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesinin Gelişimi ve Piccinato Planı. Bursa'da Yaşam Dergisi, Luigi Piccinato Bursa Planı Deneyimi Eki, Bursa

ZEVİ, B. 1990. Mimariyi Öğrenmek. Çeviren: H.Demir Divanlıoğlu, Birsen Yayınevi, İstanbul

<http://www.amasya.gov.tr> Erişim Tarihi: 14.12.2004 Konu: Tarihi Çarşılar

<http://www.bozokuniversitesi.com> Erişim Tarihi: 14.10.2009 Konu: İstanbul Kapalı Çarşı ve yakın çevresi

<http://www.bursa.com.tr> Erişim Tarihi: 18.10.2009 Konu: Bursa Kapalı Çarşı ve yakın çevresi

<http://www.kayseri.gov.tr> Erişim Tarihi: 17.11.2004 Konu: Tarihi Çarşılar

<http://www.lifeinbursa.com> Erişim Tarihi: 03.11.2009 Konu: Bursa Hanlar Bölgesi

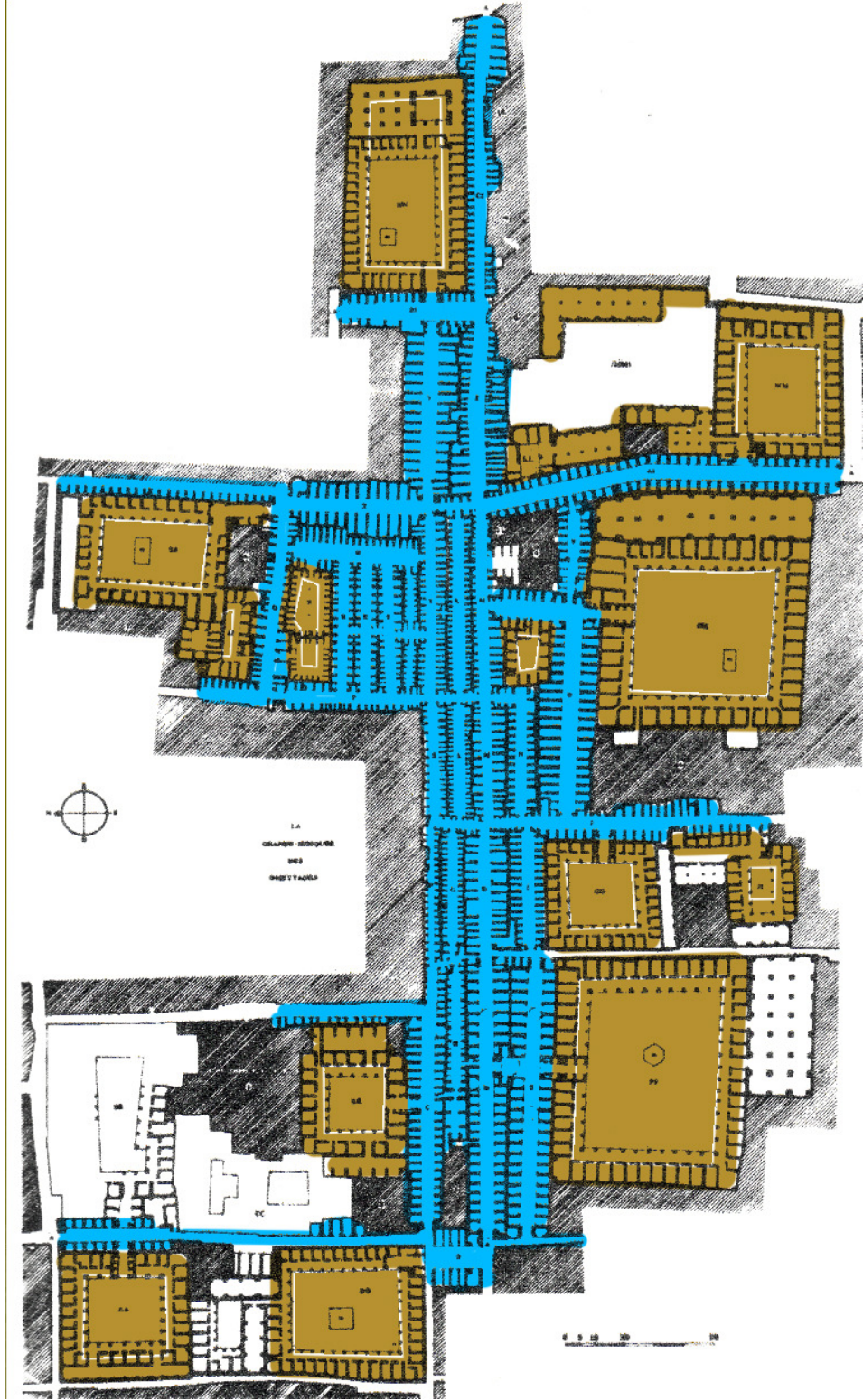
<http://www.panoramio.com> Erişim Tarihi: 07.11.2009 Konu: Tarihi Çarşılar

http://www.trakya.edu.tr/bilar/edirne_carsilari.htm Erişim Tarihi: 17.11.2004
Konu: Edirne Çarşıları

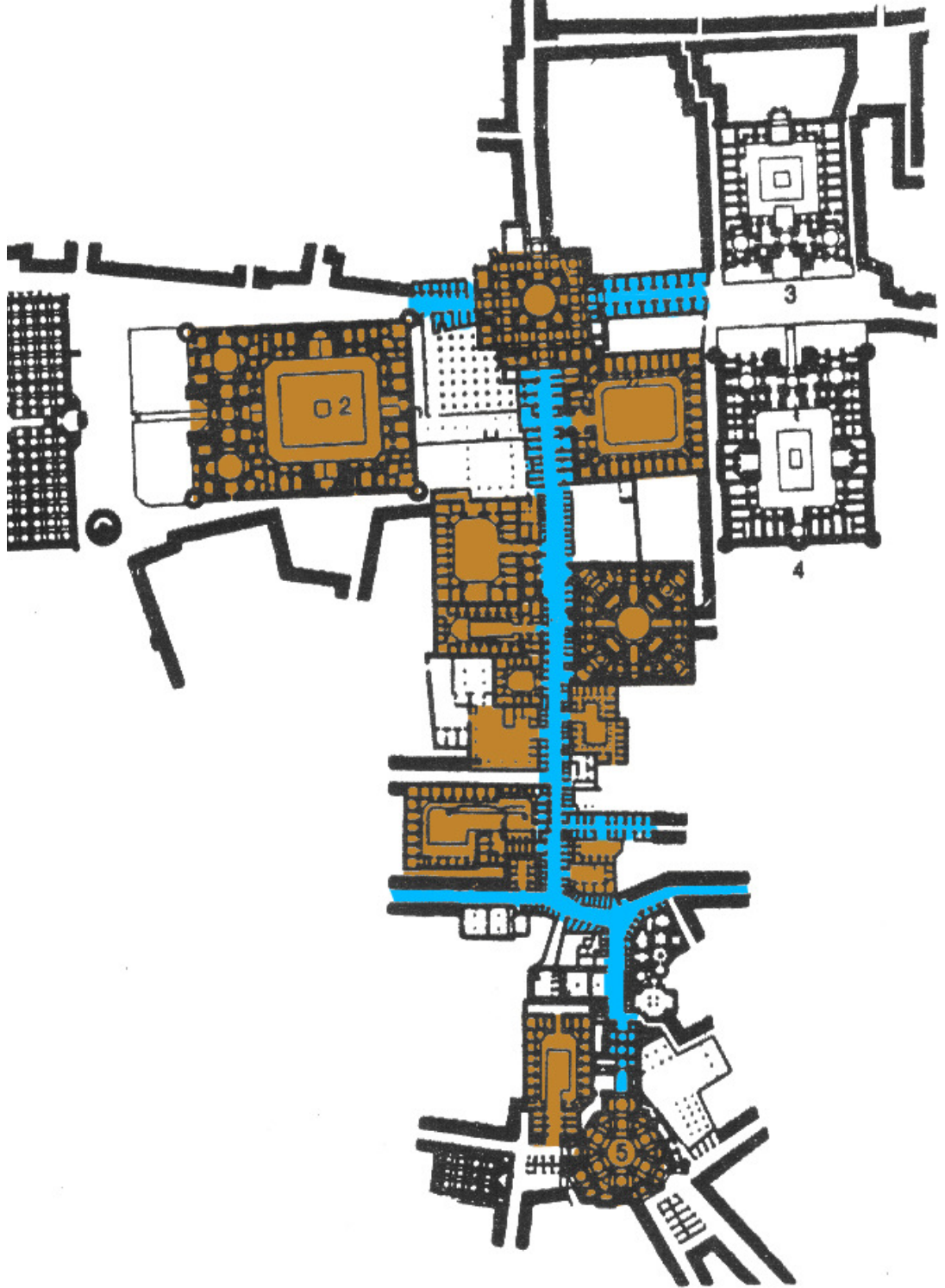
<http://www.spacesyntax.com> Erişim Tarihi: 19.11.2009 Konu: Algılama Teorileri

EKLER

Ek-1: Halep kenti ticaret bölgesinin planı (Cezar 1985)

Ek-2: Buhara kent merkezinin planı (Cezar 1985)

Ek-3: İsfahan kent merkezini gösteren plan (Cezar 1985)

Ek-4: Sosyo ekonomik yapı araştırması anketi

Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı					
Mimar Rahmi DEDE					
Bursa Kapalı Çarşı Tarihi Kent Mekanında					
Kentsel Dış Mekan Örgütlenmesi Açısından Analitik Bir Değerlendirme					
Yüksek Lisans Tez Çalışması Anketi					
KAPALI ÇARŞI TARİHİ YAYA AKSINDA KULLANICILARA YÖNELİK ANKET FORMU					
Cinsiyet	Erkek			Kadın	
Medeni Durum	Bekar	Evlü		Boşanmış	
Yaş	10-20	20-25	25-30	30-40	40 üstü
Doğum Yeri					
Ne Kadar Süredir Bursa'da Yaşıyorsunuz ?	1-5-	5-10	10-20	20 üstü	
Öğrenim Durumunuz	okur yazar	ilkokul	ortaokul	lise	üniversite
Araç Sahipliliği	Var			Yok	
Kapalı Çarşıya Neden Geliyorsunuz ?					
Alışveriş	Tarih için	Çay bahçeleri	Geçiş amaçlı kullanım		
Kapalı Çarşıya Ne Sıklıkta Gelirsiniz ?					
Her gün	Haftada birden fazla	Haftada bir gün	Ayda birkaç gün		
Kapalı Çarşıya Nasıl Ulaşırsınız ?					
Yaya	Otobüsle	Metroyla	Özel araçla		
Temel Gereksinimlerinizi Nereden Karşıyorsunuz ?					
Küçük ölçekli alışveriş birimlerinden			Orta ölçekli alışveriş birimlerinden		
Büyük ölçekli alışveriş birimlerinden			Kapalı Çarşı'dan		
Diğer Gereksinimlerinizi Nereden Karşıyorsunuz ?					
Küçük ölçekli alışveriş birimlerinden			Orta ölçekli alışveriş birimlerinden		
Büyük ölçekli alışveriş birimlerinden			Kapalı Çarşı'dan		
Kapalı Çarşının Şu Anki Halinden Memnun Musunuz ?				Evet	Hayır
Hayırsa Neden Memnun Değilsiniz ?					
Alışveriş mekanları yetersiz			Fiziksel mekanlar yetersiz		
Mekanın estetik boyutu yetersiz			Güvenlik yetersiz		
Kapalı Çarşının Yeniden Düzenlenmesi Gerekliğine İnanıyor Musunuz ?				Evet	Hayır
Evet İse Sizce Neler Yapılması Gerekliyor ?					
Otopark alanları düzenlensin			Toplu taşıma araçları ile ulaşım artırılsın		
Fiziksel mekan iyileştirilsin			Bakımsız ve kullanılmayan yapılar onarılsın		
Bakımsız ve kullanılmayan yapılar yıkılarak yenileri yapılsın					
Bakımsız ve kullanılmayan yapılar yıkılarak açık alan düzenlemeleri yapılsın					
Kapalı Çarşı'da Kullanıcı Gereksinimleri Yeterliliği					
Banklar Yeterli Mi ?			Evet	Hayır	
Aydınlatma Elemanları Yeterli Mi ?			Evet	Hayır	
Yönlendirme Tabelaları Yeterli Mi ?			Evet	Hayır	
Çöp Kutuları Yeterli Mi ?			Evet	Hayır	
Reklam Panoları Yeterli Mi ?			Evet	Hayır	
Sanat Eserleri Yeterli Mi ?			Evet	Hayır	
Çiçeklikler Yeterli Mi ?			Evet	Hayır	
Gölgelikler Yeterli Mi ?			Evet	Hayır	
Otopark Alanları Yeterli Mi ?			Evet	Hayır	
Güvenlik Yeterli Mi ?			Evet	Hayır	

Ek-5: Kullanıcı görüşleri ile ilgili veri setleri

Çizelge 1. Bakırcılar Çarşısı 2004 ve 2009 Verileri

VERİ ADI	VERİNİN ALT AÇILIMI	BAKIRCILAR 2004	BAKIRCILAR 2009
CİNSİYET	ERKEK	12	9
	KADIN	6	17
MEDENİ DURUM	Evli	12	19
	Bekar	5	5
	Boşanmış	1	2
Yaş Dağılımı	10 20 yaş	0	2
	20 25 yaş	2	3
	25 30 yaş	4	6
	30 40 yaş	3	11
	40 + yaş	9	4
Doğum Yeri	Bursa	6	16
	Karadeniz	5	2
	Doğu Anadolu	3	2
	İç Anadolu	3	0
	Diğer	1	6
İkamet Süresi	1 5 yıl	3	2
	5 10 yıl	6	7
	10 20 yıl	6	0
	20 + yıl	5	17
Öğrenim Durumu	Okur yazar	1	0
	İlkokul	6	4
	Ortaokul	5	6
	Lise	4	10
	Üniversite	2	6
Araç Sahipliliği	Var	12	11
	Yok	6	15
Mekana Geliş Nedeni	Alışveriş	6	7
	Tarih	3	4
	Çay bahçeleri	4	3
	Geçiş amaçlı	6	12
Mekana Geliş Sıklığı	Her gün	5	2
	Haftada 1 den fazla	6	1
	Haftada 1 kez	4	8
	Ayda birkaç kez	3	15
Mekana Ulaşım	Yaya	3	3
	Otobüsle	5	10
	Metroyla	7	6
	Özel Araçla	3	7
Temel Gereksinimlerin Karşlanması	Küçük ölçekli birimlerden	4	1
	Orta ölçekli birimlerden	7	20
	Büyük ölçekli birimlerden	6	1
	Kapalı Çarşıdan	1	4
Diğer Gereksinimlerin Karşlanması	Küçük ölçekli birimlerden	2	1
	Orta ölçekli birimlerden	4	21
	Büyük ölçekli birimlerden	9	1

	Kapalı Çarşıdan	3	3
Mekandan Memnuniyet	Evet	8	14
	Hayır	10	12
Mekandan Memnun Olmama Sebebi	Alışveriş merkezleri yetersiz	4	2
	Mekanın estetik boyutu yetersiz	6	7
	Fiziksel mekan yetersiz	4	1
	Güvenlik yetersiz	4	0
Mekanın yeniden düzenlenmesi gereği	Evet	12	14
	Hayır	6	12
Mekanda yapılması gerekenler	Bozulan yapılar yıkılarak açık alan düzenlenmeli	5	2
	Bozulan yapılar yıkılarak yeni binalar yapılmalı	2	3
	Bozulan yapılar onarılmalı	4	2
	Toplu taşıma araçları artırılmalı	0	7
	Fiziksel mekan iyileştirilmeli	3	3
	Otopark düzenlemesi yapılmalı	4	9
Mekansal öğelerin yeterliliği	Güvenlik yeterliliği	22.2	100
	Otopark yeterliliği	0	46.1
	Gölgelikler yeterliliği	16.7	100
	Çiçeklikler yeterliliği	11.1	96.1
	Sanat eserleri yeterliliği	5.5	100
	Reklam panoları yeterliliği	16.7	100
	Çöp kutuları yeterliliği	16.7	34.6
	Yönlendirme tabelaları yeterliliği	16.7	57.7
	Aydınlatma elemanları yeterliliği	22.2	34.6
	Bankların yeterliliği	11.1	15.4

Çizelge 2. Kapalı Çarşı 2004 ve 2009 Verileri

VERİ ADI	VERİNİN ALT AÇILIMI	KAPALI ÇARŞI 2004	KAPALI ÇARŞI 2009
CİNSİYET	ERKEK	31	20
	KADIN	17	25
MEDENİ DURUM	Evli	30	34
	Bekar	16	11
	Boşanmış	2	0
Yaş Dağılımı	10 20 yaş	1	3
	20 25 yaş	4	9
	25 30 yaş	10	18
	30 40 yaş	9	11
	40 + yaş	24	4
Doğum Yeri	Bursa	17	27
	Karadeniz	14	4
	Doğu Anadolu	7	7
	İç Anadolu	7	2
	Diğer	3	5
İkamet Süresi	1 5 yıl	7	12
	5 10 yıl	14	12
	10 20 yıl	14	7
	20 + yıl	12	14
Öğrenim Durumu	Okur yazar	4	0
	İlkokul	15	16
	Ortaokul	14	7
	Lise	10	19
	Üniversite	5	3
Araç Sahipliliği	Var	33	19
	Yok	15	26
Mekana Geliş Nedeni	Alışveriş	17	24
	Tarih	7	3
	Çay bahçeleri	9	6
	Geçiş amaçlı	15	12
Mekana Geliş Sıklığı	Her gün	13	2
	Haftada 1 den fazla	16	7
	Haftada 1 kez	12	18
	Ayda birkaç kez	7	18
Mekana Ulaşım	Yaya	9	10
	Otobüsle	14	24
	Metroyla	16	6
	Özel Araçla	9	5
Temel Gereksinimlerin Karşılanması	Küçük ölçekli birimlerden	10	8
	Orta ölçekli birimlerden	18	36
	Büyük ölçekli birimlerden	16	1
	Kapalı Çarşıdan	4	0
Diğer Gereksinimlerin Karşılanması	Küçük ölçekli birimlerden	6	0
	Orta ölçekli birimlerden	12	12

	Büyük ölçekli birimlerden	22	12
	Kapalı Çarşıdan	8	21
Mekandan Memnuniyet	Evet	20	30
	Hayır	28	15
Mekandan Memnun Olmama Sebebi	Alışveriş merkezleri yetersiz	10	3
	Mekanın estetik boyutu yetersiz	16	2
	Fiziksel mekan yetersiz	12	10
	Güvenlik yetersiz	10	0
Mekanın yeniden düzenlenmesi gereği	Evet	32	39
	Hayır	16	6
Mekanda yapılması gerekenler	Bozulan yapılar yıkılarak açık alan düzenlenmeli	13	4
	Bozulan yapılar yıkılarak yeni binalar yapılmalı	6	9
	Bozulan yapılar onarılmalı	10	11
	Toplu taşıma araçları artırılmalı	2	2
	Fiziksel mekan iyileştirilmeli	9	13
	Otopark düzenlemesi yapılmalı	10	1
Mekansal öğelerin yeterliliği	Güvenlik yeterliliği	22.9	100
	Otopark yeterliliği	4.2	46.1
	Gölgelikler yeterliliği	14.6	100
	Çiçeklikler yeterliliği	10.4	96.1
	Sanat eserleri yeterliliği	6.2	100
	Reklam panoları yeterliliği	16.6	100
	Çöp kutuları yeterliliği	14.6	34.6
	Yönlendirme tabelaları yeterliliği	16.6	57.7
	Aydınlatma elemanları yeterliliği	20.8	34.6
	Bankların yeterliliği	12.5	15.4

Çizelge 3. Uzun Çarşı 2004 ve 2009 Verileri

VERİ ADI	VERİNİN ALT AÇILIMI	UZUN ÇARŞI 2004	UZUN ÇARŞI 2009
CİNSİYET	ERKEK	26	39
	KADIN	15	22
MEDENİ DURUM	Evli	26	39
	Bekar	13	16
	Boşanmış	2	6
Yaş Dağılımı	10 20 yaş	1	10
	20 25 yaş	4	9
	25 30 yaş	8	21
	30 40 yaş	7	15
	40 + yaş	21	6
Doğum Yeri	Bursa	15	47
	Karadeniz	12	4
	Doğu Anadolu	6	5
	İç Anadolu	6	0
	Diğer	2	5
İkamet Süresi	1 5 yıl	6	3
	5 10 yıl	12	17
	10 20 yıl	12	11
	20 + yıl	11	30
Öğrenim Durumu	Okur yazar	3	0
	İlkokul	13	16
	Ortaokul	12	8
	Lise	9	23
	Üniversite	4	14
Araç Sahipliliği	Var	28	19
	Yok	13	42
Mekana Geliş Nedeni	Alışveriş	14	36
	Tarih	6	5
	Çay bahçeleri	8	3
	Geçiş amaçlı	13	17
Mekana Geliş Sıklığı	Her gün	12	0
	Haftada 1 den fazla	13	2
	Haftada 1 kez	10	26
	Ayda birkaç kez	6	33
Mekana Ulaşım	Yaya	7	5
	Otobüsle	12	31
	Metroyla	14	11
	Özel Araçla	8	14
Temel Gereksinimlerin Karşlanması	Küçük ölçekli birimlerden	8	12
	Orta ölçekli birimlerden	16	44
	Büyük ölçekli birimlerden	14	1
	Kapalı Çarşıdan	3	4
Diğer Gereksinimlerin Karşlanması	Küçük ölçekli birimlerden	5	1
	Orta ölçekli birimlerden	10	20
	Büyük ölçekli birimlerden	20	10
	Kapalı Çarşıdan	6	30
Mekandan Memnuniyet	Evvet	17	50

	Hayır	24	11
Mekandan Memnun Olmama Sebebi	Alışveriş merkezleri yetersiz	9	0
	Mekanın estetik boyutu yetersiz	13	8
	Fiziksel mekan yetersiz	10	3
	Güvenlik yetersiz	9	0
Mekanın yeniden düzenlenmesi gereği	Evet	28	7
	Hayır	13	54
Mekanda yapılması gerekenler	Bozulan yapılar yıkılarak açık alan düzenlenmeli	12	1
	Bozulan yapılar yıkılarak yeni binalar yapılmalı	5	1
	Bozulan yapılar onarılmalı	9	10
	Toplu taşıma araçları artırılmalı	1	8
	Fiziksel mekan iyileştirilmeli	7	8
	Otopark düzenlemesi yapılmalı	9	2
Mekansal öğelerin yeterliliği	Güvenlik yeterliliği	21.9	100
	Otopark yeterliliği	2.4	60.7
	Gölgelikler yeterliliği	14.6	96.7
	Çiçeklikler yeterliliği	9.8	59
	Sanat eserleri yeterliliği	7.3	75.4
	Reklam panoları yeterliliği	14.6	100
	Çöp kutuları yeterliliği	14.6	13.1
	Yönlendirme tabelaları yeterliliği	17.1	49.2
	Aydınlatma elemanları yeterliliği	19.5	24.6
	Bankların yeterliliği	12.2	13.1

Çizelge 4. Tuzpazarı Çarşısı 2004 ve 2009 Verileri

VERİ ADI	VERİNİN ALT AÇILIMI	TUZPAZARI ÇARŞISI 2004	TUZPAZARI ÇARŞISI 2009
CİNSİYET	ERKEK	14	14
	KADIN	7	24
MEDENİ DURUM	Evli	14	28
	Bekar	6	9
	Boşanmış	1	1
Yaş Dağılımı	10 20 yaş	1	2
	20 25 yaş	1	6
	25 30 yaş	4	14
	30 40 yaş	4	11
	40 + yaş	11	5
Doğum Yeri	Bursa	8	14
	Karadeniz	7	10
	Doğu Anadolu	3	5
	İç Anadolu	2	1
	Diğer	1	8
İkamet Süresi	1 5 yıl	3	3
	5 10 yıl	7	3
	10 20 yıl	6	9
	20 + yıl	5	23
Öğrenim Durumu	Okur yazar	2	1
	İlkokul	6	14
	Ortaokul	5	4
	Lise	6	15
	Üniversite	2	4
Araç Sahipliliği	Var	14	4
	Yok	7	34
Mekana Geliş Nedeni	Alışveriş	8	21
	Tarih	2	3
	Çay bahçeleri	4	3
	Geçiş amaçlı	7	11
Mekana Geliş Sıklığı	Her gün	6	0
	Haftada 1 den fazla	7	9
	Haftada 1 kez	5	16
	Ayda birkaç kez	3	13
Mekana Ulaşım	Yaya	4	8
	Otobüsle	6	24
	Metroyla	7	2
	Özel Araçla	4	4
Temel Gereksinimlerin Karşılanması	Küçük ölçekli birimlerden	4	6
	Orta ölçekli birimlerden	8	28
	Büyük ölçekli birimlerden	7	3
	Kapalı Çarşıdan	2	1
Diğer Gereksinimlerin Karşılanması	Küçük ölçekli birimlerden	2	0
	Orta ölçekli birimlerden	6	11
	Büyük ölçekli birimlerden	10	8
	Kapalı Çarşıdan	3	19

Mekandan Memnuniyet	Evet	9	25
	Hayır	12	13
Mekandan Memnun Olmama Sebebi	Alışveriş merkezleri yetersiz	4	2
	Mekanın estetik boyutu yetersiz	7	2
	Fiziksel mekan yetersiz	5	9
	Güvenlik yetersiz	5	0
Mekanın yeniden düzenlenmesi gereği	Evet	14	2
	Hayır	7	36
Mekanda yapılması gerekenler	Bozulan yapılar yıkılarak açık alan düzenlenmeli	6	1
	Bozulan yapılar yıkılarak yeni binalar yapılmalı	2	8
	Bozulan yapılar onarılmalı	5	12
	Toplu taşıma araçları artırılmalı	1	1
	Fiziksel mekan iyileştirilmeli	4	14
	Otopark düzenlemesi yapılmalı	5	0
Mekansal öğelerin yeterliliği	Güvenlik yeterliliği	19	94.7
	Otopark yeterliliği	4.8	31.6
	Gölgelikler yeterliliği	14.3	100
	Çiçeklikler yeterliliği	14.3	50
	Sanat eserleri yeterliliği	4.8	15.8
	Reklam panoları yeterliliği	14.3	100
	Çöp kutuları yeterliliği	9.5	55.3
	Yönlendirme tabelaları yeterliliği	19	26.3
	Aydınlatma elemanları yeterliliği	19	39.5
	Bankların yeterliliği	14.3	2.6

ÖZGEÇMİŞ

Rahmi DEDE, 1978 yılında Antalya’da doğdu. İlk öğrenimini Antalya Muratpaşa İlkokulu’nda ve Avni Çöllü Ortaokulu’nda, lise öğrenimini Antalya Karatay Süper Lisesi’nde tamamladıktan sonra, 1997 yılında Bursa Uludağ Üniversitesi Müh-Mim. Fak. Mimarlık Bölümü’ne girdi ve Şubat 2002 de mezun oldu. 2003 yılında Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans öğrenimine başlayan Dede, 1997 yılından itibaren çeşitli firmalarda farklı görevlerde çalıştıktan sonra, 2005 yılında kendi tasarım stüdyosunu kurdu. Halen çalışmalarına kendi ofisinde devam eden Dede, evli ve 1 çocuk babasıdır.

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans tez çalışmalarımı tamamlama konusunda bana büyük destek olan danışmanım Prof. Dr. Neslihan DOSTOĞLU'na, Öğr. Gör. Dr. Murat ÖZYABA'ya, Yrd. Doç Dr. Şule OĞUZ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezimin gelişmesine olan katkılarından dolayı Prof. Dr. Hasan ERTÜRK ve Doç. Dr. Özgür EDİZ'e, Lisans ve Yüksek Lisans öğrenimimde büyük katkıları olan Uludağ Üniversitesi Mimarlık Bölümü öğretim üyelerine, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu çalışanlarına, alan çalışmasındaki yardımlarından dolayı Uludağ Üniversitesi Mimarlık Bölümü öğrencilerine, yardımcı olan diğer meslektaş ve arkadaşlarıma, bana destek olan aileme, oğluma, anlayışı ve katkılarından dolayı sevgili eşim Y. Mimar Esra BULDAÇ DEDE'ye teşekkür ederim.